

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЗ «ЛУГАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА
ШЕВЧЕНКА»
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

МАНЬКО АЛЬОНА МИКОЛАЇВНА

УДК 821.161.2-1.09 І.Низовий (043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ТВОРЧИСТЬ ІВАНА НИЗОВОГО
В ІДЕЙНО-ХУДОЖНЬОМУ КОНТЕКСТІ ДОБИ**

035 Філологія

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело

_____ А. М. Манько

Науковий керівник: Пінчук Тетяна Степанівна, кандидат філологічних наук,
професор

Запоріжжя – 2021

АНОТАЦІЯ

Манько А. М. Творчість Івана Низового в ідейно-художньому контексті доби. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 035 Філологія. – ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», Старобільськ; Запорізький національний університет, Запоріжжя, 2021.

Дисертація є першим комплексним дослідженням творчості І. Низового в біографічному, історичному, соціокультурному, літературному та рецептивному контекстах. Цим дослідженням ми закладаємо основу академічного освоєння творчої спадщини І. Низового, великий масив якої вимагає широкого наукового залучення.

Об'єктом дослідження є поетичні, мемуарні, публіцистичні твори І. Низового та його художня проза, опубліковані за життя письменника в збірках поетичних та прозових творів, у літературно-мистецьких альманахах і періодиці; рукописні твори, які посмертно видано в чотирьох томах п'ятитомника його вибраних творів; літературно-критичні праці дослідників та відеоматеріали, присвячені життєпису митця.

Наукова новизна роботи зумовлена вперше здійсненою в українському літературознавстві спробою комплексного, системного аналізу ліричних творів, художньої прози та мемуарно-публіцистичної спадщини І. Низового в контексті доби. Життєпис і творчість письменника, попри поодинокі спроби мовного та літературознавчого аналізу його окремих поетичних текстів, залишаються практично не вивченими.

У роботі представлено важливі віхи життя і творчості І. Низового, які допомагають глибше осягнути авторські інтенції, визначити місце митця в контекстуальному полі сучасної української суспільно-політичної та мистецької дійсності.

Практичне значення одержаних результатів. Результати роботи можуть бути використані під час підготовки уроків рідного краю в закладах

середньої освіти на Луганщині; курсів з історії української літератури ХХ – початку ХХІ ст., літературного краєзнавства, спецкурсів та спецсемінарів у закладах вищої освіти; при написанні підручників та посібників для школярів і студентів гуманітарних спеціальностей; курсових, дипломних, магістерських робіт, наукових статей про життєпис І. Низового, а також для планування та проведення різних заходів із вшанування пам'яті письменника (тематичних уроків, літературних вечорів).

Особистий внесок здобувача. Дисертація та опубліковані статті написані авторкою самостійно (дві статті – у співавторстві з науковим керівником Т. С. Пінчук). Дисертанткою укладено дві передмови до посмертної серії книг І. Низового (II, IV томи). Дисертацію виконано самостійно, усі засадничі ідеї та висновки належать безпосередньо авторці.

Вибір постановки проблеми та теми дослідження зумовлено необхідністю заповнення дослідницьких лакун в українському літературознавчому просторі шляхом виведення постаті поета-шістдесятника, письменника І. Низового з регіонального літературного контексту та інкорпорації його персоналії до національного літературного контексту. Студювання та ґрунтовний фаховий аналіз актуальної, національно-патріотично зорієнтованої, гостропубліцистичної творчості І. Низового є не лише актуальною, а й нагальною потребою в контексті українського сьогодення.

У дисертації констатується, що деконтекстуалізація унеможливорює адекватне вивчення будь-якої персоналії та її мистецького спадку, адже кожна людина існує на перетині різноманітних контекстів, які визначають перебіг її життя: родинний, освітній, професійний, творчий, суспільний, культурний, інформаційний, державно-політичний, історичний, географічний, екологічний та інші контексти. Буквальна й обмежена інтерпретація особистості без урахування контекстного складника призводить до викривленого її бачення, перетворюючи розглядуваний суб'єкт на типового, одного з багатьох представників свого виду.

На основі узагальнення й систематизації визначень поняття *контекст* у літературознавчій науці нами запропоновано власну дефініцію контексту, який розглядаємо як невичерпне в інтерпретації системне утворення із беззаперечним гносеологічним потенціалом, що забезпечує максимально можливу повну та коректну інтерпретацію літературного тексту й позатекстових явищ, пов'язаних із ним.

Класифікаційна модель контекстів, створена нами на підставі аналізу комплексного бачення міждисциплінарного поняття «контекст» філософськими, літературознавчими, мовознавчими, психологічними й соціологічними науками, передбачає виокремлення внутрішньотекстового контексту, який має безпосереднє відношення до самого тексту, та зовнішньотекстового контексту, який розкриває різні позатекстові чинники написання літературного твору. За формою вияву ці контексти можуть бути експліцитними / прозорими та імпліцитними / асоціативно-ускладненими.

Складниками внутрішньотекстового контексту вважаємо мікроконтекст і макроконтекст, лівий і правий контексти, контекст функціонування й контекст породження. Зовнішньотекстовий контекст охоплює історичний, соціокультурний, біографічний, психологічний, літературний, рецептивний та контекст реалізації.

У роботі акцентовано увагу на тому, що творча спадщина І. Низового є акумулянтном та ретранслятором культурно-історичного тла прожитих ним епох, а тому потребує всеосяжного контекстуального аналізу. Письменник лишив після себе значний поетичний, прозовий і мемуарно-публіцистичний доробок обсягом у 103 прижиттєві збірки, 2 збірки рукописів, опублікованих помертньо в 4 томах п'ятитомника його вибраних творів, та численні дописи й ліричні проби, опубліковані в різних періодичних виданнях.

І. Низовий – видатний український письменник, талановитий журналіст, перекладач та активний громадський діяч, який відіграв значну роль у розбудові культурно-мистецького життя Луганщини.

Доведено, що творчість І. Низового є унікальним явищем національної літератури й невичерпним джерелом глибоких тем та гострих проблем, які не втрачають своєї актуальності в історико-політичному контексті українського сьогодення. Акцентовано увагу на стильовій манері автора, яка органічно поєднала визначальні риси імпресіонізму та екзистенціалізму, а також елементи дисидентської естетики страждання.

На ранній період творчості поета незначний відбиток наклав провідний художній метод соціалістичного реалізму, який виявлявся в ліриці автора досить спорадично через використання типових образів, тем, ідей і мотивів, актуальних і необхідних в умовах радянської дійсності. Ідейно-творчі пошуки, відбиті у віршах цього періоду, були не лише необхідною даниною радянському режиму тих часів, а й закономірно віддзеркалювали ідеалістичні, наївні народні погляди, заручником яких частково став і сам І. Низовий. Вірші такого ідейно-естетичного спрямування становлять лише незначну частину творчого арсеналу поета.

Натомість ще на початку формування літературного таланту в 60-х рр. ХХ ст. поезія І. Низового відзначалася самобутнім авторським баченням світу, філософською заглибленістю, антропоцентричною спрямованістю, тонким мовним і естетичним чуттям, яскравою образністю, щирістю та відвертістю перед своїм читачем, що межує зі сповідальністю. Визначено, що в цей період митець виявив себе як «тихий» / «маргінальний» поет-шістдесятник, який вимушено зберігав відносну лояльність стосовно панівного режиму на початку свого професійного поетичного становлення, пишучи «в стіл» такі виразно антирадянські твори, як поема «Горобина ніч» (1969), яку за порадою професійного наставника поета М. Чернявського було опубліковано майже на 20 років пізніше з міркувань безпеки.

Самодостатній творчий голос письменника зазвучав уже в 70 – 80-х рр. ХХ ст., досягши свого апогею в часи незалежності України.

1988 року в газеті «Молодогвардієць» виходить стаття І. Низового «Бути – народом!», яка стає переломним моментом у творчості публіциста,

його переходом від ескапізму до відкритого протиборства. Ця стаття на захист української мови проти насильницької русифікації викликала великий суспільний резонанс.

Поет більшу частину свого життя (45 років) займався літературною діяльністю на Луганщині. Упродовж кількох років І. Низовий очолював Луганське міське об'єднання Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка, майже 6 років – Луганську організацію Національної спілки письменників України, сприяв активному розвитку літературного слова в регіоні. Яскраво виражена незалежна творча і громадянська позиція стали причиною цькування письменника, обшуків його помешкання, витіснення митця на літературний маргінес шляхом штучного гальмування виходу його нових творів через відсутність фінансування, паперу та ін.

У роботі розкрито проблемно-тематичний, ідейно-художній та жанровий спектри поезії і прози митця. Наголошено, що поетична спадщина І. Низового містить усе тематичне розмаїття лірики: громадянську (патріотичну й «антилірику»), філософську, інтимну (автобіографічну й любовну), пейзажну, сатиричну й релігійну. У контексті доби під особливо пильну увагу підпадає громадянська патріотична лірика та «антилірика» поета – особливий тематичний різновид, запроваджений для викриття сучасної автору української дійсності.

У творах І. Низового можна виділити один із домінантних літературно-художніх образів, навколо якого побудовано фактично всю образну систему і який формує ідейно-тематичний вектор, проблемне поле, мотивну структуру поезій та прози письменника. Це загальний образ України та його конкретні образні втілення: Батьківщина (Вітчизна), держава, мала батьківщина (ріднокрай), український народ (загальний образ чи образ через конкретних персоналій, серед яких і сам автор, його родина, оточення тощо), державні символи (Герб, Прапор, Гімн), українська мова, історія України та ін. Найбільш неоднозначним у своєму трактуванні є літературно-художній образ Донбасу. Поезії, що розкривають тему Донбасу з його проблематикою

та художньо-образною системою, можна визначити як пророчі завдяки авторській далекоглядності та точності передбачення сучасної ситуації в регіоні.

І. Низовий – поет Соборності України. Митець створює цілісний образ України-Низового – персонаж якісно нового типу – людини-проекції, життєва доля якого відбиває чи повторює долю всієї країни. Проектуючи болі України на болі власного тіла, письменник позиціював себе як стигматик нового покоління, чиї тілесні та душевні рани викликані не релігійними мотивами, а духовним єднанням зі своєю Батьківщиною – її сучасним та минулим, зі своїм родом, народом.

Визначено важливе місце творів для дітей в аксіологічному поетичному просторі І. Низового. У ліриці для дітей автор, апелюючи до загальних знань та життєвого досвіду реципієнтів, пропонує їхній увазі цікаві, розвивальні та повчальні поетичні твори, знайомить їх із природними багатствами України (зокрема рідних йому Сумщини та Луганщини). Поезія для дітей І. Низового, як і вся його творчість загалом, – національно зорієнтована, наповнена патріотичним змістом, покликана сприяти консолідації української нації.

Прозова спадщина І. Низового в комплексі з його ліричним надбанням становить автобіографічний дискурс письменника. У мемуарно-публіцистичних творах митець переосмислює різні етапи свого життя та життя своєї країни, вводить галерею персонажів (героїв та антигероїв) для відображення суспільно-політичної та мистецької дійсності тих часів.

Серед жанрового розмаїття прози І. Низового можна виділити статті, есе, нотатки, мікроновели (мікроповідання), акварелі, новели, новелу-казку, оповідання, повісті, повість-есе тощо. На особливу увагу заслуговують мікроновели письменника як одна з форм мемуарної прози – складника художньої автобіографії митця. За своїми жанровими ознаками такі твори тяжіють до невеликих нотаток – одного з найулюбленіших і найбільш поширених жанрів письменника.

У дослідженні акцентовано увагу на таких характерних особливостях художнього, мемуарного й публіцистичного тексту І. Низового, як вишукана літературна мова письменника, збагачена тропами, стилістичними фігурами та великим арсеналом оказіоналізмів; експерименти з метафорично-асоціативними паралелями та елементами горору в концепції реалістичного зображення дійсності; уміле оперування засобами комічного; вияви рецепційної та інтенціональної інтертекстуальності.

Ключові слова: контекст, типологія контекстів, автобіографічний дискурс, проблемно-тематичний комплекс, ідейно-змістові акценти, образні домінанти, жанрово-стильове розмаїття.

SUMMARY

Manko A. M. Creativity of Ivan Nyzovyi in the ideological and artistic context of the era. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of the doctor of philosophy on a specialty 035 Philology. – State Institution “Luhansk Taras Shevchenko National University”, Starobilsk; Zaporizhzhya National University, Zaporizhia, 2021.

The dissertation is the first comprehensive study of I. Nyzovyi's work in biographical, historical, sociocultural, literary and receptive contexts. With the help of this study, we lay the foundation for the academic development of the creative heritage of I. Nyzovyi, a large array of which requires broad scientific involvement.

The object of this research was the poetic, memoir, journalistic works of I. Nyzovyi and his fiction, published during the life of the writer in collections of poetic and prose works, in literary and artistic almanacs and periodicals; manuscripts published posthumously in four volumes of his five-volume selected works; literary-critical works of researchers and videos dedicated to the artist's biography.

The scientific novelty of the work is due to the first attempt to make a comprehensive, systematic analysis of lyrical works, fiction and memoir-journalistic heritage of I. Nyzovyi in the context of the era in Ukrainian literature. The biography and work of the writer, despite isolated attempts at linguistic and literary analysis of his individual poetic texts, remains a virtually unexplored issue.

The work presents important milestones in the life and work of I. Nyzovyi, which help to understand better the author's intentions, to determine the place of the artist in the contextual field of contemporary Ukrainian socio-political and artistic reality.

The practical significance of the obtained results. The results of the work can be used in the preparation for the Native land lessons in secondary schools of Luhansk region; courses on the history of Ukrainian literature of the XX – the beginning of the XXI century, literary studies, special courses and special seminars in higher education institutions; when writing textbooks and manuals for schoolchildren and students of humanitarian specialty; course, diploma, master's theses, scientific articles on the biography of I. Nyzovyi, as well as for planning and conducting various events to honor the memory of the writer (thematic lessons, literary evenings).

Personal contribution of the applicant. The dissertation and published articles are written by the author independently (two articles are co-authored with the supervisor T. S. Pinchuk). The postgraduate student created two prefaces for the posthumous series of books of Ivan Nyzovyi (volumes II, IV). The dissertation is done independently, all basic ideas and conclusions belong directly to the author.

The choice of the problem statement and research topic is reduced as the result of the necessity to fill research gaps in the Ukrainian literary space by removing the figure of the poet of the sixties, writer I. Nyzovyi from the regional literary context and incorporating his personality into the national literary context. Studying and thorough professional analysis of the current, nationally-patriotic, sharply journalistic work of I. Nyzovyi is not only relevant, but also an urgent need in the context of the Ukrainian present.

The dissertation states that decontextualization makes it impossible to adequately study any personality and its artistic heritage, because each person exists at the intersection of various contexts that determine the course of his life: family, educational, professional, creative, social, cultural, informational, political, historical, geographical, ecological and other contexts. Literal and limited interpretation of the personality without taking into account the contextual component leads to its distorted vision, turning the subject into a typical, one of many representatives of its kind.

Based on the generalization and systematization of the term definitions “context” in literary science, we have proposed our own definition of context, which we consider as inexhaustible in interpretation systemic education with undeniable epistemological potential that provides the fullest possible and correct interpretation of literary text and non-textual phenomena.

The classification model of contexts was created on the basis of the complex vision analysis of interdisciplinary term “context” by philosophical, literary, linguistic, psychological and sociological sciences, provides isolation of the intratextual context which is directly related to the text itself, and the external context, which reveals various non-textual factors of writing a literary work. According to the form these contexts can be explicit/transparent and implicit/associatively complex.

The components of the intratextual context are microcontext and macrocontext, left and right contexts, the context of functioning and the context of generation. The external context covers the historical, sociocultural, biographical, psychological, literary, receptive and implementation context.

The emphasizes in the work is put on the creative heritage of I. Nyzovyi which is an accumulator and repeater of the cultural and historical background of the epochs he lived, and therefore requires a comprehensive contextual analysis. The writer left behind significant poetic, literary and memoir works in the volume of 103 life collections, 2 collections of manuscripts published posthumously in

four volumes of a five-volume selection of his selected works and numerous essays and lyrical rehearsals published in different periodical issues.

I. Nyzovyi is an outstanding Ukrainian writer, a talented journalist, translator and active public figure, who played a significant role in the development of cultural and artistic life of Luhansk region.

It is proved that the work of I. Nyzovyi is a unique phenomenon of national literature and an inexhaustible source of deep themes and acute problems that do not lose their relevance in the historical and political context of the Ukrainian present. Emphasis is put on the author's stylistic manner, which organically combines the defining features of Impressionism and Existentialism, as well as elements of the dissident aesthetics of suffering.

The leading artistic method of socialist realism, which manifested itself in the author's lyrics quite sporadically through the use of typical images, themes, ideas and motives, relevant and necessary in the conditions of Soviet reality, left a slight imprint on the early period of the poet's work. The ideological and creative search which are reflected in the poems of this period was not only a necessary tribute to the Soviet regime of those times, but also naturally reflected the idealistic, naive popular views, of which I. Nyzovyi himself was partly held hostage. Poems of such ideological and aesthetic orientation are only a small part of the poet's creative arsenal.

Instead, at the beginning of the formation of literary talent in the 60's of the XX century I. Nyzovyi's poetry was marked by an original author's vision of the world, philosophical depth, anthropocentric orientation, subtle linguistic and aesthetic sense, vivid imagery, sincerity and openness to his reader, bordering on confession. It is determined that during this period the artist proved to be a "quiet"/"marginal" poet of the sixties, who was forced to maintain relative loyalty to the ruling regime at the beginning of his professional poetic formation, writing "in the table" such distinctly anti-Soviet works as the poem "Horobyna nich" (1969), which was published almost 20 years later for security reasons on the advice of a professional mentor of the poet M. Cherniavskiyi.

The self-sufficient creative voice of the poet and writer was heard in the 70's and 80's of the XX century, reaching its apogee during the independence of Ukraine.

In 1988, the newspaper "Molodohvardiets" published an article by I. Nyzovyi "Buty – narodom!", which became a turning point in the work of the publicist, his transition from escapism to open confrontation. This article in defense of the Ukrainian language against violent Russification caused a huge public response.

The most of poet's life (45 years) was engaged in literary activities in Luhansk region. For several years I. Nyzovyi was the head of Luhansk city association of the All-Ukrainian society "Prosvita" named after Taras Shevchenko, for almost 6 years – the head of Luhansk organization of the National Union of Ukraine Writers, contributed to the active development of the literary word in the region. A pronounced independent creative and civic position caused the writer to be harassed, his apartment searched, and the artist pushed to the literary margins by artificially inhibiting the release of his new works due to lack of funding, paper etc.

The problem-thematic, ideological-artistic and genre spectra of the artist's poetry and prose are revealed in the work. It is emphasized that I. Nyzovyi's poetic heritage contains all the thematic diversity of lyrics: civic (patriotic and "anti-lyric"), philosophical, intimate (autobiographical and love), landscape, satirical and religious. In the context of the day, the civic patriotic lyricism and the "anti-lyricism" of the poet, a special thematic variety introduced to expose the modern author of Ukrainian reality, fall under special attention.

In the works of I. Nyzovyi we can highlight one of the dominant literary and artistic images, around which the entire image system is built virtually, which forms the ideological and thematic vector, the problem field, the motive structure of poetry and prose of the writer. This is the general image of Ukraine and its specific figurative incarnations: Motherland (Fatherland), state, small homeland (native land), Ukrainian people (general image or image through specific

personalities, including the author, his family, environment, etc.), state symbols (Coat of arms, Flag, Anthem), Ukrainian language, history of Ukraine, etc. The most ambiguous in its interpretation is the literary and artistic image of Donbas. Poems that reveal the theme of Donbass with its problems and artistic system can be defined as prophetic due to the author's foresight and accuracy of prediction of the current situation in the region.

I. Nyzovyi is a poet of the Unification of Ukraine. The artist creates a holistic image of Ukraine-Nyzovyi – a character of a qualitatively new type – a man-projection, whose life destiny in one way or another reflects or repeats the fate of the whole country. Projecting the pain of Ukraine on the pain of his own body, the writer positioned himself as a stigmatist of the new generation, whose physical and mental wounds are caused, however, not by religious motives, but by spiritual unity with his homeland – its present and past, with his family, people.

The important place of children's lyrics in the axiological poetic space of I. Nyzovyi is determined. In child's poetry, the author, appealing to the general knowledge and life experience of recipients, offers interesting, educational and instructive poetic works, introduces them to the natural resources of Ukraine (including his native Sumy and Luhansk regions). I. Nyzovyi child's lyric poetry, like all his works in general, is nationally oriented, filled with patriotic content, and is designed to promote the consolidation of the Ukrainian nation.

I. Nyzovyi's prose heritage in combination with his lyrical heritage constitute the autobiographical discourse of the writer. In memoirs and journalistic works, the artist rethinks the various of his life and the life of his country, introduces a whole gallery of characters (heroes and antiheroes) to reflect the socio-political and artistic reality of those times.

Among the genre diversity of I. Nyzovyi's prose we can single out articles, essays, notes, micro-short stories (micro-stories), watercolors, short stories, short stories-fairy tales, novels, short stories-essays, etc. The writer's micro-novels deserve special attention as one of the forms of memoir prose – a component of the

artist's autobiography. According to their genre features, such works tend to small notes – one of the most popular and most common genres of the writer.

The study focuses on such characteristic features of I. Nyzovyi's artistic, memoir and journalistic text as the exquisite literary language of the writer, enriched with paths, stylistic figures and a huge arsenal of occasionalisms; experiments with metaphorical-associative parallels and elements of horror in the concept of realistic depiction of reality; skillful operation by means of the comic; manifestations of reception and intentional intertextuality.

Key words: context, typology of contexts, autobiographical discourse, problem-thematic complex, ideological-semantic accents, figurative dominants, genre-style diversity.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати

дисертації:

1. Манько А. М. Історична ретроспектива в поезиці Івана Низового. *Вісник Запорізького національного університету*: зб. наук. праць. Філологічні науки. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2016. № 2. С. 143–147.
2. Манько А. М. Біполярність національної свідомості в підконцептах «нація» та «ганьба нації» у творчості Івана Низового. *Південний архів (філологічні науки)*: зб. наук. праць. № 66. Херсон: ХДУ, 2017. С. 37–40.
3. Манько А. М. Художнє осмислення образу матері у творчості Івана Низового. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*. Київ: Гнозис, 2017. Вип. 37-1, Т. VI (74). С. 40–49.
4. Manko A. M. Ivan Nyzovyi – the poetic words' representative in Luhansk region. *European Humanities Studies: State and Society. Europejskie Studia Humanistyczne. Państwo i Społeczeństwo*. 2017. № 1. pp. 178–188.
5. Манько А. М. Ідейно-сміслові навантаження образу козацтва в поетичному доробку Івана Низового. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. 2018. Т. 29 (68). № 4. С. 161–166.
6. Манько А. М. Художнє моделювання образу Донбасу в ліриці Івана Низового. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвуз. зб. наук. праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич: Гельветика, 2019. Вип. 24. Т. 2. С. 58–65.
7. Манько А. М. Своєрідність художньої та художньо-документальної прози Івана Низового. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2019. Вип. 41. Т. 1. С. 45–50.

8. Пінчук Т. С., Манько А. М. Творчість І. Низового в контексті літературних процесів ХХ ст. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. 2020. Т. 31 (70). № 1. Ч. 3. С. 201–206.

*Наукові праці, які додатково відображають
наукові результати дисертації:*

9. Манько А. М. Мовне питання у творчості І. Низового. *Слобожанська бесіда – 8. Екологія мови – екологія людських стосунків*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Старобільськ, 9 листопада 2015 р.). Старобільськ, 2016. С. 64–66.
10. Манько А. М. Осінні мотиви у поезії Івана Низового. *Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії*: матеріали ХХVІІ Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Переяслав-Хмельницький, 29–30 червня, 2016 р.). Переяслав-Хмельницький, 2016. С. 244–246.
11. Манько А. М. «Я – син української нації»: патріотичний мотив у ліриці Івана Низового. *Слобожанська бесіда – 9*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Старобільськ, 9 листопада 2016 р.). Старобільськ, 2016. Вип. 9. С. 191–193.
12. Манько А. М. Дитячий світ Івана Низового. *Розвиток філологічних наук: європейські практики та національні перспективи*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 28–29 жовтня 2016 р.). Одеса: Південноукраїнська організація «Центр філологічних досліджень», 2016. С. 6–9.
13. Манько А. М. Політична антилірика в поезії Івана Низового. *Філологічні науки в умовах сучасних трансформаційних процесів*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 11–12 листопада 2016 р.). Львів: ГО «Наукова філологічна організація „ЛОГОС”», 2016. С. 94–97.
14. Пінчук Т. С., Манько А. М. Інтерпретація підконцепту «мала батьківщина» у ліричних творах Івана Низового. *Язык. Литература*.

- История. Культура. Проблемы изучения и преподавания*: сб. ст. I Междунар. науч. интернет-сем. (Ланьчжоу, 18 апреля, 2016 г.). Китайская Народная Республика: Ланьчжоуский политехнический университет, 2016. С. 173–180. URL: <https://docplayer.ru/68789954-Yazyk-literatura-istoriya-kultura-problemy-izucheniya-i-prepodavaniya.html> (дата звернення: 27.09.2019).
15. Манько А. М. Екзистенційні мотиви як віддзеркалення філософського бачення світу у творчості Івана Низового. *Modern philology: relevant issues and prospects of research: Conference proceedings* (Lublin, October 20–21, 2017). Lublin: Izdevnieciba Baltija Publishing, 2017. pp. 45–48.
 16. Манько А. М. Поетичний концепт «доля» у концептуальних ідіосферах Тараса Шевченка та Івана Низового. *Держава та регіони. Серія «Гуманітарні науки»*. 2017. № 1 (48). С. 67–74.
 17. Манько А. М. Концептуальний базис поезики Івана Низового. *Луганищина: краєзнавчі розвідки: матеріали Регіонал. наук.-практ. конф.* (Старобільськ, 20 квітня 2017 р.). Старобільськ, 2017. С. 98–102.
 18. Манько А. М. Концепт «Україна» як домінантна складова концептосистеми поетичної спадщини І. Низового. *Філологія: сучасний погляд на вивчення актуальних проблем: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* (Запоріжжя, 17–18 лютого 2017 р.). Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2017. С. 20–23.
 19. Манько А. М. Концептуальне бачення України крізь призму підконцепту «Батьківщина» в поезиці Івана Низового. *Таврійські філологічні наукові читання: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (Київ, 27–28 січня 2017 р.). Київ: Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2017. С. 24–28.
 20. Манько А. М. Підконцепт «державна» як негативний полюс концепту «Україна» в поезиці Івана Низового. *Ключові аспекти розвитку*

- сучасної науки*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Ужгород, 27 лютого 2017 р.). Одеса: Друкарник, 2017. Т. 2. С. 71–76.
21. Манько А. М. Полісемантичне навантаження мотиву сп'яніння в поезиці Івана Низового. *Українська література в просторі культури і цивілізації*: зб. наук. праць. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2017. С. 88–90.
22. Манько А. М. «Україно моя!.. Атлантидо моя!». Творчість Івана Низового. *Краєзнавство Запоріжжя*. 2017. № 4. С. 122–131.
23. Манько А. М. Релігійно-духовні мотиви у творчому доробку Івана Низового. *Науковий потенціал та перспективи розвитку філологічних наук*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 8–9 грудня 2017 р.). Київ: Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2017. С. 44–47.
24. Манько А. М. Урбаністичні мотиви в поезії Івана Низового. *Слобожанська бесіда – 10*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Старобільськ, 23 листопада 2017 р.). Старобільськ, 2017. Вип. 10. С. 181–184.
25. Манько А. М. Художнє зображення «мовного рейдерства» у поезиці Івана Низового. *Перспективні шляхи розвитку наукової думки*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 27–28 січня 2018 р.). Київ: МЦНД, 2018. Ч. 2. С. 33–34.
26. Манько А. М. Художня трансформація міфологічного образу Прометея в ліриці Івана Низового. *Луганичина: краєзнавчі розвідки*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Старобільськ, 24 квітня 2018 р.). Старобільськ, 2018. С. 166–170.
27. Манько А. М. Художня демонстрація мовного колапсу в ліриці І. Низового. *Українська література в просторі культури і цивілізації*: зб. наук. праць. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2018. С. 55–58.

28. Манько А. М. Художнє бачення образу поета у творчості Івана Низового. *Образне слово Луганщини: матеріали XVII Всеукр. наук.-практ. конф. імені Віктора Ужченка* (Старобільськ, 20 квітня 2018 р.). Старобільськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2018. Вип. 17. С. 138–141.
29. Манько А. М. Категорії історичної пам'яті та історичного безпам'ятства в ліриці Івана Низового. *Слобожанська бесіда – 11. Лінгвістика тексту і вивчення української ментальності: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* (Старобільськ, 9 листопада 2018 р.). Старобільськ, 2018. Вип. 11. С. 176–181.
30. Манько А. М. «Городоцька читанка» – посмертне навчально-методичне видання дитячих творів Івана Низового. *Сучасна філологія: теорія і практика: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф.* (Вінниця, 14–15 грудня 2018 р.). Херсон: Молодий вчений, 2018. С. 15–18.
31. Манько А. М. «Україно моя!.. Атлантидо моя!». Творчість Івана Низового [передмова]. *Низовий І. Д. Бути – народом!: Вибрані твори: У 5 т. Т. 2: Визбирувать розкидане каміння: поезії*. Київ: Український пріоритет, 2018. С. 6–17.
32. Манько А. М. «Мої рукописи і книги, хіба ж даремно вас писав...». Постать Івана Низового на літературній мапі України. *Modern philological research: a combination of innovative and traditional approaches: Conference proceedings* (Tbilisi, April 27–28, 2018). Tbilisi: Baltija Publishing, 2018. pp. 105–108.
33. Манько А. М. Вивчення творчості Івана Низового в контексті патріотичного виховання. *Key Issues of Education and Sciences: Development Prospects for Ukraine and Poland: International Multidisciplinary Conference* (Stalowa Wola, Republic of Poland, July 20–21, 2018). Stalowa Wola: Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2018. Vol. 5. pp. 185–188.

34. Манько А. М. Мікроновели Івана Низового як різновид автобіографічного письма. *Інноваційні пріоритети у розвитку науки: матеріали XXVII Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф.* (Вінниця, 18 лютого 2019 р.). Ч. 5. С. 77–81.
35. Манько А. М. Мікроновели Івана Низового як шлях до розуміння життєвої та творчої сутності митця. *Нове та традиційне у дослідженнях сучасних представників філологічних наук: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (Одеса, 22–23 лютого 2019 р.). Одеса: Південноукраїнська організація «Центр філологічних досліджень», 2019. С. 22–25.
36. Манько А. М. Історичні постаті козацької доби в поетичному тексті І. Низового. *Українська література в просторі культури і цивілізації: зб. наук. праць студентів, аспірантів і молодих вчених* (Запоріжжя, 23–25 лютого 2019 р.). Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2019. С. 53–56.
37. Манько А. М. Топос Львівщини в художньому просторі Івана Низового. *Освіта і наука у мінливому світі: проблеми та перспективи розвитку: матеріали Міжнар. наук. конф.* (Дніпро, 29–30 березня 2019 р.). Дніпро: СПД «Охотнік», 2019. Ч. II. С. 334–336.
38. Манько А. М. Національна символіка в поетичному тексті Івана Низового. *Юність науки – 2019: соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства: зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених* (Чернігів, 17–18 квітня 2019 р.): у 2-х ч. Чернігів: Чернігівський національний технологічний університет, 2019. Ч. 2. С. 185–187.
39. Манько А. М. Тема голодомору в художньому дискурсі Івана Низового. *Луганищина: краєзнавчі розвідки: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* (Старобільськ, 19 квітня 2019 р.). Старобільськ: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка» [та ін.], 2019. С. 237–241.

40. Манько А. М. Ідейно-творчі шукання прозописьма Івана Низового. *Слобожанська бесіда – 12. Лінгвістика тексту і вивчення української ментальності*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Старобільськ, 7–8 листопада 2019 р.). Старобільськ, 2019. Вип. 12. С. 195–199.
41. Манько А. М. «Пригоди „виняткового” чоловіка на винятково-театральній сцені буття» [передмова]. *Низовий І. Д. Бути – народом!:* *Вибрані твори: У 5 т. Т. 4: Мені давно не все одно*: публіцистика, мемуари. Київ: Український пріоритет, 2019. С. 20–64.
42. Манько А. М. Стаття «Лозунги та гасла» Івана Низового як яскравий приклад псевдопопулізму. *Наука і вища освіта*: тези доповідей XXVIII Міжнар. конф. студентів і молодих учених (Запоріжжя, 13 листопада 2019 р.). Запоріжжя: КПУ, 2019. С. 306–307. URL: http://virtuni.education.zp.ua/info_cpu/sites/default/files/%20%D0%9D%D0%92%D0%9E%202019.pdf (дата звернення: 17.01.2020).
43. Манько А. М. Проблема голоду у поетичній спадщині Івана Низового. *Perspectives of science and education: Proceedings of the 8th International youth conference* (New York, March 29, 2019). SLOVO\WORD, New York, USA, 2019. pp. 263–271.
44. Манько А. М. Часово-просторовий екскурс у поетичному потрактуванні Івана Низового. *Людина віртуальна: нові горизонти*: зб. наук. праць за матеріалами VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Канада – Сербія – Азербайджан – Польща – Україна, 30–31 березня 2019 р.). Монреаль: СРМ «ASF», 2019. С. 50–52.
45. Манько А. М. Спогади Івана Низового в контексті вивчення біографічної складової автора. *Science progress in European countries: new concepts and modern solutions*: Papers of the 6th International Scientific Conference (Stuttgart, April 19, 2019). Stuttgart, Germany, 2019. pp. 313–321.
46. Манько А. М. Концептуальний образ Донбасу в ідіюстилі Івана Низового. *Fundamental and Applied Researches: Contemporary*

Scientific and Practical Solutions and Approaches. Interdisciplinary Prospects: the articles of the IV International Scientific-practical conference (Banska Bystrica – Baku – Uzhhorod – Kherson – Kryvyi Rih, June 27, 2019). Banska Bystrica – Baku – Uzhhorod – Kherson – Kryvyi Rih: Posvit, 2019. pp. 214–217.

47. Манько А. М. Елементи горору в художній прозі та мемуарних творах Івана Низового. *Scientific achievements of modern society: Abstracts of the 1st International scientific and practical conference (Liverpool, September 11–13, 2019). Cognum Publishing House, Liverpool, United Kingdom, 2019. pp. 215–222. URL: http://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2019/09/scientific-achievements-of-modern-society_11-13.09.19-1.pdf (дата звернення: 27.09.2019).*
48. Манько А. М. Проблемно-тематичний спектр прози, публіцистики та мемуарів Івана Низового. *Topical issues of the development of modern science: Abstracts of the 1st International scientific and practical conference (Sofia, September 18–20, 2019). Publishing House «ACCENT», Sofia, Bulgaria, 2019. pp. 284–293. URL: http://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2019/09/topical-issues-of-the-development-of-modern-science_18-20.09.2019.pdf (дата звернення: 27.09.2019).*
49. Манько А. М. Іван Низовий та Ліна Костенко: творчі паралелі. *Dynamics of the development of world science: Abstracts of the 1st International scientific and practical conference (Vancouver, September 25–27, 2019). Perfect Publishing, Vancouver, Canada, 2019. pp. 297–305. URL: http://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2019/09/dynamics-of-the-development-of-world-science_25-27.09.19.pdf (дата звернення: 27.09.2019).*
50. Манько А. М. Політичні та психологічні мікроновели Івана Низового. *Perspectives of world science and education: Abstracts of the 1st International scientific and practical conference (Osaka, October 2–4, 2019). CPN Publishing Group, Osaka, Japan, 2019. pp. 344–349. URL: <http://sci->*

conf.com.ua/wp-content/uploads/2019/10/perspectives-of-world-science-and-education_2-4.10.19.pdf (дата звернення: 04.10.2019).

51. Манько А. М. Проблемно-тематичний діапазон художньої, мемуарної та публіцистичної прози Івана Низового. *ADVANCES OF SCIENCE: Proceedings of articles the international scientific conference* (Czech Republic, Karlovy Vary – Ukraine, Kyiv, October 11, 2019). Czech Republic, Karlovy Vary: Skleněný Můstek – Ukraine, Kyiv: MCNIP, 2019. pp. 74–85.
52. Манько А. М. Засоби комічного в публіцистиці та мемуарах Івана Низового. *Research of different directions of development of philological sciences in Ukraine and EU: Conference proceedings* (Baia Mare, September 20–21, 2019). Baia Mare: Baltija Publishing, 2019. pp. 66–69.
53. Манько А. М. Метафорично-асоціативні паралелі у творчості І. Низового. *Українська література в просторі культури і цивілізації: зб. наук. праць студентів, аспірантів і молодих вчених* (Запоріжжя, 22–24 лютого 2020 р.). Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2020. С. 54–55.
54. Манько А. М. Персоналія і творчість І. Низового в оцінці критиків, науковців, журналістів та інших цінителів мистецтва літературного слова. *Луганщина: краєзнавчі розвідки: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф.* (Старобільськ, 23 квітня 2020 р.). Старобільськ: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка» [та ін.], 2020. С. 219–222.
55. Манько А. М. Проблема контексту в теоретичній рефлексії. *Scientific Journal Virtus*. 2020. # 40. pp. 155–161.
56. Манько А. М. Персоналія І. Низового в контексті культурно-мистецького життя Луганщини. *Слобожанська бесіда – 13. Лінгвістика тексту і вивчення української ментальності: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* (Старобільськ, 9 листопада 2020 р.). Старобільськ, 2020. Вип. 13. С. 185–188.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	26
РОЗДІЛ 1. ТВОРЧІСТЬ І. НИЗОВОГО В БІОГРАФІЧНОМУ ТА ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОМУ КОНТЕКСТІ: СТАН РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ.....	34
1.1. Проблема контексту в теоретичній рефлексії.....	34
1.2. Творчість І. Низового в контексті літературних процесів середини ХХ – початку ХХІ ст.....	50
1.3. Значення доробку І. Низового в контексті соціально-політичного та історико-культурного феноменів доби. Місце письменника в контексті регіонального культуротворення.....	80
Висновки до розділу 1.....	95
РОЗДІЛ 2. ПОЕТИЧНА ТВОРЧІСТЬ І. НИЗОВОГО: ІДЕЙНО-ЗМІСТОВІ АКЦЕНТИ, ПРОБЛЕМНО-ТЕМАТИЧНІ НАПРЯМИ, ОБРАЗНІ ДОМІНАНТИ ТА МОВНОСТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ.....	99
2.1. Літературно-художній образ України як домінантний складник образної системи І. Низового.....	99
2.2. Категорії історичної пам'яті та історичного безпам'ятства в контексті доби.....	115
2.3. Національна символіка в поетичному тексті І. Низового.....	122
2.4. Художнє зображення «мовного рейдерства» в ліриці І. Низового.....	126
2.5. Образ Донбасу як симптоматичного елемента в контексті національної трагедії.....	132
2.6. Художньо-стильові та ідейно-змістові особливості лірики для дітей.....	149
Висновки до розділу 2.....	165

РОЗДІЛ 3. СПЕЦИФІКА ТА ІДЕЙНО-ХУДОЖНЯ ЦІННІСТЬ ПРОЗИ	
I. НИЗОВОГО.....	171
3.1. Проблемно-тематичний діапазон прози.....	171
3.2. Ідіостильова своєрідність автобіографічного дискурсу.....	180
3.3. Жанрово-стильові особливості художньої прози, мемуарних творів та публіцистики.....	204
Висновки до розділу 3.....	220
ВИСНОВКИ	223
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	237

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Регіональна літературна творчість є невід'ємним компонентом всеукраїнської національно-культурної спадщини. Деякі з кращих її зразків так і не змогли стати національним надбанням із ряду причин, як-от: відсутність широкого суспільного резонансу, що є потужним засобом впливу в умовах сучасного кіберпростору – ключового складника інформаційного простору сьогодення, через малий тираж творів у зв'язку з фінансовою незабезпеченістю авторів, відсутністю належної підтримки з боку державних структур та меценатів, несприйняття творів письменників-регіоналів через розбіжності світоглядних та ідейних переконань із потребами масового читача.

Літературна творчість Донбасу в умовах воєнного часу набуває особливої ваги й потребує не лише ознайомлення вузького кола реципієнтів із мистецькими здобутками свого регіону на уроках літератури рідного краю, на курсах літературного краєзнавства та на поодиноких заходах із вшанування пам'яті творців художнього слова, а вимагає наукового переосмислення літературного спадку талановитих митців, творчість яких має не лише присутню естетичну цінність, а й містить високий функційний потенціал. Творці літературного слова окремого регіону – безпосередні учасники соціокультурного процесу свого краю, очевидці історико-політичних проблем регіонального та національного значення.

«Край наш луганський – стославний край» [289, с. 2], – писав І. Низовий – український поет, прозаїк, публіцист, журналіст, редактор, громадський діяч, перекладач. Із його ім'ям пов'язаний розвиток духовної культури у Сумському, де формувались авторське світосприйняття та ціннісні орієнтири, Львівському й Карпатському, де відбулося творче становлення та національне самовизначення поета, та Луганському регіонах, у якому протягом 45 років життя шліфувався і вповні розквітнув

письменницький талант автора. Проте, незважаючи на вагомі мистецькі здобутки, на внесок письменника в культурно-мистецький розвиток Луганщини, на його активну життєву та громадянську позицію, І. Низовому за життя не вдалося перетнути кордон регіонального культурного простору, а його творчість, попри кількісний масштаб (понад 100 збірок поезій, прози, публіцистики, перекладів, творів для дітей) та якісний показник (різножанровість, гострота та актуальність проблематики, широта ідейно-тематичного змісту, глибока філософічність, естетика пейзажного імпресіонізму, багата літературна мова з великим масивом індивідуально-авторських новотворів), не стала загальнонаціональним надбанням і фактично залишається *terra incognita* в літературознавчій науці.

Студіювання та ґрунтовний фаховий аналіз національно-патріотично зорієнтованої творчості І. Низового є не лише актуальною, а й нагальною потребою сьогодення. У час, коли люди забули, хто вони, куди сягає їхнє коріння, коли вони прагнуть переписати свою історію, зречтисся рідної землі, особливо важливим постає розуміння впливу мистецтва слова на суспільну свідомість. Луганці цінують свій рідний край, пишаються ним, вірять у нього як у невід'ємну частину великого цілого, що зветься Україна.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна праця пов'язана з комплексною науково-дослідною темою кафедри української літератури Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Старобільськ) «Українська література в мультикультурному дискурсі» (державний реєстраційний номер 0118U000836). Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (протокол № 4 від 28 жовтня 2016 року) та скоординовано на засіданні бюро Наукової ради НАН України з проблеми «Класична спадщина та сучасна художня література» Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка (протокол № 2 від 15 грудня 2016 року).

Мета дисертації полягає в дослідженні творчості І. Низового в ідейно-художньому контексті доби в біографічному, історичному, соціокультурному, літературному та рецептивному вимірах.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання комплексу **завдань**:

- розкрити суть міждисциплінарного поняття «контекст», спираючись на систематизацію теоретичних підходів до його визначення у вітчизняній науці та наукових дослідженнях зарубіжжя; визначити специфіку контексту в межах літературознавства;

- окреслити основні віхи життя І. Низового, які детермінували його життєву, творчу і громадянську позицію; обґрунтувати значення доробку письменника в контексті соціально-політичного, історико-культурного феноменів доби;

- визначити роль І. Низового в контексті регіонального та всеукраїнського культурно-мистецького простору;

- розглянути образні й стильові домінанти, проблемно-тематичне та ідейно-змістове спрямування лірики І. Низового в контексті українського сьогодення;

- дослідити функційний потенціал творів для молодшого читача в розвитку аксіосфери особистості, простежити та проілюструвати проблемно-тематичний та ідейно-художній виміри лірики для дітей;

- проаналізувати жанрово-стильові особливості художньої та мемуарно-публіцистичної прози І. Низового на прикладі окремих творів; розкрити їхні ідейно-тематичну та образно-символічну наповненість, проблематику, психологізм, автобіографізм, інтертекстуальні елементи.

Об'єктом дослідження є поетичні, мемуарні, публіцистичні твори І. Низового та його художня проза, опубліковані за життя письменника в збірках поетичних та прозових творів, у літературно-мистецьких альманахах і періодиці; рукописні твори, які помертньо видані в чотирьох томах

п'ятитомника його вибраних творів; літературно-критичні праці дослідників та відеоматеріали, присвячені життєпису митця.

Предмет дослідження – творчість І. Низового в ідейно-художньому контексті доби.

Методи дослідження. У роботі використано загальні методи наукового дослідження (емпіричні та теоретичні – аналіз і синтез; часткові теоретичні методи – опис, визначення, інтерпретація), а також літературознавчі. Культурно-історичний та соціологічний методи дали можливість розкрити історичні передумови, всеукраїнську й регіональну культурно-мистецьку ситуацію та соціально-політичні аспекти, які вплинули на життя письменника, його формування як особистості, визначили напрям літературної діяльності митця. Біографічний метод допоміг схарактеризувати життєпис письменника та особливості його автобіографічного дискурсу. Психологічний метод спрямовано на розкриття психології автора та на її безпосереднє втілення в психологічних портретах його персонажів. Метод інтертекстуального аналізу та рецептивно-естетичний метод сприяли проведенню паралелей, знаходженню подібних і відмінних ознак між творами І. Низового та іншими зарубіжними й вітчизняними письменниками, зокрема дали змогу визначити рецептивну інтертекстуальність у творах письменника. Прийоми рецептивного та герменевтико-інтерпретативного аналізу, а також контекстуального прочитання творів допомогли донести до дослідника-реципієнта авторський задум (через автобіографічний дискурс, ідіостиль письменника та концентричні кола контекстів, у яких перебувають письменник та його твори) із можливістю його подальшого наукового тлумачення. Структуральний метод залучено для членування тексту на частини з метою подальшого дослідження зв'язків між його окремими структурними елементами. Системний метод сприяв баченню поетичної і прозової творчості І. Низового як окремої, унікальної, цілісної художньої системи, яка є органічним складником метасистеми української літератури ХХ – ХХІ ст. Формальний метод застосовано для виявлення зображально-

виражальних засобів художніх та мемуарно-публіцистичних творів митця. Аксиологічний підхід допоміг розкрити ціннісні орієнтири автора, втілені у його творах для дитячої та дорослої аудиторії, та виховний потенціал цих творів.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять праці Г. Андреевої, Л. Безуглої, В. Беяніна, П. Білоуса, Г. Брутяна, А. Домінікан, С. Дорошенка, О. Дубровської, А. Єсіна, М. Зубрицької, Ю. Карпенка, Г. Колшанського, М. Кочергана, Г. Кука, В. Кухаренко, О. Левицької, В. Марка, Д. Наливайка, А. Посохової, О. Селіванової, С. Семчинського, В. Сухомлина, Н. Тоцької, В. Халізева та ін., присвячені теоретичному дослідженню поняття *контекст* та його типології.

Важливими для повноти контекстного зображення творчості І. Низового на тлі епохи є матеріали періодичних видань та науково-критичні праці Д. Альошина, І. Білогуба, О. Бондаренко, Г. Виноградської, А. Зборовського, Л. Калиновської, Ю. Кисельова, Л. Колесникової, І. Кононова, Н. Кошель, М. Малахути, О. Неживого, Л. Низової, І. Ніколаєнко, М. Ночовного, Т. Пінчук, В. Просіна, Л. Ребрової, А. Романенка, І. Савича, О. Скиби, Р. Смілки, Л. Стрельника, Н. Таран, В. Шовкошитного, М. Щепенка та ін., у яких розкрито постать І. Низового на тлі епохи та проведено аналіз окремих аспектів його творчості.

Наукова новизна роботи зумовлена вперше здійсненою в українському літературознавстві спробою комплексного, системного аналізу ліричних творів, художньої прози та мемуарно-публіцистичної спадщини І. Низового в контексті доби. Життєпис і творчість письменника, попри поодинокі спроби мовного та літературознавчого аналізу його окремих поетичних текстів, залишаються практично не вивченими.

У роботі представлено важливі віхи життя і творчості І. Низового, які допомагають глибше осягнути авторські інтенції, визначити місце митця в контекстуальному полі сучасної української суспільно-політичної та мистецької дійсності.

Теоретичне значення дисертації зумовлене тим, що отримані результати розширюють знання про українську регіональну літературу, зокрема виносять на розгляд академічної спільноти персоналію і творчість І. Низового. У роботі здійснено перше цілісне дослідження в цьому напрямі, проведено багатовекторний аналіз поетичних і прозових текстів письменника, визначено автобіографічний дискурс творів та їхню жанрово-стильову специфіку, запропоновано власну класифікаційну модель контекстів у літературознавстві, створену на основі переосмислення та систематизації досліджень з типології контекстів.

Практичне значення одержаних результатів. Результати роботи можуть бути використані під час підготовки уроків рідного краю в закладах середньої освіти на Луганщині; курсів з історії української літератури ХХ – початку ХХІ ст., літературного краєзнавства, спецкурсів та спецсемінарів у закладах вищої освіти; при написанні підручників та посібників для школярів та студентів гуманітарних спеціальностей; курсових, дипломних, магістерських робіт, наукових статей про життєпис І. Низового, а також для планування та проведення різних заходів із вшанування пам'яті письменника (тематичних уроків, літературних вечорів).

Особистий внесок здобувача. Дисертація та опубліковані статті написані авторкою самостійно (дві статті – у співавторстві з науковим керівником Т. С. Пінчук). Дисертанткою укладено дві передмови до посмертної серії книг І. Низового (II, IV томи). Дисертацію виконано самостійно, усі засадничі ідеї та висновки належать безпосередньо авторці.

Апробація результатів дисертації. Основні положення роботи обговорено на засіданнях кафедри української літератури ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», окремі аспекти викладено у виступах на Днях науки університету (2016, 2019); на міжнародних, всеукраїнських та регіональних наукових та науково-практичних конференціях, міжуніверситетських наукових читаннях, міжуніверситетських інтернет-конференціях та інтернет-проектах: «Слобожанська бесіда – 8.

Екологія мови – екологія людських стосунків» (Старобільськ, 2015); «Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії» (Переяслав-Хмельницький, 2016); «Література та історія» (Запоріжжя, 2016); «Філологічні науки в умовах сучасних трансформаційних процесів» (Львів, 2016); «Язык. Литература. История. Культура. Проблемы изучения и преподавания» (Ланьчжоу, Китай, 2016); «Слобожанська бесіда – 9» (Старобільськ, 2016); «Розвиток філологічних наук: європейські практики та національні перспективи» (Одеса, 2016); «Проблеми емпіричних досліджень у психології та гуманітарних науках» (Краків, Польща, 2017); «Луганщина: краєзнавчі розвідки» (Старобільськ, 2017, 2018, 2019, 2020); «Філологія: сучасний погляд на вивчення актуальних проблем» (Запоріжжя, 2017); «Таврійські філологічні наукові читання» (Київ, 2017); «Ключові аспекти розвитку сучасної науки» (Ужгород, 2017); «Антропоцентрична скерованість сучасної наукової лінгвістичної парадигми» (Миколаїв, 2017); «Modern philology: relevant issues and prospects of research» (Люблін, Польща, 2017); «Науковий потенціал та перспективи розвитку філологічних наук» (Київ, 2017); «Слобожанська бесіда – 10» (Старобільськ, 2017); «Українська література в просторі культури і цивілізації» (Запоріжжя, 2017, 2018, 2019, 2020); «Перспективні шляхи розвитку наукової думки» (Київ, 2018); «Modern philological research: a combination of innovative and traditional approaches» (Тбілісі, Грузія, 2018); «Образне слово Луганщини» (Старобільськ, 2018); «Key Issues of Education and Sciences: Development Prospects for Ukraine and Poland» (Стальова Воля, Польща, 2018); «Слобожанська бесіда – 11. Лінгвістика тексту і вивчення української ментальності» (Старобільськ, 2018); «Сучасна філологія: теорія і практика» (Вінниця, 2018); «Інноваційні пріоритети у розвитку науки» (Вінниця, 2019); «Нове та традиційне у дослідженнях сучасних представників філологічних наук» (Одеса, 2019); «Perspectives of science and education» (Нью Йорк, США, 2019); «Освіта і наука у мінливому світі: проблеми та перспективи розвитку» (Дніпро, 2019); «Людина віртуальна:

нові горизонти» (Канада – Сербія – Азербайджан – Польща – Україна, 2019); «Science progress in European countries: new concepts and modern solutions» (Штутгарт, Німеччина, 2019); «Юність науки – 2019: соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства» (Чернігів, 2019); «Fundamental and Applied Researches: Contemporary Scientific and Practical Solutions and Approaches. Interdisciplinary Prospects» (Банська Бистриця, Словаччина – Баку, Азербайджан – Ужгород – Херсон – Кривий Ріг, 2019); «Scientific achievements of modern society» (Ліверпуль, Англія, 2019); «Topical issues of the development of modern science» (Софія, Болгарія, 2019); «Perspectives of world science and education» (Осака, Японія, 2019); «Dynamics of the development of world science» (Ванкувер, Канада, 2019); «Advances of science» (Карлови Вари, Чехія – Київ, 2019); «Research of different directions of development of philological sciences in Ukraine and EU» (Бая Маре, Румунія, 2019); «Слобожанська бесіда – 12. Лінгвістика тексту і вивчення української ментальності» (Старобільськ, 2019); «Наука і вища освіта» (Запоріжжя, 2019); «Слобожанська бесіда – 13. Лінгвістика тексту і вивчення української ментальності» (Старобільськ, 2020).

Публікації. Основні положення дослідження викладено у 8 публікаціях, 7 з яких – у фахових виданнях України, 1 – у зарубіжному науковому збірнику, та в 48 додаткових публікаціях.

Структура та обсяг роботи зумовлені загальною концепцією та завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг дослідження – 273 сторінки, основного тексту – 213 сторінок, список використаних джерел становить 404 позиції.

РОЗДІЛ 1

ТВОРЧИСТЬ І. НИЗОВОГО В БІОГРАФІЧНОМУ ТА ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОМУ КОНТЕКСТІ: СТАН РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ

1.1. Проблема контексту в теоретичній рефлексії

Кожна людина у своєму житті перебуває на перехресті різних контекстів, що формують її як особистість [141, с. 155]. Контекст (лат. *contextus* – тісний зв'язок, з'єднання [358, с. 409]) – комплексне поняття, широко застосовуване в гуманітарних, суспільних та формальних науках, зокрема у філософії, логіці, мовознавстві, соціолінгвістиці, психолінгвістиці, літературознавстві, архітектурі, психології, соціології, соціальній антропології, педагогіці тощо. П. Чайлдз та Р. Флавер визначили контекст як центральне поняття лінгвістичної філософії і сучасної літературної критики [401, с. 33]. Важливим завданням на сьогодні залишається необхідність повного осмислення сутності й водночас максимально точного окреслення поняття *контекст* у межах літературознавчої науки, спираючись на досвід розуміння контексту не лише в літературознавстві, а й у суміжних та навіть віддалених наукових дисциплінах.

Прототипом терміна вважають поняття «герменевтичне коло», вжите у праці «Ключ до Священного писання» («*Clavis Scripturae Sacrae*», Basileae, 1567) М. Флаціусом – німецьким протестантським богословом, одним із основоположників лютеранської ортодоксальної герменевтики. Автор писання виділяє чотири принципи побудови тексту, серед яких контекстуальна інтерпретація, герменевтичне коло, урахування цілей, задуму автора. Герменевтичне коло М. Флаціус зображує як розуміння окремих частин цілого «через їхнє існування, ієрархію, співвідношення у цьому цілому» [369, с. 75].

Головним завданням інтерпретатора Біблії, як і головним принципом герменевтики загалом, М. Флаціус вважав розуміння окремих місць у межах цілісного контексту. Він зазначав, що «в кожному окремому місці варто

шукати єдиний простий і точний смисл, який узгоджується із загальним контекстом розповіді і обставинами справи» [164, с. 331].

Міждисциплінарний підхід до визначення поняття контексту в нашому дослідженні зумовлений неможливістю вивчення літературної творчості у відриві від психології автора, історичних і соціологічних аспектів його доби, мовної картини світу письменника, семіотичного аспекту аналізу його творів. Тобто для повноти розуміння художнього, публіцистичного чи мемуарного твору необхідне «зовнішнє вивчення», що «охоплює такі питання, як свідомість автора, суспільно-історичний контекст» [370, с. 122].

Узагальнене, філософське розуміння контексту подає Г. Кук, визначаючи його як «знання про світ поза мовою, що ним людина послуговується для його інтерпретації» [402, с. 10].

Міждисциплінарне загальне визначення контексту міститься в тлумачних словниках. Згідно з «Великим тлумачним словником сучасної української мови» В. Бусела та «Словником іншомовних слів» С. Морозова і Л. Шкарапути, контекст – термін, який має своє пряме («закінчений за змістом уривок тексту, що дає змогу встановити значення слова або речення, які входять до його складу» [23, с. 567]) та переносне значення («сукупність обставин, подій тощо, у тісному зв'язку з якими слід розглядати певну ситуацію» [358, с. 292]).

П. Чайлдз та Р. Флавер виокремлюють діапазон контекстів у межах певного тексту: від вузьколінгвістичного (фонетичного чи морфологічного) до широкофілософського, а також відповідні психологічні, соціальні та історичні контексти, із якими пов'язаний той чи той твір [401, с. 34].

У мовознавстві контекст визначають «як сукупність формально фіксованих умов, за яких однозначно виявляється зміст якої-небудь одиниці, при цьому під однозначністю слід розуміти прояв у заданих умовах лише одного конкретного змісту форми» [379, с. 29].

Іншими словами, контекст є необхідним і достатнім для розкриття значення певної смислової одиниці фрагментом тексту, тобто поняття *контекст* не рівнозначне, вужче за поняття *текст*.

У лінгвістиці існує розгалужений поділ контекстів на *мікроконтекст* та *макроконтекст* (реалізація мовної одиниці в мінімальному інформаційному обсязі тексту та в усьому тексті, відповідно), на *лівий* та *правий* (залежно від положення в лінійному тексті), *лінгвістичний* – *власне комунікаційний* та *екстралінгвістичний*, або *побутовий* (за О. Реформаторським [52, с. 128]) – комунікаційний із додатковими відомостями – час і місце, умови комунікації, предмет комунікації, комуніканти, їхнє ставлення один до одного тощо), *вербальний* і *невербальний* (власне лінгвістичний та безсловесний – кінесика), *експліцитний* та *імпліцитний* (явно виражений вербально та/або невербально та явно не виражений, прихований) [396, с. 238; 49, с. 128]; *контекст функціонування* (умови реалізації значення) та *контекст породження* (умови забезпечення оказіональних значень) [348, с. 520].

Є. Рожкова пропонує розглядати три типи контекстів залежно від їхньої взаємодії з реаліями (мовними одиницями, які позначають важливі в культурному плані явища, предмети чи поняття, факти історії, особливості життєвого укладу певного народу, різні суспільні явища) – *стандартні*, *пояснювальні* та *ситуативні контексти*. У стандартному контексті мовні одиниці на позначення реалій подаються без будь-яких коментарів, у пояснювальному ж контексті ці коментарі є, а ситуативний контекст розкриває можливі переносні значення уживаних реалій [340, с. 216].

В. Миркін наголошує на опозиції *комунікативного* та *операційного контекстів*. Комунікативний контекст, який акумулює лінгвістичний, паралінгвістичний, ситуативний, культурний і психологічний контексти, учений вважає самодостатнім, таким, що існує незалежно від дослідника, тоді як існування операційного контексту зумовлене саме дослідницькими

потребами: встановлення підтексту за допомогою аналізу семантичних одиниць певного тексту [49, с. 128].

О. Ахманова та І. Гюббенет пропонують поділ контекстів на *горизонтальні* та *вертикальні*. Згідно з цим поділом визначення горизонтального контексту відповідає сучасному його розумінню в лінгвістичному аспекті (мовне оточення досліджуваної одиниці), у той час як визначення вертикального контексту наближає його до культурного контексту, бо охоплює історичний і філологічний простір певного літературного твору [49, с. 129]. О. Ахманова також виділяє *побутовий* (ситуація спілкування, що визначає вибір слів і моделей побудови в усному мовленні), *метафоричний* (сукупність тропів, що базуються на паралельному функціюванні двох смислових рядів), *театральний* (контекст ситуації в умовах театрального дійства), *топонімічний* (топонімікон певної території) *контексти* та *контекст ситуації* (умови, в яких реалізований певний мовленнєвий акт із точки зору їх впливу на останній, його детермінованості особливостями певної культурної спільності) [6, с. 206 – 207].

Згідно з думкою філософа-логіка та лінгвіста Г. Брутяна, лінгвісти та філософи найчастіше звертаються до природи й значення контексту для вирішення питання про значення слова або висловлювання, бо контекст має беззаперечний гносеологічний потенціал – «величезне пізнавальне значення» [22, с. 51]. Звідси й фраза «зрозуміти за контекстом» [69, с. 173].

У лінгвістичній теорії існують дві протилежні концепції щодо оцінки ролі контексту у встановленні значення слова. Апологети першої з них обстоюють думку про полісемію більшості слів у різних мовах, яку саме й усуває контекст, при цьому поза ним, на думку вчених (Р. Будагова, О. Потебні, О. Реформаторського, С. Гаякави, С. Чейза та ін.), слова взагалі не мають своїх значень. Представники другої концепції, навпаки, поділяють думку про те, що слова поза контекстом мають певні усталені значення, а додаткових відтінків значень вони набувають саме в контексті (К. Бюлер, Ю. Карпенко, М. Кочерган, Є. Курилович та ін.) [84, с. 213; 69, с. 324]. Проте

обидві концепції, на думку Г. Брутяна, є неприпустимими через свою категоричність, а тому постає потреба в диференційному підході стосовно взаємодії слова й контексту [22, с. 50 – 51].

Такий диференційний підхід точно описаний у роботі С. Семчинського: «Контекст – це синтагматичне оточення слова, яке складає той вказівний мінімум, який дозволяє реалізувати потенції окремого значення слова або породжує певні зміни в значенні. У зв'язку із цим розрізняють нейтральний контекст, в якому реалізуються системні зв'язки слова, і модифікуючий контекст, який розвиває нові зв'язки слова» [351, с. 197].

Про реалізацію конкретного значення – контекстуального – багатозначних слів, у яких іманентно конкурують між собою кілька смислів, пише В. Белянін: «У цьому зв'язку визначимо контекст як усне чи письмове мовлення, для якого характерна смислова завершеність, яка дозволяє виявити зміст і значення окремих фрагментів, що входять до її складу – слів, виразів чи уривків тексту» [9, с. 48]. При цьому вчений не обходить увагою і комунікативний контекст, визначаючи його як спілкування комунікантів – суму висловлювань, об'єднаних у текст [9, с. 58].

Коли розглядають не окреме слово чи фразу, а цілісний текст, контекстом у такому разі є інші твори з тієї самої соціальної сфери: для наукового тексту – наукові тексти з певної спеціальності, для художніх творів – інші художні й нехудожні тексти [334, с. 173]. Тобто йдеться вже не про *словесний контекст* (в усному мовленні чи на письмі), а про *логічний* (за визначенням Г. Брутяна – «взаємозв'язок думок»), функція якого полягає у виявленні максимально точного значення думок, логічних категорій у межах їхньої безпосередньої взаємодії (в усній чи письмовій формі, у різних масштабах: від окремого судження – до дискурсу, від речення – до книги чи навіть книг) [22, с. 52].

О. Селіванова наголошує на тріаді дефініцій контексту в сучасному мовознавстві. У розумінні дослідниці та її колег ця тріада зумовлена формою та функційним потенціалом розглядуваного поняття: *лінгвістичний або*

вербальний контекст (семантика певної мовної одиниці визначається в текстовому фрагменті – словосполученні чи реченні), *стилістичний контекст* (семантика мовної одиниці визначається в межах цілого тексту – «в сукупності всіх контекстуальних умов реалізації») та *комунікативний контекст* (семантика досліджуваної одиниці визначається в межах комунікативної ситуації, у сукупності лінгвістичного, паралінгвістичного, ситуативного, психологічного та культурного контекстів) [348, с. 517 – 520].

Замість терміна *комунікативний контекст* у мовознавчих працях часто вживають поняття *дискурсивний контекст*, який становить єдність «соціальних, психологічних, прагматичних характеристик» дискурсу [387, с. 26]. Л. Безугла визначає *дискурсивний контекст* як єдність онтологічного (час, місце, фізичне середовище комунікації), комунікативного (комуніканти з їхньою комунікативною компетенцією, цілі, стратегії і тактики), соціального (біосоціальні ролі, статуси комунікантів, інституціональні аспекти комунікації), культурного (культурологічні й соціально-історичні аспекти комунікації), психофізіологічного (психічний і фізичний стан комунікантів), когнітивного (знання комунікантів, включно знання один про одного та метазнання, когнітивні операції комунікантів) та психолінгвістичного (лінгвальна компетенція комунікантів) складників-контекстів [8, с. 73].

О. Дубровська визначає контекст як певний простір чи середовище, у якому перебуває об'єкт та який має певні рамки, часово-просторові межі. Дослідниця наголошує, що початковий етап вивчення контексту був пов'язаний саме з вивченням мови, та пропонує сфокусуватися на когнітивно-комунікативній природі контексту, що базується на врахуванні чинника когнітивної обробки інформації об'єктивної дійсності в процесі комунікації. Тобто когнітивно-комунікативний контекст зумовлений самою людською природою: людина – це суб'єкт мислячий, який здатен обробляти інформацію, що надходить до нього, та водночас суб'єкт, що комунікує, перебуваючи в певному просторово-часовому континуумі [54, с. 14 – 15].

У соціолінгвістиці поняття контексту набуває нових відтінків значень. *Актуалізований ситуативний контекст* – «сукупність загальноживаних понять, відібраних відповідно до завдань конкретного мовленнєвого акту в певному культурному оточенні, на вибір якого впливають і позамовні чинники» [102, с. 518].

«Великий психологічний словник» Б. Мещерякова й В. Зінченка подає два значення поняття «контекст», перше з яких фактично дублює дефініцію мовознавців про уривок тексту, необхідний для визначення змістового складника певного слова / фрази, які до нього входять. Автори також розрізняють вузьке та широке значення контексту, останнє з яких пропонують розглядати синонімічним поняттю «затекст» [165, с. 211].

Згідно з формулюванням М. Яцимірської та Н. Драган, затекст – це те, що перебуває за кадром – фрагмент події, описаної в тексті [398, с. 268], основне призначення якого, як вважає В. Кухаренко, полягає у створенні в реципієнта враження про наявність досвіду, що передує тексту і є спільним і для самого реципієнта, і для автора [94, с. 194].

Друге визначення контексту у «Великому психологічному словнику» Б. Мещерякова і В. Зінченка укладачі подають саме в психологічному ключі, уточнюючи поняття відповідними змістовими означеннями «соціальний К.», «культурний К.», «духовний К.» та презентуючи контекст як соціальне середовище, ситуації, в оточенні яких перебуває людина. При цьому науковці наголошують на неможливості розуміння поведінки й самої особистості без урахування минулого та актуального контекстів, тобто при деконтекстуалізації [165, с. 212].

М. Бхатія наголошує на прямому зв'язку контексту та пам'яті, бо остання великою мірою визначається контекстом, який сприяє її відновленню [400, с. 90].

Про зв'язок контексту та відчуттів пише Е. Рікерт, розкриваючи контекст як «суперординарне поняття, яке ієрархічно упорядковує і структурує поведінку» [333, с. 581]. Слідом за Е. Тітченером – визнаним

лідером структуралізму в США – дослідник розглядає контекст як елементарний стимул чи сигнал, завдяки якому відчуття набувають сенсу. Цей сенс з’являється у простих відчуттів тільки за умови супроводу первинних відчуттів іншими відчуттями та образами [333, с. 581].

У психологічній науці невідривно від контексту розглядають ще один термін на позначення окремої галузі – «екологічної психології» (англ. *ecological psychology*), яка вивчає «вплив на поведінку і психіку людини тих чи інших факторів середовища (від космічних, кліматичних, метеорологічних, просторово-географічних до безмежно різноманітних соціокультурних)». У межах цієї галузі виділяють окремі напрями, наприклад, психологію середовища – поведінкову чи біхевіористську географію [165, с. 555].

Психологічний тезаурус Р. Немова, окрім контексту, подає також дотичні до нього поняття: контекстну теорію, ефекти контексту та соціальний контекст. *Контекстна теорія* – це, відповідно, теорія про необхідність інтерпретації та аналізу поведінки людини в межах *соціального контексту*, у якому вона перебуває. *Соціальний контекст* – це своєрідна «система реальних відносин людини з навколишнім світом», яка допомагає «розгледіти особистість у загальній системі суспільних відносин» [3, с. 68]. Складовими частинами *соціального контексту* є соціальні ролі людей, їхні мотиви, інтереси, оцінки, дії та поведінкові реакції, зумовлені певним контекстом, – *ефекти контексту* [182, с. 182].

Контекст, уточнений означенням *соціальний*, перебуває у фокусі не лише психологічних, а й соціологічних наук. До того ж широкоживаним у соціології є дотичний до соціального контексту термін *міжгруповий контекст*, який розглядають як два перетини. Перший з них демонструє стосунки «за горизонталлю», в основі яких рівноправні стосунки різних, але не підпорядкованих груп. Другий перетин висвітлює стосунки «за вертикаллю» – ієрархічну систему [3, с. 254].

А. Вербицький і В. Калашников у межах психології виділяють *внутрішній контекст* та *зовнішній контекст*. Перший із них – це сукупність систематизованих психофізіологічних, психологічних і особистісних особливостей та станів, знань, досвіду, стосунків та життєвих установок людини. Системним утворенням є і зовнішній контекст: це предметні, соціальні, соціокультурні, просторові, часові характеристики людських вчинків і діянь у фокусі внутрішньо-психічних орієнтацій [49, с. 129 – 130].

На окрему увагу заслуговує трактування контексту в «Сучасному словнику з психології» В. Юрчука, де поняття розкрито в міждисциплінарному ключі як кореляція лінгвістичного, літературознавчого та філософського аспектів: «Контекст – цілісна завершеність усного, вербально-комунікативного, письмового мовлення, яка дозволяє з'ясувати денотацію-зміст-предикативність окремих інгредієнтів – слів, інтонацій, уривків текстів, які входять у контекст-модель самого мовлення; <...> для цілісного осмислення-герменевтизації контексту необхідно враховувати різні дискурсологічні побудови, семантику слів, мовленнєві моделі або ж, наприклад, інші тексти, які корелюються-функціують у певному континуумі-сфері і стосуються базального контексту; наприклад, для літературознавчого тексту <...> необхідні мікроконтексти-експлікації різних літературознавчих термінів-понять, які мають бути в субстантивному порядку включені в сам макроконтекст літературознавчих досліджень уже для цілісного осмислення-розуміння контексту повісті, оповідання, роману, драми» [395, с. 278].

Те, що контекст є категорією багатьох наук, доводить і визначення М. Зубрицької в «Антології світової літературно-критичної думки ХХ ст.», де вкотре можна спостерігати переплетіння літературознавчого та лінгвістичного аспектів розглядуваного поняття: «Контекст – мовні, культурні, історичні, суспільно-політичні реалії, які зумовлюють ту чи іншу інтерпретацію даного тексту і визначають його комунікаційну вартість;

текстуальне оточення, яке актуалізує його значення, зумовлює його комунікаційну вартість» [4, с. 609].

Ю. Ковалів чітко розмежовує лінгвістичне та літературознавче визначення контексту, формулюючи останнє як багатопланову, необмежену естетичну систему, без урахування якої сприйняття художнього твору не може бути повним та коректним, бо вона висвітлює виражене значення висловлювання, окреслені зв'язки з літературною традицією та новаторськими тенденціями в інтертекстуальному полі художньої та позахудожньої дійсності [102, с. 518 – 519].

А. Посохова чітко виокремлює гносеологічний потенціал контексту: «Знання <...> особливостей, що формують авторський стилістичний контекст художнього твору, дозволяє краще відчувати думки, почуття, відношення автора до дійсності, зрозуміти його та його твір» [329, с. 328].

Із філософського погляду контекст є «феноменом, який породжений позатекстовим ефектом системності текстового масиву» [307, с. 240]. У ХХ столітті поняття контексту у філософській думці набуває настільки важливого значення, що з'являється новий напрям – *контекстуалізм*, суть якого полягає в наданні контексту (лінгвістичному, суспільно-історичному та культурному) вирішальної ролі в розумінні і трактуванні певних ідей, явищ, понять чи текстів [382, с. 298].

Згідно з новітнім філософським словником О. Грицанова, контекст є сукупністю додаткових значень і смислів тексту та систематизатором усіх можливих аспектів граматичного значення слів і речень, який наділяє певним змістом мовні вислови в межах конкретного тексту. У межах терміна автор виділяє й літературознавчий аспект контексту, розкриваючи його як складник теорії рецептивної естетики, де смисли та значення тексту взаємодіють не стільки зі світом автора, скільки із самим читачем, залучаючи його систему ціннісних орієнтацій та традиційний і фіксований за допомогою різних симулякрів культурний досвід [307, с. 240 – 241].

Крізь призму рецептивної естетики термін *контекст* розглядає і О. Ніколюкін у своїй «Літературній енциклопедії термінів і понять», також роблячи основний акцент на реципієнтові цього контексту, від концептосфери та індивідуальних здатностей якого він безпосередньо залежить. Укладач словника пропонує власне бачення контексту як певних текстових зв'язків та співвідношень, які осмислюються реципієнтом і допомагають йому не лише краще зрозуміти стилістичні, змістові, естетичні параметри твору в межах тексту, а й провести компаративний аналіз з іншими текстами в синхронійному та діахронійному аспектах [101, с. 392].

У літературознавчих словниках радянських часів визначення терміна *контекст* головним чином збігається з розумінням *мікроконтексту* чи *вузького контексту* сучасними літературознавцями та лінгвістами: «Контекст (від лат. *cum, con* – з, *textum* – тканина, в'язь) – у літературному творі закінчений уривок, у якому міститься певний рядок, фраза, вислів, цитата» [70, с. 139]. При цьому О. Квятковський у своєму «Поетичному словнику» також відзначає суттєве семасіологічне та фоносемантичне значення контексту для адекватного сприйняття авторської думки.

Подібну інтерпретацію контексту подає Є. Еткінд, визначаючи контекст як словесне оточення, необхідне для розуміння певного слова. Однак автор вводить таке поняття, як *мінімальний чи достатній контекст* – непостійна величина, яка може коливатися залежно від складності поставлених завдань в аналізі літературного тексту [56, с. 25 – 29]. Є. Еткінд навіть створює власну ієрархію контекстів, названу ним *драбиною контекстів*, де першою сходинкою є *загальнословниковий контекст*; другою – *умовно-словниковий*, який позначає загальноновизнане переносне значення розглядуваної одиниці; третьою – *контекст літературного напряму*; четвертою – *контекст конкретного автора*; п'ятою – *контекст циклу поезії*; шостою – *контекст окремої вибраної поезії* [56, с. 47 – 56].

У сучасній літературознавчій методології найлаконічніше визначення контексту, на нашу думку, подано в праці П. Білоуса: «Контекст –

текстуальне оточення, яке розкриває сутність того чи іншого образу, мотиву, міфу, зумовлює його комунікаційну вартість» [14, с. 333].

В. Марко поглиблює функційний потенціал та розширює формальний вияв запропонованого П. Білоусом визначення: «Контекст – словесне середовище певного виразу, образу, деталі, яке сприяє їхньому адекватному тлумаченню; може включати уривок з твору, цілий твір, творчість певного автора чи літературу певного періоду» [161, с. 275].

Спрощене розуміння контексту у фактично його лінгвістичному розумінні подано у «Словнику літературознавчих термінів» (укл. В. Лесин, О. Пулинець, 1971), де він представлений головним чином як частина тексту літературного твору, за допомогою якого можна точно визначити зміст окремого слова чи фрази, що містяться в ньому. У визначенні автори роблять акцент на полісемантичності слів, яку усуває контекст, та на важливості невербального контексту в розкритті змісту певної одиниці [359, с. 201].

Е. Квін пропонує розглядати контекст у його загальному (лінгвістичному) значенні та з погляду науки про літературу. У літературознавчій думці термін застосовують для позначення відповідних історичних і соціальних умов, за яких текст написаний, оприлюднений (якщо це драматичний твір – поставлений у театрі, якщо прозовий – екранізований) чи сприйнятий (заслуханий, побачений, прочитаний) реципієнтом. До того ж у пізніх проявах «нової критики» було утверджено «контекстуалізм» – підхід, за якого вірш сприймався як «закритий контекст», незалежний від історичних та соціальних умов свого створення. З іншого боку, зазначає укладач «Словника літературознавчих та тематичних термінів», «новий історизм» кидає виклик основній різниці між текстом і контекстом на тій підставі, що наше знання історії ґрунтується на письмових згадках про минуле, тобто тексті. Отже, коли ми покликаємося на «історичний контекст» літературного твору, ми насправді говоримо про інший текст [404, с. 97].

На полісемантичності контексту в літературознавстві наголошує К. Болдік, визначаючи, що контекстом можуть бути і окремі знаки

(починаючи від пунктуаційних знаків, наприклад лапок, і закінчуючи системою знаків, об'єднаних у частину тексту чи навіть цілий текст), і біографічні, соціальні, культурні та історичні обставини, за яких певний текст було створено [399, с. 50].

А. Єсін розуміє контекст як «сукупність явищ, пов'язаних із текстом художнього твору, які водночас перебувають поза ним». Він називає контекст «позатекстовою дійсністю», із якою активно взаємодіє текст, при цьому літературознавець також акцентує увагу на самодостатності тексту, його природній замкнутості в собі [58, с. 153].

Згідно з класифікацією А. Єсіна, існують *біографічно-побутовий історичний та літературний контексти*. Перший з них акумулює життєпис письменника, зокрема обставини його роботи над досліджуваним текстом та позахудожню діяльність у реаліях суспільного устрою епохи. Історичний контекст відображає соціально-політичну ситуацію доби, у межах якої було створено твір. Літературний контекст демонструє місце конкретного тексту в творчій лабораторії письменника, визначає його належність до певного літературного напрямку [58, с. 153].

Класифікація контекстів А. Єсіна перегукується зі схожими диференціаціями терміна в літературознавчих пошуках. Зокрема, згідно з «Літературознавчою енциклопедією» Ю. Коваліва, виокремлюють *вузький та ширший контекст*, а також *історично віддалений період контексту*. Вузький контекст може мати форму вираження у фразі, епізоді, ситуації; широкий – це «біографія, світогляд, доля письменника, творча лабораторія, літературна школа, стильова течія, конкретно-історичний напрям, літературна епоха, феномени „великого культурного часу” тощо». Історично віддалений період контексту втілений в античності, києворуській добі та ін. [102, с. 519].

У «Літературознавчому словнику-довіднику» Ю. Ковалів із Р. Гром'яком і В. Теремком виокремлюють також *прозорий та асоціативно-ускладнений контексти* [104, с. 371].

Доповнюють класифікаційну модель контекстів Г. Кук, виділяючи *текстуальний, соціальний і психологічний контексти* [402, с. 10] та Н. Копистянська, пропонуючи поділ контекстів на *внутрішньотекстовий* та *зовнішньотекстовий* [97, с. 49].

Найточнішим розумінням контексту в межах нашого дослідження є визначення Д. Наливайка, яке він сам пропонує розглядати як «усталене». Згідно з думкою Д. Наливайка, контекст – це «пов’язаність із відповідною генезою чи традицією, різноступенева включеність у певний літературно-історичний чи культурно-історичний континуум» [370, с. 23].

Відповідно до поглядів В. Халізева, контекст у літературознавстві охоплює досить широку сферу зв’язків літературного твору з літературними та позахудожніми фактами, що перебувають за межами цього твору [384, с. 305]. Учений робить акценти на тому, що «наука про літературу потребує активного сполучення та синтезування іманентного і контекстуального вивчення художніх творів», бо «це є необхідною умовою проникнення у змістові глибини творів, однією з істотних передумов осягнення авторських концепцій і первинних інтуїцій письменників» [384, с. 306]. При цьому автор наголошує: контекстуальне вивчення літературних творів є вибіркоким, воно не може бути вичерпно повним, хоча важливим є врахування близьких (конкретних) і віддалених (загальних) контекстів [384, с. 306]. У цьому думка вченого збігається з розумінням контексту в межах прототипічного підходу когнітивної науки, який передбачає потенційну безкінечність кількості різних контекстів через відсутність абсолютно однакових ситуацій [93, с. 144].

В. Халізев виділяє *контекст творчості письменника* («найближчий контекст творчості письменника») та *широкий*, що включає дотримання чи заперечення письменником літературних традицій, позицію автора до позахудожнього досвіду минулих поколінь, багатство архетипів) та *контекст сприйняття творів автора* його сучасниками та наступниками [384, с. 305].

Поняття контексту набуває найширших масштабів у визначенні Е. Соловей-Гончарик. Дослідниця вводить таке поняття, як *максимальний* або «*дальній*» *контекст*, який реалізується через «світообраз» читача та конкретно-історичну дійсність його існування, що забезпечує «історичну неперервність людського досвіду взагалі, досвіду художнього сприйняття зокрема» [98, с. 269].

Кожна наукова галузь вкладає у визначення контексту свій зміст, проте одна позиція залишається незмінною: контекст – це системне утворення, яке «за своєю природою завжди може бути реалізоване тільки в системі» [77, с. 14].

Отже, ХХ – ХХІ ст. – період невпинного розвитку науки та появи різних наукових галузей, які неухильно частково абсорбують терміносистеми суміжних наукових царин. *Контекст* – це міждисциплінарне поняття, яке широко використовується в галузях різних наук, щільно пов'язане з поняттям *текст*, інколи навіть ототожнюване з ним чи поняттям *затекст*. Будь-який текст постійно вступає в діалог з іншими текстами, що є запорукою функціонування безкінечної кількості контекстів і всередині, і навколо нього. Однак поняття контексту може виступати далеко за межі самого тексту, а тому потребує адекватного та всеохопного потрактування.

Спираючись на досвід різних наук в інтерпретації контексту та його типології, окреслимо характеристику цього поняття в царині літературознавства та створимо універсальну класифікаційну модель контекстів у літературознавчому просторі.

У науці про літературу контекст варто розуміти як системне утворення, яке, маючи беззаперечний гносеологічний потенціал, забезпечує максимально можливу повну та коректну інтерпретацію і самого літературного тексту, і позатекстових явищ.

Існує широкий вибір варіацій класифікацій контекстів у літературознавстві. Ми пропонуємо свою класифікаційну модель, яку

побудовано на основі переосмислення та систематизації попередніх досліджень з типології контекстів.

На нашу думку, доречним буде виокремити два основних види контекстів – внутрішньотекстовий (який має безпосереднє відношення до самого тексту – уривок тексту, необхідний для визначення змістового складника певного слова / фрази) та зовнішньотекстовий (який розкриває різні позатекстові чинники сприяння написанню літературного твору). У межах обох цих контекстів варто розрізнити експліцитний / прозорий та імпліцитний / асоціативно-ускладнений (явно виражений та явно не виражений, прихований) контексти, коли, наприклад, значення висловлювання всередині тексту чи зв'язок певної текстової події з історичними чинниками легко вгадується чи, навпаки, важко асоціюється з чим-небудь, потребує певних додаткових знань та навіть особистих досліджень.

Наслідуючи лінгвістів, у межах внутрішньотекстового контексту також варто розрізнити мікроконтекст та макроконтекст (реалізація мовної одиниці в мінімальному інформаційному обсязі тексту та в усьому тексті), лівий та правий контексти (залежно від положення в лінійному тексті), контекст функціонування (умови реалізації значення) та контекст породження (умови забезпечення оказіональних значень).

Серед зовнішньотекстового контексту варто виділити такі його види: історичний (історичні умови доби, у якій творив автор, вплив історичних чинників минулого на самого автора та на його сучасників), соціокультурний (культурні та суспільно-політичні реалії, у середовищі яких відбувалося становлення автора чи написання його твору), біографічний (життєпис автора), психологічний (контекст, пов'язаний із психологією автора літературного тексту, сукупність систематизованих психофізіологічних, психологічних і особистісних особливостей та станів, знань, досвіду, стосунків та життєвих установок автора, що дозволяє краще зрозуміти його твір та манеру письма загалом; також психологічний контекст стосується і

відтворюваних автором людей, безпосередньо їхньої психології), літературний (літературна епоха, літературний напрям, стильова течія, літературна школа, місце конкретного тексту у творчій лабораторії письменника), контекст реалізації (інсценізація, екранізація, покладання слів поезії на музику тощо) та рецептивний контекст (особливості сприйняття твору автора його сучасниками та наступниками).

При роботі з контекстами літературних творів варто пам'ятати про їхню невичерпність, безкінечність, а тому кожна інтерпретація такого твору на контекстній основі не є викінченою, а отже, вимагає подальших досліджень для максимальної повноти та глибини розуміння тексту.

1.2. Творчість І. Низового в контексті літературних процесів середини ХХ – початку ХХІ ст.

«Вимирає моє покоління, достойно не оцінене й гаразд не оплакане», – одним цим реченням із нотаток-спогадів «вічного опозиціонера» [266, с. 36] І. Низового можна окреслити суспільно-політичні реалії та культурно-мистецьку ситуацію на теренах України минулого століття. Чимала кількість талановитих, літературно обдарованих людей вимушені були перебувати «у своїй суспільно-соціальній нікчемності», ізольованості, у той час як «новоспечені „гобсеки”» отруювали вуха пересічного читача пересічними беззмістовними творами («Сльоза сльозу не здоганя») [272, с. 293 – 294].

Іван Данилович Низовий – знакова постать на літературній мапі України, один із яскравих представників поетів-шістдесятників, публіцистів, мемуаристів, талант якого зміг перетнути кордони століття, розквітнувши вповні вже в другому тисячолітті (творчий шлях поета – 1960 – 2011 рр.).

Значення творчості І. Низового та оцінка його персоналії в контексті українського літературного сьогодення досить детально представлені у висловах літературних критиків, науковців, колег, близьких та знайомих: сонячна, світла, добра людина, яка прагнула пізнати всі грані буття [90, с. 8], такий величний і водночас простий, земний [377, с. 12], один із «найбільш

достойних, найбільш талановитих, найбільш добрих людей у письменницькій обласній організації Національної спілки письменників України» [326], «значуща сторінка в українській літературі, яка прикрашає й робить честь нашому письменству» [366, с. 4], «кровинка і сльоза» українського народу, народний поет, особливий поет, поет-самородок, який відрізнявся своєю чесністю і відвертістю відносно того, що його хвилювало [89, с. 110], «поет дивовижно розмаїтий, багатовимірний, щедрий у своєму невичерпному почутті» [338], український Майстер Слова [74, с. 13], український голос Луганщини [389, с. 29], джерело духовного вогню в нашому краї [151, с. 6], активний учасник руху за національне відродження Луганщини [345, с. 4], який своєю громадянською позицією, своїми віршами кликав до звершень, виховував любов до Вітчизни [91], «Людина – символ любові до України, людина – оберіг для рідної мови» [106, с. 6], непримиренний опозиціонер до всього антиукраїнського [331, с. 15], справжній Лицар України, Людина кришталево-чистої совісті, поет-правдолюб, поет-борець [11, с. 2], «поет із синдромом Атланта», «Велет духовний, на чиїх плечах тримався Луганськ як українська територія, як частина України» [30, с. 5], поет завидної майстерності з відмінним чуттям слова, рядка, строфи [31, с. 10], поет нутрянний, глибинний, зболений [389, с. 29], поет-патріот, виразник прагнень і сподівань українського народу, для якого «найвища честь – загинути в бою за справді незалежну Україну» [17, с. 6]; поет професійної та громадянської зрілості [376, с. 8], поет-соборник, «велет у царині красного письменства» [362, с. 3], «Людина-Всесвіт» [324], «поезії планета і наш духовний оберіг» [67, с. 7], сформований потужний письменник із неймовірно потужною харизмою [11, с. 2], який, «успадкувавши самобутній національний світогляд, завжди переймався долею України» [17, с. 6], який, «викриваючи фальш, яничарство і закликаючи українців до відстоювання власних позицій на всіх щаблях» [365, с. 4], сам за життя був нефальшивим і неповторним українським голосом на теренах Луганщини [11, с. 2], щирим, недекларативним патріотом, причетним до всіх справ і почуттів людей свого

покоління [57], і майже півстоліття тримав українське небо – небо правди і духовності – над нею [364, с. 2; 11, с. 2], і був весь час на передньому краї боротьби за здобуття й утвердження української національної державності [74, с. 13], невтомний будівничий України [186, с. 6], який з ласкавою посмішкою [336, с. 2] «пройшов довгий і тяжкий шлях людини, яку вели через усі негаразди високі національні та духовні ідеї» [330, с. 13], та «був зі своїм народом, жертовно і послідовно трудився для нього, всякчас залишаючись скромною, співчутливою до ближніх особистістю» [362, с. 3], непохитним борцем за українську ідею, який «навіть після смерті через власну творчість, свою доню і небайдужих людей, озброєних його могутнім словом-мечем, продовжує працювати на соборну Україну» [361, с. 6] і бути небезпечним для апологетів «руського миру» через свою поширювану любов до України, її народу, мови, культури та духовності [350, с. 7; 133, с. 219].

Такі об'єктивно-суб'єктивні оцінні судження, виражені у формі оригінальних епітетів та колоритних образних характеристик, на нашу думку, важливі та заслуговують на наведення, адже вони допомагають реципієнтам сформуванню своє перше враження від бачення талановитого поета, прозаїка, журналіста, людяного редактора та активного громадського діяча І. Низового очима його сучасників, яке передуватиме особистому студіюванню та переосмисленню літературного спадку автора, його особистого колосального внеску в розвиток національної літератури.

І. Низовий, удостоєний медалі «Будівничий України», був лауреатом премій імені Бориса Горбатова, Микити Чернявського [315, с. 7], братів Богдана і Левка Лепких (1993) [368, с. 1]; одним із переможців у номінації «Хорові композиції» за музичний твір – ораторію «Лелече», музику до якого написав Б. Климчук, на конкурсі кращих вокально-хорових творів «Створимо сучасну українську патріотичну пісню» (1996), організованому Всеукраїнською музичною спілкою та українським культурним центром міст Детройта та Воррена (штат Мічиган, США) [20, с. 10].

Його твори перекладені азербайджанською, англійською, болгарською, польською, російською, словацькою, татарською, чеською, чуваською та угорською мовами. Сам І. Низовий також активно займався перекладацькою діяльністю, знайомлячи українських читачів із кращими, на його думку, здобутками азербайджанських, болгарських, вірменських, казахських та російських поетів [183, с. 8].

Почесний президент Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, депутат В. Курило знав і особисто спілкувався з І. Низовим багато років, що дало підстави йому охарактеризувати митця як нонконформіста, дійсно творчу особистість [336, с. 2].

Журналіст, політичний діяч, поет та добрий друг І. Низового В. Просін називав поета серцем, душею, людиною, яку не можна було не любити. Усе це, на його думку, втілено й буквально «висяє в його творах» [336, с. 2].

Поет А. Медведенко характеризував І. Низового як «бунтівного поета-лірика», який, «як ніхто інший, платить своїм життям за любов, за свої помилки і помилки інших»: «Він якби замикає на собі всі існуючі на землі болі – від обманів та принижень до хамства та злиднів, замикає для того, аби їх як можна менше стало хоча б в рідній Вітчизні» [162, с. 11].

Про біль, яким сповнений життєвий і творчий шлях І. Низового, що яскраво простежується в його поезії та прозі зрілих років, писав і колега автора – лірик Л. Стрельник. Він характеризував творчу особистість І. Низового як справжнього поета, у якого за душею немає нічого, крім самої душі та «вічного безбережного болю за матір-Батьківщину». Твори поета в розумінні Л. Стрельника постають перед реципієнтами як справжні духовно розкріпачені думки, які демонструють художнє переосмислення «нашої стражденної й славетної історії і нашого жебрацького сьогодення» [367, с. 15]. Поет І. Савич писав, що, прочитавши чимало про людський біль, про трагедії творчих особистостей, найдужче він пройнявся болем І. Низового, бо він «такий людяний, конкретний» [346, с. 14].

Поетеса Н. Кошель вважає творчість багатогранного митця джерелом народної мудрості, келихом світлих надій і сподівань, щирістю думок і почуттів, вогнем, який водночас зігріває і освітлює дорогу читача [85, с. 5].

І. Низовий, літературний талант якого активно почав формуватися в 60-х рр. минулого століття, а як самодостатній творчий голос зазвучав уже в 70 – 80-х рр., досягши свого апогею в часи незалежності України, належить до покоління українських митців-шістдесятників.

На суголосності творчості І. Низового з естетикою літературно-мистецького руху шістдесятництва наголошувала освітянка О. Скиба, виділяючи в художній системі поета такі характерні риси шістдесятництва, як «віра в людину, увага до морально-етичної проблеми сучасника, історична пам'ять, зв'язок поколінь, культурологічна масштабність лірики, увага до загальнолюдського, універсальних складових людського буття» [355, с. 8].

Н. Кошель у своїх статтях неодноразово називала І. Низового багатогранним українським поетом-шістдесятником, творчість якого становить особливий пласт в українській літературі [87, с. 12]. До генерації шістдесятників зараховує І. Низового й науковиця Т. Пінчук [323, с. 107].

На належність письменника до світоглядно-філософської концепції шістдесятництва вказує вже одна з головних рис цього культурного феномена, яка чітко простежується в усій різножанровій творчості І. Низового: звернення митця «до сфери національної духовності та культури як найбільш узагальнених понять, що безпосередньо пов'язані з визначенням національної ідентичності та самоідентичності кожної окремо взятої особистості» [44, с. 104].

Українське шістдесятництво – це «сторінка українського національно-визвольного руху, предтеча й до певної міри каталізатор здобуття Україною незалежності» [375, с. 573]. Явище шістдесятництва є унікальним у культурній площині. Зародженню цього феномена в УРСР сприяла низка чинників: прагнення культурологічної боротьби української інтелігенції з тоталітарною системою, вмотивоване ілюзорною свободою слова в період

десталінізації та лібералізації радянського суспільства; можливість долучення до творів реабілітованих митців (зокрема представників «Розстріляного відродження»); ідея творчого самовираження, реалізації «духу невиситимого творчого пошуку», спрямована в антиколоніальному напрямі, подалі від «соціалістичного реалізму»; орієнтація на Захід у творчих пошуках та водночас намагання довести унікальність української літератури, мови та культури, їхню прогресивність; відчуття потреби твердо «закріпитися» на національному ґрунті, сприяючи національній самоідентичності українців [64, с. 12].

Для поезії шістдесятників характерними були єдність інтелектуального та емоційного, при цьому поетичні твори відрізнялися справжньою ліричністю, на відміну від фальшивих пафосних агіток та панегіриків радянській владі, що активно продукувалися в рідчизні соцреалізму. Це був «виступ проти інерції поетичної думки, закостенілості, ілюстративно-кон'юнктурного віршоробства», «неприйняття фальші, демагогії, оказнювання людських стосунків і літератури» [65, с. 16].

Творча манера шістдесятників виявлялася в заглибленості в українську духовну культуру та переосмисленні кращих здобутків світової літератури, пильній увазі до людської особистості та її індивідуальності, самоусвідомленні, самовирізненні та самодостатності, персоналізмі, «імперативі вільного вибору: від усвідомлення самого цього вибору <...> до усвідомлення і своєї власної відповідальності перед цим вибором і цією долею» [375, с. 9 – 10], антропоцентризмі, в основі якого «їхнє власне «Я» – як індивідуальна призма, крізь яку віддзеркалюються проблеми людини» [375, с. 12], сповідуванні гуманістичних ідеалів та цінностей. Усі ці визначальні риси творчості представників покоління шістдесятників формують стрижень індивідуальної творчої манери письменника І. Низового.

Масовий ідеологічний тиск та репресивна політика радянської влади в період із 1965 до 1972 року детермінувала розкол інтелектуальної еліти шістдесятників. Український поет В. Кордун розглядав двовекторний напрям

руху в цьому розколі, виокремлюючи серед нього тих, хто зближувався з комуністичним режимом, та тих, хто обрав дисидентський шлях переслідувань владою, репресій та заслань [375, с. 571].

Творчий розкол шістдесятників на два табори також описав у своїй класичній літературознавчій праці В. Дончик: коли одні письменники перебували у своїй творчості на рівні «голої соціологічної функціональності» та працювали в «оболонці герметизму», де прагнули залишатися собою хоча б у сфері самої форми [66, с. 27], інші або обирали прямий, однак довгий і стражденний шлях протесту, який пролягав через ув'язнення та заслання.

Монографія Л. Тарнашинської містить схожу модель «еволюції» шістдесятництва, за якою з колишніх представників «пасіонарної генерації» [374, с. 327] сформувалися дисиденти, які зазнавали постійних гонінь, репресій, тюрем та заслань, та «тихі книжники», які чинили системі внутрішній опір, відбувши у тривалу творчу «самоеміграцію», здатні витворити цілокупний портрет епохи в усіх її розмаїтих виявах» [375, с. 19].

У статті «Українське шістдесятництво і слов'янський контекст. Витоки, тенденції, перспективи дослідження» Л. Тарнашинська демонструє поляризацію поетів-шістдесятників на основі прояву ними екзистенційної свободи в історичні періоди хрущовської «відлиги» та брежнєвського «застою». Серед них дослідниця виокремлює представників офіційної літератури, дисидентів і ескапістів, які, втікаючи у власне творче «я», дотримувалися принципу «тихого книжного протистояння» [374, с. 327].

У статті О. Бажана також обстоюється думка про поділ колишніх поетів-шістдесятників на три категорії згідно з їхньою життєвою та творчою позицією: ті, хто підпорядковувався наявним «правилам гри» в радянському соціумі; ті, хто перейшов у «внутрішню еміграцію», та ті, хто відкрито протистояв тоталітарній системі [55, с. 641].

Персоналія І. Низового, наразі не достатньо вивчена в літературних колах, не змогла потрапити до «форуму імен-персоналій» [373, с. 62] –

«засадничих шістдесятників» – низки усталених імен серед представників поетів розглядуваної генерації [373, с. 61].

За наведеними класифікаціями творчість І. Низового важко однозначно визначити в контексті громадянсько-творчого розколу шістдесятників. На початку свого творчого шляху, який припав на 60-ті рр. ХХ ст., митець не був учасником дисидентських рухів. Він вимушено зберігав відносну лояльність стосовно панівного режиму, підпорядковуючись загальновідомим «правилам гри», однак, прагнучи при цьому залишатися собою й виявляти «патріотичну ейфорію» й «національні почуття» [237, с. 25]. Тому, на наш погляд, на початковому етапі свого професійного становлення І. Низовий належав до «тихих» чи «маргінальних» поетів-шістдесятників, які з тих чи тих причин «тихо» вписалися в соціополітичний, історичний і літературний контексти своєї доби [373, с. 60].

Сам митець зазначав у мемуарах: «Свого часу я оспівував радвладу, бо так було прийнято, бо інакше мене й не друкували б. Але систему не любив – і вона це відчувала, хоча б як я приховував своє ставлення до неї. <...> Вона пасла мене на кожному кроці, виключала з вузів, звільняла з роботи, змушувала жити подвійним, а то й потрійним життям» [265, с. 76 – 77].

Очільник Слобожанського осередку Наукового товариства імені Тараса Шевченка Ю. Кисельов із цього приводу пригадав таку біографічну деталь письменника: «Чимало речей – явно невідповідних офіційній доктрині «соціалістичного реалізму» – автор змушений був ховати в шухляду. І ці твори таки дочекалися свого часу в незалежній Україні» [73, с. 5].

Свою теорію виживання в Радянській Україні І. Низовий чітко прописав у поезії «Пиши. Це краще, ніж запити...»: «...Пиши, / Щоб вижити. <...> / Пиши для себе. До шухляди, / До мовчазних пиши небес: / Не бійся зради! Після зради, / Не забувай, Христос воскрес. / І ти – воскреснеш. Після пекла / Поразок і розчарувань...» [290, с. 8].

Обраний шлях письменника не свідчить про лицемірство чи підлабузництво до керівної влади, намагання «відсидітися в тіні», коли

колеги по перу перебували в тісних тюремних камерах чи зовсім зникли з мистецького горизонту. І. Низовому вдавалося бути «справжнім інтернаціоналістом» та «українцем козакуватим» [249, с. 62], не втрачаючи честі, совісті та гідності, не втрачаючи самого себе, дотримуючись культу моральності – однієї з основних світоглядних засад шістдесятництва.

Наукова співробітниця Інституту народознавства НАН України Г. Виноградська трактувала потенційну зацікавленість постаттю І. Низового серед майбутніх реципієнтів його належністю до кола українських митців і громадських діячів, які за будь-якої влади, пережитої ними, не приховували свого українського патріотизму [27].

Голова громадської організації Стахановського міського об'єднання Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка Н. Гейко писала з цього приводу: «Певно, золоте суцвіття „шістдесятників” не пройшло поза увагою поета, бо що б я не читала з його творів, ніде не вчитала похвальних елегій на честь наших вождів та епох. Його твори переповнені, я б сказала, не критикою, а болем, болем з приводу того, що ми, українці, і працюючі, й красиві, і обдаровані, а от не можемо збудувати державу, гідну свого статусу...» [35, с. 3].

Журналіст М. Верещиця зауважив: «І в найтемніші часи радянщини, і в епоху свавілля на Донбасі клану Януковича він залишався людиною та <...> щирим патріотом» [24, с. 6].

Сам письменник так охарактеризував власне існування в радянських реаліях: «Сином нації я не став, бо це було під заборною, а сином „батька Сталіна” я не міг уважатися, оскільки мене породили на світ куркулька і комуніст, що „посмів” пропасти безвісти, не полишивши довідки про те, що він – не зрадник совєцької Родіни. Отож я був пасинком, байстрюком, нічийним – мене нібито й не існувало» (« Я – такий...») [265, с. 51].

Прикметними є численні намагання поета продемонструвати результати сталінських діянь ще на ранніх етапах своєї творчості. Зокрема, у поетичній збірці «Провесінь», яку хитро відкриває поезія про «нелиняючий

стяг» [251, с. 3], яка містить до того ж дві поезії, присвячені В. Леніну, криються ще й вірші про наслідки сталінського режиму: про матір, яка загинула від обвалу на глинищі під час важких колгоспних робіт; про діда – розкуркуленого чесного трударя, замордованого великим голодомором тридцятих років; про батька – пропалого безвісти чи загиблого за комуністичні ідеї. На цій фазі свого поетичного становлення І. Низовий ще не мав змоги повногласно висловити своє ставлення до сталінської епохи – він ніби готував читача до майбутніх одкровень, надаючи їм окремі викривальні замальовки епохи, коли, за визначенням «батька Сталіна», «жити стало краще, жити стало веселіше» [246, с. 83].

Однак якщо в ранніх поезіях усе ж простежується тенденція до уникнення будь-яких прямих оціночних суджень стосовно персоналії та політики вождя народів, то вже твори пізніх років автора спрямовані на розвінчування культу особи Сталіна, його геноцидних діянь щодо українського народу: «Великий трьохликий в личині рябій, / Подібний на хижу двоногу звірину, / Ми й досі ще носим на власнім горбі / Твою / Неструхлявілу ще / Домовину. / І досі / по краплі / лякливих рабів / Із себе вичавлюєм кожна хвилину» («Поминальна Сталіну», 1990) [249, с. 19].

Увесь «ідеологічний фанатизм епохи» [148, с. 240] вдало розкрито в поезії «Шкільне» (1997). Змученим голодом та холодом дітям намагаються прищепити любов та захоплення панівною владою, для якої ідея стає міцним щитом її деструктивної політики, а ціль виправдовує будь-які засоби: «Геній великого Сталіна / Рай неземний породив... / В тому небаченім раї, / В тім незвичайнім раю / Кожному він, / Пригортаючи, / Ласку дарує свою...» [200, с. 60 – 61]. Вияви такої «ласки» вождя яскраво відбито в образах охлялих дітей – «реброгострих нулів» [200, с. 60] та молоді, наївної вчительки, яка «щиро урок цей вела», «наче б наснажена голодом» [200, с. 61].

Постать І. Низового, його творчий доробок та життєві орієнтири по-різному сприймалися за життя письменника. Його гостре публіцистичне

слово знаходило ширій відгук у небайдужих українських громадян, водночас у прихильників радянської ностальгії та апологетів російсько-українського національного єднання авторська позиція щодо шовіністичної, геноцидної, убивчої політики очільників керівної партії та подальшої агресивної політики географічно сусідньої держави провокувала палку критику, як-от у розгромній статті «Надо ли запрягать хлопцам коней» В. Халашевського – нащадка «російських по крові дідів і прадідів» [383, с. 2].

В. Халашевський закидає І. Низовому, іронічно названому «освіченим європейцем», «перевдягання» з радянського поета, що ніс «червоний прапор у руках тужавих», у свідомого поета з прапором «зовсім уже іншого кольору», синдром манії переслідування (за рядки на кшталт «Росії обійми тужаві / На горлі й на ребрах моїх» [383, с. 2]), національний гонор і чванство, запалений патріотизм та неприязнь до чужинців – ксенофобію чи навіть «зоологічне презирство до інших націй» [383, с. 2], невдало проілюстровані сатиричним віршем І. Низового, у який автор укладав зовсім інший ідейний зміст, що можна побачити при уважному прочитанні та контекстуальному аналізі.

Наголосимо, що до всіх національностей І. Низовий ставився неупереджено, з підкресленою повагою, що прочитується не тільки в його ліриці, але й головним чином у публіцистичних та мемуарних творах: «Уважаю, що на землі поганих народів немає – є погані люди в кожному народі» («Знов поїзд відійшов») [265, с. 77]; «Власне, на землі немає народів гірших чи кращих. За взаємного бажання можна дружити з усіма, знаючи міру дозволеного й недозволеного» («Ментальність») [266, с. 110].

Повертаючись до життєпису І. Низового в рамках радянської дійсності, варто наголосити на безпартійності автора. У мемуарах письменник згадував, що через неї у листопаді 1966 р., попри запрошення, не був прийнятий до обласної партійної газети «Прапор перемоги», хоча мав усі необхідні професійні якості для отримання посади. Натомість він влаштовується на роботу в новостворену обласну газету «Молодогвардієць», де в пригоді стали

його комсомольський вік, гарне володіння українською мовою, заочне навчання на факультеті журналістики Львівського університету [265, с. 22].

Безпартійність автора як свідомий політичний вибір підтверджують у своїх дослідженнях Н. Гейко [35, с. 3] та І. Білогуб. Літературознавець та краєзнавець І. Білогуб, досліджуючи творчий доробок поета, особливо детально прописав особливості існування І. Низового в контексті комуністичного світу, його громадянську позицію та професійно-творчі орієнтації: «У той час, коли визнанням престижної людини, якої б там не було цінності її діянь, вважалася належність до Комуністичної партії, яка гарантувала добробут і кар'єру, Іван Низовий ніколи не був членом цієї, як і будь-якої іншої партії, не належав до кон'юнктурних віршописців, що відгукувалися на вказівки й рішення партії, ті, що їй хотілось. Писав по велінню свого серця, і цього не можна ігнорувати як найвищий ступінь його чесності, людяності, вірності правді і народові» [13, с. 87].

Аналізуючи перші літературні проби митця в поетичній та прозовій формі, можна помітити лише незначну кількість творів, ідейно-тематичне спрямування яких є близьким до соціалістичного реалізму.

Соціалістичний реалізм – творчий метод ХХ ст., проголошений основним методом радянської літератури, завданням якого є реалізація ідей Комуністичної партії: «відтворення процесу революційної перебудови світу на засадах марксистсько-ленінської ідеології» [33, с. 349]. Серед естетичних принципів цього методу науковець О. Галич виділяє партійність, народність, історичний оптимізм, соціалістичний гуманізм, інтернаціоналізм [32, с. 238], філологиня О. Гарачковська – теорію безконфліктності і, як наслідок, лакування реального життя, поверховість, дидактизм, фальшиву романтизацію, тенденцію до схематизації [64, с. 374 – 375].

За словами О. Неживого, абсолютна більшість письменників Радянської України, перебуваючи в лещатах державного творчого методу, ідеології панівного режиму, далеко відходила від реалістичного зображення дійсності у своїй творчості [168, с. 89]. Соціалістичний реалізм передбачав

фактично цілковиту політизацію літератури, коли естетична цінність та художня якість літературних творів поступалася ідеологічному змісту.

Цей метод став закономірним явищем, характерним для літератури ХХ ст., ознаки якого більшою чи меншою мірою реалізовані у творах митців художнього слова тих часів. Так, розглядаючи літературну творчість на території Донбасу, можна виявити ознаки соцреалізму в романах 70-х рр. Микити Чернявського, де відчуваються «верховенство однієї ідеї, становлення колективних основ нового життя та боротьба за його ідеали і в мирний, і в воєнний час, а як наслідок – певна схематизація художніх образів, наділення їх ідеологемами, що притаманні часові» [168, с. 21].

Вплив методу соціалістичного реалізму позначився на соціально-виробничих поезіях Ю. Сліпка з 1932 р. Цей метод домінував і в літературознавчих статтях у журналістській періодиці І. Світличного. Знаходимо його ознаки й у творах М. Руденка, який подібно до інших письменників 1950-х рр. був «здавлений лещатами соціалістичного реалізму, і будь-які відступи були просто неможливі» [177, с. 38].

Засади соціалістичного реалізму втілювалися у творчості І. Низового досить частково, при цьому вкраплення елементів провідного творчого методу стали не тільки даниною панівному режимові, яка дозволяла в такий спосіб триматися на плаву в бурхливому літературному океані тієї доби, а й демонстрацією авторської життєвої позиції тих часів, проявом системи ціннісних орієнтацій, юнацької наївності, максималізму й віри в ті чи ті постулати керівної ідеології: у романтизовану «боротьбу з чорною несправедливістю, із жорстоким фашизмом» [298, с. 3] («готовність пожертвувати своїм життям заради святої справи», «повне самозречення в ім'я боротьби з окупантами» [205, с. 3]), у призначення поезії (точніше, в одне з її призначень) – «кликати, вести на боротьбу за світле майбутнє людства» [298, с. 3], у те, що «кожна людина сильна в колективі, особливо ж тоді, коли вона потрапляє у незвичайні, складні ситуації» [282, с. 4].

Друг І. Низового, відмінник народної освіти А. Назаренко згадував: «Поет одним із перших усвідомив, що плодами справжніх романтиків свободи скористалися „спадкоємці комуно-шовіністів”, захопивши владу й віднявши у народу право на державотворення. Усвідомив – і став у несхитну опозицію до них. І не тільки у своїй творчості...» [89, с. 105].

І. Низовий негативно сприймав творчість тих початківців, у яких «на першому плані – декларація, гасло із знаком оклику на кінці» за повної відсутності «образів, філософських заглиблень в суть буття». Подібні «вірші», вважав поет, може написати будь-яка більш-менш грамотна людина з середнім запасом слів і мінімальним уявленням про віршування [301, с. 4], а тому сам уникав такої декларативності, псевдопатетики.

Краєзнавець Л. Брацило акцентувала увагу на притаманній українській думці ще з часів Г. Сковороди «філософії серця», яка лежить в основі всіх поезій І. Низового, на «образно-смісловій знаковості Слова Івана Низового, закоріненого в український етнос» [185, с. 6].

Педагог Н. Стешенко також виявила кордоцентричний складник творів поета: «Його поезії виховують почуття патріотизму, любові до рідного краю, до всього живого. Кожну поезію тут треба сприймати серцем – інакше не досягнути глибини авторської думки, його розуміння життя» [366, с. 4].

Письменник і науковець О. Неживий в одній із рецензій на збірку І. Низового відверто зізнався, що поезія останнього стала для нього особливо близькою саме в період «розквіту» соціалістичного реалізму, бо вона вигідно відрізнялася на фоні декларативного мистецтва тих часів: «Звісно, то були не ті обов'язкові, тематично й ідейно витримані вірші, якими мала розпочинатися кожна поетична збірка кожного поета. Уже тоді Іван Низовий міг знаходити глибокі образи, творити чіткий малюнок – життєвий епізод, де образ чи переживання ліричного героя були автобіографічними й не могли не хвилювати своєю приземленістю, чистотою почуттів маленького хлопчика – сироти післявоєнної пори, які збереглися на все життя. Скоріше всього подібні поезії і були написані на протигагу непорушним догмам

соціалістичного реалізму» [169, с. 9]. А в статті «Зростає і множитья в серцях» за 1987 р. учений, відзначаючи широке художнє бачення поета, небагатослів'я, вивіреність і вагу слова в більшості його поезій, акцентував увагу на відсутності зовнішніх красивостей, псевдопатріотизму [172, с. 3].

Відзначимо, що дебютна збірка ліричних творів філософсько-інтимно-пейзажного змісту «Народжуються квіти» І. Низового, яка побачила світ у 1964 р., гармонійно поєднала «три яскраві картини – страждання, ненависть, кохання» [312, с. 3], відійшовши в такий спосіб від диктованих ідейно-тематичних запитів доби. До того ж період хрущовської відлиги дозволив авторові озвучити думки, які хвилювали всіх і боліли всім. Так, у поезії «Безсоння» поет змалював образ самотньої, покинутої людини з обмеженими можливостями («Зіперлась людина на підвіконня, / ліва рука / стисла правий рукав» [234, с. 26]), яка відважно воювала проти фашистського режиму, а після війни, подібно багатьом іншим героям, зазнала лицемірних наклепів і репресій з боку радянської влади: «О невеселі твої сивини! / Вони багато розповіли б / про те, як ти, / як інші невинні / звинувачені в зраді були; / як золото рили в морози люті / під вітром / гострим, мов леза ножів; / як заривались під землю люди, / ховаючи золото своєї душі» [234, с. 27 – 28].

Окремі тематичні орієнтири, художні образи, характерні для методу соціалістичного реалізму, можна простежити в поезіях пізніших збірок («Провесінь» (1971); «Стебло» (1977), «Тобі моє серце» (1980), «Рівнодення» (1982), «Чекання ранку» (1986), «Пора косовиці» (1990)) та газетних публікаціях, наприклад: поезії «Червона площа», «Борозна», «Після рекорду», «Монтажники», «Пам'ятник невідомому солдату», [297, с. 4], «Ми стояли і будемо стояти!» [285, с. 4], «Колиска і найвищий п'єдестал [Будиночок-музей К. Є. Ворошилова в м. Лисичанську]» [281, с. 4], «Від імені ровесників» [193, с. 4]; «Підмосковна зима» [291, с. 2] та ін.

Проте ці поезії займають мізерну частину творчої лабораторії письменника, яка налічує близько 7 тис. творів, уміщених у 103 прижиттєвих збірках митця та різних періодичних виданнях.

О. Неживий називав І. Низового найбільш плідним поетом Луганщини [311, с. 4], а у 2003 р. зарахував його до рекордсменів серед літературно-мистецьких діячів регіону, зазначаючи кількісні та якісні показники його літературної діяльності: «...Уперше доводиться говорити аж про п'ятнадцять нових книг письменника. <...> Якщо говорити про історію літературно-мистецького життя нашого краю – це справжній рекорд» [173, с. 8].

Через дрібні тиражі та переслідування поета владою за чітко виражену патріотичну позицію ці видання не потрапили до широкого читацького загалу. І. Низовий не був бажаним митцем у Луганську, а тому все робилося для того, щоби його твори не виходили за межі регіону [61, с. 3; 163, с. 3].

Однак, незважаючи на частковий вибір типових для епохи тем, поет намагався привнести в поезію певний філософський зміст, свій неповторний голос. Зокрема, у вірші «Борозна» простежується ідея космізму, сформульованого вперше в українській філософській думці Г. Сковородою, у поезії «Пам'ятник невідомому солдату» І. Низовий демонструє екзистенційне розуміння філософської категорії часу тощо.

Поезія «Колиска і найвищий п'єдестал [Будиночок-музей К. Є. Ворошилова в м. Лисичанську]» на перший погляд покликана увіковічнити пам'ять першого маршала СРСР, палко шанованого в радянсько-російській спільноті військово-політичного діяча.

Натомість уважне прочитання твору дає змогу побачити максимальну авторську відстороненість від позитивних оцінок, співання дифірамбів активному учасникові сталінських репресій. К. Ворошилов не фігурує у самій поезії, він той, хто «у мандри рушив / колись» [281, с. 4] з хати-колиски, з хати-п'єдесталу, якій відведена головна роль.

Поезія позбавлена фактично будь-якого політичного підтексту, лише перші та останні рядки дають змогу реципієнтові зрозуміти, хто є власником описаної хатини, яка без наданих підказок могла б належати будь-кому.

В етнічній свідомості українців хата здавна має символічне значення захисту, єдності роду, є образним втіленням нерозривного зв'язку між

предками і нащадками [81, с. 139], «елементом усіх форм сучасної духовності, одним із провідних втілень української національної ментальності», що виступає «як ідея, моральна засада, естетичний критерій, світоглядна категорія» [63, с. 91]. При цьому кожен предмет, який був у хаті, ставав для її господарів не лише практично, а й духовно значимим, завдяки чому для українського селянина хата була водночас «і храмом, і рідним краєм, і батьківщиною, і матір'ю» [380, с. 460]. Житло мало онтологічну значущість для свого власника, бо містило в собі найважливіші моменти біологічної активності людини, її життєві вузлики [42, с. 22].

У вірші «Колиска і найвищий п'єдестал [Будиночок-музей К. Є. Ворошилова в м. Лисичанську]» І. Низовий робить головний акцент на атмосфері затишності, яка віє від будинку, тієї самої омріяної затишності, якої був позбавлений поет в умовах «смиканого дитинства» [75, с. 12].

Поневіряння малого Івана розпочалися в ранньому віці, коли німецька бомба зруйнувала його дім, і він – «перекотиполе» [278, с. 121], «круглий сирота на круглій цій землі» [279, с. 6] – був вимушений жити з бабусею і старшою сестрою спочатку в льосі, потім в хаті іншої родини: «Наша хата – / Шевченковій хаті сестра – / Не діждалась мене / І в розпуці померла, / <...> / І – найперший, мабуть, / у своєму роду – / Я zostався без хати, криниці й тополі...» («Наша хата...») [287, с. 7].

Через це концептуальний образ хати має велику вагу в картині світу не тільки самого І. Низового, а й усіх вимушених безхатченків, на долю яких випала Друга світова війна: «Зворушила, / Розворушила / Дитячих вражень падолист / Хатина, / <...> / І двох віконечок сузір'я / Ступити / кличе / на поріг. / Уклін вам, хато! / В чисті сіни / З думками чистими ввійду. / Як сяють вибілені стіни – / Неначе яблуні в саду!» [281, с. 4]. У такий спосіб автор створює поезію-рефлексію, вдало замасковану під панегірик двічі герою Радянського Союзу К. Ворошилову.

Переосмислення постаті К. Ворошилова І. Низовим знаходимо вже в його ліриці в 1990 – 2000-х рр., де автор відкрито заявляє про свою

неприятнь до «луганського слюсаря Ворошилова», «бездарного маршала Ворошилова», «криваворукого Ворошилова», який подібно до інших ідеологічних прихильників штовхав народ «в соціалізм – по бездоріжжю», «у комунізм – по бездоріжжю» («В країні все розворушилось...») [249, с. 16].

За часів незалежності України у своїх мемуарах митець ділиться подробицями фізичного і творчого виживання в хрущовсько-брежнєвську добу, коли мусив «пописувати іскрометні комсомольські віршики» та «полум'яні партійні оди», ховаючи «свої буржуазно-націоналістичні помисли (і навіть „замисли”») «за корчагінською романтичністю і цілком щирою належністю до ленінського комсомолу» [265, с. 42]. Однак такого гатунку поезії, позбавлені щирості, створені «для галочки», давали авторові свої переваги: можливість не лише дихати свободою й мати хоч мінімальне фінансове забезпечення, а й паралельно писати дійсно вартісні твори, які згодом ввійдуть до золотої скарбниці української літератури.

У поезії, присвяченій пам'яті покійного наставника та друга поета Микити Чернявського, «блакитну душу» якого «пошматували війни» й «голодомори з'їли» [206, с. 98], І. Низовий поринає у відверті одкровення, розмірковуючи над життєвими принципами свого вчителя, які він тривалий час наслідував сам; над тим, як би могла скластися його життєва доля під впливом іншого ментора, шкодуючи за втраченими можливостями повної творчої самореалізації і демонстрації активної громадянської позиції: «Ви прожили подвійне / Псевдожиття – / Двоїтись / Вчили, було, й мене... / <...> / Я – Ваш відбиток» («Чернявському – на той світ») [206, с. 98 – 99].

У своїй ліриці радянського періоду митець порушує тему єднання, братання народів задля боротьби зі спільним ворогом, задля побудови світлого майбутнього, як-от у «Листі до чільйської матері» (із поеми «Стадіон»), де І. Низовий зображує всіх братами «єдиномовними», «єдинокровними», «єдинокровними» [284, с. 4]. Однак і тут ховаються деталізовані елементи, на які варто звернути увагу: попри утопічне бачення життя різних народів у гармонії і співдружності, автор чітко дає зрозуміти,

що дружба, братство народів не тотожні поняттю один народ – одна держава, що простежується, наприклад, у таких рядках: «Чілі – в руїні... / Видно руїни / Ті / З України. / І в прикінцевім / Квітучім краї / Горі чилійське / Серця нам крає – / І українцям, і росіянам / І комуністам, / і безпартійним...» [284, с. 4].

Ідея всенародного єднання є частиною гуманістичної, альтруїстичної філософії І. Низового, який упродовж життя «понад усе цінував людяність» [363, с. 6]. Прагнення жити в мирі з іншими людьми, з іншими народами, допомагати ближньому у скрутну хвилину, підтримувати людей у їхньому нещасті чи в досягненні успіху – такими були суспільні орієнтири автора.

Науковець І. Кононов наголошував на гуманістичному складнику віршів І. Низового, який безпосередньо наближує його поезію до лірики шістдесятництва: «...Особливості поетичного світобачення І. Низового ведуть до успіху, коли він розповідає про долю конкретної людини. Ці вірші прямо випромінюють тепло людяності» [78, с. 4].

Поетеса О. Бондаренко згадувала: «„Віддасть останню сорочку” – це про Івана, й не лише у фігуральному, а й безпосередньому сенсі: віддавав далеко не зайві костюм, штани, сорочку біднішому, як на його бачення, товаришеві» [19, с. 14].

Літератор М. Денисюк пригадав промовистий епізод, який чи не найкраще ілюструє буденну гуманність в епоху байдужості і жорстокості: «Біля залізничного вокзалу незрячий чоловік намагався перейти вулицю, але боязко реагував на сигнали автомашин, що часто проїжджали. Гурт патлатих молодиків неподалік споглядально втішався тим, що людина так вагається. А дехто байдуже відвів погляд убік, аби й виду не подати, що бачить, як хтось потребує допомоги. Іван же блискавично метнувся до незрячого, взяв його під руку і обережно перевів на протилежний бік, сказавши при цьому й кілька підбадьорливих слів незнайомцеві...» [45, с. 4].

В одному з інтерв'ю І. Низовий розкрив свої політичні погляди та ставлення до народів світу: «Я – ліберал-демократ. Люблю Україну, але дуже

гарно ставлюся й до всіх інших націй. Вважаю, на гідне існування мають право всі. Це відображено в моїх поезіях» [92, с. 3].

Саме тому намагання автора неодноразово демонструвати і в ранній, і в зовсім зрілій творчості мотиви вселюдського єднання, мирного співіснування з обміном досвідом, культурно-мистецькими надбаннями тощо не звучать як ідейні запити доби та керівної партії, писання під диктовку, а органічно відображають авторський світогляд, який залишався незмінним упродовж життя: «І знов земля – / Веселий стадіон... / <...> / І рівні всі, і рідні – / Чорні й білі, – / І всі серця / Стукають в унісон» («Епілог» з поеми «Стадіон») [280, с. 4].

Отже, романтична натура поета не змогла пройти повз епохальні віяння, не абсорбуючи кращі гуманістичні ідеали тих часів. У такий спосіб у ранній творчості І. Низового простежується гармонійне поєднання кращих традицій української літератури, втілених, починаючи з 60-х рр. ХХ ст., шістдесятниками та їхніми наступниками, і романтичних комуністичних ідеалів, які в'язалися з його життєвими поглядами.

Зокрема, у поетичній збірці «Провесінь» 1971 р. поет поєднує вірші, здавалося б, непоєднуваної ідейно-тематичної спрямованості. Поряд із поезіями, які прославляють Україну, її природно-територіальну привабливість, культуротворчість, утверджують національну ідею («О, віра в золоте своє перо, / Яка ти по-дитячому наївна, / Яка глибока й чиста, мов Дніпро, / Яка пречиста, ніби Україна» [251, с. 72]), співіснують вірші «Червоний сонет» та «У кремлівському кабінеті вождя», ключовою постаттю яких є В. Ленін. Таку саму тенденцію до ідейно-тематичних парадоксів можна простежити і в інших пізньорадянських збірках.

В. Ленін – єдиний культовий образ, реалізований у контексті «необхідного оспівування», який займає певний простір в авторській радянській поезії. Це центральний образ поезій І. Низового в контексті радянського ідеологічного натиску, обраний автором через юнацький максималізм, коли за наївності панівних у ті часи суспільних настроїв поет

на початку свого творчого шляху «вірив у світлі ідеї справедливості, здійснення мрій про вселюдську рівність» [85, с. 5].

І. Низовий – один із небагатьох митців, хто відкрито й щиро каявся впродовж усього життя за свою юнацьку нерозважливість: «Я Леніна любив. До певних пір. / А потім розлюбив – таке буває. / Похоронив – тепер вождя немає / В моїй душі. / <...> / Прозрівши, я спокутував свій гріх! / Я на виду у всіх живу в нужді, / Без коливань колишніх, в покаянні / За поклоніння ідолам» («Я Леніна любив. До певних пір...») [253, с. 70].

Наївне життєве бачення молодого поета-ідеаліста, яке не завдало нікому шкоди чи кривди, окрім нього самого, безкінечне каяття і спокутування по суті неіснуючих гріхів і відрізняють І. Низового від багатьох його сучасників з активним комуністично-партійним минулим, які, лицемірно приховуючи чи заперечуючи його, за нагоди швидко змінили емблему Комуністичної партії на вишиванку та націоналістичні гасла. Натомість сам поет із відразою ставився до показного шароварного та галушкового патріотизму: «Антинародні / Народовладці плюс провідники / З безодні однієї / До безодні / Другої... / Схаменіть, козаки, / Та виборсайтесь хутко / З шароварів, / Пошитих на замовлення ... / <...> / Для осміяння звичаїв святих!» («Напередодні все, напередодні...») [239, с. 53].

Донька поета Л. Низова в одному з виступів поділилася спогадами дитинства, які розкривають історично зумовлену, вимушену причетність її батька до радянської ленініани: «Скільки себе пам'ятаю – батька не сприймала ані влада, ані оточення в повсякденному житті. Він був справжнім українським патріотом, не міг терпіти свавілля більшовицької влади. Мені, школярці, тато казав: „Ленін – падлюка, паскуда і диявол, але ти, доню, поки що не кажи того в класі”» [386, с. 8].

Науковець Н. Ференц зробила акценти на важливих дихотоміях соціалістичного реалізму: міста й села, де місто уособлювало гармонію, а село, відповідно, дисгармонію та хаос; більшовики, робітники чи незаможні селяни вважалися позитивними героями, а куркулі чи представники

української інтелігенції, відповідно, – аморальними антигероями з властивими їм підступністю та жорстокістю і т. ін. [381]. Однак чи не найабсурднішого вияву знаходить соцреалізм в інтерпретації символічного значення землі [381]. Відбувається фактична підміна архетипів. Демонізація землі, яка уособлює зло, є протиприродним намаганням викоринити концептуальне розуміння землі українцями як гармонії та сенсу існування.

Творчість І. Низового заперечує ці усталені догмати тодішнього державного методу. Літературознавець і краєзнавець І. Білогуб зауважував: «У поета живий інтерес до землі, сином якої він є, до природи, до історії України» [13, с. 88]. Письменник М. Щепенко також згадував про довічну любов поета до землі, на якій він народився й виріс [391, с. 4].

Чи не в кожному творі І. Низового – і раннього (радянського) періоду, і пізнього, який припадає на роки незалежності України, трапляються концептуальні образи, які цілковито суперечать наведеним вище позиціям соціалістичного реалізму. Екзальтований поет майстерно, із глибокою пошаною виписував образи малої батьківщини – засілля Рудки, села Марківки та низки інших сіл і селищ міського типу, образи землі, степу, поля та різних природних ландшафтів, які нагадували йому рідний, навіки втрачений край: «Я стомлено падав / На землю зелену, / В нестямі її обнімав / І чув – / Земля пригорталась до мене» («Робота», 1971) [251, с. 4].

В оповіданні ранніх років «Полечко, поле...» (1967) І. Низовий, описуючи комсомольські будні трактористів, робить головним героєм твору поле, яке змальовує з неприкритим пістетом та глибоким замилюванням, надаючи йому персоніфікованих ознак: «Рідне з дитинства, зрозуміле. Чуєш, воно дихає. Глибоко під сніговими заметами, в чорному лоні землі дрімає зерно.<...> Кожна зернинка – то твої сподівання, твої надії. Прийде час, проростуть вони і... безмежна нива зігріє твій погляд, радістю наповнить твоє хліборобське серце» [294, с. 2].

Отже, «дитинствоцентризм» у його тематично-ідейно-проблемно-образних спектрах є однією з характерних особливостей літературного

спадку І. Низового. Поет М. Ночовний, описуючи творчі витоки митця, зауважував, що його «несміливе поетичне начало» коріннями сягає «того небагатого на ласощі і багатого на людську доброту часу», де «струмує стільки пасльоново-світлого, калачиково-смаковитого» [310, с. 7].

На переконання О. Неживого, «дитинствоцентризм» є визначальною рисою, яка відрізняє поезію І. Низового з-поміж творів інших митців поетичного слова, бо «основою його художнього світогляду є пам'ять дитинства, роду і народу як рушійна сила поетичної думки, естетики, автобіографізму, у постійній взаємодії з днем сучасним...» [181, с. 7]. Науковець наголошував, що всі почуттєво-переживальні аспекти ліричного героя І. Низового набувають автобіографічного забарвлення й не можуть залишити байдужими реципієнтів через їхню приземленість, чистоту почуттів маленького хлопчика-сироти, які поет проніс через усе життя. Саме тому його поезію можна означити як сповідальну [181, с. 7].

Раннє півторарічне кругле сирітство, скрутне й голодне «солono-пекуче дитинство» [251, с. 30] на лоні мальовничої природи – усе це не лише «не зламало духу патріотизму, любові до рідної України, малої батьківщини» [68, с. 8], а й визначило пріоритетний напрям творчих пошуків, де домінантними є переплетіння мотивів дитинства, рідного краю та громадянських мотивів водночас, що визначає публіцистичне звучання його поетичних творів, у яких, за словами самого письменника, воєдино злилися його власна доля зі знаковими подіями в житті його народу: «Втрата у війні рідних і близьких, безрадiсне голодне дитинство, раннє, в обхід отроцтва і юності, сповнене турбот про хліб насущний доросле життя – усе це прикмети цілого покоління. Величезне щастя, проживши таке життя, залишитись самим собою і поважати в собі людину. Я – щаслива людина, бо всього себе віддав служінню поезії, стою на твердій громадянській позиції» [328, с. 3].

Поет А. Романенко висловив припущення, що саме біль від ранніх втрат загострив інші відчуття, які віддзеркалені у творах І. Низового, та скоординував його життєву діяльність. Він також став першопричиною

розвитку авторської емпатії, його здатності приймати близько до серця болі та страждання інших людей [341, с. 4].

Уже радянську творчість І. Низового вирізняють світоглядні засади, характерні для соціокультурного явища «шістдесятництва», описаного в праці В. Левіної [99, с. 100], які митець втілював у своїй ліриці та прозі не тільки як самостійне явище, а й як своєрідні вкраплення у «необхідні» на той час твори. Ці світоглядні установки, залишаючись незмінними впродовж усього життя І. Низового, визначали творчі орієнтири поета, його ціннісні пріоритети та громадянську позицію.

Отже, це:

– *гуманізм та антропоцентризм*: «Борозна снується в два кінці / Та й від золотої середини, / А простіш – від сівача, / Людини, / У якої – зернятко в руці» («Борозна», 1975) [297, с. 4];

– *активний патріотизм*: «Єдина вона: / Ні додати, ані відняти... / Від першого подиву / І до останнього подиху / Вітчизна одна, як і хата, / Де мати / Вродила тебе не для зради – / Для подвигу» («Вітчизна», 1971) [251, с. 14];

– *національна самосвідомість, сакралізація національної мови та історичної пам'яті*: «Ця мова могла / Народитися тільки в раю... / А ми, вахлаки, / Занехаяли мову свою, / І мову чужинців – / Підступно-отруйну змію – / Пригріли» («Ця мова могла...», 1988) [271, с. 13];

– *лібералізм, який прославляв свободу в усіх її проявах (свобода духу, свобода особистості, свобода нації)*: «Усе інше людство, яке нізащо не проміняє чорний хліб свободи на солоденький пряник рабства, я щиро й самозречено люблю» («І замість епілогу», 2006) [266, с. 144];

– *духовний демократизм та аристократизм, який втілюється в пропагуванні образів і простої трудової людини, і творчої особистості*: «Між білими руками піаніста / І чорними руками хлібороба / Нема різниці, / Як між білим хлібом / І чорним хлібом. / Суть не в кольорах! / Ось чорні руки – у вогні горіли. / Ось чорні руки – чорні від природи. / Ось білі руки – роблять

операцію... / Ось білі руки – роблять чорну справу...» («Між білими руками піаніста...», 1971) [251, с. 33];

– *моралізм та етичний максималізм*, який пропонує розглядати моральність як цілковите мірило людських діянь: «Нікого... Один на один / Із своєю совістю. / А совість на мене дивиться / Очима моєї матері, / Такими суворими й ніжними...» («П'ятипелюстник», 1971) [251, с. 73];

– *космізм*, який розглядає людину як частину Всесвіту, обстоює думку про її безпосередню «планетарну причетність» до космічних процесів: «Летить Земля. І крутиться. / І всі ми: / Трава, тополя, ластівка, людина...» («Струмок проклюнув шкаралуцу криги...», 1971) [251, с. 59];

– *культурництво*, метою якого є боротьба за справжню культуротворчість, позбавлену ідеологічних пут: «Справжню поезію не підміниш красивими підробками» («В дівочім серці пісня колисається») [189; 319, с. 203 – 204].

Так, одними з основних вимог до творців поетичного слова І. Низовий вважає *самобутність* («Бути самобутнім дуже важко, але саме в цьому весь сенс поетичної творчості» [292]); *чесність і відвертість автора*, коли його «щирі вірші, не вцяцьковані ані дзвінкою ритмікою, ані яскравою образністю», коли «віриш поетові, як собі самому» [299] («Говорити правду, допомагати людям в усьому, всюди – високий обов'язок поета!» [293]); *неприпустимість плагіату, необхідність дотримання авторської честі* («Бо воістину вірно сказано: краще гірше, та своє, надбане, ніж хороше, але чуже, вкрадене!» [300]); *опора на життєвий досвід, розробка близьких митцеві тем, належний рівень ерудиції, постійний курс на саморозвиток та самовдосконалення* («Поезія – вічне відкриття, вічний пошук незвіданого, своєрідний, неповторний світ» [196]); *готовність прийняти те, що не кожен віршописець може стати великими творцем поетичного слова* («Відчуваєш в собі сили й можливості – працюй точно, серйозно, без скидок на те, що ти не професіонал, що ти не Пушкін і не Маяковський. А якщо нічого не

виходить, то, що ж, – кинь писати, вивчай життя, людей, збагачуй себе знаннями, набирайся досвіду» [195, с. 4]).

Усі ці рекомендації щодо поетичної творчості І. Низовий утілює у власній ліриці. Н. Беляєва зауважувала, що вірші І. Низового люблять в Україні за їхню душевність і щирість [10, с. 8].

М. Денисюк згадував, що під час першої зустрічі з І. Низовим у нього склалося враження, що цей поет «такий щирий і відвертий, як і його вірші», а до того ж він вирізнявся чи не найсерйознішим ставленням до художнього слова, високою вимогливістю до себе та до всіх теперішніх і майбутніх колег, що робило його ще вищим в їхніх очах [45, с. 4].

Творчість митця, позначена «і часом, і зростаючою майстерністю» [393, с. 6], не втрачає своєї актуальності, що свідчить не лише про далекоглядність автора, а й про близькість, схожість історичних, соціокультурних і психологічних контекстів авторської та сучасної доби.

Про таке перегукування контекстів як одну із заповорок невмирущості творів писав В. Лісовий, базуючись на працях одного з представників філософської герменевтики П. Рикера: «Живучість текстів залежить від того, наскільки їм притаманний певний сенс, який не вичерпується їхньою «вписаністю» в цю суспільно-історичну ситуацію; однак актуалізувати текст можна тільки шляхом його «деконтекстуалізації» і подальшої його «реконтекстуалізації», тобто такого його перетлумачення, яке дозволяє тексту «працювати» в новій суспільно-історичній ситуації» [382, с. 298].

Актуальність громадянської лірики в суспільно-історичних реаліях українського сьогодення І. Низового досліджувала Т. Пінчук. У межах цього тематичного різновиду лірики поета науковиця виокремлює такий проблемно-тематичний пласт, як національно-духовний занепад українського народу, який акумулює дві ключові проблеми: втрату громадянами України своєї національної ідентичності через низку чинників (історична амнезія українського суспільства, уніфікація відповідно до російського стандарту

через комплекс меншовартості чи шовіністичні упередження) та відкрити чи приховану форму наступальної політики країни-агресора [323, с. 108].

Дослідниця В. Власюк наголошувала на необхідності перепрочитання поезії І. Низового в умовах сьогодення, адже вона «може дати відповіді на всі питання», вона «проста, земна, людяна» і найголовніше – вона «потрібна щодня, як творчість Шевченка, Лесі Українки, Ліни Костенко, як барвіста вишиванка, як солов'їна мова» [30, с. 5].

На пророкуванні у творах митця, на поезіях, що «написані ніби сьогодні», акцентував увагу й директор Ірпінського історико-краєзнавчого музею А. Зборовський [60, с. 15]. На тому, що творчість І. Низового «випереджає свій час», неодноразово наголошувала Н. Кошель [89, с. 111]. Актуальність пророчих поезій І. Низового відзначала й Г. Виноградська [344, с. 6]. Письменник В. Шовкошитний захоплено констатував: «...Він став пророком, його слова збуваються» [106, с. 6].

Дійсно, І. Низовий у своїх поетичних та прозових творах робить невтішні прогнози українського майбутнього, які навдивовижу точно справджуються через десятки років, уже по смерті письменника: «Лицемірство, хвальба – набої / Безвідмовні, коли стріля / Хтось наблизений / І з близької / Прямовідстані – / Поціля / Прямо в серце! / <...> / Нами ж править чужа сваволя, / Підгодовувана з Кремля! / Відняли у нас клопоть поля – / І зчужіла для нас земля; / Нашу волю живцем зарили – / І зогнила вона в землі; / Сплюндрували дідів могили – / В яничарах онуки злі...» («Підлий підступ – надійна зброя...», 1998) [213, с. 39 – 40].

Не раз злітає з вуст письменника – «категоричного опонента „русифікації і сепаратизації” слобожанського краю» [266, с. 29] – слово «сепаратизм», однак застереження автора через його перебування в рамках регіональної словотворчості не доходили до широкої аудиторії: «Самовіддано поборюють ненависну їм Україну в пролетарському Донбасі відверті вже сепаратисти-пісуарники, сил своїх не жаліють, грошима кровними жертвують <...> на широкій дорозі „регіоналізму” <...> Заволало

луганство-панство: – Геть засланця-западенця! – Долой НАТО к такой матери! – Геть Україну з москволюбного Донбасу!» («Звідки пішов і хто є Зіновій Гузар») [266, с. 15, 20].

Колишній голова Луганського обласного об'єднання Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Т. Шевченка В. Семистяга назвав поета «...провидцем, який зумів заглянути за край неможливого» і за чверть століття до кримсько-донбаської трагедії бив на сполох і застерігав народ від загарбницької політики Росії та від підігрування їй «напівхохлів, чвертьмоскалів, перевертнів страшних з їхнім „менталітетом”» [350, с. 7].

Журналіст Р. Смілка зазначав, що «поетичний зір Низового сягав таких далечей майбутнього, що нині, перечитуючи його вірші, датовані початком 1990-х, 2000-х, завмираєш перед його провидчим даром» [363, с. 6]: «Гадюкою вповзає в Україну / Правічний «друг» із Путінським лицем, / Несе руїну в нашу кураїну / І в нашу душу щиру та наївну / Знов повіва північним вітерцем» («Застереження», 2004) [227, с. 71].

Розглядаючи ідіостиль митця, М. Ночовний охарактеризував І. Низового як пристрасного публіциста, дослідника життя та сучасності в найрізноманітніших площинах і зрізах та водночас – як поета м'якого ліричного тону, який «творить образ напівтоново, пастельно» [308, с. 4].

Колишній редактор газети «Прапор Перемоги» П. Євтеєв відзначив, що публіцистичний стиль викладу багатьох поезій І. Низового є художнім ключем – візитною карткою поета, «вірші якого народжуються як природне продовження того, що відбувається в житті» [57].

І. Низовий – поет-класик, який не пориває з традиціями національної літератури, знаходить натхнення в українському фольклорі та кращих зразках вітчизняної та світової літератур.

Дослідниця О. Скиба справедливо наголошувала на тому, що твори І. Низового не лише відображають провідні естетико-культурні тенденції розвитку вітчизняного літературного процесу, але й водночас є зразками оригінальної художньої системи, створеної поетом [355, с. 3].

Розглядаючи ідіостиль письменника, зазначимо, що на багатогранній і різножанровій творчості І. Низового помітно позначились концепції імпресіонізму (фіксація і передача миттєвих вражень; акцент на внутрішньому світі автора й зображуваних ним персонажів; використання пейзажу як засобу психологічної характеристики; оперування багатством мовних засобів: ускладненого асоціювання, оригінальної тропіки, використання інверсій тощо [397, с. 27]) та екзистенціалізму (потреба свободи, передусім політичної; критика дійсності, що придушувала людську особистість; оперування категоріями абсурду буття, страху, відчаю, відчуження, самотності, страждання, смерті; проведення історичних паралелей та алегорій; обрання ліричним героєм самотнього індивідуаліста, який постійно перебуває у стані тривоги через проблему вибору: відповідальність – раціональність – свобода бунтаря проти абсурдності світу чи песиміста [104, с. 219 – 220; 40, с. 42 – 43]). У багатому творчому арсеналі поета наявні всі елементи в контексті тематичного поділу поезій: інтимна, пейзажна, громадянська, філософська лірика та їхні вузчі різновиди, завдяки чому є можливою така комбінація неблизьких літературних течій, кожна з яких утілюється у вірші відповідної ідейно-тематичної спрямованості.

Поет І. Савич визначив стильову манеру І. Низового як імпресіонізм у чистому вигляді: «Стиль його – імпресіонізм в найкращому розумінні цього поняття. Мало не кожен його вірш – це жмуток душевних вражень, вираження того почуття, що схвилювало поета саме тепер. Рядки його так і ллються у вірші, часто не дотримуючись строфічної строгості. Поет ніби поспішає скоріше перенести на папір свою збентеженість» [346, с. 14].

На ознаках імпресіонізму в ліриці митця наголошував і науковець І. Кононов: «...Це світ безпосередніх почуттів. Всі його поезії сприймаються як емоційно пережиті миттєвості буття. Причому переважають саме зорові картини. Бачення і переживання – найголовніше в його творчості. <...> Ідеї в них (віршах – А.М.) реалізуються через динаміку зорових образів, навіть найабстрактніші думки вплетені в переживання автора» [78, с. 4].

Найяскравіше імпресіоністичний стиль у його візуальній та акустичній промовистості зорових та слухових образів утілюється в пейзажній ліриці І. Низового, коли під час опису природи поет «відливає у колоритну літературну форму відчуття оточуючого світу» [325]. Будучи вихідцем із сільської місцини, не поглинутої пащею цивілізації та урбанізації, митець упродовж життя яскраво зображував природу в кращих імпресіоністичних традиціях не тільки у своїй поезії, а й у художній прозі та мемуарах.

О. Неживий наголошував на відчутності екзистенційного впливу на поетичну творчість І. Низового, зокрема на яскраво виражених екзистенційних мотивах та зображеннях екзистенційного характеру, властивих його поезіям: туга за втраченими в роки війни батьками, безрадісне й голодне дитинство, раннє змушніння, викликане потребою заробляти на життя [171, с. 8]. Формування екзистенційної свідомості І. Низового бере відлік із дитинства й реалізується в таких екзистенціалах, як «біль втрати», «самотність» (самотність серед людей, самотність у просторах «холодного міста», самотність у ворожій державі, самотність у всьому світі [113, с. 46 – 47]); «тривога, «страх», «смерть».

У контекст поезії і прози І. Низового органічно вплітається Стусова модель «естетики страждання» [102, с. 317]: наскрізний мотив ностальгії за втраченим родинним світом, любов до матері, духовна єдність з якою зберігається навіть після її смерті, змалювання трагічної долі українських матерів на різних етапах історії, майстерне відтворення не тільки власних психологічних настроїв, а й «внутрішнього світу милих і дорогих його серцю людей», використання мотивів спокою, самозаглиблення й «самособоюнаповнення», «усамітнення, затишку як необхідного стану перед проривом до вищого, де дія змінює світоглядні позиції і де замість активної боротьби іде філософська констатація реальності», розвінчування байдужості, боягузтва, національної несвідомості, пасивності, недалекоглядності українців (з якими в поета відбувся духовний розрив), втрата ними власного духовного коду [378, с. 195 – 196].

Отже, письменника й публіциста І. Низового можна назвати сучасним українським класиком, який не пориває з кращими літературними традиціями, при цьому привносячи у вірші власний неповторний стиль. Поезії автора, не позбавлені на початковому етапі впливу радянського творчого методу, тяжіють до естетичних пошуків літературно-мистецького руху шістдесятництва. Із генерацією шістдесятників митця пов'язують також його світоглядні засади, громадянська позиція та історичний контекст. У ліриці автора виразно простежуються ознаки імпресіоністичної манери письма із вкрапленнями екзистенційних мотивів та проблематики.

Беззаперечний талант, професіоналізм, людяність, непохитна громадянська позиція та невичерпний патріотизм І. Низового знайшли щирий відгук серед тодішніх і сучасних літераторів, науковців, освітян, журналістів та інших цінителів художнього слова.

1.3. Значення доробку І. Низового в контексті соціально-політичного та історико-культурного феноменів доби. Місце письменника в контексті регіонального культуротворення

Розглядаючи місце І. Низового в загальнонаціональному чи всеукраїнському контексті, не варто забувати й про контекст регіональний, а саме – про значення діяльності І. Низового на Луганщині, де митець жив і творив більшу частину свого життя – 45 років, перебуваючи в постійній «боротьбі за українську Україну» [31, с. 10]. Поет похований у м. Луганськ, де, за фігуральним висловом журналіста Р. Смілки, і після смерті він, «наче оголений нерв, що болить за Україну, її долю», де «його повносило слово не мовчить, а промовляє до сучасників» [360, с. 6].

М. Моклиця наголошувала на детермінованому зв'язку моделей людської поведінки з соціально-історичним контекстом, який «накладає на кожну людину свій відчутний відбиток», бо «усі люди, тією чи іншою мірою, є дітьми свого часу» [166, с. 32].

Для повноти розуміння формування й становлення творчої особистості І. Низового варто долучити розгляд національного, адміністративно-територіального та культурно-освітнього контекстів, які у своїй сукупності визначають напрям біографічного, психологічного та літературного контекстів письменника.

У молодецько-романтичному 25-річному віці в газеті «Молодогвардієць» письменник захоплено мріяв: «Луганщина – чудовий край. Хто раз побував тут, той приїде знову й знову, бо знайшов тут хороших друзів, полюбив донецьку природу, знайшов невичерпну криницю для свого творчого натхнення. <...> Так, героїчна історія нашого краю була, є і буде невичерпною криницею натхнення. Ще буде написано багато книг про луганців. Хороших і потрібних книг» [288, с. 2].

О. Неживий відзначав великий літературний потенціал на Луганщині, звертаючи увагу на те, що краєзнавчі дослідження в галузі літератури «допомагають глибше і яскравіше розуміти та відчувати вітчизняну культуру, специфіку літературного процесу» [357, с. 3]. Літературно-мистецький простір Луганщини, згідно з думкою краєзнавця, є невід’ємним складником української національної культури. Він бере свій початок ще від «Слова о полку Ігоревім» – однієї з найдавніших пам’яток періоду Київської Русі – і «має глибокі традиції, які не переривалися, а постійно розвивалися, хоча й терпіли від національного державного гноблення, особливо в ХІХ столітті та до недавніх часів двадцятого» [170, с. 70].

Серед представників українського письменства, які жили й творили на теренах Донбасу, заклавши міцний фундамент для розвитку літературного слова регіону та виведення його на всеукраїнський рівень, відзначимо Б. Грінченка (1863 – 1910), Марію Загірню (1863 – 1928), Христю Алчевську (1882 – 1931), Миколу Чернявського (1868 – 1938), В. Сосюру (1898 – 1965), Ю. Сліпка (1912 – 1969), Іван Савича (1914 – 2000), М. Руденка (1920 – 2004), Микиту Чернявського (1920 – 1993), І. Світличного (1929 – 1992),

Григора Тютюнника (1931 – 1980), Ю. Єненка (1939 – 1996), І. Низового (1942 – 2011), В. Голобородька (1945), С. Жадана (1974) та ін.

Літературна творчість ХХ ст. на Донбасі та прилеглих територіях, як і загалом по всій Україні, відзначена низкою авторів, які зазнавали владних утисків чи переслідувань, часто не мали змоги вповні реалізувати свій творчий потенціал. Такі митці змогли зазвучати на повний голос зі значним запізненням чи навіть тільки після смерті.

Серед таких творців художнього слова виділимо *Миколу Чернявського* (1868 – 1938) – самобутнього письменника, педагога із багатолітнім стажем, натхненного співця степового Донбасу, звинуваченого в націоналістичній та контрреволюційній діяльності, заарештованого та згодом розстріляного; *Х. Алчевську* (1882 – 1931) – оригінальну письменницю, педагога та перекладача, культурно-просвітницьку діячку, позбавлену «прихильності в офіційному ідеологізованому літературознавстві» [179, с. 48] та коштів для існування, яка помирає в самотності, так і не встигнувши видати запланований двотомник своїх творів; *В. Сосюру* (1898 – 1965) – сина Донеччини та задушевного лірика [178, с. 8], який свого часу був звинувачений та цькований владою за «націоналізм», патріотично наповнені твори (публікація яких була штучно затримана аж до 90-х рр. ХХ ст.) та минуле в лавах петлюрівського війська, що спричинило виключення поета з партії та його перебування в психіатричній лікарні; *І. Білогуба* (1913 – 1994) – видатну постать у контексті літературознавчої та краєзнавчої науки, освітянина, жертву наклепів та радянської каральної машини, позбавленого волі на 10 років та відкрито цькованого після звільнення, реабілітованого лише в 1965 р., славнозвісні мемуари якого змогли побачити світ лише помертньо у 2000 р.; *Ю. Сліпка* (1912 – 1969) – поета, який через вимушену творчу стагнацію, спричинену арештом 1935 року, та десятирічну каторгу мусив фактично з нуля опанувати елементарну грамоту та боротися із психологічним тиском; *Івана Савича* (справжнє ім'я – Іван Савич Лук'яненко, 1914 – 2000) – видатного поета й освітянина, який значну

частину свого життя присвятив викладанню української мови та літератури на теренах Луганщини (м. Старобільськ), поетичний талант якого (попри вірну й віддану службу СРСР на фронті в роки Другої світової війни) намагалися штучно призупинити звичною в радянські часи практикою – фіктивними звинуваченнями у зраді Батьківщини, тривалим позбавленням волі й каторжними роботами, через що перша книга «старійшини письменників Луганщини» [176, с. 41] побачила світ лише на 43-му році життя автора; *М. Щепенка* (1915 – 1995) – талановитого прозаїка, визнаного свого часу класиками української літератури Олесем Гончаром і Миколою Руденком [270, с. 81], досвідченого журналіста, активного учасника літературного життя Сватівщини, який, будучи непримиренним ворогом шовінізму, «прищеплював любов до України», «присватував до мови земляків» та навчав їх шанувати рідний край, свою домівку [276, с. 15], після виходу у світ розкритикованої та засудженої чесною повісті «Людина іде до сонця» не міг публікувати своїх творів у видавництвах і навіть періодичних виданнях упродовж десятиліть та був позбавлений можливості долучитися до Спілки письменників України; *І. Світличного* (1929 – 1992) та *Н. Світличну* (1936 – 2006) – активістів-шістдесятників із чесною і мужньою громадянською та літературною позицією, які «понад усе ставили духовні цінності українського народу, прагнули зберегти і примножити їх» [175, с. 105], правозахисників, творців літератури у її розмаїтому спектрі, які, жертвуючи власною свободою (І. Світличний був двічі заарештований за звинуваченням в антирадянській агітації та пропаганді, обважнений тяжкою хворобою, але не зломлений, Н. Світлична – засуджена на 4 роки таборів суворого режиму, приречена на подальше безробіття та постійні погрози повторними арештами), зробили вагомий внесок у розвиток літературної творчості та наукової думки.

Ще один феномен в історії української літератури ХХ ст. можна схарактеризувати як повторне визнання: митці, які за життя були поціновані за творчі заслуги, а згодом штучно викреслені з літературної мапи чи навіть

фізично знищені панівними колами, урешті-решт, ставали справедливо реабілітованими за життя чи помертньо після зміни влади.

Проілюструвати такий феномен можна на прикладі видатного письменника, педагога, фольклориста, лексикографа *Б. Грінченка* (1863 – 1910), який ще за життя набув слави, а згодом був затаврований характерними для союзнаї епохи кліше «антипода вірного служіння робітничому класові», заплямований описовими характеристиками на кшталт «заклик до революції», «буржуазно-націоналістична», «національно-обмежена» творчість [179, с. 4], що спричинило зникнення з історії української літератури на тривалий час і постаті самого Б. Грінченка, і його творчого спадку.

До повторно розкритих у своєму мистецькому таланті належить і багатостраждальна постать *М. Руденка* (1920 – 2004) – відомого українського письменника, філософа, громадського й політичного діяча, Героя України, представника українського правозахисного дисидентського руху часів СРСР. За дисидентство він був виключений зі Спілки письменників, примусово запроторений до психоневрологічної клініки, згодом заарештований і засуджений на 7 років тюрми та 5 років заслання. Штучне зведення постаті митця з радянської літературної мапи відбувалося шляхом вилучення всіх його творів із бібліотек держави та, відповідно, продажу. Після звільнення з-під варти під тиском громадськості та вимушеної еміграції за кордон він був позбавлений громадянства СРСР. І тільки через два роки після цього, будучи реабілітованим та відновленим у громадянстві, М. Руденко знову стає повноправним складником українського літературного світу, повертається до своїх читачів «знайомим незнайомцем» [178, с. 35], творчість якого вимагає відкриття та перепрочитання.

У контексті «повторного визнання» варто також згадати російського поета, вихідця з Луганщини, друга та учня С. Єсеніна *Я. Овчаренка* (псевдонім – *Іван Приблудний*, 1905 – 1937), який своєю поетичною майстерністю здобув прихильність одного з основоположників російського

символізму В. Брюсова. Сфальсифіковані звинувачення в дрібній буржуазності та поширенні епіграм на К. Ворошилова, цькування літературними критиками, сфабриковані арешти та, урешті-решт, найвища міра покарання – розстріл – такими були заходи з викорчовування мистецтва на прикладі Івана Приблудного, реабілітованого та зарахованого до членів Спілки письменників СРСР уже посмертно в 1956 р.

Серед сучасників І. Низового, в осередку яких розвивався його талант, варто виокремити таких майстрів художнього слова, активних громадських і культурних діячів донецько-луганського регіону, науковців, справжніх патріотів, як М. Упеник (1914 – 1994), Микита Чернявський (1920 – 1993), Й. Курлат (1927 – 2000), М. Руденко (1920 – 2004), І. Світличний (1929 – 1992) та Н. Світлична (1936 – 2006), Григій Тютюнник (1931 – 1980), Ю. Єненко (1939 – 1996), В. Голобородько (1945), Г. Половинко (1946 – 2020), О. Неживий (1957 – 2019) та ін.

У творах І. Низового знаходимо численні згадки про талановитих земляків – його сучасників. Відзначимо, що з традиційного поділу жанрів адресованої лірики в літературознавстві – послання, присвята та віршований лист [167, с. 69], у поезіях І. Низового трапляються всі три жанрові різновиди. Митець залишив величезний пласт адресованої лірики, створенню якої посприяли авторські намагання увічнити у власній пам'яті близьких та знайомих йому людей. Часто вірші-присвяти, послання та віршовані листи писалися поетом як спогади про минуле, як відверта розмова про життя-буття, а головне – про сучасне й майбутнє рідної України, або ж як болісне переживання, біль і туга за передчасно померлими. При цьому письменник відверто не любив і уникав написання ономастиків (віршів, створених до дня народження [103, с. 153]) та інших «датських віршів», якими він називав поезії до певної дати, на замовлення [385]. Такі показові вірші утилітарного значення позбавлені щирості, що не підпадало під художньо-естетичні критерії, згідно з якими писав І. Низовий.

І. Низового (1942 – 2011) серед культурно-мистецьких діячів Луганщини середини ХХ – початку ХХІ ст. вигідно відрізняє якісний літературно-художній матеріал при його кількісному показникові та жанровому розмаїтті, безкорисливе служіння мистецтву в часи орієнтації на матеріальні блага, коли «дотичність до мистецьких вимірів відходила на задній план» [163, с. 3].

Д. Альошин назвав *І. Низового* тим поетом, який серед своїх ворошиловградських (нині – луганських) колег уже з перших своїх публікацій виділявся своєю побудовою віршів, тонким ліризмом і самобутнім образним колоритом [1, с. 3]. Уродженець Сумщини, він, на переконання своїх сучасників, став «рідним сином Луганщини» [38, с. 25], «плоттю від плоті луганцем», бо саме на Луганщині *І. Низовий* сформувався як професійний діяч та особистість із характерними для нього високими людськими чеснотами та громадянськими якостями [350, с. 7].

Просвітянин і учень *І. Низового* *Ю. Кисельов*, характеризує свого вчителя як одного з небагатьох справжніх особистостей, талановитих митців Слобожанщини, виокремив гармонійне поєднання в ньому професійних якостей, як-от: досконале знання своєї справи та непохитна громадянська позиція, що виявлялася в служінні рідному народові, його боротьбі за краще життя, духовне й національне відродження [74, с. 13].

М. Щепенко зазначав, що читачів *І. Низового* приваблює передусім відчуття причетності автора до народних дум, почуттів і прагнень, бо в його творах закономірно відбито ідею служіння українському народові [391].

На думку *Н. Таран*, художня істина *І. Низового* є всеосяжним індикатором, який висвічує реципієнтові «і міру правди, що її несе в собі поетична мова митця, і справедливість його ідеалу, і ступінь фахової досконалості, якого зміг досягти талант письменника міцного національного коріння і водночас загальнолюдських духовних обріїв» [371, с. 155].

Г. Чорняк зауважувала, що родина *Низових* слугує доказом існування в російськомовному Донбасі справжніх патріотів, пробуджувачів нації, котрі

не лише пам'ятали свій рід, своє коріння, а й зуміли зберегти все українське [386, с. 8].

Цю думку поділяє і В. Шовкошитний, вважаючи І. Низового доброзичливою, щиро українською людиною, яку рідко можна зустріти, яка шалено переймалася долею української мови на Луганщині, української державності в Криму, долею України загалом. За словами письменника, І. Низовий щиро та по-дитячому наївно вірив у здатність поезії змінити світ та примусити задуматися місцевих жителів про своє коріння [108, с. 13; 106, с. 6; 388, с. 10]. Але дієвий поет жив не однією вірою: він, тяжко переживаючи «антиукраїнський шабаш у місцевій владі й потурання цьому з боку київських владомощців» [108, с. 13], «рвався на майдани, організовані проти „красномордих”» [106, с. 6], «завжди був там, де відстоювали українську справу» [108, с. 13].

Н. Полякова у своїй статті зазначала, що на небосхилі Луганщини не було фігури більш помітної, ніж І. Низовий, у відстоюванні національної ідеї та ідеї того, що світ для людей – їхній спільний дім, бо його вірші впродовж тривалого часу відкривають людям зворушливі істини, розбурхують читацькі душі роздумами й відвертими викликами, пов'язаними з осмисленням таких важливих і вічних тем, як «особистість і народ», «слово й мова», «історія і сучасність». До того ж І. Низовий, на думку авторки, без перебільшення був ще й неперевершеним учителем рідної мови для тисяч луганців і шанувальників поезії, бо його вірші написані соковитою й образною, всотаною з молоком матері українською мовою [328, с. 3].

Поет жив за покликком сумління, за тими істинами, які прописував у своїй ліриці та прозі. Це відбивалося в його активній громадянській позиції, яку автор виявляв навіть у несприятливі часи в несприятливій локації, де «зліва і справа – лише вороги; / не особисті, але України...» (Ю. Кисельов «Слово Низового») [73, с. 5].

Донька поета Л. Низова згадувала: «Навіть коли батько ще не вступав у відкриту конфронтацію, у ранні роки переїхавши на Луганщину, йому все

одно казали: «Ти підозрілий! Ти не той, за кого себе видаєш! <...> Щось ти дуже такий... інтелігентний! Ми бачимо під твоєю сорочкою твою бандерівську і петлюрівську душу!» [62].

І. Білогуб наголошував на тому, що професійне оточення І. Низового становили письменники – адепти комуністичної ідеології, її активні пропагандисти, які після падіння статусу керівної партії відмовлялися брати на себе відповідальність за геноцид українського народу та безчинства відносно інших націй, що входили до складу колишнього СРСР, оголошуючи себе безпартійними, та за нагоди поверталися до марксистсько-ленінського статусу. Дослідник писав: «До такого падіння поет не опускався. <...> ...Від початку своєї творчості до сучасних днів І. Низовий належить і організаційно, і творчо до безпартійних поетів, залишився чесним і вірним своїй совісті і народу» [13, с. 87].

Уже в роки незалежності України на зламі тисячоліть поет уперше стає партійним, приєднавшись до УНП «Собор». Будучи обраним заступником голови обласної організації, І. Низовий активно займається питаннями культури та духовності, часто долучається до аудиторних виступів на тему патріотизму й громадянської мужності, разом із колегами відвідує різні райони Луганської області, спілкуючись із тамтешніми людьми про їхні проблеми та нагальні потреби, які згодом отримують своє втілення в «антиліриці» [137, с. 94] митця. У нотатці «Поза межами болю» митець згадував: «У тому триклятому безчасі (особливо у 2006 році) я написав силу-силенну антиліричних віршів, яких вистачило б на дві-три солідні книжки. Не зміг видати, бо не було грошей» [204, с. 675].

І. Низовий пережив і перетерпів багато неприємних аспектів людського життя, які стали наріжним каменем його творчості. Поет належить до генерації дітей війни. «Обпалений війною сирітства», «пошматований вітрами великодержавного самодурства» [367, с. 15] – такими характеристиками наділив І. Низового поет Л. Стрельник.

Колега й подруга митця Н. Кошель згадувала часті обурення письменника з приводу такої соціальної стигматизації: «Коли Івану Низовому нагадували про те, що він дитина війни – він обурювався і говорив: „Ні, дорогі мої, я – дитина любові”» [86, с. 12].

За людину краще говорять її вчинки, аніж промовисті самовихваляння, яких реципієнтові не вдасться знайти у творах І. Низового навіть за активних пошуків. Скромний та самоіронічний поет, який «не знав що таке толоки, ярмарки і фестивалі, де і які премії роздають» [163, с. 3], ніколи не вдавався до самокоронування – навпаки, він досить об'єктивно оцінював власні здобутки. Автор зізнавався, що радів, коли чув від людей при першому знайомстві про свою несхожість на поета, бо вважав себе просто громадянином Вітчизни, від неймовірно трагічного й неповторного досвіду якої він виступає, на відміну від багатьох інших поетів, які більш вигідним для себе вважають розважання читацької публіки [328, с. 3].

Для І. Низового завжди були характерними самокритичність і прагнення до постійного самовдосконалення, наполеглива праця й бажання вповні реалізувати свої творчі можливості. Л. Низова поділилася спогадами про неймовірну любов свого батька до читання та його тяжіння до постійного пізнання чогось нового, які супроводжували його все життя. І. Низовий здобував освіту в трьох закладах вищої освіти: закінчив факультет журналістики Львівського університету імені І. Франка, навчався в Луганському педінституті та на вищих літературних курсах Московського літературного інституту, але два останніх так і не закінчив через своє правдолюбство, не заохочуване владою, та через власне розчарування в системі освіти, яка не могла дати йому необхідних знань. Письменник володів багатьма темами більше за викладачів, зокрема в таких галузях, як світова література, образотворче мистецтво та географія [386, с. 8].

Допитливість та жага задовольнити поетичні запити (своїми першими натхненниками поет називає В. Сосюру і С. Єсеніна, Ш. Руставелі, Т. Шевченка, В. Маяковського, Олександра Олеся, а «інші поети прийшли

пізніше» [353, с. 3]) ще змалечку спонукали І. Низового після прочитання всіх книг у сільській бібліотеці долати пішки 18 кілометрів до районної книгозбірні [25, с. 6].

І. Низовий демонстрував свою громадянську позицію не лише в теоретичному аспекті (через літературну творчість), а й в практичному, що цілком відображено в його подвижницько-просвітянській діяльності. Митець фактично стояв біля витоків відродження новітнього просвітянського руху на Луганщині, працюючи понад десять років в обласних і районних газетах «Молодогвардієць» і «Прапор Перемоги», будучи старшим редактором обласної студії телебачення, консультантом спілчанської організації, керуючи обласним літературним об'єднанням.

Н. Кошель зазначала, що «стрімкий у думці, почуттях, ділах» І. Низовий завжди знаходився й активно діяв в епіцентрі літературних, соціальних і політичних подій, відгукуючись на добрі справи й сіючи добро зі свого боку, підтримуючи творчу молодь, редагуючи їхні поетичні спроби та книги вже відомих літераторів, постійно відшліфовуючи власні твори – дзеркала доби, проводячи творчі зустрічі та беручи участь у літературних вечорах, творчих дискусіях, виступаючи перед школярами, студентами, робітничою та сільською молоддю з прагненням пробудити в душах людей жагу до національного відродження, проводячи активну просвітницьку роботу в обласному центрі та на периферіях, знайомлячи земляків із творчістю видатних українських письменників, зокрема Б. Грінченка, В. Стуса, Олександра Олеся, Л. Костенко та ін. [89, с. 104 – 106].

Український історик і громадський діяч В. Семистяга також згадував, що саме І. Низовий був одним з ініціаторів проведення учнівського регіонального Шевченківського конкурсу-фестивалю до дня перепоховання Кобзаря в українській землі, який за сприяння митця згодом щорічно відбувався на Сватівщині [350, с. 7].

1988 року в газеті «Молодогвардієць» виходить стаття І. Низового «Бути – народом!» [188, с. 1 – 2], де автор гучноголосо заявляє про проблеми

мови та національної самовизначеності на Сході України. Стаття «стала рушійним складником національного відродження, нехай і романтичного, але життєдайного і потрібного» [181, с. 7], «яскравим прикладом патріотизму» [89, с. 99], чим спричинила настільки сильний суспільний резонанс, що розворушила керівні кола і спонукала їх звернути пильну увагу на «неручного і незручного журналіста, «буржуазного націоналіста», радикала та екстремала» («Що спало на думку») [236, с. 56].

Колега автора по перу Л. Стрельник пригадував, що ця стаття на захист української мови виявилася справжнім друкованим протестом проти насильницького зросійщення, завдяки якій автор нажив собі багато недоброзичливців – «прихованих і відвертих ворогів-яничарів, котрі, крім сала та хліба, більше нічого українського не визнають» [367, с. 15].

Член національної Спілки художників України О. Дудник зауважував, що І. Низовий писав настільки глибокі, патріотичні чи сатиричні статті про тодішні реалії, про відродження української мови, що вони стали буквально спалахом на Сході України, провісником національного відродження [326].

Письменник М. Ночовний писав про сміливість і відвертість, відбиті у віршах поета Радянської України: «Іван Низовий належить до тих поетів, що після 85-го писали поетико-публіцистичну історію в усіх її високих сплесках і найнижчих спадах та перепадах. Це дуже дивна історія перебудови і якоїсь пренезрозумілої демократії, історія начеб вільної країни – України, де сам автор живе „у глухій куті обложного світу”...» [15, с. 12].

Того ж таки 1988 р. у газеті «Молодогвардієць», яка «наприкінці 80-х і так геть „розперезалася”, ставши головним легальним рупором української патріотичної, демократичної думки» [388, с. 3], поет публікує поему-алегорію «Горобина ніч», яка «розкриває справжнє обличчя людини в умовах тоталітарного режиму» [321, с. 754]. За публікацію цього твору «керівництво редакції отримало обкомівську нагінку», а сам автор – «неприємності по лінії КДБ» [223, с. 44]. Поему було написано ще в 1969 р., однак І. Низовий заховав цю «вистраждану», «добру річ» [223, с. 44], за словами й порадою

наставника М. Чернявського, майже на 20 років, бо в 60-х рр. через неї з великою ймовірністю можна було опинитися за ґратами.

О. Бондаренко зазначала: «Дехто волів, аби він був „стриманішим”, „статечнішим” <...> Бо на тлі інтриг і лизоблюдства, панування нездар, котрі, мов на ловах, галайкаючи, гуртом загонили все, що бодай трохи вирізнялося й „висовувалося”, він був незручним, „неформатним”, стримів живим докором пристосуванству» [19, с. 14].

Л. Низова ділиться спогадами про активізацію уваги до її батька: «...Хотіли арештувати і посадити, але цьому завадила підтримка однодумців, зокрема, у Львові... <...> Подавали в суд, робили обшуки, цькували, коли редакторував у «Молодогвардійці», і не тільки... Чогось радикальнішого, слава Богу, не вчиняли. І батько дивувався, казав, що має янгола, який завжди охороняє від злого. <...> ...Жити в лігві ворога, як мій батько, – 45 років, і щодня в тому оточенні, і в тій атмосфері, будучи гнаним і зненавидженим людьми та владою, безмежно любити і боротись словом і ділом за українську Україну – це подвиг!» [386, с. 8 – 9].

Поет прагнув утвердити українське слово на Луганщині. О. Бондаренко з цього приводу навела спогади дитинства: «Насправді у тих краях багато патріотичних людей. <...> Микита Чернявський, Іван Савич, Іван Низовий – старші товариші й учителі <...> в 70-ті відкрили мені Стуса, Світличного, поетів „Розстріляного відродження”, „заборонені твори Сосюри»» [388, с. 3].

Дослідник Б. Пасхалов зауважував, що вже в 70-і рр. ХХ ст. І. Низовий відрізнявся професіоналізмом у поетичній сфері, його шанували і читачі, і відвідувачі занять літературного гуртка при газеті «Робоче слово» [313, с. 3].

І. Низовий – «добра й чуйна людина, вдумливий редактор, доброзичливий наставник, старший друг і мудрий порадник» [107, с. 15], активно сприяв самореалізації творчої молоді в стінах обласної організації Спілки письменників України, яку він очолював упродовж майже шести років (1992 – 1998 рр.), а в подальшому – редагував і рецензував численні поетичні рукописи авторів-початківців.

Цю сторінку в життєписі поета О. Неживий визначив як нелегкі часи несприйняття багатьма творцями літературного слова нових, відроджених на національному ґрунті духовних цінностей, коли свобода творчості затуманювала непідготовані уми, і письменники кидалися з крайнощів у крайнощі: апологети російського самодержавства розгорнули активну й люту боротьбу з усім українським, графомани почали або перекладати власні твори про робітниче життя російською мовою через розуміння їхньої непотрібності київським видавництвам, або, навпаки, починали римувати дуже патріотичні рядки, щоб долучитися до Спілки письменників [174, с. 9].

У мемуарах І. Низовий згадував свій внесок у розвиток письменства на фоні загальної суспільно-політичної і культурної ситуацій у регіоні: «1995 – 1996 роки. Я все ще очолюю обласну письменницьку організацію, довівши її чисельність до чотирьох десятків (такого на Луганщині ще ніколи не було: за п'ять років я прийняв до НСПУ сімнадцять поетів, прозаїків, критиків). <...> З боку держави ніякого фінансування; обласній владі не до письменства; міська влада вперто відхрещувалася, мовляв, ви не наші. Передчасно вимирали кращі <...> Дехто виїхав із Луганська назовсім <...> Іншим, хто не мав постійного заробітку або мав дуже маленьку пенсію, їхати було нікуди, отож деякі з них жили впроголодь» [204, с. 532].

Упродовж кількох років І. Низовий очолював Луганське міське об'єднання Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка. Боротьба митця за ідеї свободи й незалежності України вимагала від нього не лише кабінетної праці за робочим столом, а й активних дій: виступи на багатотисячних мітингах, зокрема до Дня Незалежності України, Дня пам'яті жертв Голодомору й політичних репресій, Шевченківських роковин та інших знакових дат, намагання пробудити щирим словом правди українську душу в «ще не зміцнілих у своєму національному самоусвідомленні луганців» [74, с. 13; 73, с. 5]. На зустрічах колег із «Просвіти», НСПУ, часописів «Слово Просвіти», «Літературної України», «Української літературної газети», журналу «Бахмутський шлях», одним із засновників і членом

редколегії якого був І. Низовий, митець невпинно попереджав про масштаби наростаючої національної трагедії – «пороховий казан, що закипав на українських теренах» [350, с. 7].

Поет виявив активну громадянську позицію і стосовно сформованого в Луганську на початку 90-х років ХХ ст. полку Національної гвардії, підпорядкованого безпосередньо Президенту України. Цей полк потребував духовно-культурної просвіти, тому у вивченні державної мови та історії України їм допомагала родина Низових: І. Низовий, сам маючи досить скрутне фінансове становище (у 1992 р. видавництво «Донбас» затримало вихід збірки поета через відсутність паперу [43, с. 4]), щедро пожертвував полку понад ста книжок, серед яких були книги з вивчення української історії та мови, книги про українське мистецтво та багатотомні видання українських класиків літератури. Донька поета займалася безпосередньо освітянською діяльністю: викладала українську мову й літературу та очолювала бібліотеку полку [41, с. 2].

Попри власну палку любов до книг та мізерні статки для їх придбання, поет також подарував більшу частину своєї бібліотеки, збираної впродовж усього життя, Свистунівській громаді, де було встановлено перший пам'ятник Т. Шевченку на Слобожанщині [350, с. 7].

Прикметним є той факт, що І. Низовий фактично всі нечисленні примірники своїх творів відсилав у школи та бібліотеки, а також роздаровував своїм друзям та знайомим, радіючи можливості поділитися з читачами своїми думками, поглядами, баченням світу. Про щедрість письменницької душі писала у своїх спогадах Н. Кошель: «Слід іще сказати, що поет, крім своїх авторських видань, подарував сотні й сотні книг зі своєї особистої бібліотеки читачам Сватівщини й Білопільщини...» [89, с. 106].

18 листопада 2015 року донька поета Л. Низова за сприяння члена Рівненської обласної організації Національної спілки письменників України, викладача Національного університету «Острозька академія» А. Криловця

заснувала Всеукраїнську літературну премію імені Івана Низового, перше вручення якої відбулося 15 січня 2016 р. [36, с. 3; 335, с. 3].

2017-й рік було проголошено Роком Івана Низового на Городоччині (рішенням сесії Городоцької районної ради від 2 березня 2017 р.) [30, с. 5], а згодом, 11 травня того ж року, сесією Львівської облради було прийнято рішення про проголошення 2017 року на Львівщині Роком Романа Шухевича – головнокомандувача УПА, Роком УПА та Роком Івана Низового [187, с. 4].

Отже, І. Низовий займає важливе місце в національному літературному контексті сучасної епохи. Поет є однією з ключових мистецьких фігур на Луганщині, на території якої він проживав і працював майже півстоліття. Митець зробив вагомий внесок у розбудову культурно-мистецького життя регіону, залишивши по собі колосальну, жанрово й тематично розмаїту спадщину, яка до того ж є своєрідною енциклопедією мистецтва.

Його творчість дзеркально відбиває історичні, суспільно-політичні та мистецькі реалії в регіональному та загальнонаціональному масштабах. У ліриці та мемуарних творах автора детально відображено літературно-мистецький простір Луганщини, акцентовано увагу на ключових персоналіях регіону, на їхньому біографічному складнику та мистецькому внеску.

Висновки до розділу 1

Твори художньої літератури, які з низки причин не змогли подолати регіонального бар'єра, часто стають загубленими присутніми елементами цілісної концепції української літератури. Виходячи з цього, одним із основних завдань літературознавчої науки є заповнення білих плям на літературній мапі України.

Літературна мапа Донбасу позначена низкою імен, які заклали міцний фундамент для розвитку літературного слова регіону та виведення його на всеукраїнський рівень. Серед таких митців варто виділити Б. Грінченка, Марію Загірню, Христю Алчевську, Миколу Чернявського, В. Сосюру, Івана

Савича, М. Руденка, Микиту Чернявського, І. Світличного, Григора Тютюнника, Ю. Єненка, І. Низового, В. Голобородька, С. Жадана та ін.

Творча спадщина І. Низового є унікальним явищем національної літератури та невичерпним джерелом глибоких тем, філософських узагальнень, рефлексій та актуальних проблем в історико-політичному контексті українського сьогодення. Поет продовжив найкращі літературні традиції відомих українських класиків, доповнюючи їх власними неповторними ідейно-змістовними акцентами, оригінальною живою художньою системою. Творчість письменника розрахована на різновікову категорію читачів, оскільки містить у своєму складі адаптовані під дитяче сприйняття пізнавальні поетичні матеріали та глибокі, змістовні й виважені прозові та ліричні твори для дорослої аудиторії. Однак, попри актуальність, змістову насиченість та стилістичну виваженість, творча спадщина І. Низового є недостатньо висвітленою на дослідницькій ниві.

І. Низовий лишив після себе поважний письменницький і мемуарно-публіцистичний доробок обсягом у 103 прижиттєві збірки, 2 збірки рукописів, опублікованих посмертно в 4 томах п'ятитомника його вибраних творів, та численні дописи й ліричні проби, опубліковані в різних періодичних виданнях.

Творчість І. Низового є акумулянтном та ретранслятором культурно-історичного тла прожитих ним епох, тому потребує всеосяжного контекстуального аналізу. Позаконтекстне дослідження життєпису того чи того представника мистецтва, у нашому випадку – мистецтва художнього слова – є неприпустимим через його неповноту.

Залежно від галузей науки та наукових напрямів існують різні підходи до визначення контексту. У літературознавстві контекст варто розуміти як текстуальне оточення та позатекстову дійсність, які допомагають розкрити сутність розглядуваного літературного об'єкта.

Комплексний аналіз творчості письменника в контексті доби вимагає концентрації уваги на зовнішньотекстових контекстах, а саме: історичному,

соціокультурному, біографічному, психологічному, літературному та контексті реалізації твору. Спираючись на положення герменевтики та рецептивної естетики, важливим стає також залучення рецептивного контексту, який визначає особливості сприйняття твору автора його сучасниками та наступниками із можливостями подальшого його тлумачення.

При розгляді мови художнього твору важливо звернути увагу на внутрішньотекстовий контекст, який забезпечує розкриття специфіки використання автором лексичних та фонічних засобів, фігур поетичного синтаксису та засобів художньої виразності.

Особистість І. Низового, його творчість та активна громадянська позиція знайшли об'єктивно-позитивний відгук серед його багатьох сучасників, що є цілком закономірним, адже І. Низового вигідно вирізняє серед багатьох культурно-мистецьких діячів Луганщини середини ХХ – початку ХХІ ст. якісний літературно-художній матеріал при його кількісному показникові та жанровому розмаїтті, безкорисливе служіння мистецтву в часи орієнтації на матеріальні блага та незгасимий патріотичний вогонь.

У своїх мемуарах, публіцистиці та рецензіях поет визначив основні критерії поетичного канону: самобутність, чесність і відвертість автора, осмисленість його думок, досвідченість, робота з безпосередньо близькими темами і проблемами, ерудованість і постійна самоосвіта, удосконалення власного ідіостилю та ін.

На різножанровій, різнотематичній поетичній і прозовій творчості І. Низового помітно позначились концепції імпресіонізму та екзистенціалізму, вплив кращих зразків національної та світової літератур, а також усної народної творчості.

На ранній період творчості поета незначний відбиток наклали провідний художній метод соціалістичного реалізму, який виявлявся в поезіях автора досить спорадично через окремі образи, мотиви, теми. Ідейно-творчі пошуки, відбиті у віршах періоду становлення митця, були не лише необхідною

даниною радянському режиму тих часів, а й закономірно відбивали ідеалістичні, наївні народні погляди, заручником яких частково став і сам І. Низовий. Вірші такого ідейно-естетичного спрямування становлять лише незначну частину творчого арсеналу поета.

Уже на ранніх стадіях формування творчого таланту І. Низовий виявив себе як самотній «тихий» чи «маргінальний» поет-шістдесятник. Він вимушено зберігав відносну лояльність стосовно панівного режиму на початку свого професійного поетичного становлення, пишучи «в стіл» такі виразно антирадянські твори, як поема «Горобина ніч» (1969), яку за порадою професійного наставника поета М. Чернявського було опубліковано майже на 20 років пізніше з міркувань безпеки.

1988 року в газеті «Молодогвардієць» виходить стаття І. Низового «Бути – народом!», яка стає переломним моментом у творчості письменника, його переходом від ескапізму до відкритого протиборства. Ця стаття на захист української мови проти насильницького зросійщення викликала великий суспільний резонанс.

Яскраво виражена незалежна творча та громадянська позиція, реалізована в несприятливому проросійському середовищі, часто у ворожому оточенні, відкриті виступи проти тодішньої державної та ідеологічної системи стали причиною цькування письменника, обшуків його помешкання, витіснення митця на літературний маргінес шляхом штучного гальмування виходу нових збірок творів через відсутність фінансування, паперу та ін. Саме тому багато поетичних і прозових книг автора видано за сприяння добрих друзів та за власний кошт. Однак І. Низовий не лише втримався за бортом літературного судна, а сміливо плив проти течії заздрісної недоброзичливості впродовж усього життя.

У контексті доби під особливо пильну увагу підпадає громадянська патріотична лірика поета та його «антилірика» – особливий тематичний різновид віршів гостровикривального змісту.

РОЗДІЛ 2

ПОЕТИЧНА ТВОРЧІСТЬ І. НИЗОВОГО: ІДЕЙНО-ЗМІСТОВІ АКЦЕНТИ, ПРОБЛЕМНО-ТЕМАТИЧНІ НАПРЯМИ, ОБРАЗНІ ДОМІНАНТИ ТА МОВНОСТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ

2.1. Літературно-художній образ України як домінантний складник образної системи І. Низового

Творчість І. Низового наскрізь пронизана духом патріотизму. Кореспонденти газети «Суботній калейдоскоп» назвали поетичний голос митця одним із найщиріших та найбільш проникливих з усіх, хто оспівував у своїй творчості Україну [390, с. 8].

Патріотичний мотив міститься в усіх тематичних групах поезії І. Низового: головним чином у громадянській ліриці, яка характеризується гострою публіцистичністю; у пейзажній, де автор із виразним захопленням змальовує колоритні картини рідної Батьківщини; у філософській, де доля держави та її народу розглядається з філософських позицій; у творах інтимної лірики, де особисті почуття та переживання з приводу тих чи тих подій у рідній країні чергуються з любовними перипетіями чи оспівуваннями краси й неповторності української жінки; у творах для дітей, де адаптовано вивчається природа рідних авторові місцин, з любов'ю описуються її мешканці, багатство водних ресурсів, цілющі рослини тощо [160, с. 191]. У поезії «О лірико душі!..» автор відзначає неможливість цілковитого поділу своєї творчості на тематичні групи, адже це суперечило б самій її сутності: «О лірико душі!.. / Я ні на мить / Тебе / На громадянську та інтимну / Не можу й не захочу / Розділити!» [210, с. 3].

Л. Воловець, аналізуючи поетичну творчість митця, охарактеризував І. Низового як поета найбільших величин: «Любови (до рідних і друзів, до людини взагалі й, особливо, до України), Надії (на кращу долю народу, на

його згуртованість хоча б у майбутньому) і Віри (у перемогу добра над злом – нехай завтрашню, а все ж таки неодмінну перемогу)» [31, с. 10].

Поетична спадщина І. Низового нагадує фрактал – множинність, що має властивості самоподібності. У центрі його поезії – образ України (великий фрактал), самоподібними частинами якого є образи Батьківщини, держави, малої батьківщини; українського народу та образ самого автора як частини цього народу. Ці та решта дотичних образів є гармонійними складниками, які разом відбивають узагальнений образ-фрактал України в поетичній картині світу І. Низового і є малими його складниками, «копіями».

Важливо провести чітку диференціацію образів-понять «Батьківщина», «держава», «мала батьківщина» в межах лірики І. Низового:

«Батьківщина – це країна стосовно до людей, які народилися в ній і є її громадянами; Вітчизна» [23, с. 64].

«Держава – 1) апарат політичної влади в суспільстві; 2) країна з таким апаратом політичної влади» [23, с. 286].

«Мала батьківщина – місце народження кого-небудь» [23, с. 64].

Мала батьківщина – «це та частина Ойкумени, яку людина зберігає в серці», коли «рука подумки тримається на серці весь час, особливо в періоди емоціональних піднесенень чи переживань, а не лише під час звучання „Ще не вмерла Україна” <...> Це, певною мірою, Країна Дитячих спогадів, Пізнання та Сміливих юнацьких мрій» [337].

Ключові образи часто переплітаються в канві поетичних творів І. Низового (Батьківщина – мала батьківщина), протистоять один одному (держава – Вітчизна) або переходять один в одного (юрба – народ).

Стилістичне забарвлення поезії суттєво відрізняється при змалюванні трьох образів – ключових компонентів загального образу України [123, с. 99], наприклад, для відтворення атмосфери рідного краю автор використовує демінутиви: «Там-тамечки наша прабатьківська, / Стокровно полита земля... / Тіль-тілечки вмисось росами – / Відчуємо дух перемін...» («Запрошення в придінцеві степи») [240, с. 10]; для образу держави – пейоративну лексику,

вульгаризми або слова з негативною конотацією: «Я віддав тобі все, людодержко-державо, / І готовий останнє віддати – життя...» («Я віддав тобі все, людодержко-державо...») [243, с. 61]; для образу Батьківщини – часто піднесену лексику, контекстуальні експресиви тощо: «І малесеньке „батьківщина” / В найвеличніше перероста: / „Батьківщина!” – / В цім слові мелодія ніжна і грізна. / „Батьківщина!” – / Це слово святе на синівських устах» («...І в усіх словниках...») [254, с. 6]. Кожен із розглянутих літературно-художніх образів до того ж має свій арсенал тропів, фонічних засобів та засобів поетичного синтаксису [125, с. 21].

Зображення України І. Низовим через образ Батьківщини (Вітчизни) чи не найкраще продемонстровано в поезії «Вітчизна-материзна». Багатство епітетів у цій поезії, а також наявність антитетично-гіперболічного тону сприяють передачі авторської екзальтованості, ширості почуттів, а перехід від гіперболи до мейозису створює ефект незамовчування, широї відвертості перед читачем: «Потоптана – і все ж квітуча, / Підтоплена слізьми народними, / І все ж у Всесвіті – найлучча, / Незамінима ані жодними / Краями райськими! / Ледь блимає / Життя у ній нічним каганчиком: / Все ж – купина неопалима / При джерелі не перегачені!» [264, с. 25].

Особливо колоритним образ Батьківщини постає у збірці «о, Оріяно». У ній митець використовує вільну манеру письма, яка позначена відсутністю розділових знаків і заголовних літер. Також відчутною є перенапруга авторських думок, почуттів, які ніби диктують саму форму і стиль.

І. Низовий із сумом констатує, що «нема ще України в Україні» [238, с. 5]. При цьому використанням оніму «Україна» не лише безпосередньо, але й через применшення до апелювання І. Низовий підкреслює неможливість українським народом цілковито усвідомити себе як націю. Це поет доводить подальшим використанням тропу порівняння для сповненої патріотичного пафосу характеристики грошової одиниці країни, а далі розвіює цю патетику через ефект марення й пуант:

хоч гривня вже мов грива майорить

в примарному світанні:

тони...

тіні...

півтони...

відчуття...

хитлива мить... («ніяк не почуваюся державним...») [238, с. 5].

Бажання кращого життя породжує марення про іншу країну під okazіональною назвою Оріяна, у якій не можна не помітити схожість із самим топонімом «Україна». Термін Оріяна, судячи з контексту, є територією орачів (оріїв) [122, с. 25]. Для побудови цієї поезії автор використав такий різновид вірша, як тавтограма з початковою буквою «о», що надає поезії настрою захоплення, замилювання. Перенесення образу України в площину фантазмагорії додає віршеві нових відтінків, а використання алітерації звуків [к], [р], [с], [в], [н], [г], [б] та окличних речень надає йому ритму маршу: «обрій округлює очі осинені / оси оснулі осоння озвучують / ондечки огир огнистооспалий / ойки-ойойки! – овес обтолучує / овід облітує овид орбітою – / обколесовує обід: / обідати! / о осіянно – означений острове / о Оріяно – окраїно оріїв!» («обрій округлює очі осинені...»)[238, с. 22].

Поезії І. Низового випромінюють глибоку синівську відданість своїй землі, своєму народу, невідривність від власного роду. Краєзнавиця Л. Брацило зауважила: «Його поезія має занадто високу ноту громадянського звучання. Таку високу, що від неї щемливо на душі» [203, с. 8].

Часто митець злютовує образи Батьківщини та рідного краю. У поезії «Згадується давне і далеке...» І. Низовий будує такий асоціативний ряд: «Широко відкритими очима / Я вбираю сонячний розмай: / Отчий дім, / Вітчизна, / Батьківщина, / Ріднокрай...» [273, с. 3].

У численних віршах автора можна помітити сакралізацію образів і малої батьківщини, і Батьківщини загалом. І. Низовий нерідко порівнює Україну з раєм, святиною: «Усвідомили: / Батьківщина / Там, де кості їхніх

батьків! / І що то – найбільша святиня, / Й чужакові до неї – зась! / ...Україна в очах засвітилась, / Ніби перша щаслива сльоза» («Прапрадіди») [250, с. 37].

Неодноразово в ліриці І. Низового, присвяченій розкриттю літературно-художнього образу Батьківщини, лунають молитовні мотиви: «Молюся щоранку: „Мій Боже, великий, єдиний, / Храни Україну!”» («Спасибі за сонячний усміх...») [295, с. 39].

Митець звертається до своїх співвітчизників із проханням-закликом жити в мирі та злагоді на благо своєї Батьківщини, адже лише в мирі, єдності та братерстві запорука міцної держави, свободи, спокою та гармонії. Наперекір усім ворогам національного єднання І. Низовий переконливо доводить очевидні, але й досі не збагненні для багатьох речі про те, що Схід – це органічний складник нашої країни, що в тандемі із Заходом творить неповторний «рай неземний» [203, с. 79]: «На Сході проженімо чорні хмари, / На Заході розвіймо млаву тьму, / На Півночі пробиймося до світла, / На Півдні заспіваймо: „І не вмере...” / Тоді Вкраїну, / Що ізнов розквітла, / Ніяке забуття не приоре...» («Гуртуймося...») [207, с. 22].

І. Низовий у своїх поезіях відкрито не довіряє державі, проте свято вірить у свою Батьківщину, у її незнищенність, у її майбутнє: «Україна – не Помпея» («Одна нога іще в Союзі...») [207, с. 37]. Лише в моменти крайнього відчаю поет говорить про цілковиту втрату Вітчизни. У такому ключі часто відбувається переплетіння, а то й підміна образів Батьківщини й держави: «Не Україна ще – країна / Людських украдених надій, / В якій одна лиш переміна: / Це – поділяй і володій...» [216, с. 6].

Попри тісний зв'язок образів Батьківщини та держави, їх не можна ототожнювати, бо сам автор розводив їх по різних полюсах центрального літературно-художнього образу – України, надаючи образу держави здебільшого негативної конотації, тоді як образ Вітчизни сприймається як перше (основне) значення узагальненого образу України: «Я люблю свою країну, / А державу – не люблю... / За ліричність солов'їну / Україну я хвалю» («Я люблю свою країну...») [208, с. 136].

Саме в поезіях такого змісту яскраво вимальовується роздвоєність авторських почуттів: з одного боку, це любов до своєї країни, до рідної землі, що єднає його з родом, предками, із цілим природним життям, а з другого, – це неможливість полюбити державу, у якій мешкає І. Низовий. Така дилема постає не одиничним випадком у його віршах.

Песимістичні настрої стосовно становища, у якому опинилася рідна Батьківщина, у поета не є константою поетичного світобачення. Настрої відчаю закономірно чергуються з періодами емоційного піднесення, реанімації надії та віри в завтрашній день.

Це стосується й змалювання образу держави. Попри низку негативних чинників, поет не полишає надії на її оновлення. Таку оновлену державу він прагне оспівувати, саме таку державу він зможе полюбити: «Постане, врешті, пружна і тужава, / Століттями омріяна держава, / Що личитиме нашій Україні» («Розвалюймо систему – на руїні...») [199, с. 69].

І. Низовий виступає «пристрасним захисником життєвої правди і справедливості... не вчитаних десь, а виплеканих та вистражданих у своєму серці... вступає в боротьбу за них зі стиснутими кулаками», як воїн, який захищає свої чітко визначені, непорушні, найзаповітніші переконання [393].

Одним із виявів несправедливості письменник уважав сучасне українське державотворення. Поет зажди був максимально чесним та відвертим у своїх позиціях. Він ніколи не співав дифірамбів чиновникам, завжди прямо висловлювався про тих, хто чинить зло його країні та землякам [130, с. 107]. Живучи й працюючи в добу радянських і пострадянських часів – у період незалежно-залежних років України першої декади XXI ст., митець закономірно обурювався політичною ситуацією в країні, що вилилося на папір через переосмислення літературно-художнього образу держави. В одному з інтерв'ю поет наголосив: «А хто сказав, що в сьогоднішній Україні мені подобається буквально все? Мій ідеал дещо інший. Моя країна – та, в якій я хотів би жити і творити – вища та чистіша за сьогоднішню» [347, с. 6].

Аби цілком зрозуміти ставлення І. Низового до тогочасної держави (державного апарату влади), достатньо розглянути хоча б одну його семирядкову поезію «Державотворення» [134, с. 72]. Сповнений гіркої іронії, цей вірш базується на антиклімаксі, вираженому за допомогою графічного членування віршованого рядка – сходинок (східців або драбинки):

Державотворення

Найвище

Дійство

Народоббивство

зрадництво

крадійство

А над усім – відточене вітійство! [271, с. 34].

І. Низовий – поет двох тисячоліть. Однак у жодному з них він не був задоволений політичним апаратом державної влади. Інколи автор плекав надію на ті чи ті політичні сили, однак швидко розчаровувався, споглядаючи за розходженням їхніх передвиборчих гасел та реальних діянь чи, навпаки, бездіяльності: «Продається все і купується – / В дефіциті вже ніц нема: / Честь і совість, будинки, вулиця, / І держава вся, зокрема» («Ранок – ринок») [264, с. 36].

У вірші «Непрогнозоване майбутнє...» перифразом держслужбовців стають залапковані речники, які планують «у ейфоричній глупоті» шляхи в «непрогнозоване майбутнє» [271, с. 33], у поезії «Весна...» – «всєукраїнські крадії», які «чаркуються в палаці» [271, с. 34], тоді як український народ змушений тяжко працювати за мізерну зарплатню, що прирівнюється поетом до рабства: «...Я без покаєння, без жалю, / За сотні літ привчився рабувати / На тих, кого заледве вже терплю... / Подайте на державу...» («Подайте на державу...») [271, с. 35]. Останній рядок разом із першим рядком вірша утворюють кільце й несуть головне смислове та ідейне навантаження.

Митець із сумом констатує, що, живучи «в державі нібине залежній, / В країні нібито своїй», «народ втрачає державу» («О скільки „ворогів народу”...»; «Парламент втрачає час...») [227, с. 90; 241, с. 19].

Говорячи про державу в такому ключі, І. Низовий часто використовує образи та тропи, зокрема епітети, виражені лексемами негативної конотації: *мачуха, гендлярка, повія*: «Україна – мати. / А держава – Мачуха, / Гендлярка / І повія... / Йшов до мрії – / Думав: Україна... / Пустка – / Слова рідного не чути!» («Україна – мати...») [235, с. 67]; *жива-нежива істота в коматозному стані*: «Держава / в іржавій / калюжі / лежить жива-нежива...» («Держава...») [230, с. 77]; «Україно-державо, / Вмерла ти чи жива?» («Нам до мрії все далі й далі...») [216, с. 38]; «Держава – в комі» («Держава – в комі. Камікадзе...») [207, с. 21]; *занедбана*: «Та, однак, хотілося б мені / Жити не в занедбаній державі, / А в заможній, щасній стороні» («Залягти б оце на цілу зиму...») [207, с. 20]; *глухоніма*: «І саму / Державу нашу геть глухоніму...» («Пригас Донбас, хоч териконів прах...») [222, с. 47]; *брехуха*: «Державний лад тримався на брехні. / Задурений народ проїнявся страхом» («В ностальгійних роздумах») [225, с. 144]; *хамка*: «Подачки щедрі хамки-влади» («Став паном хам...») [207, с. 48]; *вакуум*: «Держава є від Сяну аж по Дін, / але нема державницького вмісту / в цім вакуумі – шастаю по місту / і в смозі задихаюся рудім» («В ностальгійних роздумах») [225, с. 145]; *щось уявне (примара)*: «Стою – один – на варті / Уявної держави!» («Нікому не потрібний...») [216, с. 26]; *химера*: «маю Конституцію / тепера / бажано отримати й державу / щоб таки держава – не химера – / повнозерну яру гучнославу / хочу мати матір Оріяну...» («маю Конституцію...») [238, с. 11 – 12]; *колісниця, що застрягла в ковбанях*: «Я схаменусь – на воза пересяду / З обридливих розвалистих саней / І хвицьну батоном, / І вирвуть коні / Державну колісницю з калабань...» («Зима ще президентствує...») [216, с. 39]; *безголова*: «Держава наша, люди, безголова – / Відомо це й останньому бомжу!» («Я уявив собі помпезне дійство...») [237, с. 58]; *апарат, що робить людей напівдержавними*: «Прокинувся – держава вже не

та / Й народ не той – / Уже напівдержавний» («Прокинувся – держава вже не та...») [206, с. 14]; *іржава машина*: «Буксують шестерні іржаві, / Бо солідол дорешти витік, / А я в іржавій цій державі – / Незмінно-замінимий гвинтик» («Держава – в комі. Камікадзе...») [207, с. 21].

І. Низовий як вірний громадянин своєї Вітчизни розуміє, аби збудувати омріяну міцну державу, варто починати з себе. Вбачаючи своє покликання в художньому слові, він продовжує писати віршовану публіцистику, втручаючись у бурхливий потік щоденного життя, порушуючи у своїх віршах серйозні національні проблеми, борючись за повернення українців до українства [89, с. 111]: «Поети ж, не буваючи старими, / Продовжують призначення своє: / Віршують! Я віршую і вершу – / Камінчик до камінчика – / Державу / Свою маленьку / Чесну й нелукаву, / Іржу зчищаю з неї і паршу» («Встаю раненько – Бог мені дає...») [215, с. 5].

Відкрита авторська позиція, «ота українськість, не показна, а щира правдивість» [106, с. 1] не залишилася без відповіді. І. Низовий згадує, як, несучи Тарасове слово в народні маси, зазнавав численних уражень від противників: «Били грубо, жорстоко і яро, / Вдосконалюючи удар, / Комсомольських дружин яничари / Лиш за те, що не був яничар, / Що посмів цитувати прилюдно / „Заповіт”, / Що лишив нам Кобзар...» («А в дитинстві не раз мене бито...») [219, с. 23].

Сам поет у вірші «З чужого плеча зодягнувся...» чи не найкраще змалював місце на помості, яке вготувала для нього держава: «З чужого плеча зодягнувся, / Озувся з чужої ноги, Позбувся своїх, / Та не зчувся, / Як впали на мене борги / Чужі, – / Найрідніша держава / Зіпхнула на мене тягар / Такий непосильний: / Неслава / Держави – це мій гонорар / За лірику патріотичну!» [264, с. 31]. У цій поезії автор виразно грає смислами. Епітет «найрідніша держава», виходячи не лише з контексту, а й з усього поетично-прозового доробку поета, набуває оксиморонного звучання, а гірка іронія поезії ще більше посилює ефект впливу на читача.

Отже, літературно-художній образ держави змальований поетом здебільшого з негативною конотацією як антитетичний до образу Батьківщина. Під «державою» автор найчастіше має на увазі державний апарат влади, а не саму країну, яку він любив і навіть боготворив.

Невід'ємним від образу держави є образ народу, громадян цієї держави. Велика кількість поезій І. Низового прямо чи опосередковано стосується теми народу. У них також простежується виразна двополюсність авторського бачення, яка прямо пов'язана з двополюсністю національного самовизначення представників української нації. У зв'язку з цим логічно виокремлюються два ключові образи: «нація» та «ганьба нації».

Літературно-художні образи нації (народу) та ганьби нації (запроданців, відступників, індиферентистів, юрби) здебільшого представлені окремо, хоча нерідко виражені в опозиції для реалізації авторського задуму, наприклад, у поезії «Я, такий, на світі не один...» образи юрби та народу входять до складу клімаксу: «не раби» – «юрба» – «народ» [271, с. 26]. За допомогою такої висхідної градації автор прагне вселити надію у свого реципієнта, показавши, що майбутнє в нашого народу є, однак воно залежить від істотних змін, що має принести нова доба щонайменше через п'ять років (вірш датовано 1995 роком).

Важливо додати, що в цій поезії автор дотримується відносно лояльної позиції стосовно образу юрби, сприймаючи його як своєрідний місток, перехідний етап, кокон, із якого от-от має з'явитися на світ новий народ (точніше, оновлений), гідний своєї Вітчизни [109, с. 38].

Художній образ «ганьба нації» найчастіше метафорично втілюється автором у негативних образах яничарів, вахлаків, ординців: «А ми, вахлаки, / <...> / І байдуже нам, / Де цьому яничарству межа. / Ми – раю вигнанці, / І вигнано нас не дарма, – / За нашу любов / До чужих батога і ярма, / За те, / Що ми є, / А неначебто нас і нема» («Ця мова могла...») [271, с. 13]; «Є в українського народу / Незапозичена біда – / Свої недолюдки-ординці, /

Запроданці на всі часи, / Вчорашні, себто, українці, / Жерці гнилої ковбаси / І генетичні яничари» («Мої досягнення героїзму») [207, с. 62].

Гострого сарказму, спрямованого на національних покручів, вайлуватих пристосуванців, сповнений вірш «Середньостатистичний українець»: «зацитькуватий гриць заматерілий / до сулії цицькатої до цяцьки / прицьомився і цмулить із прицмоком / цукровий сік-пересік-самограйчик / воно ж бо як годиться за здоров'я / за чорнобров'я і самодержавність / за мовби самостійних гречкосіїв / за все-про-все аякже і атож» [238, с. 21]. Алітерація звука [ц] у поезії допомагає зобразити незрілих, інфантильних, недолугих, дещо навіть дурнуватих людей, яких автор узагальнено йменує «грицями», одним із найпоширеніших імен в українському фольклорі: воно часто ставало об'єктом глузу в народних дражнилках: «Грицько-тицько», «Гриць миші злякався», «Грицько пикатий», «Грицю, Грицю, Грицю-сала [48, с. 162, 167, 178].

Для змалювання образу ганьби нації І. Низовий нерідко використовує антономазії у формі однини чи у множинній формі: пілати, брути, каїни, іуди, герострати, тобто зрадники, запроданці, вбивці, глитаї, марнославці: «Наш сором перевтілювався в ганьбу, / яку непросто буде відмивати... / Батьки перевертаються в гробу. / Шаліють Брути. Тішаються Пілати» («Наш сором перевтілювався в ганьбу...») [228, с. 156]; «Чому чужі пілати / Вмивають руки роблено-наївно / В той час, коли подзвякують червінці / В руках іуд-запроданців?!» («Вишнево-калиново-солов'їна...») [260, с. 21]; «„Таж це свавілля геноциду / Донищить націю мою!“ / Засіли всюди Герострати...» («Гіркий цей роздум знову й знову...») [199, с. 36].

Цікавими є інтертекстуальне вираження образної системи у творах І. Низового. Образ ганьби нації чітко передано через традиційний образ «лукавих» із поезії Т. Шевченка. Контекст поезії підтверджує використання алюзії на «Мені однаково, чи буду...» Т. Шевченка: «Не хочу помирати в цій державі, / яку приспали вкотре вже лукаві, / окрадену й знедолену» («Не хочу помирати в цій державі...») [244, с. 79].

Ще одна алюзія на творчість Т. Шевченка використана в поезії «Не сховати нам в тумані...», де концептуальний образ ганьби нації втілюється в інтертекстуальному образі «правнуків поганих»: «Знайте / „Правнуки погані / Славних прадідів” – / Це ми. / <...> / Ми – абощо і абищо / З одноликої юрби...»[271, с. 25]. Загалом поезія і проза І. Низового сповнені численних алюзіями на Шевченкову поезію; цитат і образів, які дають змогу провести чіткі паралелі між творчістю обох поетів [135].

До літературно-художнього образу нації І. Низовий звертається рідше, ніж до протилежного йому. Це пов'язано з тим, що митець писав на злобу дня. А тому закономірним є той факт, що концептуальний образ нації зображувався здебільшого у своєму негативному прояві – «юрба», «вороги нації», які в реальному житті кількісно частіше траплялися на шляху поета.

Тема рідного краю у творчості І. Низового є багатогранною й невичерпною. Його поезії сповнені щирою відвертістю, палким почуттям любові та поваги до всього рідного, близького з дитинства: до рідної землі, до мови, до людей. Авторський гуманізм, прагнення віднайти у всьому чисте, світле, прекрасне, глибокий психологізм, імпресіоністична забарвленість поезії, власне суб'єктивне бачення світу – усе це характерне для лірики цього ідейно-тематичного напрямку.

Т. Пінчук зазначає, що поетичні твори І. Низового становлять «невелику енциклопедію рідного краю» [320]. Варто додати, що чималий мемуарно-публіцистичний пласт письменника також присвячений розкриттю тематики і проблематики концептуального образу малої батьківщини.

Художній образ малої батьківщини широко представлений автором через низку дотичних образів і художніх деталей, переданих і загальноживаними назвами, й індивідуально-авторськими новотворами.

Сільська нива є одним із найдорожчих скарбів у поетичній пам'яті, пов'язаних з образом малої батьківщини. І. Низовий возвеличує образ ниви до небувалих масштабів, прирівнюючи його до образу Батьківщини в поезії «Найдорожче»: «Колос до колоса – / Нива безмежна. / Зерня до зерняти – /

Засіки щастя. / Що найсвятіше? / Хлібне причастя – / Сила від нього / В народу / Бентежна» [269, с. 25]. Саме життєдайній колосистій ниві автор приписує ту енергетичну силу, що живить український народ, роблячи його могутнім, нескореним та витривалим. На думку письменника, ця сила діє тому, що українці кровно зв'язані зі своєю природою. В останній строфі поет вкотре підкреслює те, на чому наголосив у самому заголовку поезії, у першій її строфі та у всій своїй літературній творчості загалом: «Що найдорожче в житті? / Батьківщина – / Нива, / З якою / Ми зв'язані кровно!» [269, с. 25].

Образ ниви фігурує і в поезії «Жнива і нива». Ці два поняття, за словами самого І. Низового, не лише співзвучні, а й становлять частину людської сутності «відтоді, як існує світ», вони дають людині фізичну й духовну силу й міць: «З ранніх літ / Вони ввійшли в нашу сутність. / Незаперечна їх насущність / <...> / Відніми / У нас поняття ці одвічні. / Ми станем кволі й безпомічні, / Мов саджанці серед зими. <...> / Сильні ми, / Допоки є жнива і нива / Й душа, / До праці нелінива...» [269, с. 26].

Одним із центральних образів, пов'язаним зі змалюванням літературно-художнього образу рідного краю, є степ. Із глибоким пафосом, навіть пієтетом І. Низовий зображує степові картини щоразу по-новому, додаючи різних барв, роблячи нове обрамлення. Так, у поезії «Провальський степ» автор дещо гіперболізовано змалював усю пишність, красу та неосяжність провальського степу: «Місця вистачить всім, / Хто із наміром добрим іде / В заповітний музей, / В первозданний куточок природи... / Все ж радіє душа: / В світовому безмежнім огромі / Споконвіку цвіте / У провальським степу ковила!» [224, с. 7].

Якщо поезія «Провальський степ» побудована за принципом градації, динамічної зміни картин, то у вірші «В стрілецькому степу» все навпаки. Невловиму швидкоплинну постать «на дикому крилатому коні» [224, с. 7], змальовану в першій строфі, плавно затіняє заспокійлива замальовка: «І знову тиша і правічний спокій, / І неба синь, мов у ставку вода, / І нерухомий у зеніті сокіл / Висить терпляче, здобич вигляда» [224, с. 8]. А розшифровує

цю замальовку авторське пояснення заключних рядків, що навіює смуток за пройденими роками: «Стрілецький степ... / Не лишили і сліду / Тут вихрянні кочівники – віки. / На пагорбах /... Насвистують ліниво байбаки» [224, с. 8].

Мала батьківщина в поезіях І. Низового яскраво постає перед читачем не лише завдяки багатим описово-розповідним конструкціям на позначення рідних авторові місцин чи шляхом майстерного коментованого введення численних поетонімів як невід'ємного складника для повного висвітлення літературно-художнього образу, а й шляхом рефлексії [318, с. 175].

Хоча більшу частину життя письменник прожив у місті, його душа завжди тягнулася до села. Саме тому сільські мотиви є одними з провідних у його автобіографічній, пейзажній, інтимній і навіть філософській поезії. Більше того, І. Низовий обстоює думку сільського походження загалом усіх українців – прямого й опосередкованого через покоління [403, с. 182]. Цим, відповідно, він і пояснює особливості української етнопсихології та менталітету: «Міського в нас – лиш одіж та манери, / Та, мов дроти високовольтні, – / Нерви... / А все єство – у глибині села. / У кожного своє село / <...> / Коріння наше там – в ріллі дрима... / Ми завше там, / Хоч нас там і нема» («Міського в нас – лиш одіж та манери...») [251, с. 39].

Нашому народові притаманний нерозривний зв'язок із землею, що вповні реалізується в сільській місцевості чи в маленьких містечках, де люди гармонійно співіснують із природою. Особливо це характерно для уродженців сіл. Для І. Низового був надзвичайно дорогим духовний, хоча й дистанційний зв'язок із рідним селищем, кожна зміна в якому відлунювала в душі митця невимовним болем через руйнацію вкорінених у пам'яті дитячо-юнацьких спогадів: «Стовпової не стало дороги – / Наче корчами спутало ноги... / Степового не стало озерця – / Наче висохло в мене півсерця... / Стоголосого гаю не стало – / Наче мову мені відібрало... / А коли вже не стало й могили, / Де похована-схована мати, – / Мов самого у землю зарили, / Смерть забувши констатувати...» («На батьківщині») [249, с. 35].

У ліриці І. Низового наявний чіткий контраст міста і села. Літературно-художній образ міста (особливо колишніх пролетарських міст) змальовано в різко негативному ключі, виняток становлять лише провінційні та культурні міста України, що так само, як і сільська місцевість, зображені поетом із щирою любов'ю та відтінком ідилії [152, с. 183].

У поезіях автора місто – це здебільшого бездушна істота, що вичавлює в людині людину, перетворюючи її на істоту, відірвану від свого коріння, своєї землі: «Бездушне місто по краплині / Мене вичавлює з клітин / Своєї сутності, / І нині / Я ні селяк, не міщанин, / А щось таке напіввороже, / Напівсвоє, напівчуже, / Що крону множити не може / І пракорінь не береже» («Мої задрипані, захланні...») [200, с. 5].

І. Низовий неодноразово пише про свою духовну самотність у Луганську. Крайній вияв відрази до міста митець змальовує у поезії «Від спеки, чи то з переляку...»: «Від спеки, чи то з переляку / потріскалась навіть земля... / <...> / Живцем відриваюсь від міста – / досмертно його не люблю; / посмертно зрікаюсь (не каюсь!) / і послуг його, і заслуг» [201, с. 6].

Автор почувається чужим у місті не через хронічну нелюбов до міст як типів населених пунктів загалом, а через те, що місто Луганськ, на його думку, як і решта «пролетарських міст», втратило народну пам'ять, зросійщилось: «Я не прожив життя своє, а згаяв / У місті, де постійно був чужим, / Де найсвітліші мрії занехаяв / І, крім хвороб, нічого не нажив» («Я не прожив життя своє, а згаяв...») [247, с. 17]; «І я втікав тоді із міста / В недоросійщене село. / <...> / Село відроджувало знов / Мою праукраїнську павіть, / Мою прамову-пралюбов» («В російськомовному Союзі...») [206, с. 33].

Зовсім інші почуття викликають у письменника «міста районного масштабу», для зображення яких він використовує багатий арсенал епітетів, зорових та слухових образів: «...Міста районного масштабу / Приземкуваті і непоказні, / Вони дарують гостеві, мені / Свою сільську, свою нехитру звабу. / <...> / Пахучий – від околиць до околиць – / Тут хліб печуть, / Первісний, як

земля. / <...> / До площ міських дохлюпують поля» («Люблю міста районного масштабу...») [269, с. 17].

Серед таких міст окремо відзначимо м. Сватове, яке займає важливе місце в житті й творчості І. Низового. В. Просін згадував, що письменник був невід'ємною складовою частиною творчого життя Сватівщини: «Іван Данилович давно й щиро любить наше місто Сватове, наш рідний край слобожанський. І не згасає ця любов, можливо, тому, що Сватівщина нагадує поетові білопільське село Марківку на Сумщині, де він народився і виріс. Нагадує не лише мальовничими краєвидами, а й милою його серцю українською слобідською говіркою» [332, с. 8].

Однак усе ж таки поета найбільше ваблять мальовничі простори українських сіл, де живе народний дух, мова, традиції. Село у віршах І. Низового є джерелом індивідуальної пам'яті, завдяки чому читач може зазирнути в духовний океан авторського єства. Літературно-художній образ рідного краю найчастіше розкривається в поезіях, що мають характер авторського спомину – різнопланового: від сумних згадок повоєнних років до теплового навіювання дитячих спогадів, почасти ремінісценцій окремих випадків з життя. Хоча останнє трапляється рідше, спорадично, адже більшість спогадів про рідну місцину чітко окреслені, закарбовані в авторській пам'яті, звідки плавно переходять під його перо. Ці картини різнобарвні, але об'єднує їх одне – постійна авторська туга та сум за рідним селом чи схожими на це село місцями, які, однак, не переходять у тужіння й плач, а навпаки – служать розрадою для втомленого містом митця, де серед царства цегли й каменю не може знайти розради вільна поетична натура.

Отже, літературно-художній образ рідного краю займає одне з ключових місць в образній системі І. Низового. Багате використання засобів художньої виразності допомагає повною мірою розкрити авторську позицію, створити відповідний емоційний фон; звернути читацьку увагу на суттєві моменти в характеристиці зображуваного, зробити розповідь більш

описовою, детальною, змістовно цілісною, збагаченою смисловими відтінками значень.

2.2. Категорії історичної пам'яті та історичного безпам'ятства в контексті доби

Шанування історичного минулого – це одна із заporук гідного майбутнього для кожної держави. Історична пам'ять допомагає нам уникнути помилок, яких припустилися наші близькі та далекі пращури. Саме тому важливо вплітати історичні мотиви в канву художньої творчості, аби зробити історичні реалії більш доступними та цікавими для ширшого кола діячів, особливо тих, які не спеціалізуються на поглибленому вивченні історії.

Історична неграмотність, національна й тотальна байдужість – такими були проблеми України часів І. Низового. Поет констатує втрату народом навіть окремих відголосків свого історичного минулого. Гостра критика українців не спрямована на приниження їхньої національної гідності – вона є лише намаганням висвітлити актуальну проблемну ситуацію, яка склалася на теренах держави; спонуканням подивитися на себе очима письменника та зробити певні висновки [120, с. 55].

У поезії «ми не були кочовиками...» І. Низовий справедливо обурюється тим змінам, які трапилися в національній свідомості українців. Прокручуючи в пам'яті сторінки історії, поет справді не може зрозуміти, як народ, що походить від могутніх русичів, колишніх «оріїв» та «скитів», про яких «добрий поговір... ішов повсюди», міг перетворитися на німих рабів, що з волячим терпінням зносять іноземне панування та наругу [119, с. 144]. Митець засипає реципієнта градом риторичних запитань, прагнучи пробудити в ньому національний дух та сором за добровільне уярмлення: «хіба ж ми нині не такі / на щедроземі щирі люди?! / <...> / чи мож навіки московити /орійську отруїли кров? / чи мож піднімемося знову / озиминою на землі?» [274, с. 5]. І. Низовий намагається аргументовано довести, органічно вплітаючи у свою оповідь елементи народної міфології, що український

народ може й має пишатися своєю історією, яка корінням сягає далекого минулого: «ми не були кочовиками – / жили осідло на землі / колиска наша над віками / гойдалась (люленьки-люлі!) / іще задовго до потопу / і до нашестя ста племен / за тьми азійської в Європу / гойдав нас вічний Бористен / під знаком вічного Сварога / Русь напувала чиста Рось / праісторична путь-дорога / текла крізь плетиво колось / помімо дикого прасвіту / в античний світ... / ...із тих ще пір / було нас наче того цвіту – / розмаю!» [274, с. 4 – 5].

У часи морального виснаження І. Низовий удається до неприкритої меланхолії та гірких роздумів над тодішнім йому сьогоденням. Безпосередньо автор наголошує на втраті українцями козацького духу, національного складника та людськості як такої, акцентує увагу на масштабності такого ганебного явища, як історична амнезія. Свій аналіз на підтвердження цьому він починає з власного села і згодом охоплює всю Україну в різних її географічних точках: «З роками дух козацький вигасав / у Марківці моїй...» («Марківка») [244, с. 81]; «Бродюча сталінська закваска / Звалила з ніг у твань баюр / Усіх і вся: козацьку славу / Села, і церкву злоголаву...» («Знічев'я, так собі, між іншим») [258, с. 39]; «Здали на брухт козацькі всі підкови / Онуки Іванів – Іванюки / Й огулом записались в Іванови – / Із козаків зробились кізяки / Московської конюшні. Та конюшня / Їм замінила запорозький кіш, / Перекували шабельки на люшні, / Пропивши честь козацьку ні за гріш» («Із козаків зробились кізяки») [262, с. 6].

Митець розуміє, що має лише художні важелі впливу, а тому майстерно керує ними. Він пише низку віршів-послань, віршів-застережень, віршів-спонук, віршів-благань, адресованих до своїх сучасників та нащадків з метою зберегти історичне коріння та національну самоідентифікацію співвітчизників як носіїв української ментальності: «Пануймо так, товариші, / Як наші прадіди-козаки! / Вдихаймо пам'яті полин / В степах... /<...> / Єднаймося в курені й коші / Під неосквернені клейноди – / Ще ж не погас вогонь Буші, / Не пересохли Жовті Води. / Ми вічні діти боротьби / І наша воля непоборна» («До слобідсько-українського козацтва») [219, с. 45].

І. Низовий створює широку палітру історичних образів, серед яких провідне місце належить козацтву. У такий спосіб у своїх поезіях автор неодноразово апелює до історичної пам'яті українського народу, поетизує минувшину, проєктуючи її на площину сьогодення. Історичне минуле постає одним із ключових елементів просторово-темпоральної структури лірики митця. При цьому це не чітко відмежоване часовими рамками минуле, це не збляклі спогади, а потужні історичні реалії, які в поезіях І. Низового не відсторонені: вони не лише відлунюють у тогочасному авторові часовому просторі, а й безпосередньо перероджуються, оживають у ньому.

Козацтво споконвіку було оплотом української ментальності. Образ козаків набув символічного звучання й буквально ототожнюється з такими поняттями, як воля, віра, мужність, незламність, патріотизм. «...Козак відзначався високими морально-етичними якостями, сильним почуттям патріотизму, розумінням найвищої цінності волі й незалежності, фізичним гартом, витривалістю й умінням концентрувати енергію» [5, с. 107].

Козаччина є унікальним явищем на мапі української історії як міліарний, політичний, соціальний, духовний та націєтворчий феномен, адже, «не маючи власної державності, наш народ спромігся сформувати регулярні збройні сили, що є обов'язковою інституцією державності нації» [343, с. 51].

Козацька тематика перебуває у фокусі багатьох поезій І. Низового. Однак така пильна увага з боку автора саме до цієї теми є не просто даниною історії своєї Батьківщини. Звернення до козацьких мотивів можна пояснити такими чинниками: по-перше, намаганням реанімувати історичні реалії в художній формі для більшого залучення читацького загалу до минулого нашого народу, його переосмислення з метою уникнення колишніх помилок; по-друге, спробою мотивувати своїх сучасників та нащадків, апелюючи до їхніх історичних коренів та доводячи, що в таких вольових, могутніх, прославлених прашурів мають бути такі ж гідні нащадки, якими ще можуть стати сучасні українці, якщо будуть дослухатися голосу минулого та впевнено крокувати в майбутнє.

Для автора – запеклого борця за національну свободу [117, с. 162], велич за право бути народом, а не кочовим племенем – козацькі мотиви є напрочуд важливими. Поет у художній формі проводить компаративний аналіз соціально-історичної дійсності минулого та сучасності. Поезія такого ідейно-тематичного спрямування, як і загалом майже вся лірика митця, може бути визначена як «лірика відчаю і надії». Саме таке формулювання лягло в основу підназви однієї зі збірок автора – «Це – мій вертеп...». Лірика відчаю є провідною у творчості І. Низового, що пов'язано з екзистенційною кризою в умовах реального часу.

У «поезіях відчаю» козацтво постає у символічних образах людської пам'яті – могилах, склепах, хрестах, часто занедбаних безпам'ятством своїх нащадків: «І відчуття не полиша, / Що всі *могильні склепи* / Волають Всесвіту: / <...> / І на *могілі Богуна*, / <...> / Спізнав я те, чого не зна / Хохляцтво на Лугані» («Стародубщина») [199, с. 35]; «А на плотах – рубаци, / Упень порубані. / <...> / „То, мабуть, гайдамаки. / Вседно, що ті ж собаки...” / А хоч би й так – пропав козак, / Порубаний уміло, / <...> / Орда чужа до блювоти / Об'їлася, погана! / *Могили. Звалища.* / Дроти. Осоння. <...> / Пливуть по пам'яті-ріці / Всіх Січей праведних стрільці – / Старцями попід тинню, / Мов просять милостиню...» («„Лисиці брешуть на щити...”») [271, с. 63 – 64]; «Коня собі не маю, / А до Січі ж три століття – / Крізь колюче терновіття / Без коня не добрести! / *Все хрести* – / Печальні наші віхи / Через кожні дві чи три / Версти, / <...> / До України продираюсь / Через *терни і хрести...*» («Маю те, що маю...») [356, с. 39].

І. Низовий констатує, що дуже часто втрачаються й ці окремі відголоски історичного минулого: «Витікала їхня пам'ять / В безберегий трудодень... / Що ж лишилося від предків? / *Ні легенд, ані могил...* / *Жоден хрест* не підпирає / Громовержний небосхил» («Оселились на слободі...») [200, с. 38]; «Набоєм в гільзі я летів / В *безпам'ятність козацтва*» («Запізніле каяття») [258, с. 75 – 76].

Однак, попри весь умотивований відчай, авторська лірика є ще й лірикою надії. Трагічні слова на початку поезії часто набувають позитивних відтінків під кінець. У таких мінорно-мажорних переходах виявляється специфіка поезій І. Низового (на це звертав увагу й сам автор, нарікши одну зі своїх збірок «Мажор в мінорі»).

Попри всі всеукраїнські негаразди, митець намагається не втратити віру в незламність українського духу та пророкує повернення козацької слави, національної честі та державної гідності за умови народного єднання та боротьби українців за право бути собою, володіти своєю землею: «Вірую! – / Буде кров і густа, й гаряча, / Закипить в ній козацька вдача, / Й під зірками ізнов зірками / Вродить Гонтами і Сірками!» («Вірую...») [208, с. 9].

Серед історичних персоналій в образній системі І. Низового домінантне місце займають образи *козака Мамая*: «Довкола – даль безкрая / Заціпеніла... / Бо чортма / Веселого Мамая» («Стоїть сторчма в степу корчма...») [218, с. 41]; *Байди Вишневецького та Івана Сірка*: «Були державою великою, / Сірками, Байдами, людьми, / А стали... масою безликою» («Ми всі не в тому літаку») [267, с. 60]; «хай зміцніють і копита і душа / хай дозріють наші сотні і полки / і проснуться наші Байди і Сірки» («ейфорія скаче навмання...») [238, с. 29]; *Івана Богуна*: «Богун / Заповідав навіки / Нам звуки шабельні / І струн / Дзвінки речисті ріки...» («Стародубщина») [199, с. 35]; *Богдана Хмельницького*: «То ж Богданові кличі, підсилені втричі / Тристалітньою тугою, / Будять округу, / На Майдани скликають, / На віча, на Січі – / Не терпіти наругу: / До Великого Лугу!» («Антиукраїнці») [241, с. 23 – 24]; *Івана Виговського*: «Є запорожці – / Будуть Виговський / І Україна!» («Тріумф Виговського») [259, с. 33]; *Івана Мазепи та Павла Полуботка*: «І Полуботкова душа / Озвалась до Мазепи» («Стародубщина») [199, с. 35]; «Мав рацію Мазепа: / Ми самі / Себе – гарячкуваті ж! – звоювали, / І втратили і волю, й причандали / Козацькі, / Щоб волячити в ярмі» («Мав рацію Мазепа...») [260, с. 5].

Окрім конкретних історичних діячів, можна виділити також збірний образ колишнього козацтва чи його окремих представників та їхніх далеких нащадків, а також топографічні образи:

– образ *Запорозької Січі* – *колиски українського козацтва*: «Вогні сторожові на вежах вже й не тліють, / хоч доста кураю в степах і ковили, / щоб ватру розпалить, / не дати Текелію / в підступну підлу ніч правічну Січ спалить» («Отак і живемо, пересічні, маленькі...») [233, с. 274];

– образ *Дикого поля* – *батьківщини козацького лицарства*: «Здичавлює й без того дике поле, / Вичавлюючи з нього корінне / Праукраїнське» («Забур'яніле суржикове тирло...») [243, с. 13];

– образ *Хортиці* – *острову колишньої козацької слави*: «Остання „чайка” – Хортиця, / І та / Дорешти розкозачена прогресом: / Туте вітрило неба не хита, / Весло пружняве не гойдає плеса / Дніпрового...» («Остання „чайка” – Хортиця...») [245, с. 4];

– образ *Батурина* (та зокрема *Батуринської трагедії*) і *Чигирин* – *гетьманських столиць протягом не одного десятка років*: «Спить Батурин – / Гетьманська столиця. / Безпробудна й Запорозька Січ. / Молодик, яскравий, мов жар-птиця, / Стереже трагедії сторіч» («Отамани, сиві, мов тумани...») [242, с. 51]; «Вже не повториться Батурин – / Відновить сили Чигирин» («Як негідь преться на котурни...») [248, с. 60];

– образ *Дніпра-ріки* – *покровителя козацьких займищ* [159, с. 52]: «Сльозами радості та горя / Був переповнений Дніпро, / А ще він часто ніс до моря / Пролиту / кров... / Шумів і про / Козацьку славу чи ганебу / Продажних гетьманів, / І про / В століттях визрілу потребу / Знов лити кров...» («Сльозами радості та горя...») [268, с. 29].

Будучи нащадком давнього козацького роду (дослідивши власний родовід, виявив походження свого козацького коріння від самого Семена Палія [150, с. 124]), І. Низовий акумулює історичну пам'ять та перекодує її в поетичне слово: «Відтоді, / Як Лебедин втопили у крові, / З'явилися у

довколишнім народі / Старшин верховних внуки низові. / Я – з них» («Пив день і ніч, п'яніючи від страху...») [199, с. 17 – 18].

Описуючи власний родовід чи інші козацькі роди, автор використовує епітети: «*козацький*»: «Не годиться з такою вродою / Чужорідний клювати послід, / Обзиваючи словом „Родіна” / Батьківщину й козацький рід!» («Красний Луч на Червоний Промінь...») [248, с. 38]; «*пракозацький*»: «...Можливо, складеться мозаїка / Роду мого пракозацького, Великородів...» («Зношу каміння, розкидане на задвірках...») [252, с. 28]; «*віковий козацький*»: «Синовою смертю перетнувся / Віковий козацький родовід» («Привезли Михайлового сина...») [249, с. 30]; «*рід козацького кореня*»: «Я знав уже, ким замордовані батько і мати / І весь мій великий, / Козацького кореня, / Рід...» («Нетрадиційний сюжет») [203, с. 255]; «*великий*»: «Гаряча кровина / Великого роду, козак з низових / Стійких запорожців» («Святкові демонстрації у повоєнному селі») [258, с. 40 – 41]; «*давній рід від козацтва*»: «...геніальності в генах не маю – / Давній рід від козацтва веду» («...геніальності в генах не маю...») [242, с. 76]; «*славний*»: «Козак і чесний хлібороб / Зі славного в минулім роду» («Дві тисячі другий рік») [243, с. 44].

Літературно-художній образ самого І. Низового є невід'ємним від козацької тематики, тому поет іронічно приміряє на себе образ українського воїна, використовуючи перифразу або вводячи образи-символи, пов'язані з зовнішністю чи поведінкою козаків: «Вперед, *підтоптаний козаче*, / бо кличе здалечі сурма!..» («Туман до решти очі виїв...») [228, с. 251]; «Хоч воно мені й сугужно, / Та *по духу ж я – козак!*» («Тільки спогади багаті...») [237, с. 18]; «Помивши голову з *рідким / козацьким чубом*, / я знову став таким гнучким / і саблезубим, / як пращур мій з лугів, низів / і запорогів...» («Мажорний марш») [270, с. 60 – 61]; «Недарма ж сивина така сумна / Біліє у *моїх козацьких вусах*...» («В рідному краю») [260, с. 24]; «Мо', й виживу отак – / *Під ярий сміх / Правічної козацької натури*, / Тож без халтури регочу за всіх, / Чий сміх сконав у зашморгу жажури!» («Сміюся над собою...») [259, с. 11]; «Я виріс у радянському вертепі, / Тож знову переучуюсь в лікнепі, / *Щоб з*

кріпака „прокльонувся” козак» («Не повернуся на круги свої...») [235, с. 18].
«Й побачить всяк / Мою зброю козацьку і зброю / І повірить, що я – козак, / Обійду всіх і перехитрую!» («І ніякий я не бідак...») [230, с. 81]; *«Як і годиться від природи / Нащадку славних козаків / З правічним духом українця» («Спроба передбачення»)* [206, с. 28].

Дуже часто образ автора-козака має іронічний відтінок: *«Підстригся під парубка, / вуса підрізав / під запорозького козака – / в м'язах побільшало ніби заліза, / силу до шаблі відчула рука...» («Підстригся під парубка...»)* [230, с. 7]; *«Із моєї малої зарплати / Козакові, їй-бо, не прожити! / Що ж робити мені, козарлюзі?» («Я шаную козацькі звичаї...»)* [219, с. 39]; *«Я пан не з хамів – / Із селян / Козацького закрою» («Я більший пан...»)* [267, с. 53]; *«Тютюну духмяного папушу / В люльку заряджу – потішу душу, / І під кролевецьким рушником / Почуватись буду козаком!» («В день незалежності»)* [243, с. 3].

Змальовуючи себе як козака, поет удався до улюбленої «ковальської справи» – створення кованих слів [121, с. 176], як-от okazіоналізму «*козаковіти*» – отримувати задоволення від усвідомлення себе козаком: *«І чомусь не второпаю ніяк: / Невже отой, у дзеркалі, козак – / То я?! / Пишаюсь і козаковію» («Тепер і я вже маю вишиванку...»)* [206, с. 32].

Отже, категорії історичної пам'яті та історичного безпам'ятства посідають чільне місце в громадянській ліриці І. Низового. Використання козацької тематики, проблематики та образності в контексті сучасного авторові історичного часу покликане сприяти пробудженню національної та етнічної самосвідомості. І. Низовий змальовує себе як представника козацького роду, нащадка запорожців, неодноразово (серйозно чи іронічно) акцентує увагу на наявності в себе тих чи тих прикметних козацьких рис.

2.3. Національна символіка в поетичному тексті І. Низового

Українська символіка є важливим ключем до розуміння етнічної ментальності, духовної культури, самої сутності української нації.

С. Піддубний визначив символи як уламки колишньої цілісності, однієї мови, якою спілкувалися люди, яку потрібно відновити заради гармонійного співіснування людей і навколишнього світу [317, с. 3].

Національна символіка є невід'ємним компонентом кожної суверенної держави. Конституційно закріпленими державними символами України є Державний Прапор України, Державний Герб України і Державний Гімн України [80, с. 8].

Державна символіка широко представлена в поетичному дискурсі І. Низового, патріотична творчість якого фактично обертається навколо однієї вісі – України – від малої батьківщини до Батьківщини та держави: «Одне лише гасло: «За Україну!» / А прапор я маю. І тризуб. І гімн» («Одне лише гасло: «За Україну!»...») [198, с. 69].

Поет часто подає неочікувані, «унікальні асоціації» [131, с. 185], наприклад, порівнюючи прапор України, біля якого він вартує глибокої ночі, із «серцем всесвіту» («На посту») [251, с. 36] або зображуючи Тризуб, заколисаний у марківських водах: «Джерельна вода із-під марківських верб, / Голубить вона колискову країну / Й колише на прапорі древній наш герб» («Святкові демонстрації у повоєнному селі») [258, с. 41].

Серед інших засобів художньої виразності та стилістичних фігур, пов'язаних із зображенням національних українських символів, можна виділити такі:

– *епітети*: «І сходить під гербом тризубо-променистим / Повноколосий сніп» («Ранковогармонійне») [199, с. 45]; «А влада помосковщена, / Спадлючена віками, / Підносить януковичів / Разом з медведчуками / І над гербовим тризубом, / І над козацьким стягом...» («Відживлюється брехнями...») [253, с. 85]; «Не хочу бути і рабом, / Черговим експонатом / Хоч під яким тобі гербом – / Тризубим чи крилатим» («Не хочу бути сурмачем...») [221, с. 50]; «Цю маленьку битву ми програли, / Поганьбивши горді прапори» («Після письменницьких зборів») [227, с. 32]; «А мені би шаблюку й бандуру / Та небесно-земні прапори!» («Щоб розвіяти

сиву зажуру...») [227, с. 106]; «Нас охмурили й заморочили / Леоніди і Віктори, / щоб не в той бій ішли охоче ми / і молились *на прапори*, / вже осквернені...» («Здрастуй, сонечко золотонебе...») [228, с. 129]; «А скачи, козаче, / А лети, нестямний, / А біжи наосліп через ті поля, / Де під *неймовірно синьо-жовтим стягом* / Доля упосліджена попаски гуля» («Не скачи, козаче...») [275, с. 28]; «І падлюча рука / З Чорноволових рук / Вириває / *Синьо-жовтий, / Святий, і... зневажений владою стяг?!*» («Вигибає народ...») [213, с. 9 – 10];

– *ремінісценція* на Державний Гімн України: «Щось не гинуть наші воріженьки, / А роса нам очі виїда... / Витребеньки влади, побрехеньки...» («Щось не гинуть наші воріженьки...») [227, с. 74];

– *іронія*: «державно / помити голову / хіба / вона не заслужила шапки / із гордим тризубом герба?!» («помити голову...») [206, с. 70]; «Жаль, через оцю ментальну кризу / я, бідак, zostався без зубів / (три передні імітують Тризуб, / кращий, найсвятіший із гербів)» («Підстрижусь – до Києва поїду...») [228, с. 46 – 47].

Важливого значення набувають державні атрибути в тих поетичних творах, які зображують руйнацію національної свідомості. Поет покладає надії на національне пробудження, засуджуючи будь-які прояви українофобії чи рабської покори: «Батьківщина... / Довго ж ми звикаєм / До її наймення і герба, / Вибираєм „гетьманів”, / Чекаєм / Кращої судьби із-за горба» («Батьківщина...») [239, с. 31]; «Зневажені, / І славень наш – безславний, / І прапор наш – «під сумнівом», / І герб / Не до вподоби зрадникам-забродам...» («Прокинувся – держава вже не та...») [206, с. 14].

У цьому ключі національні символи відіграють особливо значущу, об'єднувальну роль у житті українського роду, виявляючи його автентичність, самодостатність: «І долинули грізно з козацького степу / Відголоски забутих давно голосів. / І зійшовся народ під Богдановим дубом, / І Тарасовим словом народ мій прозрів, / Щоб молитись Вкраїні / Під вічним

Тризубом, / Під вогнем синьо-жовтих її прапорів!» («Затріщали підмостки й підпорки «вертепу»...») [210, с. 4].

Прикметною рисою є контрастне змалювання І. Низовим державних символів незалежної України і СРСР: «Під синім стягом я відсвяткував / Ту піррову – трагічну – перемогу, / Й позбавлений усіх дитячих прав, / Свою сирітську розпочав дорогу. / Під жовтим стягом сонячного дня / Стріляла в мене зненависть ворожа, / Та берегли мене свята броня / Людської доброти / І ласка Божа. / Я під червоним стягом прозрівав / Від ленінсько-кривавої полуди, / Втрачав – багато, / Й більше – здобівав, / І ніс добро, виходячи на люди» («Під білим стягом я почав свій бій...») [213, с. 20 – 21].

Якщо національні атрибути незалежної України автор зображує з яскраво вираженим пієтетом, то національні символи радянської імперії постають крізь призму неприхованої відрази, що зумовлено політичними поглядами, сформованими ще в роки його голодного та холодного дитинства, коли «цей поганий чоловік» (Й. Сталін – *А.М.*) поетове «дитинство кровно так зобидив» [249, с. 48]. Важке, голодне сирітське повоєнне дитинство й антиукраїнська політика, яку радянський уряд різносторонньо проводив упродовж свого існування на політичній карті світу, не могли не викликати обурення, зневаги та відкритої ненависті до тиранічної імперії. Саме такі настрої поет переносить на змалювання державних символів СРСР – прапора та герба: «Було ж це тоді, / Коли голий і босий ходив я до школи, / Щоб людиною стати й не гнути горба / Задарма у колгоспі, – не буде ніколи / Наді мною висіти гербова ганьба / Молотка і серпа! / <...> / Став на прю з комунізмом, і в кожну діру / За потреби пролазив. Отож з гемороєм / Пострадянським нізащо я вже не помру!» («Автобіографічне») [262, с. 56 – 57]; «Демонстрація (даруйте – / Менструація) на площі / Червонясті кола крутить, / Плеще, плющить і полоще. / Все це зветься... Першотравень. / Я ж давно не демонструю, / Не співаю гімнославень, / Не співаю цю отрую...» («Демонстрація (даруйте...») [235, с. 124]; «Пішов на онучі / „Уславлений” / ленінський / стяг» («Найкоротша поема») [235, с. 27].

Отже, національна атрибутика є невід'ємним компонентом патріотичної лірики І. Низового. Використання державної символіки в контексті національно-патріотичного дискурсу митця наповнює громадянську лірику поета новими художніми смислами.

2.4. Художнє зображення «мовного рейдерства» в ліриці І. Низового

Творчість «завзятого шанувальника співучого та разучого рідного слова українського» [393] І. Низового глибоко патріотична не лише теоретично (тобто змістовно), але й практично. Лірика поета написана вишуканою українською мовою, хоча автор подекуди використовує різні лексичні засоби зі стилістичною метою: просторічні, розмовні елементи для надання своїм творам відповідного колориту, правдивого зображення певних художніх образів чи демонстрації експресивних вибухів як закономірної реакції небайдужої людини-громадянина на ті чи ті суспільно-політичні чи національні колапси. Крім того, І. Низовий кількісно збагачує вокабуляр своїх реципієнтів та, відповідно, лексичний склад сучасної української мови завдяки активному продукуванню okazionalizmів – яскравих маркерів його індивідуальності, які «надають поезіям оригінальності, увиразнюють, посилюють викривальний зміст тексту» [302, с. 91].

Використання okazionalizmів та елементів розмовного мовлення в поетичних творах І. Низового неодноразово ставало предметом філологічних досліджень [316; 372]. Зокрема, цьому питанню приділяє особливу дослідницьку увагу І. Ніколаєнко [302; 303; 305; 306]. Авторка визначає вмлі комбінації розмовних елементів із літературними формами у поезіях І. Низового як «органічну єдність народнорозмовних і нормативних норм», ужиту «з метою створення невимушеності плину думок, концентрування уваги на самій дії» [304, с. 63].

М. Ночовний акцентував увагу на магнетичній силі поетичної мови І. Низового: «Є якась внутрішня притягальна сила у віршів Івана Низового.

Часто думав: у чому ж вона проявляється, чим зумовлена? Може, тонким відчуттям слова, глибоким розумінням його семантики» [309, с. 4].

Н. Кошель вважає, що своєю працею митець зміг розкрити можливості українського слова, «щоби воно засяло тим світлом, яке не гасне з часом, а набуває такого змісту, такого енергетичного імпульсу, який переконливо свідчить, що саме це – коштовний скарб, яким ми маємо пишатися, докладати зусиль для його захисту та збереження» [88, с. 3].

А. Романенко схарактеризував поезію І. Низового як «справжні чоловічі вірші», «дуже особисті, пропущені через свій власний біль», які вигідно відрізняються «стриманістю тону», «деякою аскетичністю, так би мовити, у виборі образного ладу, суворою публіцистичністю» [342, с. 2].

У творчості І. Низового мовне питання займає одне з центральних місць. Постійні утиски з приводу використання української мови і на державному, і на локальному рівнях спонукали автора зайняти активну оборонну позицію, водночас як більшість «тримали язика за сімома замками», а «про мову ж і розмов немовби не було» («Тримали язика за сімома замками...») [215, с. 114]: «– Ти із села, – визначали колись / безпомильно / і, відповідно, зневажливо-зверхньо / жаліли... / – Певне зі Львова приїхав, – / гадали в Луганську / всі сорок літ, / що прожив я у цьому вертепі...– Сразу помітно: бандеровець чортів! – / сьогодні / так реагують на мову мою / українську» («Ти із села, – визначали колись...») [198, с. 18].

Для аналізу мовної ситуації в державі, описаної І. Низовим, нами використано термін «мовне рейдерство» [154, с. 33], запропонований поетом О. Кабановим. «Мовне рейдерство» у розумінні автора – «це коли завдяки іншим мовам, через захоплення іншого культурного простору впроваджують убивчу для України поголовну одноманітність» [66].

«Мовне рейдерство» – одне з найгостріших питань, порушене у творчості І. Низового. Поет констатує: «Нашу мову свідомо псують, / Препарують її, / А по суті / Викривляють самісіньку суть / Закорінення в рідному ґрунті / Українства. Не може, мовляв, / Існувати якесь українство /

Там, де „руська справіку земля / І московсько-слов’янське єдинство”! /<...> / Шовіністи з Північного Сходу / Посягають на наше святе – / Самобутність народу і роду» («Нашу мову свідомо псують...») [213, с. 43].

Процес зросійщення на радянському та пострадянському просторі України був для письменника особливо гнітючим. Він знайшов своє відображення не лише в поетичній творчості І. Низового, а й у його публіцистиці, мемуарах та громадській діяльності, за що свого часу митець нерідко розплачувався.

Своєрідним вибуховим маніфестом на захист української мови стала його стаття «Бути – народом!», опублікована в газеті «Молодогвардієць» 1988 року. Вона викликала неабияку реакцію в широкого кола читачів, порушивши неприпустиму на той час та ще й у проросійському регіоні тему: «Статтю мою скромну про мову / Вкраїнську / Вони нарекли / Ворожою... Знову і знову / Громили мене і товкли. / Цілісінський стос „документів” / На мене зібрали умить, / Шанованих інтелігентів / Прохали мене засудить» («Поминки „Молодогвардійця”») [235, с. 128].

Особливо чітко І. Низовий змалював мовну проблему на теренах Луганщини, і, зокрема, в її обласному центрі – місті Луганську, у якому автор прожив більшу частину свого життя. Натомість не можна ідентифікувати це явище як локальне: воно стосується всієї держави, адже мовне протиріччя – це проблема не тільки сходу України. У цій частині країни вона просто набуває більш чітких обрисів і ширших масштабів: «Держава є від Сяну аж по Дін, / але нема державницького вмісту / в цім вакуумі – шастаю по місту / і в смозі задихаюся рудім / один, мов перст; і нікому сказать / „Добридень!” – рідну мову тут доби́ли» («В ностальгійних роздумах») [225, с. 144].

О. Бондаренко, згадуючи свого творчого наставника і вчителя І. Низового, першу людину, яка професійно й серйозно говорила про її вірші та радила писати українською, відзначала: «Це була для мене перша людина

в Луганську (крім моєї родини), яка говорила українською, та ще й не суржилом, а літературною, вишуканою, поетичною» [19, с. 14].

Перешкодами на шляху природного розвитку української мови на її законній території відповідно до поезії І. Низового можна вважати такі чинники:

– *протидія держави*: «...Знову й знову – / Прагнемо в цій системі / Порятувати Мову!» («Система боїться Слова...») [267, с. 26]; «...Ненашу ганьблю державу / за нашу співучу мову, / принижену і занедбану / державними держимордами» («То добре, що маю справу...») [225, с. 66];

– *примусовий вплив російської мови та культури з боку географічно сусідньої держави та намагання витіснити українську мову й культуру на маргінес*: «Вони дали нам повен віз хули / Та повне історичне безгоміння, / Та ще „язык могучий”, / Залюбки / Оздоблений „крутими” матюками, / Щоб власні проковтнувши язика, / Ми „штокали” чужими язиками» («Веселі ми й дотепні, бо – хохли...») [219, с. 6];

– *штучне, свідоме зросійщення українцями самих себе та своїх родин як «данина моді» чи сором переходити на рідну мову через стереотип меншовартості, селянства, неграмотності*: «„Панове, / Щезає мова рідна – це ж біда!”. / У відповідь лунає гонорове: / „Ми не панове, блін... / Ми – гаспада!”» («Волаю вже у відчаї...») [216, с. 100];

– *тотальне панування суржику як сурогату мови, жахливої комбінації української та російської мов*: «Вся Русь колишня / суржилом / гірчить – / Кричить, / Бо не спроможеться ізнову / По світу / мову / визбирать / свою... / То ж я збираю мову ту по слову / В краю, / Що геть оглух від кураю / Та від ожин колючого чужинства, / І повертаю натовпу» («Чорнобиль розбудив козацьку душу...») [208, с. 95].

Незважаючи на чималий перелік основних чинників гальмування функціонування «прапервісноспадкової», «писанкової» української мови – «дива калинового» [227, с. 24; 239, с. 33; 206, с. 76] на теренах нашої країни, І. Низовий виділяв ключовий із них – рабський менталітет громадян. Автор

часто розмірковував на тему «хохляцького менталітету», особливо у своїй громадянсько-патріотичній ліриці, а етнофолізм «хохол» є одним із найуживаніших у поетичному просторі митця [157, с. 55 – 56].

Крайнім виявом національного безпам'ятства та духовного виродження «хохла» І. Низовий вважає русофільство. Поет усвідомлює, що концентрація уваги на російській мові й культурі, невміле мавпування українцями своїх сусідів та намагання відцуратися від усього українського – це не лише мовний, а й національний колапс, це втрата українцями себе як етнічної спільноти, носіїв унікального етнокультурного коду: «Та що ж ми справді за народ?! / Щасливі будь покірними, / <...> / Заткнувши ковбасою рот, / Стаєм щоразу нижчими, / <...> / Нащадки славних козаків, / Ми стали просто „моськами” / І недостойні кізаків / З конюшні запорозької. / Прапранащадки пра-Русі, / Свій рід забули – / Мовби ми / Були, і є, і будем всі / Справік „російськомовними”» («Та що ж ми справді за народ?!») [206, с. 58].

Поет активно виступає проти українських зрадників та псевдопатріотів. Він до останнього залишається апологетом національної мови та культури, намагаючись своїм прикладом пробудити національні почуття в «хохлів», «вахлаків», «яничарів», які «занехаяли мову свою» і пригріли «в справік українському нашім краю» «мову чужинців – підступно-отруйну змію» [271, с. 13]: «Гниловоди затопили Січі, / Словоблуди мову розп'яли, / Яничари двісті раз по двічі / Прадідівську славу пропили. / На руїні зводимо державу – / Напівхату і полуизбу: / Слава перевтілилась в неславу, / Рід перевертається в гробу...» («Гниловоди затопили Січі...») [235, с. 13].

І. Низовий сакралізує мову, виводячи її в ранг райської: «Ця мова могла / Народитися тільки в раю...» («Ця мова могла...») [271, с. 13]. Рідна мова для автора – це першоджерело людського життя: «Мені відкрилась мова – / Народу нашого добро / Й життя першооснова» («Любов дрімучою була...») [214, с. 55]. Саме тому позбавлення мови поет асоціює з моральним та фізичним каліцтвом людини чи її фактичним знищенням: «Як же це страшно, коли у народу / Мову віднято! / Це означає: віднято свободу, / Руки відтято, /

Вкрадено землю, отруєно воду, / Хліб і повітря, / Підлого списа / в серце народу / Встромлено вістря!» («Як же це страшно, коли у народу...») [210, с. 20].

Палким суперником мови у творах І. Низового постає «язик» – транслітерація з позначення мови російською («язык») [129, с. 65]. У такий спосіб автор передає ситуацію субординативного білінгвізму в державі. Для позначення мовно-язикових протистоянь поет нерідко використовує антитези: «...Язык галасує, / А мова – німа» [271, с. 13]. Якщо мова виступає творцем великого, прекрасного, вічного, бо вона «могла / Зародитися тільки в раю / Для того, / Щоб люди створили любов і сім'ю, / І пісню таку, / Що натхнення дає солов'ю...» [271, с. 13 – 14], то язик постає руйнівною силою, деструктивним елементом, який «принижує, і зневажа, / І нашу духовність з'їдає, / Мов крицю іржа» («Ця мова могла...») [271, с. 13].

Автор опоетизовує рідну мову, персоніфікує її. Подібно до людини «помирає рідна мова», а українська пісня, яку автор позиціонує через епітет «солов'їна», «ледь хрипить» («За моїм вікном...») [246, с. 132]. Мова здатна тяжко хворіти: «Чужої мови метастази / В національним нашім тілі / Сваюлять – вигублять наразі / Клітини ще не омертвілі! / І в прогресуючій хворобі / Німіє слово, мов закуте» («Чужої мови метастази...») [216, с. 27]; «І заріє в землю ще живу – / Вже смертельно хвору рідну мову» («У прекрасний, неповторний час...») [219, с. 34]. Вона може пересуватися, говорити чи принаймні знесилено хрипіти: «А за порогами вже й мова, / в густий курай упавши ниць, / хрипить, Тарасова...» («Від нагуєвицької стежки...») [257, с. 25]. Її можуть ображати, принижувати, завдавати фізичних страждань: «Зневажена тисячолітня мова... / Іржавіє в траві, уся в крові» («Наслідки українського інтернаціоналізму») [219, с. 12]; «А ще ж наїзників юрма / Топтала нашу мову...» («Вічне коло») [208, с. 11]; «Заматюкали нашу мову, / Живцем розп'яли на плотах / І живоплотах...» («Сльозами радості та горя...») [268, с. 29]. Мові, подібно до людини, властиві основні форми прояву психіки особистості: емоції, почуття, пам'ять,

сприймання тощо: «Мова рідна вас кожним словом, / Не оплакавши, забува» («Яничари і мамелюки...») [206, с. 92].

Отже, у ліриці І. Низового яскраво продемонстровано мовну катастрофу на мапі нашої країни. У своїх творах поет намагається бути не лише пасивним художником слова, але й завзятим борцем за українську мову та її повноправне природне панування на території держави.

2.5. Образ Донбасу як симптоматичного елемента в контексті національної трагедії

Тема Донбасу в умовах сучасних українсько-російських реалій є однією з найважливіших та найтрагічніших. Це питання має бути одним із пріоритетних не лише на порядку денному держави, а й у фокусі науково-критичної думки. Проблеми Донецького та Луганського регіонів були «притчею во язицех» упродовж багатьох років. Не знайшовши відгуку з боку держави, вони катастрофічно збільшилися, наслідки чого особливо гостро відчувають на сьогодні пересічні українські громадяни.

Уміння й бажання усвідомлювати й критично оцінювати проблеми, що неминуче назрівають, із метою їх попередження чи оперативного вирішення в разі настання є однією з заporук успішного майбутнього і держави, і кожної окремої людини. Нерідко цінним джерелом інформації в цьому питанні є літературна творчість. Аналізуючи роботи письменників-фантастів, учені змогли зробити неймовірні винаходи, які до того часу вважалися нездійсненною мрією. Так само, дослухаючись до превентивного кличу майстрів художнього слова та пам'ятаючи уроки національної історії, можна уникнути багатьох фатальних помилок.

Поетична та художньо-публіцистична спадщина українського поета І. Низового містить величезний масив творів, так чи інакше присвячених темі Донбасу. Митець, який більшу частину життя прожив на Луганщині, бо «вже в чотирнадцятирічному віці, додавши собі цілих чотири роки», «взяв комсомольську путівку на будівництво шахт у Донбасі» [236, с. 5], не з

оповідок чи новин знав про соціально-політичну, економічну та культурну ситуацію регіону тих часів. Тому розгляд творчого доробку поета цієї тематичної спрямованості з виділенням концептуального образу Донбасу – колишнього титанічного промислового регіону України – постає нагальною потребою в контексті реального часу.

Учені впродовж останніх років намагаються знайти відповіді на важливі для країни питання стосовно Донбасу: простежити передумови та причини його катастрофічного сьогодення [47, с. 8 – 66], розвінчати міфи щодо Донбасу в українській свідомості [53; 59; 354; 51], окреслити відносини між полярними регіонами в регіональній системі України [79], простежити соціально-політичну, економічну, географічну ситуації на Донбасі минулих років та на сьогодні і створити модель поведінки держави в умовах війни, окресливши ряд стратегій із відродження краю [28; 29; 50; 327].

Донбас – це симфонічний оркестр Дикого поля з його шахтарським складником із териконів, велетів-підприємств (на сьогодні – переважно закритих чи зруйнованих) та з неповторною степовою природою [155, с. 59]. Край із промисловим, природно-ресурсним, культурним потенціалом (на сьогодні – майже загубленим) став об'єктом гордощів колишнього СРСР та неоднозначним регіоном у геополітичному вимірі незалежної України.

О. Вертіль поділився зізнанням І Низового в одній із їхніх розмов: «Я особливо щасливий і багатий. Адже в мене дві маленькі рівноправні батьківщини. Перша – село Марківка Білопільського району, де я народився, звідки пролягла моя дорога в життя. І друга – красень Донбас. Саме тут я змужнів як людина, як громадянин: у краї шахтарів мені пишеться особливо піднесено. Оце туге двокрилля і допомагає польоту поетичної думки» [26].

Підтвердженням духовної єдності, причетності до цього регіону є ностальгічні прояви в ранній ліриці автора: «Затуманились терикони, / Геть відхлинула ковила, / І розлука оця / Гіркою, / Як ніколи, / Мені була. / Повернуся – не повернуся?.. / А думками лечу туди, / Де мигтять у невтомнім русі / Антрацитові поїзди. / <...> / Мимо котиться котиполе... / Тепловоза

журний гудок...» («Затуманились терикони...», 1971) [203, с. 652]. У своїх пізніших творах І. Низовий плекатиме такі почуття лише до батьківщини свого дитинства – Сумщини, що є доказом того, яким важливим був Донбас для поета, попри подальші духовні муки та стадії заперечення.

Образ Донбасу – один із найнеоднозначніших та найтрагічніших у поетичних і прозових текстах І. Низового. В одних віршах він постає в метафоричній номінації «раю» [259, с. 17]. В інших – це «антирай» [271, с. 60] – okazіоналізм зі значенням пекла, у якому, на думку поета, він перебував упродовж більшої частини свого життя.

До зображення своєї другої батьківщини І. Низовий підходив особливо ретельно, адже його концепцію важко одразу потрактувати правильно без глибокого аналітичного підходу [124, с. 215]. Літературознавець О. Неживий, сучасник, колега й товариш І. Низового, в одному зі своїх досліджень слушно зазначав з цього приводу: «Чи став для нього рідним Донбас? – нерідко запитують читачі. Думаю, що так ставити питання не зовсім правильно, адже поет насамперед відчуває всю Україну, долю й майбутнє українського народу. Але рідна земля для поета не є чимось декларативним, бо асоціюється із власним життям. І підтвердженням сказаного є численні поезії, нерідко переповнені болем, бо без нього не буває справжньої творчості» [181, с. 7].

Цю думку обстоював сам І. Низовий у мемуарах «Жертви перемог і поразок». Відбиваючись від словесних нападів п'яного російського поета В. Прокопенка-Казміна, який у пориві агресивного регіонального патріотизму гнав письменника в його «помаранчевую Сумщину» зі «свого» Донбасу, митець провів роз'яснювальну бесіду: «Вовчику, – відповів я йому, – у твоєму Донбасі я вперше з'явився й закоренився ще тоді, коли тебе й на світі не було. І, як бачиш, залишився українцем, не з'яничарився. І вважаю себе не лише патріотом рідної мені Сумщини й не чужої Луганщини, а всієї України» [265, с. 8].

На початку 70-х рр. минулого століття І. Низовий на найвищих реєстрах оспівував красу, неповторність та могутню велич економічного регіону держави. Глибоку ніжність, захоплення та гордість випромінюють рядки поезій тих часів (поодинокі подібна патетика трапляється й у віршах 1980-х та 2000-х рр.): «Ще не бачив такої доброї, / Ніжнолюдяної краси. / Мій Донбасе – моє задивлення, / Я для себе тебе відкрив / Все приємлю: і небо задимлене, / Терикони, копри і вітри» («Терикони...», 1970) [203, с. 652]; «Ти найбільше / В моєму житті / Відкриття, / Мій Донбасе. / З твоїх життєдайних / Пластів / Проростають і квітнуть / Мільйони життів – / Серед них / і моє / життя» («Мій Донбас», 1977) [203, с. 653]; «За тополями, за полями, / За Дінцем, / Що сяйнув і згас, / Закурличений журавлями, / Даленіє мій край – Донбас» («Затуманились терикони...», 1971) [203, с. 652]; «Донбас – листок на гілочці Дінця, / Донбасові навіки присягаю!» («Краса Донбасу не вражає зір...», 1982) [254, с. 9]; «Свята земля, яка зростила нас / В теплі й добрі та в щирісній любові, – / Краєчок України, край Донбас, / Праукраїнський у своїй основі» («Пишаємось походженням своїм», 2003) [203, с. 657]. У поезії для дітей «Мак» (2005) митець, розповідаючи про макові поля на Донбасі, характеризує «маковий Донбас» як «вселюдну красоту» [263, с. 38].

При цьому, виходячи з розгляду всього обшару творчості митця, його поезії не можна кваліфікувати як «владоугодні», вимушене поетичне блюзнірство, на кшталт тичинівського трактора в полі. Зазначимо, що часові межі творчості І. Низового значно віддалені вперед (1960 – 2011 рр.) від творчості того ж таки П. Тичини та інших жертв партійного насилля, а тому в ній було більше простору та можливостей для художнього обрамлення авторських думок. Цю думку обстоює і сам поет у записках-роздумах «Сльоза сльозу не здоганя» (2009). І. Низовий не лише відокремлює себе від когорти регіональних патріотів, а й виходить за рамки притаманного йому українського націоналізму, досягаючи космічних глибин патріотизму планетарного: «Я не патріот Луганська, не „донбасьор” (вислів Януковича) –

я понад усім цим і вважаю себе просто людиною старою та мудрою, жителем планети Земля, у тіло якої мене колись заринуть...» [277, с. 74 – 75].

У поезії ранніх років митець змальовує Донецько-Луганський регіон крізь призму його неповторних ландшафтів та стратегічної значимості в долі держави. Пейзажні краєвиди Донбасу розкриваються через панораму зорових та звукових образів. Автор відзначає, що справжня територіальна краса є незримою – вона зможе відкритися лише творчій натурі: «Краса Донбасу не вражає зір – / Її дано збагнути не одразу. / Її не втиснути в банальну фразу, / Не зміряти шкалою звичних мір. / А ти, поете, серцем їй повір, / Ввійди у неї, як в озоння лісу, / І в час урочий ти помітиш риси / Тонкі і ніжні, наче струни лір, / В отих копрах, / Що мріють за Дінцем, / В отих тополях, що припали пилом, / В серпанку, що тремтить за небосхилом, / І в пшеницях, що линуть з вітерцем; / В дорогах, що не видно їм кінця, / В людських діяннях, що нема їм краю...» («Краса Донбасу не вражає зір...», 1982) [203, с. 656].

Персоніфікований образ Донбасу, наче пазл, складається з комбінацій окремих поезій. У другій поезії циклу «Мій Донбас» (1977) його зображено як кремезного, працьовитого чоловіка. В образі Донбасу митець символічно втілює зовнішні та внутрішні риси, які були притаманні місцевим жителям того періоду, – роботящі руки, дружелюбність, почуття гумору: «Я вітаю тебе увечері, / Тисну руки, / Металом обпечені, / І радію разом з тобою» [203, с. 653]. Доповненням образу є поезія «Огульно звинувачувать облиште...» (2008), де автор знову акцентує увагу на працьовитості і, до того ж, духовному розкріпаченні Донбасу: «Встає Донбас на слові і на ділі / поволі / з намозолених колін!» [203, с. 751].

Чимала кількість творів І. Низового пов'язана з шахтарською тематикою. У вірші «Вечір поезії на шахті», присвяченому А. Романенку – стаханівському поету й шахтареві, із яким автор проводив вечір поезій для гірників, знаходимо авторські одкровення про глибинність і незбагненність шахтарської душі: «Читаю і бачу: / Потрібні людині – / Робочій людині – / Слова небуденні, / Такі, що зігріють / У лаві глибинній, / Такі, що їх можна /

Писать на знамені. /<...> / Що досі я знав / Про Донбас і про шахту?! / Я знатиму / Дещо / Віднині...» [191, с. 3].

Гірник – узагальнений образ усіх трударів регіону, праця яких часто була титанічною чи навіть фатальною: «Хтось із них гинув і в Донбасі – від непосильної роботи, від шахтних обвалів...» («Українська трагедія», 2004) [266, с. 121].

Образ трудівника випромінює авторську теплоту та повагу, образ природи – любов та замилювання письменника: «Малюю руки... / Що одна рука / В траві лежить, / Натомлена й стосила. / <...> / Я перш за все малюю гірника, / Затим копри малюю, / Терикони, / Лисиче над прозорою рікою, / Яка з моєї мрії витіка; / Малюю степ: / Сріблястими – пшениці... / Малюю небо: / Голубим – хмарини... / Чудове тло / для дивної зорини, / Що в гірника пригрілась на руці!» («Мій Донбас») [203, с. 654].

При цьому вражають художні деталі. Очі гірника, здатні ввібрати у своїй допитливості увесь світ: «Малюю очі, / Виповнені світлом, / Де просторо і вишням біловітим, / І гордокрилим птахам, / Літакам» [203, с. 654]. Стомлені працьовиті руки, на одній з яких сидить «ручна», «довірлива» бджола як символ гармонії людини та природи. Водночас образ бджоли споконвіку був утіленням працьовитості. В іншу руку гірникові автор укладає сам об'єкт його праці – антрацит – символ належності до соціально-робітничої когорти шахтарів, що увиразнює його образ, відокремлює від представників інших професій» [203, с. 654].

Своєрідною поезією-переосмисленням, перекодуванням авторського світогляду є вірш «А від річок лишилися рівчаки...» (1990). Природна руйнація Луганщини та Донеччини, загострення мовного питання, протиріччя культурного розвитку та національна зрада – таку ціну платять українці – нащадки «офольклореного Байди» – за свою байдужість до уроків минулого в той час, коли їхнє майбуття крадуть «свої ж таки», «сучасні байстрюки» [203, с. 659].

Збагачена життєвим досвідом зріла людина зміщує вектор романтизму на користь реалізму, починаючи фіксувати при цьому не стільки природний складник Донбасу, його закріплений у радянські часи престижний статус, скільки навколишню справжність на її суспільно-політичному, мовно-культурному, економічному, екологічному та побутовому рівнях: «Я, мабуть, став жорстокішим, ніж слід, / у ставленні до тебе, мій Донбасе, / бо ж вітер часу штучні всі окраси / з поверхні здув, аби явити спід. / В подобі смітника – не квітника – / ти викликаєш нехить і відразу / й загострюєш притуплену образу / в душі моїй, де гусне сіль терпка» («Я, мабуть, став жорстокішим, ніж слід...», 2008) [203, с. 747].

Проте, попри всі негативні оцінки, якими автор наділяє свій регіон, ту частину Дикого поля, на якій він перебував у своїх життєво-творчих пошуках упродовж 45-ти років, можна дійти висновку, що митець любив свою другу батьківщину, адже їй він приділив не менше творчої уваги, ніж Сумщині та Львівщині, до яких І. Низовий відчував особливу приязнь. До того ж упродовж цих років і навіть в останні дні життя автор, борючись зі смертю, працював на користь культурного розвитку Донбасу, намагаючись відновити його національне обличчя. У той час, коли Львівщина та Сумщина в його поезіях постають «у всій своїй ідилічній виразності» [149, с. 335], здебільшого як дитячо-юнацький теплий спогад, утопічні марення, які розвіюються після зіткнення автора з суворою правдою життя, Донбас був реальною неминучою трагедією, яка хмарою насувалася на українське майбутнє тих часів (і не тільки), в епіцентрі якої перебував І. Низовий.

Проводячи паралелі в образній системі поетичної площини митця, варто наголосити на психологічному підґрунті, яке лежить в основі змалювання образів Сумського та Львівського регіонів у творчості письменника. Дитячі та молодецькі роки, якими б важкими вони не були, завжди навіюють певний ностальгічний смуток через неможливість повернення часу свого фізичного та духовного становлення як людини; часу, коли, навіть попри важку реальність, світ здається сповненим можливостей

для життєвих і творчих зрушень. Однак повернення до рідних пенатів через довгий період розлуки часто знімають полуду з людських очей.

Таке перезавантаження у свідомості пережив і І. Низовий, про що свідчить його поетична сповідь. Будучи людиною, чия «душа гонорова» вже «одонбасилась» [203, с. 781], він відчуває власну відірваність від життя Сумщини та Львівщини, ясно усвідомлює прірву між спогадами та дійсністю: «Суми – не ті, / І в тих Сумах «не тих» / Я – не той... / <...> / Не такі / Суми – сумні, / Аж занадто вже урбаністичні, / В них не сховаєш / Наївні такі й поетичні / Спогади наші, / Слова не почувеш палкі...» («Суми – не ті...», 1999) [275, с. 55 – 57]; «А я ходжу по нинішньому Львову, / Мов кінь, що загубив свою підкову / В терновім полі, в ковилі під снігом, / І став для Львова диким печенігом...» («Мій утрачений Львів», 2008) [203, с. 784].

І. Низовий постійно висвітлював проблеми Луганщини та Донеччини у своїх творах, зокрема проблеми людей цього регіону. На розвиток українського слова та культури в цьому краї було спрямовано всю його громадську, редакторсько-журналістську та перекладацьку діяльність. Автор сварить та ненавидить не Донбас, а саме тих людей, що спричинили його руйнацію. І цей момент є принципово важливим у розумінні авторської життєвої позиції. При цьому митець не ставить клеймо яничарів, кайнів, «напівхохлів, чверть москалів», «перевертнів страшних» [200, с. 53 – 55], «регіональної біомаси» [203, с. 723], «„масовиків” Москви – регіоналів» [203, с. 449] на всіх жителів свого краю. Поет переконаний, що байдужість, холуйство, запроданство, антиукраїнські погляди – це маркери не лише Лугансько-Донецького регіону. Так склалося, що ще з історичних часів Донбас став ареною російських, а згодом і українських махінацій та жертвою власної довірливості й недалекоглядності. Він є своєрідним лакмусовим папірцем української національної трагедії, яка визрівала не один десяток років. І. Низовий певен: провина за це лежить на всій державі, а не лише на мешканцях Донбасу: «...Вмирає минувшина / Й натомість нічого не

родиться, / Придушена воля, примушена / Мовчати – повсюди ж запроданці!» («Безвинне, Безгинове гине...», 2004) [253, с. 64].

Загалом І. Низовий розглядає кілька чинників трагічного сьогодення (поетового сьогодення саме) і можливого катастрофічного майбутнього Донбасу. Серед них автор виділяє такі:

1. Исторично сформована орієнтація регіону на Російську Федерацію, підживлювана місцевою українофобською владою. У повоєнні часи Донецький регіон штучно заселяли робочою силою різних національностей, про що І. Низовий саркастично писав у поезії «Мордва і марійці»: «Везли їх гуртами до нас... / <...> / Вчорашніх червоноармійців / І різну-всіляку братву... / В одній розчинялися річці, / Згубились в гущавині мас, / А хтось звітував „п’ятиріччі”: / „Цвіте український Донбас!”» [231, с. 44]. Такий «відстійник націй і рас» [231, с. 44], на думку поета, закономірно не міг стати осередком становлення українських громадян-патріотів.

2. Маскована загарбницька політика Росії відносно України: «В росяних полях / Чатують на людей в рогатих касках / Донські бандити. Їхній отаман / Привів їх на луганське прикордоння, / Аби чинили глум і беззаконня...» («Не сподівався перейти межу...», 2009) [203, с. 755].

3. Політична байдужість – незацікавленість державного апарату столичної влади в житті й розвитку Донбасу, відмежування столиці від маргінального регіону. Ю. Гнаткевич – голова Просвітницького центру імені Євгена Чикаленка, пригадав розмову з І. Низовим у 2003 р., коли їздив до Луганська вручати йому премію ім. Олекси Гірника. І. Низовий змалював ситуацію на Луганщині тих часів у національних, загальнодержавних масштабах: «2003 року тамтешнє активне українство рвалося в бій за українізацію місцевих людей, але для перемоги потрібна була підтримка влади з Києва, а влада цього не хотіла... Влада в Києві всі двадцять років тримала курс на виховання „совєтських дебілів”» [108, с. 13].

Це питання було болючим для поета, тому він неодноразово порушував його у своїй поезії і прозі: «Вже й зрусифікований Донбас / Мовою балакати

готовий. / А якщо ти, Києве, даси / Вдосталь і попитоньки, й поїстки, / Отоді Донбас на всі часи / Стане синьо-жовто-українським! / Та коли ти, Києве, ізнов / Злучишся у шлюбі із Москвою, / То Донбас найперший / Стрімголов / Кинеться у прийоми за тобою. / Визнає прамачуху Москву / Навіть монархічно-двоголову / І заріє в землю ще живу – / Вже смертельно хвору рідну мову» («У прекрасний, неповторний час...», 1993) [219, с. 34]; «Пригас Донбас – такий недобрий час / Його притлумив... / Сердиться Донбас: / Метаном вибухає в глибині, / Розхитує підпори всі земні, / І крісла урядовців, / І саму / Державу нашу геть глухоніму» («Пригас Донбас, хоч териконів прах...», 2002) [222, с. 47]; «Такого в нашій Україні / Ще не було, / Щоб без війни / Заводи вилягли в руїні / І в полях та кураїні / Задикополились лани. / Донбас, / Який в голодну пору / Пів-України рятував, / Вже не витримує терору / Держави – / Тінь голодомору / Повзе вужакою між трав. / А наша, вибачте, еліта / Осатаніло править бал: / Несита і несамовита, / Найголовнішого бандита / Живцем штовха на п'єдестал!» («Такого в нашій Україні...», 2003) [237, с. 12].

Протилежну думку з приводу міфологізації донбаського спонсорства Україні висловив відомий літературознавець, критик та публіцист, уродженець Донеччини І. Дзюба, якого сам І. Низовий глибоко поважав, що засвідчено його мемуарно-публіцистичними працями «Час великої публіцистики» [266, с. 24] та «Накипіло на душі. Про „однодумців”, „інакомислячих” і ще багато про що» [217, с. 15].

І. Дзюба критично зауважував: «...Міф про Донбас як спонсора України був локальним відбиттям великого всерадянського міфу. <...> Одна із версій цієї відрубності і, мовляв, геополітичної чужорідності „Києва” та його невдячності Донеччині знайшла вираження у порівняно м'якому меседжі „Донбас не чує”. У певному сенсі це була би правда (про це я говоритиму далі), але тільки тоді, коли мати на увазі й інші складові реального змісту цього меседжу: „Донбас” також не чує і не хоче чути „Києва”; більше того, „Донбас” не чує самого себе... <...> ...Всесильні

господарі Донеччини, які вже встигли на радянській спадщині вибудувати свою феодальну реальність, зуміли невдоволення людей відвести від своїх нагробованих мільярдних статків у бік самої мало кому тут зрозумілої української ідеї, отже й „Києва”» [47, с. 9 – 10].

4. *Повна економічна розруха.* Як наслідок – неможливість удовольнити базові життєві потреби, зокрема в їжі, воді, одязі тощо. «Прокинулось місто, / І вмитися нічим – / Зволожило заспані очі росою / Димом запахло смачно. / Снідати ж нічим, / Крім хліба та солі... / <...> / Здохли заводи. Померли шахти. / <...> / Імені міста не називаю – / Схожих на нього десятки:» («Ранок шахтарського краю», 2003) [243, с. 24 – 25].

5. *Культурна відособленість Донбасу від решти України:* «Лунає пісня солов'їна, / Аж захлинаються гаї – / Повірів би, / Що це Вкраїна... / Таж ні, то „курські” солов'ї! / Радіє радіо невпинно... / Егей, булані, гайта-вйо! – / Це ж пракозацька Україна... / Та ні, то „Руське радіо”! / Раює бравурна реклама, / Розтиражована стократ, – / Нарешті українська гама... / Куди там! „Дон”, „Москва”, „Арбат”...» («Моя провінція глибока», 2003) [216, с. 9].

І. Дзюба у статті «Пізнаймо себе: донецька складова української культури» (2005) слушно наголосив на відсутності єдиного культурного простору в державі, від чого, на думку критика, найбільше, з подвійною силою страждає саме Донецький регіон через неадекватність засвоєння цінностей української культури й неадекватність власної культурної присутності в усій Україні. При цьому дослідник підкреслював, що це загальноукраїнська проблема, яка полягає у низькій динаміці культурного «кровообігу» в суспільстві й малій пропускній спроможності каналів трансляції культурної інформації: «Те, що надруковано, показано, виголошено у Львові чи Одесі, здебільше залишається невідомим у Києві чи Харкові. Під цим оглядом на особливо голодному пайку – чи, може, на спецдієті – і була Донеччина» [47, с. 53].

6. *Моральна слабкість та деградація значної частини населення в умовах негативних чинників* (економічної розрухи, політичних інтриг,

неосвіченості, втрати культурних цінностей), що виявляється у зловживанні алкоголем, політичному та етичному індиферентизмі: «Пили без просипу. Цей безум / Був самозахистом від зла / Комуністичного. Тверезим / Одна дорога лиш була: / Вчинивши зраду, йти у владу / Або ж, пославши тих, з гори, / Найвищої, на барикаду, / В психушку, в дальні табори / Податись. Щоб порятуватись / Від вибору, на час втекти» («Політичне і не тільки», 2009) [262, с. 37].

Попри всі гострі зауваження на адресу своїх співвітчизників, поет не зрікається свого народу, зокрема жителів «українського маргінесу» [203, с. 695], бореться за його права на літературному терені. До того ж він усіляко намагається провести своєрідну виховну роботу – навчає українських громадян любові до своєї Батьківщини, до мови, культури, природи, як би дивно це не звучало на перший погляд: «Зйду з хреста у визначений час, / полишу тінь свою на перехресті, / знов повернусь в безбожницький Донбас / для порятунку душ, які в безчесті / до ідолів сповзаються...» («На перехресті, наче на хресті...», 2010) [203, с. 767]; «Не втікати нікуди звідціль: / Рідну землю будь-якому паразиту-живоїду / Віддавати задаремно? / Це ж навік моя земля!» («Спроба пісні натщесерце», 1995) [203, с. 666].

Д. Альошин акцентував увагу на тому, що поезії І. Низового приваблюють насамперед глибокими роздумами про рідну землю, почуттям особистої відповідальності автора та, відповідно, ліричного героя за благополуччя всього, що його оточує. Зокрема, на переконання рецензента, проникливо й упевнено поет пише про рідний Донбас [2].

І. Низовий стає на захист своїх краян – справжніх українців, що являють собою «сіль трудового Донбасу» [203, с. 722] – аби уникнути упередженого ставлення до них як до бандитів, запродавців, українофобів, неосвічених дурнів тощо. В. Семистяга писав, що саме на Луганщині І. Низовий сформувався як палкий патріот, котрий завдяки своїм природним здібностям, аналітичному складу розуму, глибоким знанням і непересічній ерудиції, людяності й жертвності зумів «в усій багатогранності пізнати

складне, надзвичайно важке і водночас реально трагічне, а не пафосно щасливе буття споконвічно українського Донбасу» [350, с. 7].

За окремими когортами людей, які не локалізовані лише в Донбасі, а розпорошені по всій Україні, як переконує реципієнта митець, не можна судити цілий Донецько-Луганський край: «Ні, не всі донбасівці – ковбасівці, / І не всі луганці є поганцями – / Є ще патріоти у Дебальцевім – / Вузловій і визначальній станції. / Є ще козарлюги у Стаханові, / Гайдамаки водяться в Лисичому, / Не підвладні кланівському хамові, / А відкличні прадідівським звичаям! / В Сватовому досі україниться / Думами державними і тлумами / Те, що в'яже Ужгород і Вінницю / В спільний вузол з Києвом і Сумами» («Ні, не всі донбасівці – ковбасівці...», 2007) [203, с. 742]; «Ми такі ж автохтонні, / Як і верби оці, / Що шумлять на осонні / На Лугані й Дінці. / Упосліджені, знаю, – / Пригнітила „орда”, / Але іншого краю / Нам Всевишній не дав. / Тож за кожну травину / Нам триматися слід, / Щоб перетину-впину / Наш не знав родовід. / Щоб відчули „ординці” / Й промосковські „дяки”: / Тут живуть українці! / Інші всі – приймаки» («Ми такі ж автохтонні...», 2004) [203, с. 715]; «На берегах Лугані / Нині й вівки віків / Ми ж бо не всі – погані / Правнуки козаків!» («Будується каплиця», 2002) [203, с. 689]; «Огульно звинувачувать облиште / луганців, що відмовились, мовляв, / од пракорінь, – людське своє обличчя / козацька ще не втратила земля! / Глухі байраки наші та кургани, / де скитські лики в камені мовчать, / перепиняють злісні гурагани, / що з півночі нам звикли докучать. / Неправда, що ми знаджені Москвою / всі, як один, – насправді це не так, / як бачиться ві сні антигерою, / заводію донбаських посіпак» («Огульно звинувачувать облиште...», 2008) [203, с. 751].

Стосовно безпосередньо національних зрадників регіону – їм митець протиставляє свою зброю – «застережливу» і гнівну поезію [184, с. 6], жорстоку й безкомпромісну патріотичну лірику [11, с. 2], «щоб відчули „ординці” / Й промосковські „дяки”: / Тут живуть у к р а ї н ц і! / Інші всі – п р и й м а к и» («Ми такі ж автохтонні...», 2004) [203, с. 715].

Зазначимо наявність пророчих віршів в авторському поетичному арсеналі. Можливість передбачити майбутнє держави на десятки років уперед – одна з характерних особливостей художнього мислення митця. Трагедію Донецького і Луганського регіонів наших днів була передбачена і з точністю описана в багатьох авторських віршах, серед яких, наприклад: «Самоїди ми і самовбивці...» (1993): «Криворізько-донецьких республік, / Новоросій комусь подавай – / Україна ж не ламаний бублик, / Не покрайний геть коровай!» [219, с. 7]; «Ви...» (2001): «Ви, / Народжені в Україні, / Хоч і з прізвищами на „ов”, / В незбагнено сліпій гордині / Відчуваєте і донині / В своїх жилах „московську кров” – / <...> / Й дуже хочете, / Щоб не стало / Роду-племені навіть / Мого! / Вам ненависне щире слово / Українське, / А тому ви / „Малоросію” знову й знову / Стоарканно й трьохсотвузलोво, / Смертно в’яжете до Москви» [203, с. 258]; «Примара громадянської війни» (2005): «І чимдуж / Нагрянуть з порубіжжя орди п’яні / В наш край, / Де заврожаївся курай / І закурилась погаром руїна, / Й альтернатив не буде – / Вибирай: / Чи твій загин, чи – Україна...» [203, с. 719]; «Будеш знов, Ісусе, на Голгофі...» (2006): «...Прийшли до влади справжні „профі”, / на торгах скупивши всі мандати. / Мають повне право катувати / <...> / тож готуйся, страднику, до страти / від руки поплічника і брата. / З регіонів сунуть легіони, / вже не римські – з Криму і Донбасу, / і для них немає перепони / ні на жоднім рубіконі часу» [203, с. 417] та ін.

Серед марева песимістичних думок щодо Донбасу, підкріплених тогочасними реаліями, поет не полишає надію на майбутні прогресивні зміни у своєму регіоні. У цьому й виявляється та амбівалентність, яка стосується не лише розглядуваної теми, а й багатьох інших моментів у творчості митця. У його поезії нерідко можна простежити гостру емоційно-почуттєву суперечливість залежно від часових рамок написання віршів та їхнього подієвого наповнення – любов-ненависть, віру-відчай, сміх-сльози тощо.

Автор не плекає ілюзорних надій на швидку регенерацію регіонального добробуту, реанімацію культурно-освітньої сфери, перезавантаження

національної свідомості Донбасу. Такий комплексний ренесанс вбачається І. Низовим у далекій, але неминучій перспективі: «І на крутих дінцевих схилах / Бринітиме новітній час / Уже без нас. І весь Донбас / Також оновиться, достоту, / І недокінчену роботу / Докінчать правнуки без нас, / Або й онуки» («Що нам безсмертя – після нас...», 2001) [203, с. 686]; «Але ж ударить громовержний дзвін, / І наш Донбас підніметься з колін, / З лиця землі вороже все змете / Й зірками копровими зацвіте, / І в чаші намозолених долонь / Запалить прометеївський вогонь! / Я вірю в це. / Я вірую, либонь» («Пригас Донбас, хоч териконів прах...», 2002) [222, с. 47]. У цій поезії образ шахтарів прирівнюється до тих, у кому ще жевріє прометеева іскра, яка лише чекає свого часу, аби яскраво запалати. Тобто поет вірить, що його промисловий край ще зможе розквітнути й на повну силу і працювати на благо свого народу і своєї Батьківщини [158, с. 168].

Вартим уваги є багатство засобів художньої виразності та фігур поетичного синтаксису, використаних автором для розкриття ідейно-сміслового складника концептуального образу Донбасу.

1. *Епітети.* У пориві праведного гніву І. Низовий використовує багатий арсенал художніх означень негативної конотації для характеристики Донбасу: зрусифікованого [219, с. 34], окраденого [271, с. 28], терплячого поволячому [203, с. 720], люмпенізованого [271, с. 60], безбожницького [228, с. 144], сарматського [228, с. 109], закурганеного, закураїненого, заруїненого раю [253, с. 68], раю недонищеного, недоросійщений до пня [259, с. 17], у минулому джигунисто-вогнистого й басисто-голосистого [216, с. 7], прабатьківської, стокровно политої землі, віками прибреханої москальськими байками [240, с. 10] та ін.

2. *Порівняння:* «Я знаю, що тут, на окрайчику краю / солоно-гірко, немов Сиваш, / в засланні-захланні й померти маю» («Місце прописки») [244, с. 89].

3. *Психологічний паралелізм* є одним із важливих прийомів у змалюванні образу Донбасу. Природа – це не просто фон зображуваної

картини. Довкілля в поезіях І. Низового виконує викривальну функцію, по-своєму реагуючи на суспільно-політичні колапси: «Бермудська спекота в тьмутаракані / луганській. Бомбардують абрикоси / стежки-доріжки вздовж Дінця й Лугані, / де ходять вічно п'яні малороси» («Спека з національним забарвленням») [203, с. 748]; «...А за вікном лунають матюки... / То йдуть на штурм останній бандюки, / яких веде червоний піп-розстрига. / Тріщить асфальт, ламаючись, мов крига» («І відлягає на душі... Відлига...») [203, с. 766]; «Донбасе, будь вовік благословен! / Тут мові горло, / А Дінцеві гирло / Чуже свавілля здавлює здавен, / Здичавлює й без того дике поле, / Вичавлюючи з нього корінне / Праукраїнське. Перекотиполе / Північний вітер в безвісті жене... / Де край нарузі, за яким курганом / Пасеться справедливості гроза, / Залякана дошкульним ураганом, / Що вуркаганом в душу заповза?» («Забур'яніле суржикове тирло...») [243, с. 13]; «Трава горить, вода в річках кипить... / <...> / О Господи, пришли бодай хоч хмарку, / Запліднену дощиськом – оросить / Всі спрагли душі й погасити сварку / В суспільстві, де панує ненасить!» («Донбас перетворився на Сахару...») [222, с. 12]; «Ми ж повертались в дику спеку / І в «здичавілий» регіон, / В оте «гніздо сепаратизму», / Де банди йдуть на «абордаж» / <...> / Де люди, власне, й не погані, / Лиш патріоти – навпаки...» («Львів'яни і дрогобичани...») [257, с. 18 – 19] та ін.

4. *Метафори*: «Донбаські ж „регіони” розсобачились / Докраю – точать зуби й пазури!» («Від виборів до виборів») [203, с. 720] та ін.

5. *Персоніфікації*: «Донбасе мій, прокашляйся від пилу / Вугільного, горлянку сполосни / Горілкою гіркою, і надсилу / Напружившись, пласти переверни / історії козацької своєї» («Забур'яніле суржикове тирло...») [243, с. 13]; «Тебе не впізнаю: / Лицем ти спохмурнів / І серцем вистиг, / Свою надійну втратив / Колію...» («Донбасе мій...») [216, с. 7]; «Донбасе, де твій бас? / Захрип і згас – / Відлуння рознесли вітри по світу... / Питай чи не питай – нема одвіту: / Мовчить в недобрий час титан-Донбас» («Донбасе, де твій бас?...») [216, с. 8] та ін.

6. Символи:

– «Вертеп» – символ балаганного суспільно-політичного дійства, місце вакханалій злочинців, у якому втілено бандитський бік життя Донбасу: «Я не свій / У цьому чужомовному вертепі, / Де стільки пережив і перетерпів» («Луганськ мені зчужів...») [213, с. 74 – 75]; «Завжди чужий, я ще чужішим / Стаю в оцім глухім вертепі» («Проходять мимо подорожні...») [260, с. 28] та ін.;

– «Сарматський горб» – у цьому символі криється образ Донбасу як ласого шматка до ворожих зазіхань: «Сам я хворий, / Бо я – в Донбасі... / На сарматському ще / Горбі...» («Пересічного українця...») [220, с. 63].

7. *Оксиморон*: «глухий галас» як показ слабких, непродуманих належним чином намагань та спроб краян змінити власне життя на краще. Водночас троп можна потрактувати як глухість до таких несміливих акцій державного апарату: «В глухому галасі Донбасу / Все одновимірне й нудне: Лежачі страйки, / Маячня / Тисячонога мітингова, / Де ти не виокремиш слова, / Що мудру думку здоганя... / <...> / Й оце – життя, оце – доба?! / Ані кохання, ні любові, / Ні крапельки живої крові / У венах вічного раба!» («Ніхто, ніхто не здожене...») [271, с. 23].

8. *Гіперболи*: «Немає жодного обличчя, / Знайомого, щоб привітатись, – / Луганськ неначе обезличивсь, / І знеособився, і втративсь» («Луганськ. Пам'ятник Шевченку») [203, с. 700] та ін.

9. *Апострофи*: «Прости, Луганську – звалище надій, / загублених романтиком в безчассі, / за те, що я прописаний в Донбасі / та не причетний до його подій!» («Я, мабуть, став жорстокішим, ніж слід...») [199, с. 86] та ін.

10. *Алюзія* на твір І. Франка «Каменярі»: «А поки що в піку злу / В найглибшій норі Донбасу / Лупаю свою скалу» («Я втратив усе, крім віри...») [203, с. 717].

Отже, амбівалентне зображення І. Низовим концептуального образу Донбасу як багатого природно-ресурсного регіону та водночас історично змодельованого осередку національної трагедії постає через багатство тропів

та стилістичних фігур, серед яких одне з провідних місць належить психологічному паралелізму. Також наголосимо на творенні автором оказіоналізмів як неповторного складника його ідіостилю: «антирай», «джигунисто-вогнистий», «басисто-голосистий» та ін.

2.6. Художньо-стильові та ідейно-змістові особливості лірики для дітей

В етичному й естетичному вихованні дитини одну з провідних ролей відіграє художня література [112, с. 6]. Написання художньої літератури для дітей – це непросте та відповідальне завдання, адже саме така література є базисом формування освітнього складника розвитку людини, зокрема вона закладає певні аксіологічні засади освітньо-виховного процесу.

Аксіологія – це наука про аксіосферу – цінності, що визначають сенс і усього світу загалом, і кожної особистості, її вчинків зокрема. Аксіосфера є багатим і різномірним світом цінностей, у центрі яких є *універсальні цінності*: *онтологічні / вищі*, що стимулюють духовно-практичне самовизначення людей (істина, добро, краса, любов, милосердя, віра, свобода, справедливість, особистість) та *вітальні* (сила, здоров'я, душевно-тілесні поривання, щастя та ін.). Аксіосфера включає також *локальні цінності* як конкретне втілення *універсальних*, без яких немислиме існування людей. Вони відіграють важливу роль у житті окремих індивідів та їхніх спільнот (рідні люди та пам'ять про них; риси природного чи міського середовища, у яких проживає індивід; побут та його предмети; історичні події та постаті; філософські, релігійні та художні тексти) [384, с. 30 – 32].

Література для дітей є особливим пластом художньої літератури, художньо-літературним явищем, письменницько-авторським продуктом, виготовленим за рецептами загальних літературно-творчих законів [16, с. 3]. Вона виконує надзвичайно складну місію, будучи спрямованою «на формування духовних і естетичних вартостей» [71, с. 3] майбутнього покоління. Вкрай важливо з ранніх років виховувати в дитині емпатію та

гуманність, толерантність, небайдужість до світу природи, патріотизм, сприяти розвитку допитливого творчого розуму, формуванню особистості з її прагненням до самоосвіти й самовдосконалення.

Літературознавець С. Семенко в рецензії на книгу В. Слепцова «У бабусі на селі» наводить досить промовисту цитату відомого критика І. Мотяшова про роль літератури у формуванні внутрішнього світу дитини: «Пройдіть по сирому цементу. Цемент затвердне – сліди залишаться назавжди. Книга, прочитана в дитинстві, кладеться на свідомість, як сирий цемент» [349, с. 187].

При написанні творів для дітей важливо враховувати вікові особливості читача не лише з погляду створення адаптивного, зрозумілого малому реципієнтові тексту, його пізнавальної цінності та повчально-виховного характеру, а й щодо його можливості зацікавити, захопити вибагливу аудиторію. Дитина ніколи (із власної волі, а не з примусу) не читатиме того, що не захопить її з перших сторінок. Якщо доросла людина здатна замотивувати себе на прочитання та аналіз нецікавого для неї тексту, то дитина через свій вік за таких умов може зовсім утратити внутрішні мотиви до читання. Вона ніколи не вчитуватиметься в те, що їй не до вподоби.

І. Низовий, окрім своїх численних прозових, поетичних, публіцистичних, мемуарних творів та перекладів, розрахованих на дорослу аудиторію, створив чималу кількість творів для малечі та юнацтва. В одній зі статей письменник, розмірковуючи над «рецептом» створення дійсно якісної літератури для дітей, дійшов висновку, що «для маленького читача пишуть багато поетів» із різним професійними уміннями («іноді добре, а іноді й навпаки»), проте, «щоб проникнути в світ дітей, треба бути не тільки поетом, а й другом дітей, трохи педагогом, трохи психологом» [194, с. 3].

Митець «тонко відчував дитячу душу» і дуже любив дітей, а вони відповідали йому взаємністю. Дитячі очі буквально сяяли при спілкуванні з письменником, що неодноразово було помічено його сучасниками й

колегами. Деякі з учнів листувалися з І. Низовим, ділячись із ним заповітними думками та прагненнями, а потім у закладах вищої освіти писали дослідницькі роботи, присвячені його творчості [85, с. 5].

Свого часу, живучи у Львові, І. Низовий працював директором Будинку піонерів та кореспондентом у кам'янка-бузькій газеті, опікувався долею дітей-сиріт. Н. Кошель поділилася враженнями стосовно небайдужості поета, його занепокоєння дитячою долею: «Була приємно вражена тим, що в Івана Даниловича вистачило сил, добра і любові на таку клопітку справу, як збір речей дітям-сиротам. Іван Низовий робив усе так, як веліло йому серце, сповнене щирістю почуттів, відповідальністю за майбутнє і прагненням робити добро» [87, с. 12 – 13].

За життя автором видано десять збірок віршованих творів для юних допитливих читачів («Сóрок сорóк» (2002), «Мóрок морóк» (2003), «Летючий кінь» (2003), «Річки-малючки» (2003), «Блакитні вени України» (2003), «Крізь віки – вовіки» (2003), «Страдноцвіт» (2005), «Ми єсть народ» (2007), «Річки-потічки» (2007), «Гомінкі струмочки» (2009)), які розкривають перед ними художньо обрамлене природне та багатонаціональне багатство України.

Ці читанки для дітей дошкільного й молодшого шкільного віку малі читачі сприймають із зацікавленістю, розумінням тонкої душі поета, із прагненням пізнати щось нове [89, с. 100]. У своїй сукупності вони є енциклопедією юних природознавців та «дороговказом для маленьких українців – майбутніх будівничих держави» [186, с. 6].

Вибрані поезії зі збірок «Страдноцвіт» («Подорожник», «Сокирки», «Спориш») та «Мóрок морóк» («Про байбака-дивака») увійшли до книги «Оксанчина читанка» (уклад. О. Неживий) для вивчення літератури рідного краю на уроках позакласного та додаткового читання в молодших класах [180, с. 15, 33 – 34].

А. Назаренко в передмові до збірки І. Низового «Річки-малючки» наголошує: «Для того, щоб усвідомлено й щиро любити свій край, треба,

перш за все, добре знати його: від найнижчої травинки до найвищого дерева, від найменших річечок-струмочків – до великих, величних, уславлених рік – Дніпра, Дністра і Дунаю. Тож *ТРЕБА* (це слово підкреслюю) змалечку старанно вивчати світ, у якому ти живеш, і в якому житимуть твої діти, онуки й правнуки. У цьому вірними посібниками послужать тобі поетичні «читанки» Івана Низового» [255, с. 3].

Патріотичне виховання є одним із важливих складників літератури для дітей І. Низового. З огляду на те, що період творчого становлення й активної професійної діяльності поета припав на часи існування України у складі СРСР, ураховуючи факт часткового впливу (і позитивного, і негативного) на особистість автора радянського освітньо-виховного процесу з його тяжінням до моралізаторства й посиленого дидактизму [71, с. 36], закономірною постає «мудро-авторитарна авторська позиція» [71, с. 34], яку часто займає письменник-гуманіст у своїх творах. До того ж мовна дискримінація, витіснення та маргіналізації українського культурно-мистецького простору за часів радянського та пострадянського панування спричинили природну реакцію опору людини, виховану в кращих українських традиціях, її намагання відстояти природне право на національну ідентичність, що яскраво відображено в його творах, зокрема у творах для дітей.

Уся творчість І. Низового відбиває палке бажання автора інтегрувати українське суспільство, утвердити ідею свободи та незалежності нашої держави, продемонструвати принади національної культури, мистецтва, географічного розташування України, її природного середовища. У творах для дітей національно-патріотичне виховання реалізується насамперед у знайомстві з красою української природи в її біо- та георізноманітті і в мікроплощині – рідний край («Любити / Свій край учіться, малюки!» [255, с. 11]), і в макроплощині – країна. Тому творчість І. Низового може стати особливо кошовною знахідкою для вчителів, які живуть і працюють з дітьми в умовах пограниччя [110, с. 185]: «Одна – Вкраїна – на усіх: / В усіх, / Хто здалеку і зблизька, – / Єдиний плач, єдиний сміх («Збруч») [202, с. 40].

Автор доповнює лірику численними маркерами національної самоідентифікації (мова, культура, історія, віра): «Південний Буг – ріка Поділля, / Пів-України він єдна / В одне роздолля і привілля, / Де мова-пісня теж одна. / <...> Сам Бог / во славу / України / Ще в незапам'ятні віки, / Гаї посіяв солов'їні / Й поля пшеничні вздовж ріки» («Південний Буг») [202, с. 22]; «Щоб країна рідна знала: / Найпрекрасніша вона! / <...> / Тут історія творилась / В бурунах вогнів і вод, / Україна боронилась / Від нахабства всіх заброд» («Сотні рік вбира Дніпро») [226, с. 6].

Історичні екскурси простежуються в багатьох збірках творів для дітей І. Низового. Найчисленнішими є образи запорозького козацтва – і конкретні, і загальні чи збірні, їхній побут та самовіддані героїчні подвиги, елементи зовнішності, наприклад, у поезії «Горинь» автор віддає шану князю В.-К. Острозькому та хоробрим запорозьким козакам [202, с. 10], у вірші «Гнилий Тікич» пригадує гайдамаччину, зокрема Коліївщину [202, с. 28], у ліричному творі «Тясмин» ушановує «славу гетьмана Богдана» та боротьбу організованих за козацьким принципом повстанських загонів із більшовиками в Холодному Яру на початку ХХ ст. [202, с. 17].

Автор поетичних збірок – мудра людина, за плечима якої великий життєвий досвід, радить дітям, як варто поводитися з дарами природи, аби не втратити їх, вчить бути людяними, милосердними. Услід за добрим поводителем І. Низовим діти вирушають у захопливу мандрівку лісами, полями, луками, пасовищами, берегами річок тощо: «В цім поході / Ви дізнаєтесь про те, / Що корисне є в природі... / <...> / Зі здобутими знаннями, / Як відомо, легше жить. / Світ широкий перед вами – / Треба лиш його відкрити!» («Запрошення до подорожі у світ природи») [263, с. 3].

Література для дітей у контексті освітньо-виховного процесу передусім має містити корисну інформацію для малих поціновувачів художнього слова та певний повчальний елемент. У багатьох віршах І. Низовий, аби не перевантажити дитячий мозок та запобігти передчасній алергії на мораль, дає дітям корисні поради немов ненароком, ніби випадково вкраплюючи їх у

загальний зміст поетичної розповіді, наприклад, у поезії «Не обдурила» вустами їжачка, який прямував у гості до зайця, автор викриває хижу та ворожу натуру лисиці, у такий спосіб застерігаючи дітей від контактів із нею, а наприкінці лишає тьмянний натяк на корисний для здоров'я малиновий чай, обрамивши його заманливим для дітей епітетом «смачний» [37, с. 32]. Найголовніші корисні компоненти чаю розкрито також у поезії «Чай із квітів і трав» [37, с. 44].

Отже, специфіка лірики для дітей І. Низового полягає в її парадоксальності. В одних творах можна простежити наявність лобової дидактики, коли автор відверто декларує певні моральні істини [71, с. 10, 20] (здебільшого це стосується віршів, ідейно-проблемний зміст яких пов'язаний зі складниками національної свідомості українців), тоді як і в інших поет удається до відкритого діалогу з читачем, відмовляючись від трансляції тих чи тих постулатів на користь підтримки естетичної та емоційної сфер читача шляхом занурення в його внутрішній світ засобами мистецтва слова [71, с. 10, 36 – 37].

Літератури для дітей І. Низового побудована за принципом апперцепції. Поет ураховує фонові знання своїх реципієнтів, аби знайомство з його творами не викликало в юних читачів складнощів сприйняття, розуміння та засвоєння, а нова інформація закономірно пропускала крізь призму їхньої обізнаності. Нові знання про довколишній світ, які митець утілює в поетичній (художній) формі, у такий спосіб органічно зіставляються з дитячим досвідом та легко засвоюються в ході уявного діалогу з автором.

Цікавий та змістовний виклад матеріалу сприяє залученню до ознайомлення зі збірками й дорослих. Досвідчений педагог А. Назаренко зауважував із цього приводу: «Так, мозаїчно, різнобарвно, з малесеньких читанок складається картина, ціле полотно, окремішній яскравий і багатогранний світ. Він приваблює дитину, чи й дорослу людину, втягує в себе, оточує і... збагачує. І виникає те, що ми зємо Гармонією» [255, с. 3].

В адаптованому, дещо гумористичному ключі І. Низовий намагається донести до дітей важливі істини, як-от:

– *необхідність старанно навчатися*: «Важко даються перші нам кроки / З тьми – до зірок: / Треба ж іти-крокувати, аж поки / Вийде нам строк / Твердо, навіки засвоїть уроки – / Не навмання, / Жити без м'ороку і без м'ороки / В світі знання» («Замість вступу до «Читанки»») [232, с. 3];

– *необхідність берегти природу та піклуватися про неї*: «Озирнись лишень – повсюди... / Де природу люблять люди, / Там є злагода і згода... / Там, де змалечку природу / Зберігають від руїни, / Є майбутнє у народу, / Є будучина в країни. / Бережіть природу, діти, / Любі хлопчики й дівчатка...» («Бережімо природу») [229, с. 3];

– *необхідність бути людяним та милосердним до інших*: «Приблудилося зайчатко / Хтозна звідки до кролів, / І зайча кролячий татко / Не прогнав, бо пожалів. / Для сіренької сирітки / У кролиці є завжди / Поживні смачні наїдки, / Вдосталь свіжої води. / І малеча вся кроляча / прийняла зайчатко в дім / Дуже лагідно, / Неначе / Найрідніше воно всім» («Про приблуду-зайчика») [229, с. 13];

– *необхідність жити в мирі й злагоді з іншими*: «Живуть у сімействі дружно, / Бо дружба – життя їх зміст...» («Екзотичні птахи») [229, с. 16];

– *необхідність повсякчас бути обережним*: «Ще не знають, маленькі, / Що в лісочку – вовчище, / І що треба до неньки / їм горнутися ближче» («Телята-малята») [229, с. 7];

– *необхідність доглядати за собою, бути охайним*: «Льоха – просто свиня, / Хрюка і забрюха. / Друком Льоху поганя / Замазура Льоха. / Льоха – босе пацаня, / Бойова натура. / Не вмивається щодня, / Тому й замазура. / Не мазунчик у батьків, / Не якась засоня, / І не любить башмаків / П'ятирічний Льоня. / Любить Льоня патином / поганяють забрюху, / Тому й кличуть босяком / Замазуру Льоху» («Льоня і Льоха») [229, с. 9].

У своїх читанках автор учить дітей розрізняти тварин, птахів, мешканців водойм за їхньою поведінкою, призначенням у природі, звичками

та вподобаннями тощо, а рослини – за їхніми особливостями: «Кожен має власний смак / І, звичайно, звички: / Моркву – зайцю, / А їжак / Хай жує кислички» («Про смаки і звички») [261, с. 16].

Аби дітям були зрозуміліші природні функції, ознаки тієї чи тієї живої істоти, митець антропоморфізує їх, уподібнюючи до представників певної людської професії, наприклад, дятел – «лісовий санітар» [261, с. 28]; білка – спортсменка-рекордсменка [261, с. 27]; кіт – музикант [229, с. 14]; лелека – агроном [229, с. 19].

Цікавими є яскраві національні мотиви в поезіях для дітей, наприклад, рак уподібнюється до козака: «Довгі вуса розправля / Й по-козацьки він гуля» («Рак не завше неборак») [261, с. 40]; цап – до отамана, а кіт – до гетьмана: «Всім рогатим – отаман / Хуліган-цапище... / А найменшим гризунам – / котик за гетьмана...» («Мітинговий лад») [229, с. 5] тощо.

І. Низовий навчає та повчає не лише дітей, а й їхніх батьків, адже саме від них багато залежить у формуванні дитини як гуманної особистості, знавця навколишнього світу, захисника природи: «Не шкодуйте сил і часу на виховання своїх дітей, навчайте їх любити й оберігати рідну, неповторну та легкораниму природу. Вже в недалекому майбутньому вам будуть щиро дякувати за добротворення дерева й кущі, квіти і трави, звірі й птахи, риби та комахи. І ви зрозумієте, що життя прожили немарно...» [261, с. 56].

Збірки «Блакитні вени України», «Крізь віки-вовіки», «Річки-малючки», «Річки-потічки», «Гомінки струмочки» є циклом aqua-поезій, що розкривають багатство водних ресурсів нашої країни, які автор захоплено називає найкращими ріками на землі («Замість епілогу») [226, с. 51].

Мовознавець Л. Колесникова слушно зауважувала, що для І. Низового характерне символічне сприйняття води як чогось цілісного, першорядного, необхідного, як сили, що спрямована на допомогу людині [76, с. 191]. Тому закономірним є порушення автором у своїх aqua-поезіях важливої проблеми зміління чи фактично повного зникнення водних ресурсів з усіма можливими зумовленими цим наслідками. У такий спосіб простежується намагання

письменника зростити мислячу, небайдужу генерацію української молоді, яка буде, на відміну від старшого покоління, цінити, берегти й примножувати природні багатства нашої країни: «Екологія, звичайно, / В нас така – одна біда, / І немає в тому тайни, / Що Луганчик пропада» («Річка-заковичка») [226, с. 37]; «Скільки річок невеличких / В безвістях геть пропада – / Свідків подій історичних / Час забуває згорда! / Може, затеплити свічку / В домі, де покуть ще є, / І пом'янути цю річку – / Давнє минуле своє?» («Багна») [256, с. 7].

І. Низовий веде своєрідний описовий «поетичний реєстр» [202, с. 2] великих рік, малих річок, приток і навіть струмків, розкриває їхню значущість та причетність до історичних процесів.

В aqua-поезії та інших творах для дітей митець порушує окремі питання трагічних періодів історії України. Зокрема у віршах «Прип'ять» та «Уж поліський» І. Низовий згадує про масштабну чорнобильську катастрофу 1986 р., яка наклала відбиток на життя сотні тисяч людей (загиблих та їхніх родичів, назавжди евакуйованих, онкохворих, людей із різними патологіями та ін.), перетворила величезну територію на непридатний для життя радіоактивний простір: «Чорнота сумнозвісної „зони” / Під Чорнобилем... / <...> / Чи відродяться знову озони, / Чи здолає все лихо добро? / Чи повернуться гнізда лелечі / В ці околиці, нині сумні? / Чи лунатимуть в зоряний вечір / У відновлених селах пісні?» («Прип'ять») [202, с. 4]; «Через місто Ко-рос-тень / Плине в „чорну зону”; / Радіацію вбира / В себе, / Як вологу, / І за те, / Що не вмира, / Помолімось Богу!» («Уж поліський») [202, с. 7].

У поезії «Калачики» автор делікатно висвітлює проблему голодомору 1946 – 1947 рр., який йому довелося пережити особисто: «Рвали міні-калачі, / Найсмачніші начеб, / Їли вдень їх, а вночі, / Згорнуті в калачик, мирно спали... Їм усім / Снився харч – калачик. / І в дитинстві він моїм / Так багато значив!» [263, с. 29]. Такий підтекст сприяє діалогу, залученню батьків до рецепції тексту та інтерпретації його змістового складника дітям. Це

стосується не лише історичних, а й інших освітніх (географічних, біологічних) та мистецьких контекстів, які потребують батьківського втручання для тлумачення складних для сприйняття ідейно-проблематичних елементів тексту через відсутність необхідних знань та досвіду.

Ключовим моментом лірики для дітей І. Низового, особливо його збірок про природні водойми України, є надання цим «поетичним розповідям не тільки географічного, але й літературного спрямування» [173, с. 8].

У поезії «Синюха» зі збірки «Блакитні вени України» автор змальовує річку в контексті малої батьківщини українського поета Є. Маланюка: «Поет великий Маланюк / В ній набирався духу, / І через стільки літ розлук / Він так любив Синюху!» [202, с. 27].

У вірші «Бойківська ріка» [202, с. 34] із прив'язкою до зображення річки Стрий І. Низовий згадує велетів української літератури І. Франка з його знаменитою повістю «Борислав сміється» і Т. Шевченка, доля яких пов'язана із «золотою землею» – Бойківщиною. Ім'я І. Франка та інших майстрів літературного слова з'являються також у поезії «Золота Липа», де автор, презентуючи малому читачеві однойменну річку в місті Бережани, не втрачає нагоди продемонструвати контингент літераторів, пов'язаний із цією місциною: «Вчилися тут Шашкевич / І Чайковський, / Працював тут Осип Маковей. / Батьківщина Лепкого Богдана, / Людністю насправді золота, / Іменем Франковим осіянна, / Для вкраїнця кожного – свята!» [202, с. 37].

У збірці «Річки-малючки» І. Низовий також удається до літературної просвіти. Зокрема в поезії «Вир» митець знайомить маленьких читачів іще з однією вагомою постаттю в історії української літератури – своїм сумським земляком – поетом і прозаїком Олександром Олесем, про якого автор говорить із неприкритим пієтетом: «Багато в нас малих річок – / Вона ж єдина, / Бо народилася на ній / Така людина! / Це – лірик Олександр Олесь, / Земляк мій щирий, / Що вже навіки відлетів / У вічний вирій» [255, с. 20].

Олександр Олесь – один із улюблених поетів І. Низового, тому численні згадки про нього в ліриці (не тільки в ліриці для дітей) і в

мемуарно-публіцистичних творах митця є цілком закономірними. Щодо творів для дітей, то ім'ям О. Кандиби позначений і вірш «Крига», у якому образ поета з'являється в контексті маленької річки на Білопільщині – малій батьківщині обох поетів – автора та його ліричного персонажа: «І летять пташині зграї, / Край озвучують увесь... / Недарма ж у цьому краї / Народивсь поет Олесь!» («Крига») [209, с. 12].

Двох своїх луганських земляків, талановитих поетів-колег і друзів І. Низовий відмічає в поезії «Річка – Божий Дар»: «Проспівали ріці пеан / Задушевний таки ж, ліричний / Два Івани – Савич Іван / І, звичайно ж, Іван Світличний» («Річка – Божий Дар») [226, с. 32].

Зображуючи річку Грунь-Ташань в однойменній поезії, автор не проминає нагоди відзначити літературні таланти, які є вихідцями з описуваної місцевості: «Річка Грунь, їй-бо, не лишня, / Хоч на ній немає міст, – / Таж на ній зродився Вишня, / Наш найкращий гуморист. / А Ташань літературі / Трьох Тютюнників дала» [255, с. 27].

Поезії збірки «Крізь віки-вовіки» також містять численні згадки про українських письменників. Синтезуючи інформацію про водні ресурси із замітками про відомих творців художнього слова, так чи інакше пов'язаних з ними, І. Низовий підкреслює невіддільність людини від природи, її духовний зв'язок із місцем свого народження, життя і праці: «Край цей Сіверським зоветься, / Що пооберіж Десни, / Тут Довженка серце б'ється, / Тут Грінченка віщі сни, / Коцюбинського печалі / І Тичинівські лади, / Вороного пасторалі / І Чупринчині сліди...» («Десна чудесна») [226, с. 8 – 9].

Літературний контекст простежується й у віршах інших авторських збірок лірики для дітей. Зокрема літературний екскурс у поезії «Верес» зі збірки «Страдноцвіт» утілено через згадку про відомого шотландського поета Р. Бернса, який «оспівав на всю планету вересковий чудо-мед», та власні юнацькі поетичні спроби, коли, будучи «вересковоюним», І. Низовий «склав про повінь вересковінь» свої «перші віршики-пісні» [263, с. 12]. У поезії «Деревій» із цього ж збірника адаптовано зображено й витлумачено в

авторській виносці персонажа М. Гоголя Вія: «Дере очі сивий Вій, / Бо недобачає, / Як цвіте межі дерев / Деревій звичайний» [263, с. 16].

Збірка «Страдноцвіт» покликана дати малому реципієнтові базові знання з біології, зокрема ботаніки, розкрити корисні й лікарські властивості трав і квітів, етимологію їхніх назв (барвінку, багна, горицвіту, звіробою, приворотня, споришу, сухоцвіту, щиріці), частково ознайомити з географією їхнього розташування та періодом збирання, про що автор книги повідомляє у вірші «Запрошення до подорожі у світ природи», який відкриває збірку [263, с. 3], а також запропонувати найпростіші DIY-техніки, як-от вирізання «гучнобасових дудок» із бугили [263, с. 7] чи плетіння брилів і картузів із рогози [263, с. 54], та корисні побутові поради на кшталт, як зробити одяг після прання знову «м'яким та пишним», застосовуючи вижате з пижма полотно, чи як використати цю «престижну для українського села» траву як підстилку для коней [263, с. 51].

Палка, максималістична натура автора час від часу простежується в його віршах для молодших читачів, проте ця гострота авторського слова не перетинає допустимі межі творів для дітей. Навпаки, у такий спосіб автор стає ближчим до своїх маленьких реципієнтів та до їхньої, у більшості своїй, активно-вибухової натури, коли закликає дітей гнати геть персоніфіковану «хворобу-незугару», споживаючи чай із цілющих рослин («Жабник» [263, с. 20]), відсилати на ешафот – «під сапачки лезо» чи гнати «у гриву й хвіст» вівсюг, осот та інші шкідливі бур'яни («Вівсюг» [263, с. 11], «Осот» [263, с. 45]).

I. Низовий майстерно володіє поетичною образною мовою, вдало оперуючи лексичними та фонічними засобами, тропами, фігурами поетичного синтаксису.

Дітям легше засвоювати знання про навколишнє середовище в художній формі через метафоричні конструкції. Таким способом читач має змогу наблизити художній образ до свого сприйняття, зробити його більш цікавим і доступним для розуміння, асоціюючи його з людською істотою, її

способом мислення, діями та вчинками, маючи змогу пізнати в ньому когось зі свого оточення чи навіть себе: «Засинає сон-трава – / Всі турботи забува, / Уві сні перебува / В досить добрій формі» («Сон-трава») [263, с. 61]; «Є така рослина – гаєм / Епатажно походжа!» («Яглиця») [263, с. 72].

Персоніфікація набуває особливої переконливості в читацькій рецепції, будучи підкріпленою іншими тропами, зокрема апострофою. Так автор не лише демонструє людську модель поведінки зображуваної рослини, а й звертається до неї як до живої істоти, виявляючи в такий спосіб традиційну для українського менталітету пошану до природи, гармонійне життя з довкіллям, закріплене в народній свідомості та широко представлене в усній народній творчості та міфології [105, с. 58 – 59]: «Ревінь, пане Ревіньович, / Не ховайтесь між кущів! / Не ховайтесь – вибирайтесь, / Привітаємо ми вас» («Ревінь») [263, с. 57].

Важливу роль у творах для дітей відіграє ономаіопея або «первинний звукоіимволізм» [32, с. 106]. Вона займає не останнє місце в ідіостилі І. Низового. Звуконаслідування є специфічним фонічним засобом, розрахованим на дитячу цільову аудиторію: він допомагає їй створити певні асоціативні зв'язки з навколишнім світом, орієнтуючись на мінімальний запас знань та досвіду: «В животі – мов тари-бари – / Безпардонно торохтить...» («Жостір») [263, с. 21]. У поезіях ідеофони набувають гумористичного спрямування та разом з індивідуально-авторськими новотворами є виразними засобами експресивності: «Їжачок-чок-чок / З'їв грибок: чмок, чмок...» («Лісовий ласунчик») [37, с. 14].

Поезії містять гумористичні вставки, важливість і значущість яких важко переоцінити, як і комічне в літературі загалом. Гумор демонструє добродушність, на відміну від сатири, сарказму чи гротеску, «піддає осміянню здебільшого часткові недоліки загалом позитивних явищ, окремі смішні риси в характері людини» [104, с. 173], що є запорукою формування позитивного емоційного стану дитини, її вольових процесів, від яких

залежить її успішна діяльність як особистості, позитивна мотивація її інтелектуального розвитку [12, с. 130].

Елементи гумору можна простежити в поезії «Любисток» («Той, хто купаний в любистку / Ще малесеньким дитям, / Не ходитиме в „хімчистку” / До кінця свого життя!» [263, с. 32]), у вірші «Будяк», де під час опису характерних особливостей рослини автор удається до висміювання таких негативних людських рис, як зарозумілість, бундючність, надмірне самолюбство: «А колючка будякова / Гостра, гостра – як штрикне, / То вся пиха босякова / Пропаде і промине!» [263, с. 9] тощо.

Для комічності звучання поетичних рядків І. Низовий також послуговується каламбурами: «Бурий лис фарбує ліс – / Ліс буріє, ніби лис» («Лісова пожежа») [37, с. 42].

Фольклорні елементи – одне з основних змістовних наповнень лірики для дітей І. Низового. Усна народна творчість – репрезентант яскравої самобутності українського народу, органічний, невід’ємний складник моделі його світосприйняття [103, с. 538], запорука формування духовності нації. У своїх поезіях автор віддає перевагу пареміям, які є акумулянтами української історії, культури, традицій і звичаїв, вірувань, відображенням національної ментальності, способу мислення [95, с. 537]: «Сон, як хліб, всьому глава» («Сон-трава») [263, с. 61]; «Все ладком, коли при ділі / І людина, і ріка, – / Ця примовка на Поділлі / Сумніву не виклика» («Лядова») [209, с. 15].

У деяких поезіях митець використовує образи відомих осіб для підживлення читацької цікавості під час рецептивних видів мовленнєвої діяльності (читання та аудіювання). Із цією ж метою письменник уводить у текст новотвори, в основу яких покладені лексеми, широкоживані у вокабулярі сучасних дітей: «...Цикорій їх по праву / Сили / *пересуперментить!* / Подружися з ним, козаче, / Пий цикорій ти щоднини, / Й будеш дужим ти, неначеб / *Вірастюк із Буковини*» («Цикорій») [263, с. 64].

І. Низовий – майстер okazіоналізмів. Його літературна спадщина сповнена яскравими, самобутніми індивідуально-авторськими новотворами.

Оказіоналізми надають поетичній мові митця унікальності, його творам – експресивно-стилістичної виразності: «Скромноцвітна, непримхлива – / <...> / В розумінні ж справжньодива – / Справжньодивнозолота!» («Дивина») [263, с. 18]; «Нових сил набратись для / Всевітневого прогресу», «Соб до Кіблича прихильний / І до всього, що навкруг, / Адже він, воскреслосильний» («Соб і Кіблич») [255, с. 32]; «Бо ж нездоровий, безбобровий – / Обезбобрована душа...» («Боберк») [256, с. 10] тощо.

Поет був активним борцем за права української мови в державі, де «суржик іржавий» «ще гірчить» і «донищує вражену мову» [230, с. 39; 215, с. 114], де «язик галасує», а «мова – німа» [271, с. 13]. Тому навіть у віршах, розрахованих на дитячу аудиторію, митець неодноразово порушує мовне питання, намагаючись із ранніх років прищепити дітям любов і повагу до рідного слова, продемонструвати не лише красу літературної мови, а й багатство її розмовних варіантів: «Овсуг, овсюг чи вівсюг – / Кажуть, хто як схоче, / Про бур'ян, що на ланах / Виклично тріпоче» («Вівсюг») [263, с. 11].

У поезії «Чорнобиль» автор підкреслено демонструє милозвучність української мови, репрезентуючи альтернативні варіанти назв розглядуваної трав'яної рослини: «Є ще й атомний Чорнобиль – / Смертоносний виднокруг! / Є зловісне щось у слові, / В римі цій: полин – загин... / А в чудовій рідній мові / Це звучить: „Звізда-Полин”» [263, с. 67].

Прикметним є той факт, що в поезіях І. Низового не тільки автор зображений поборником мовної чистоти. Навіть сама природа в її найкращих витворах виступає проти штучного мовного каліцтва: «Дехто скаже: то – шалфей... / Заперечить соловей: / Не морочте ж ви дітей! / Я також втручуся: / – Ей, / То ніякий не шалфей, / Бо з дитинства знаю я, / Що то квітка – шавлія!» («Шавлія») [263, с. 69].

У передмові «Своє найкраще» до збірки поезій для дітей «Ми єсть народ» І. Низовий демонструє своїй молодшій аудиторії – майбутньому України – важливість мови як об'єднувального елементу українського соціуму. Поет спростовує хибну, поширену серед кола «пророросійськи

налаштованих політиків і відвертих українофобів» думку про роз'єднувальний чинник української мови в багатонаціональній державі, яку начебто об'єднує «загальнозрозуміла» мова (російська)» [231, с. 3]. Митець нагадує, що українська мова виконує об'єднувальну та зміцнювальну функцію в державі, є маркером національного характеру та ментальності: «Вслухайтесь в плескіт Дніпра і Дінця, у повіви вітри-леготу, в розшум пшеничного поля, в щебіт птахів – все це плескотить, шумить, співає по-українськи неповторно і неперевершено. <...> Не відмовляйтеся від свого прекрасного на користь чужого, непритаманного предковічній Україні, яким би хорошим воно не видавалось вам. Бо своє, кровне, споконвічне – таки ж найкраще» [231, с. 4].

Збірка «Ми єсть народ» – «своєрідна народознавча енциклопедія» [231, с. 2] з національних питань України, де І. Низовий фокусує увагу на автохтонних народах нашої держави – «країни країнцях», «безкраю-краю краянах», «України-Руси пранащадках» із козацькою кров'ю у венах («Українці» [231, с. 8]) та кримських татарів – братньому народові «по спільній долі і недолі» («Кримські татари» [231, с. 9]), а також знайомить реципієнтів із 53-ма національними меншинами, які «за віки, в результаті міграцій» та «історичних всіляких процесів» укорінилися в українському суспільстві й «полюбовно змішались по крові і по мові» («Населення України») [231, с. 5]. Поет подає певні історичні відомості про ці народи, розкриває особливості їхньої культури, побуту, ментальності, зовнішності, їхню майстерність у тих чи тих видах діяльності.

Головною ідеєю всієї збірки є утвердження народного єднання, спільного гармонійного співіснування в межах однієї країни багатьох націй, які, зберігаючи свою національну ідентичність, шанують українську державу, її закони, мову, традиції, звичаї.

Збірка «Ми єсть народ» розрахована на дітей середнього та старшого шкільного віку. Виходячи з цього, автор дозволяє собі використання політичних підтекстів. Політика – одна з основних тематично-змістових

домінант лірики та прози митця. Крім історико-політичних проблем сучасного авторові світу, як-от бездержавність, дискримінація та геноцид курдського народу [231, с. 33], диктаторський режим А. Піночета в Чилі [231, с. 53], міжетнічна війна в Абхазії 1992 – 1993 рр. [231, с. 47], І. Низовий намагається зробити невеликий екскурс в українське соціально-політичне середовище, викриваючи такі ганебні одвічні проблеми, як корупція й непотизм («Чого вартий один лиш бурят / Єхануров – прем'єр наш колишній! / Він Кучмі чи то брат, чи то сват, / Все ж, принаймні, не третій, не лишній» («Буряти») [231, с. 50]), споконвічні економічні пертурбації та хронічне зубожіння населення («Самі ж бо, як є, костогризи, / Однак співчуваємо всім» («Киргизи») [231, с. 53]), розбрат та громадянські чвари («Ми не маємо права мовчати / В час, коли наші рідні терени / Яничарські гризуть «Регіони» / Ізсереди...» («Українці») [231, с. 8]).

Велике значення має навчально-методичне видання окремих зразків лірики для дітей І. Низового «Городоцька читанка» (2018) [111, с. 15]. Читанка містить не лише зразки поетичної творчості автора, але й супровідні малюнки учнів із різних навчальних закладів Городоччини, «Скарбничку слів і понять» – глосарій та розвивальні завдання до кожної поезії: репродуктивні та евристичні питання, пошукові завдання.

Отже, поезія для дітей І. Низового є важливим складником творчого спадку письменника. У віршах митець не лише знайомить малих читачів із природними багатствами України та закладає основи екологічного виховання, а й формує в дітей почуття любові та поваги до своєї Батьківщини та малої батьківщини, до свого народу, його історії, мови, мистецтва тощо.

Висновки до розділу 2

І. Низовий – один із найяскравіших творців художнього слова на Луганщині другої половини ХХ – початку ХХІ століття.

Поетична спадщина митця є унікальним явищем в українській літературі. Це римована автобіографія й водночас мініхроніка країни, окреслена часовими межами поета.

Творчість І. Низового – це часто поєднання антитетичних почуттів та волевиявлень: радості й смутку, любові й ненависті, спокою й хвилювання, оптимізму й песимізму, схвалення й осуду тощо. Це пояснюється імпресіоністичною манерою письма автора – віддзеркаленням його миттєвих порухів душі, відбиттям фізичного та духовного стану, настроїв, переживань письменника з приводу історичних і суспільно-політичних перипетій і всеукраїнського, і світового масштабів; зіткненням ностальгічних спогадів із суворою реальністю; філософськими роздумами над вічними й національними проблемами.

Діапазон тематики, проблематики та ідейного змісту творів митця надзвичайно широкий. У ньому гармонійно поєднане майже все тематичне розмаїття лірики: громадянської (патріотичної й «антилірики»), філософської, інтимної (автобіографічної й любовної), пейзажної, сатиричної й релігійної.

У творах І. Низового можна виділити один із домінантних літературно-художніх образів, навколо якого побудована фактично вся образна система, який формує ідейно-тематичний вектор, проблемне поле, мотивну структуру поезій та прози письменника. Це загальний образ України та його конкретні образні втілення: Батьківщина (Вітчизна), держава, мала батьківщина (ріднокрай), український народ (загальний образ чи образ через конкретних персоналій, серед яких і сам автор, його родина, оточення тощо), державні символи (Герб, Прапор, Гімн), українська мова, історія України та ін.

Ключові образи часто переплітаються в канві ліричних творів митця (Батьківщина – мала батьківщина), протистоять один одному (державна – Вітчизна) або переходять один в одного (юрба – народ).

І. Низовий чітко розмежував два літературно-художні образи України-Батьківщини та України-держави, при змалюванні яких ідіостиль поета й емоційний тон його віршів суттєво відрізняються.

Вагоме місце в ностальгійній ліриці письменника займає образ ріднокраю. Сорокап'ятирічне перебування поза межами малої батьківщини породило емоційне виснаження, сум і навіть тугу за рідними місцями, які сповіддю вилиті в поетичні рядки.

У поетичній творчості І. Низового чітко простежується протиставлення образів міста і села, при цьому урбаністичні мотиви суттєво кількісно поступаються рустикальним. Концептуальний образ міста постає здебільшого в яскраво вираженому негативному ключі, тоді як село зображено омріяною ідилічною місцевістю.

Важливим літературно-художнім образом у контексті універсального образу України є український народ, який набуває свого конкретного втілення через концептуальні образи нації та його антитетичного варіанта – ганьби нації.

І. Низовий має неоднозначне, суперечливе ставлення до свого народу через неможливість відділити від нього юрбу, сіру масу, яка втратила національну самосвідомість, національне коріння, не пам'ятає своєї історії або навмисно її викривляє, сприяючи розбратові своїх співвітчизників.

Саме тому поет намагається реанімувати історичну пам'ять свого народу шляхом художньої інтерпретації української історії, ідейно продуманого введення в поетичний текст національної атрибутики, численних історичних образів, які набувають нових смислів у контексті зображуваної автором сучасної української дійсності. Художні пошуки поета збагатили український літературний всесвіт яскравими козацькими та дотичними до них образами. Серед них ключові позиції займають збірний образ козацтва як воїнів-носіїв української етнічної культури, образи І. Мазепи, Б. Хмельницького, І. Богуна, І. Сірка, І. Виговського, П. Полуботка, Б. Вишневецького, козака Мамає, поодиноких невідомих

козаків, образ самого автора, його сучасників і нащадків, образ Запорозької Січі, Дикого поля, Хортиці, Батурина (та, зокрема, Батуринської трагедії) і Чигирин, Дніпра-ріки та ін.

До людей, концептуально змальованих як «ганьба нації», І. Низовий ставиться вкрай негативно, викриваючи та осуджуючи їхні діяння чи бездіяльність. Цей образ висвітлений за допомогою численних тропів – метафор, дисфемізмів, мейозисів, антономазії у формі однини чи навіть у множинній формі – пілати, брути, каїни, іуди, герострати – та за допомогою поетичних образів із різко негативною конотацією – яничарів, вахлаків, ординців тощо.

Національно відданих, працьовитих, чесних людей поет оспівує з глибокою пошаною й вірить, що такі люди ще зможуть на руїні вибудувати могутню державу. Натомість до концептуального образу нації І. Низовий звертається рідше, що пов'язано з публіцистичним струменем у його громадянській ліриці, з потребою викривати моральне виродження, історичну амнезію й духовний занепад численних своїх сучасників, попередників та нащадків. Тому закономірним є той факт, що літературно-художній образ українського народу зображувався здебільшого у своєму негативному прояві.

У своїй творчості І. Низовий також бере за основу важливу проблему української мови, яка не втрачає своєї актуальності. Він виокремлює основні причини виникнення мовного колапсу на території нашої держави. Автор створює неповторний образ української мови за допомогою різних засобів художньої виразності, зокрема персоніфікації.

Особливе місце в поезії та прозі І. Низового займає тема Донбасу з його проблематикою та художньо-образною системою. Неоднозначна позиція стосовно регіону, названого автором у мемуарах своєю другою малою батьківщиною, зумовлена низкою чинників, серед яких історично сформована, підкріплена позицією місцевої українофобської влади орієнтація населення Донбасу на Росію з її маскованою загарбницькою політикою щодо

України; моральна слабкість та деградація значної частини населення під впливом негативних чинників (незацікавленості державного апарату столичної влади в житті й розвитку Донбасу, що стало однією з причин повної економічної розрухи та культурної відособленості Донецько-Луганського регіону від решти України) та ін.

Попри критично-викривальний характер гострої публіцистичної поезії, спрямованої на розкриття ідейно-сміслового складника літературно-художнього образу Донбасу, митець неодноразово стає на захист свого рідного краю та його мешканців-трудоарів, справжніх українців, розвіюючи міф про їхню відсутність у тотально заповненому бандитами, сепаратистами, українофобами, малоосвіченим та некультурним населенням регіону.

І. Низовий у кращих імпресіоністичних традиціях зображує природну красу та неповторність Донбасу, водночас демонструючи і природні руйнації та екологічні проблеми регіону, які потребують термінового втручання.

У роки державної нестабільності та воєнних лихоліть особливо важливо підтримувати ідейний дух. І. Низовий є прикладом національної відданості, щирого, невідкупного патріотизму, людяності та простоти, з одного боку, та скромного багатогранного таланту – з іншого.

Політематична лірика І. Низового є глибоко патріотичною та гостро публіцистичною. Із синівською щирістю й відданістю автор у своїх творах оспівує Батьківщину та свій мальовничий рідний край зокрема. Багато віршів І. Низового вражають своїм пророчим звучанням та є актуальними в наш час.

Лірика для дітей І. Низового – це справжня художня енциклопедія. Її арсенал складають 10 поетичних збірок, виданих за життя автора, та посмертна книга методично й ілюстративно підкріплених та ідейно-тематично впорядкованих творів для позакласного читання. Поезії для дітей І. Низового є невід'ємним, базовим компонентом художньої літератури, адже саме з них починається знайомство з літературним всесвітом, вони формують у читачів загальнолюдські цінності та певною мірою визначають подальший

інтерес до читання. Вони також є потужним засобом національно-патріотичного-виховання.

РОЗДІЛ 3

СПЕЦИФІКА ТА ІДЕЙНО-ХУДОЖНЯ ЦІННІСТЬ ПРОЗИ

І. НИЗОВОГО

3.1. Проблемно-тематичний діапазон прози

Прозово-публіцистична та мемуарна спадщина І. Низового є важливою пам'яткою літературно-мистецького та суспільно-політичного життя двох епох – колишнього Радянського Союзу та перших десятиліть Незалежної України [118, с. 195]. Завдяки їй читач може глибше дізнатися про особистість самого письменника, якого «державна машина переїхала», але «слава Богу, не розчавила», хоча «боки пом'яла добре – і печінкам дісталось» [265, с. 51], сформуванню для себе цілісної картини його життєвого та творчого шляху, ознайомитися з його літературним та особистим оточенням.

Реципієнт має можливість зазирнути очима митця за фіранки двох століть з метою пошуку відповідей на важливі питання українства, поставлені автором, наприклад: «Хіба справедливо, що між Гітлером і Сталіним криваво-вбивча війна точилася в Україні, яка воювати не збиралася ні з ким і ніколи?» («Справедливість таки ж є») [265, с. 47]; «Чому в Луганську так мало природньоукраїнського і, якщо ширше, властивоєвропейського? («Були, є і будемо!») [265, с. 14]; «Чому ж народ не радіє?» («Винятковість») [228, с. 245]; «Чому в нашій країні йде постійне та неухильне зростання цін?» («Скільки коштує те, чому немає ціни?») [265, с. 11]; «Куди пливемо ми, сьогоднішні українці й не українці? Де берег надії і спокою?» («Куди пливемо?») [265, с. 30].

Основні тематичні обрії та проблематика художньої, мемуарної та публіцистичної прози письменника, як і його поетична спадщина, відбивають не лише авторське світобачення, а й ілюструють основні віхи життя митця та ключові етапи української історії. Серед них можна виділити такі:

1. Тоталітарний режим Радянського Союзу. Союзна епоха неодноразово стає об'єктом гострої критики з боку письменника. Переживши

кілька її режимів, митець приділяє особливу увагу у своїй творчості саме «сталінському „прижиму”» («Знов поїзд відійшов» [265, с. 82]), за часів якого рід Великородів-Низових зазнає численних людських утрат та решту лихоліть: «На першотравневі та жовтневі демонстрації нас зганяли силоміць, і я, босий, у блаженській куфайчині, з порожнім шлунком і величезною любов'ю до батька-Сталіна ходив з Комуни до Марківки разом з усім обдертим, але „щасливим” народом. Смерть Сталіна приголомшила. Він же – бог, а боги не помирають. Тоді я ще не усвідомлював, що дні всесоюзного трауру по вождю „всіх часів і народів” були першим у моєму житті (і, може, найбільшим) святом» («Знов поїзд відійшов») [265, с. 75].

2. *Трагічна доля родини та роду.* «Немилостивий монстр тоталітаризму» [143, с. 284] – сталінський диктаторський режим – фактично повністю знищив рід Великородів-Низових. Тоталітаризм – це трагедія не лише окремих родин. Це національна катастрофа, що письменник доказово доводить читачам. Саме тому у творах митця часто виринають спогади про масштабні жахливі реалії тогочасся: «За переказами, моє рідне село Марківка, разом із численними колись хуторами, втратило в голодоморах і війнах вісімдесят відсотків населення. Моє коріння геть вирвано з рідної прадідівської землі!» («Українська трагедія») [266, с. 119 – 120].

3. *Сирітство.* У півторарічному віці І. Низовий лишився круглим сиротою. Виховувався разом із сестричкою Людою бабусею Уляною. Поет повною мірою зазнав чи не всіх людських кривд: життя в холодному, мокрому льосі, голод, дитяча потреба в батьках, ранній відхід від школи до «життєвих університетів»: «А сам я заздрив комусь? Чесно зізнаюся: заздрив! Особливо в дитинстві. Своїм ровесникам, бо в них були батьки, а в мене – не було. Бо в них були путні штанці й сорочечки, а в мене – не було, доношував чужі, латані-перелатані» («Та нехай собі заздрять») [265, с. 49].

4. *Голод / голодомор.* Голод у країні, де «навіть земля калорійна», можна створити лише штучно [18, с. 131]. Саме тому голодомор є однією з найболючіших загальнонаціональних трагедій в українській історії. Цю

гостру проблему автор широко висвітлює і в прозі, і в поезії. І. Низовий зазнав впливу двох голодоморів: 1932 – 1933 рр., який прирік на смерть його дідуся (і родинні статки разом з ним) та рідних дядьків, та 1946 – 1947 рр., від якого фізично постраждав і сам письменник, і решта його вцілілої родини: «Їли ми все, що повзало й літало, що пробивалося з пораненої землі до сонця. Труїлися, хворіли, помирали та знову воскресали. Нам треба було вирости, щоб замінити в радянсько-колгоспному рабстві батьків і дідів. Ми зобов'язані були вирости й чогось навчитися, аби продовжити свій рід-нарид і колись, уже в зрілому віці, відверто плюнути в червоні пики наших гнобителів!» («Сльоза сльозу не здоганя») [272, с. 290].

Проблема голоду в Україні не обмежена лише рамками офіційно визнаних голодоморів. Твори І. Низового, які висвітлюють проблему голоду, можна умовно розділити на такі тематичні групи: 1) тема геноциду та етноциду української нації в політичному аспекті; 2) тема голодомору в історичному вимірі; 3) тема голодомору в контексті авторської родини; 4) тема голоду крізь призму сучасного авторського сьогодення [140, с. 264].

5. *Життя простого, пересічного українця.* Виживання простої людини в умовах низької заробітної плати чи пенсійного забезпечення, виживання талановитого, але скромного поета в економічно нестабільній, суцільно корумпованій молодій державі – усі ці теми писані з особистого досвіду письменника: «...Скажу чесно, одним хлібом ситий не будеш – хочеться чогось і до хліба: доброго борщу, шматочок сала чи ковбаси. Хочеться, та не завжди можесться» («Що спало на думку») [236, с. 17].

6. *Мала батьківщина Сумщина і друга батьківщина Луганщина.* Величезний масив мемуарно-публіцистичних та поетичних праць І. Низового присвячені темі малої батьківщини та неможливості повернення до неї. Сумщина – територія прекрасної природи, дитинства та юності письменника; «школа народолобства, добротворення й духовної цнотливості» («Замість самосповіді») [265, с. 96]); його Едем; цілий світ, уміщений у «кружалці

обрію» («Десь там, за соняшниками» [211, с. 29]), відзначений першим коханням, дитячими мріями та сподіваннями.

Мотив рідного краю – Луганщини – у проблемно-тематичній палітрі письменника відзначається своєю складністю та суперечливістю. З одного боку, Луганськ – це притулок поета, місце, де він оселився і прожив більшу частину свого життя, писав свої кращі твори, працював на благо свого краю, створив родину, знайшов багатьох друзів. Автор зізнається: «Якби я свого часу не втік з рідної навіки, любої серцю сирітської Марківки, то цього б ніколи не сталося. Лаявся б із бригадиром і головою колгоспу, тягав би вила по перегною та пив смердючий самогон» («Замість самосповіді») [265, с. 96].

З другого – митець неодноразово виказував свою неприязнь до Луганська, де він, «за поодинокими винятками», почувався «чужорідним елементом» [265, с. 23]. Це зумовлено низкою чинників: недоброзичливістю оточення, масовим зросійщенням та українофобією, олігархізацією влади, зовнішньою непривабливістю міста та ін.

7. Суверенність та соборність / руйнація України. Упродовж усього життя І. Низовий був палким та непохитним патріотом своєї Батьківщини, апологетом національного відродження, виборюючи українську правду на теренах проросійськи налаштованого Луганська: «Бо Україна у нас одна, і ми не дамо її розривати на „регіони” і „пісуари”. І ніколи не станемо під „знамйона” нібито наших, але насправді чужих нам різних-усіляких маргіналів-москволюбів!» («„Посполите рушення” несамовитих „патріотів”») [266, с. 19]; «Руйнуємо Україну – аж гай шумить! <...> Триває послідовна, добре спланована й кимось щедро проплачена руйнація Української держави» («Позаростали стежки-доріжки») [265, с. 34 – 35].

8. Державотворення в роки незалежності України. Досмертно люблячи Україну, І. Низовий водночас завжди був непохитний у своїх переконаннях стосовно держави (державної влади). Тому в прозі, як і в поезії, він майже завжди розмежовував образи України-Батьківщини та України-держави, надаючи їм позитивної та негативної конотації відповідно:

«А за що ж нам неслава, а точніше, ганьба – жити в державі злодіїв, невігласів і яничарів?! Чи довго це триватиме? <...> Хіба ж про таку Україну я мріяв, хіба такої старості хотів для себе?! Така Україна мені не потрібна, і такій Україні я не потрібен – такий. Я ж не люблю цю новопосталу державу, не шаную її гетьманів та отаманів, зневажаю наших доморощених панів і підпанків!» («Вилюднюється світ») [236, с. 16].

9. *Українсько-російські відносини.* Проблема українсько-російських взаємин була особливо гострою для митця. Будучи апологетом української незалежності (державної, територіальної, культурної), І. Низовий у своїх творах та громадському житті виступав проти російської шовіністичної політики, «московитів-москалів» [217, с. 16], які заявляли про свої права на володіння українськими землями, вели активну інформаційну війну проти українського населення та активно зрощували на українській території армію прибічників: «Як довго триває ця війна, – іноді думаю я. – Їздимо одне до одного з візитами ввічливості, а самі ховаємо ножаки за пазухою та мріємо відшматувати частину сусідської території – по Дніпро, по Збруч, по Сян, по Одру. А мені особисто не треба ні Поволжя, ні Уралу, ні тим паче Магадана, хоча там повно-повнісінько наших українських кісток – від козаків-першопрохідців до їхніх прапрапраправнуків-шістдесятників» («Винятковість») [228, с. 246].

10. *Звиродніння української нації під гнітом рабської психології, «синдрому» хохляцтва та яничарства.* Українців без національної самосвідомості І. Низовий часто іменує етнофолізмом «хохли». Митець ставить таких людей поза межі українського етносу. Хохли – це «етномаргінальна субкультура» [7, с. 33], яка орієнтується на російську етносоціокультурну систему, перейняла характерний для російської ментальності неприкритий шовінізм, часткову чи загальну нетерпимість до всього українського, цинізм, грубість, жадібність, намагання мати з усього певний зиск.

11. Мова та мовна ситуація в Україні. Процес зросійщення на радянському та пострадянському просторі України, постійні утиски з приводу використання рідної мови і на державному, і на локальному рівнях І. Низовий переживав особливо болісно, тому виступав палким поборником української мови не лише у своїй творчості, а й у громадській діяльності: «Схаменіться, вождики Донбасу, Криму та Харкова! Заговоріть із високих трибун насправді не чужою для вас державною мовою України. <...> Навіщо вам залізні нотки, чавунні матюки і брутальні гасла? Вони не притаманні доброму народові нашому. <...> Українська мова, на відміну від мови північного сусіда, не терпить хамства, мату, а тим паче ненависті» («Іронічний роздум з присмаком печалі») [265, с. 11].

12. Історія. Історична пам'ять та історичне безпам'ятство (манкуртство). І. Низового завжди хвилювали питання невігластва та байдужості українців до власного історичного походження, амнезії щодо історичних помилок державного значення, проросійських політичних та культурно-історичних орієнтацій. Ю. Кисельов в одному зі своїх віршів згадував занепокоєння І. Низового збереженням історичного минулого, національної свідомості та національного багатства, його бажання побачити краще майбутнє для своєї держави: «Українці крізь рабства віки / Пронесли рідне слово на волю. / Доказ є – Низового рядки: / В них Вітчизни тривоги і болі. / Наша сила, – нам каже поет, – / У плеканні козацької слави. / <...> / Час прийшов відродитися нам / В синьо-жовтій державній обнові. / Ми духовний збудуємо храм / На міцній споконвічній основі. / Й, щоби тошно було ворогам, / Жити будемо в мирі й любові!» [72, с. 62].

Збереження та досконале знання історії своєї країни її народом є однією із заporук гідного майбутнього держави та її громадян. Саме тому історична тема в прозовій та поетичній творчості І. Низового є наскрізною: «Історію, як відомо, творить народ. Історія творить, звісно, героїв. Мабуть, так воно і є, за великим рахунком. Але ж істина для всіх відкривається не одразу... Українську „історію” сьогодні „пишуть” (кров'ю) антинародні

вожді й вождики; вони ж визначають (призначають) і своїх, від імені антинародної влади, „героїв”» («Знов поїзд відійшов») [265, с. 81].

13. Орієнтири ЗМІ. Правдиві засоби масової інформації є важливим складником демократичного суспільства. Вони створюють певне інформаційне середовище, у межах якого формується суспільна думка, відбувається пасивна чи активна соціальна адаптація населення, здійснюється просвітницька діяльність за рахунок розширення інформаційних кордонів. На думку І. Низового, українські ЗМІ першої декади 2000-х рр. не лише не виконували покладених на них обов'язків та завдань, але й свідомо дезінформували, деморалізували свою цільову аудиторію: «По радіо – співають, у телевізорі – гопакують, у газетах – реклама й оголошення» («Що спало на думку») [236, с. 16]; «З плином часу газети і журнали, прагнучи більшої популярності, зростання тиражів, а відтак і прибутковості, почали втрачати усталені критерії, геть відмовляючись від загальних принципів, етики й втрачаючи почуття міри. <...> Пресу почали використовувати вже не як пропагандистську трибуну, а як своєрідний орган наклепництва, цькування, погроз і залякувань. Преса зробилася страшною, її почали остерігатися, а затим і боятися як наглої грози чи не менш наглої смерті» («Дещо про журналістику, і не тільки про неї») [265, с. 24].

14. Релігія та віра, що «зведені вже до явного абсурду» [266, с. 26]. І. Низовий був вірянником та намагався жити, за його словами та спогадами його сучасників, за Божими заповідями. Звернення до Бога дуже часто можна зустріти в його медитативній ліриці, де образ Бога часто є тотожним образом гармонії та волі [144, с. 45].

Натомість у прозових творах письменника релігійна тематика розкривається в дещо іншому аспекті. І. Низовий загострює увагу саме на комплексі проблем, пов'язаних із релігією. Авторська натура не сприймає релігійних вакханалій, підігрування церковників державній (часто антинародній) політиці, їхні гріховні діяння та лицемірство, а також показову набожність осіб без церковного сану [142, с. 79]. Особливо жорсткій критиці

піддає митець служителів православної церкви Московського патріархату: «Бо хіба ж то нормально, що церковні ієрархи перебирають на себе неприбутанне служителем Бога та Істини право правити народом, указувати йому, під якими прапорцями й куди йти. А якраз цим і займаються настановлені московським патріархом зденаціоналізовані українофобі-священнослужителі» («Час великої публіцистики») [266, с. 27].

15. Поети і поезія. Літературна творчість в умовах державності.
У творчому універсамі І. Низового одне з центральних місць займає художнє бачення особистості поета та його діяльності. Автор переосмислює цей споконвічний образ, почасти розвінчуючи давні міфи та уявлення про нього, виводить власний відвертий образ творця художнього слова в умовах реального часу [153, с. 138]. Виживання поетів в умовах політичного свавілля, скрутного фінансового становища; вплив поетичного слова на людську свідомість; важливість творення справжньої поезії в умовах тотальних імітацій та кітчю, людської байдужості до прекрасного – усі ці проблеми займають важливе місце в проблематиці прози і поезії митця, в його літературно-критичній діяльності: «Так, справжніх поетів убивають. Хто – це вже інша справа. Одних убивають одразу ж, інших – поспіль, після багаторічних катувань. Убивають кулею, <...>, тюрмами й засланнями, <...> Цькуванням та замовчуванням <...> А нині ще й голодом навчилися вбивати» («Сльоза сльозу не здоганя») [272, с. 331].

16. Екзистенційна криза. Мотиви самотності є наскрізними у творчості І. Низового. Це не тільки самотність творця, а й самотність людини в середовищі абсурду, самотність громадянина у ворожій державі. Екзистенційна криза також передана через мотиви страждання, страху, відчаю та смерті. Прагнення свободи та зрештою позбавлення її через тяжку хворобу, відчуженість від світу – такі проблемно-змістові домінанти прозового та поетичного спадку митця: «Усе минеться, травою поросте, забудеться. І кумедне з трагічним так переплетуться, що годі буде й розібрати, де сцена, а де глядацький зал. Де комедіянти, а де трагіки, де

актори, а де глядачі. По суті своїй життя – туманний ранок і мокра стежина в нікуди» («Винятковість») [228, с. 245 – 246].

17. Природа та її занедбання людиною, екологічні проблеми. І. Низовий народився і виріс у селі, мальовнича, живописна природа якого глибоко закарбувалась у письменницькій пам'яті. Митець постійно марив селом на урбаністичних просторах Луганська. Особливо натхненним співцем природи постає І. Низовий у своїй ліриці, водночас як у мемуарах та публіцистиці милування природою чи ностальгічні спомини проявляються здебільшого контекстуально. Письменницька увага стає більш прикутою до природних руйнацій, пов'язаних із людськими діями чи людською байдужістю, а також із поглинанням природних територій у зв'язку зі швидкісними процесами урбанізації: «Дніпро, бездумно перегороджений п'ятьма греблями, гниє, отруюючи все довкола. Його притоки міліють і висихають, бо живильні поліські болота були бездумно осушені. Карпатські гори руйнуються, бо ліси на їхніх вершинах бездумно вирубувалися. Нам скоро нічим буде дихати...» («Бути – народом!») [217, с. 4].

18. Кохання й закоханість. Закоханість є однією з визначальних рис поетичної натури, саме тому ця тема неодноразово порушується у творах І. Низового. У художній прозі, мемуарах і публіцистиці письменника темам кохання, закоханості та проблемам, пов'язаним із ними, відведено менше місця, ніж у його ліриці, однак їх ігнорування унеможливлювало б створення цілісної проблематико-тематичної картини письменника: «У різний час мене любили ті жінки, яких я не міг полюбити, або ж я любив таких, що не відповідали мені взаємністю, або й геть зневажали мене, уважаючи себе вищими та достойнішими кращої пари. Та нерідко були й щасливі збіги, які давали змогу насолодитися красивим і вельми солодким коханням. <...> ...Зовсім поганих жінок немає – є хороші, кращі та найкращі!» («Сльоза сльозу не здоганя») [272, с. 310 – 311].

Отже, у своїй прозі І. Низовий розкриває низку важливих тем і проблем, які не втрачають своєї актуальності й сьогодні. Цей тематично-

проблемний простір широко представлений і в ліриці митця. Він відкриває перед читачами не лише картину життя самого письменника, а й допомагає простежити важливі етапи розвитку в історії нашої держави.

3.2. Ідіостильова своєрідність автобіографічного дискурсу

Більша частина літературної спадщини І. Низового (лірики, художньої прози та мемуарно-публіцистичних творів) – автобіографічний дискурс.

Автобіографічний дискурс у дослідженні, слідом за К. Риженко, визначаємо як бінарне поняття. З одного боку, це об'єднані спільною тематикою тексти певного митця, які ґрунтуються на самовираженні та самопрезентації автора й «реалізуються через ретроспективний опис власного життя, вербалізацію досвіду, почуттів, переживань, рефлексій з приводу різних фактів і подій особистого чи суспільного життя, свідком або учасником яких він був чи міг бути». З іншого боку, це сам мистецький процес, «особливий творчий акт митця, в якому відбувається перетворення індивідуального досвіду через спогад автора про власне минуле» [339, с. 9].

Твори в межах автобіографічного дискурсу І. Низового «віддзеркалюють події у часі і просторі» [90, с. 8], що дозволяє реципієнту відкрити нові грані в життєписі письменника. Проте варто згадати вислів французького класика А. де Сент-Екзюпері: «Звідки я? Я з мого дитинства», – який є свідченням «колосального значення для формування в людини перших вражень, атмосфери рідного дому, родинних стосунків» [352, с. 3] для розуміння доцільності розпочати своє знайомство з письменником із творів про його дитинство. До них належить, зокрема, безіменне оповідання з циклу нотаток «Мене ж сам Бог охороня», що починається реченням «Я дуже не хотів народжуватися, бо в картопляному льоху, де переховувались од війни мої бабуся, мама й сестричка Люда, було дуже зимно, темно і моторошно» [272, с. 340 – 342].

Цей твір, попри висвітлені в ньому серйозні проблеми в житті письменника, з якими І. Низовому довелося зіткнутися вже з пелюшкового

віку, написаний у доброму, навіть частково гумористичному дитячому стилі викладу від імені самого автора-«пуголовка» [272, с. 340]. На це безпосередньо вказує значна кількість демінутивів («мокре тільце», «воно ж мертвеньке», «крихітне серденько», «сонечко», «чорні оченята», «животик», «гладив по голівці» [272, с. 340 – 341] тощо) та художніх деталей, пропущених через калейдоскоп дитячого світосприйняття. Лише під кінець твору І. Низовий надає слово собі дорослому для підбиття підсумків про причини свого небезхмарного дитинства та про подальше життя в державі, де благополучно й багаторічно культивувалися «суцільна брехня, лицемірство та узаконене насильство над людською особистістю» [272, с. 342].

Грунтовним доповненням цьому творові стане автобіографічна мініповість «Десь там, за соняшниками». Це український еквівалент частково автобіографічної повісті американського письменника Р. Бредбері «Кульбабове вино» [21] – ностальгічного твору про дитинство, літо, друзів, із численними філософськими розмірковуваннями про життя і смерть, машину щастя тощо, про розкриття дитячих страхів та забобонів. Це гімн дитинству з усіма його принадами та жахами, надбаннями та втратами. Повісті побудовані у формі невеликих оповідань, об'єднаних у цілісний твір на основі головних героїв, які фігурують у закріпленому часопросторі як головні персонажі в одних оповіданнях та як другорядні – в інших.

Через відсутність будь-яких натяків на інтенціональну інтертекстуальність між двома творами в мемуарах автора, де він максимально детально розкриває свій життєпис, та через намагання І. Низового у своїй повісті відтворити власні дитячі спогади, які, відповідно, не передбачають орієнтацій на зарубіжну класику, ми дійшли висновку, що міжтекстові зв'язки, які емпірично виявлені нами й можуть бути простежені також іншими реципієнтами, свідчать про таке явище, як рецепційна інтертекстуальність [105, с. 318].

На думку науковців, можливі два аспекти реалізації інтертекстуальності в літературознавстві: як літературний / принципний

художній прийом і як метод прочитання тексту. У такий спосіб інтертекстуальність можна розглядати з двох позицій – читацької та авторської [96, с. 161; 314, с. 26].

Рецепційну інтертекстуальність варто розглядати саме як метод прочитання тексту, коли «інтертекстуальний текст сприймається реципієнтом у безпосередній залежності від уже прочитаного, від його власного тексту (чи інтертексту), і вміння / бажання вибудовувати інтертекстуальні зв'язки» [96, с. 161].

Міжтекстові паралелі простежуються в наданні І. Низовим, подібно до його американського колеги по перу Р. Бредбері, літературного псевдоніму своєму персонажеві. Головний герой мініповісті – Ванько Круподер, названий на честь «близького родича та старинного друга», якого автор згадував у мемуарних нотатках «Сльоза сльозу не здоганя» [272, с. 303]. «Десь там, за соняшниками» також можна визначити як гімн дитинству, але, на відміну від твору Р. Бредбері, сирітському дитинству, схожому «на страшну, але й цікаву казку», до якого «не добігти вже», «птахом не долетіти» [211, с. 37].

Дитина у творі І. Низового, як і діти в повісті Р. Бредбері, – це «дитина-старець» [145, с. 46], яка багато встигла побачити та пережити на своєму дитячому віку, здатна не лише до «фуліганства» [211, с. 26] («грабіжницькі набіги на колгоспний сад», дражніння довготелесого мірошника діда Яриша [211, с. 24, 26]), а й до глибоких розмірковувань, філософських узагальнень: «Хто ж мені повірить, що я – дитина? Скажуть... та вже й не один раз казали: «Воно розсуждає, немов старе. І все то знає, і звідки воно таке взялося?» [211, с. 35]; «сумирними бувають тільки дурники <...> злими бувають тільки дурники...» [211, с. 33].

Подібно до «Кульбабового вина» Р. Бредбері, у мініповісті «Десь там, за соняшниками» І. Низового панує особлива атмосфера – це літня пора, за якої розгортається більша частина твору, виписана в традиціях імпресіоністичної фіксації миттєвих вражень від навколишнього світу: «А

поки що наш світ вмещався в кружалці обрію. Далі цвіли соняшники: високі, широколисті, у вогненно жовтих брилях. Над ними кружляли горобці і бджоли, над ними й сонце кружляло: із соняхів уранці піднімалося вгору, котилося над ними цілісінький день, а ввечері знову пірнало в соняхи. Хочу розказати про наш світ, що жив посеред соняшникових полів і в якому жили ми, соняшникові діти. Я його добре вивчив – до найменшої нірки на вигоні, до останнього ластів'ячого гніздечка під конюшнею» [211, с. 29].

В обох творах розкрито проблеми забобонності та страху. У повісті Р. Бредбері жінка-листоноша Емілія Браун виявляє власну забобонність в упевненості, що всі неприємності в її житті відбуваються через пані Гудуотер, яка замовляє поштою чаклунські книжки. Натомість пані Браун сама була найнезграбнішою жінкою в місті, тоді як підозрювана просто купувала книги для племінника.

У мініповісті І. Низового забобонними є діти на чолі з головним героєм. Оповідач через власну дитячу наївність, бо «був зовсім малим» [211, с. 32], та через побутові байки боїться заходити у високі жито та соняшники, переповнений страхом побачити польових русалок, проте, «як підріс і порозумнішав, то в існування всіляких там русалок вірити перестав» [211, с. 32].

Діти довірливо ставляться до поговорів про магичні здібності загадкової чаклунки – баби Монашки, вірять у різні прояви нечистої сили: «Удень ми наважувались нищпорити в старому й ветхому будинку колишньої поміщиці Крамаренчихи. А як стемніє, то трималися від нього подалі, бо в темряві панських покоїв розкошували всілякі нечисті сили: домовики, відьми, вурдалаки і голі летючі миші-кажани. А в колишній «двірницькій» мешкала столітня баба Монашка, худюща, чорна й схожа на кочергу, бо завжди була зігнута й спиралася на кострубату палицю. Її ми боялися найбільше – вона чаклувала й ворожила, і то завжди на зло людям: уночі перетворювалася на чорну кішку й здоювала людських корів...» [211, с. 30].

Мотив страху та забобонності у творах американського та українського авторів також отримує своє продовження, еволюціонувавши до горору.

Горор – один з найпопулярніших жанрів у сучасній літературі та кінематографі, який упродовж останніх років досяг небувалого розквіту та різноманіття у своєму вираженні.

Засилля картин горору в сучасному мистецькому просторі пояснюється низкою причин. По-перше, це захоплення цільової аудиторії відповідним жанром через його можливість викликати в реципієнта «художній жах» (за визначенням Н. Керола) – безпечні емоційні сплески, здатні «приємно „лоскотати” нерви і пробуджувати неабияку зацікавленість» від спостереження за аномаліями чи потойбічними істотами [39, с. 14]. У такому випадку функційний потенціал мистецтва жахів доволі очевидний – це розважальний засіб, покликаний пробудити певний шквал емоцій особистості, яких їй не вистачає в реальному житті.

По-друге, література жахів у гіпертрофованому вигляді розкриває кризову ситуацію людства та модель поведінки людини в межовій ситуації. Кінокритик А. Помазан у статті «Ідеологія сучасного горору: консервативні цінності та страх звідусіль» зазначав: «Гарний горор працює з колективним несвідомим, досліджуючи актуальні суспільні фобії <...> Горор – це боротьба між порядком і хаосом, між добре знаним та невідомим і тому небезпечним» [114, с. 216].

У такий спосіб реалізується превентивна функція мистецтва із жанровими ознаками горору, яке в контексті соціально-політичних, філософсько-етичних тем розвінчує культивовану не одним десятиліттям культуру страху в сучасному світі інформаційно-психологічної війни, акцентує увагу на глобальних проблемах людства, на індивідуальних людських патологіях (психологічних чи фізичних).

У повісті Р. Бредбері «Кульбабове вино» вбивця Душогуб, якому відведено одну із сюжетних ліній, тримав у страху все місто, убиваючи молодих дівчат. Навіть після його загибелі від руки потенційної жертви люди

все одно, будучи в магичному полоні власного страху, екзальтовані ним, хотіли вірити, що тіло вбитого не належить Душогубові, адже з його смертю померла б і моторошна міська легенда.

У мініповісті «Десь там, за соняшниками» І. Низового ознаки горору проявляються в чотирьох епізодах. Перший із них є наймоторошнішим, оскільки ґрунтується не на чутках, фантазіях і домислах, а на реальних подіях, спричинених трагічним ходом української історії. Це одна зі сторінок голодомору в простому українському селі, жахлива історія канібалізму, із якою зіткнулася родина автора. Схиблена від голоду Лідка Гусакова просить в бабусі І. Низового собі на їжу тіло її померлої п'ятої дитини. Отримавши відмову, божевільна викопує та з'їдає мертву дитину, потім пускає на холодець власну матір, а згодом помирає сама.

Друга картина горору висвітлює цвинтарну тему, неодноразово порушувану І. Низовим у поезії та прозі. Митець досить часто звертається до концептуальних образів кладовищ, могил, хрестів, трун, покійників, що пов'язано зі спогадами про загиблих родичів і друзів. Зокрема, у розглядуваній мініповісті «Десь там, за соняшниками», а також в есе «Незабутнє побачене» автор зображує в кращих готичних традиціях цвинтарну сцену з потойбічною силою – приви́дом матері. Любов до рано втраченої неньки, непереборне бажання зустрітися з нею, пригорнутися до неї хоча б уві сні породжують авторські марення: через власне падіння митець починає бачити «казна-що» [211, с. 31]: «...Прямісінько на маминій (а може, мені так здалося, може, то була інша, чужа) могилі, коливаючись і просвічуючись наскрізь, стояла біла постать, схожа й чимось не схожа на людську, жіночу. Не знаю, скільки я стояв отак, остовпівши...» («Десь там, за соняшниками») [211, с. 31]; «І лише за кілька кроків од зарослого бузком цвинтаря підняв голову, і... побачив неймовірно жахливе щось: на одній із могил, здається, на маминій, коливалася в місячному мерехтливому сяйві біло-прозора жіноча постать, манила мене до себе, гіпнотизувала... На цілу

вічність мої ноги вгрузли в землю. Прийшов до тьми біля порогу нашої хати...» («Незабутнє побачене») [265, с. 33].

Аби адаптувати горорний епізод для вразливого читача й запобігти втраті загального комічного ефекту оповіді, митець згладжує гострі кути, скерувавши в кінці власну розповідь у бік доброго гумору: «Після того випадку, коли дуже розхвилююся, заїкаюся і блідну, через що хлопці, навіть старші за мене, почали мене побоюватись: що з нього, мовляв, візьмеш, як воно прибите лантухом із-за рогу?!» [211, с. 31 – 32].

Отже, цвинтарні мотиви відіграють важливе значення для повноти розуміння трагічної біографії письменника. Відсутність місць поховання батька Данила та матері Насті, фізична й фінансова неспроможність частих відвідувань могили бабусі Уляни та встановлення їй пристойного пам'ятника, туга за померлими друзями, із якими можна поговорити тільки на кладовищі, – усе це автор передає у своїх цвинтарних мотивах, аби «відтворити трагедію однієї людини, у якій втілюється трагедія цілого покоління дітей війни» [322, с. 212].

Третій горорний епізод мініповісті містить історію про дитячу знахідку «зжовклих, аж бурих кісток, не схожих на тваринячі» [211, с. 32] та бляшаної зірочки біля них, що наводить друга головного героя Миколку на думку, що тут поховано його зниклого батька. Цей знайдений «скарб» стає прокляттям для чутливої дитини: «Вовка Щербинин запевняв, що то «фашистська шкелетина» і треба її також продати ганчірникові. Але Миколка, хоч його і вважали недотепою, викопавши із глини іржаву бляшану зірочку, почав кричати, що то не «фашистська шкелетина», а наш боєць, може, навіть його, Миколчин, батько, і що ці кістки треба похоронити отам, на пагорбі, поблизу вітряка. Однак Вовка, відлупцювавши сопливого Миколку, зібрав кістки на свій візок і перегода виміняв на них скляне намисто: своїй клишоногій нареченій Нюрці» [211, с. 32 – 33].

Останній горорний епізод є найближчим за змістовим складником до сюжетної лінії про Душогуба з повісті Р. Бредбері, адже базується на

місцевих легендах про тамтешніх душогубів – парашутистів. Страхітливі історії про невловимих кіднеперів тримають у страху сільських дітей, як і легендарний Душогуб з повісті Р. Бредбері, який викликав страхітливі думки в Тома Сполдінга, одного з головних героїв твору, та його оточення: «Ходили чутки, що в довколишніх полях (а далеко від нашого села і в лісах) переховуються чужі люди, чоловіки й жінки, що вони ловлять малих дітей, шприцами висмоктують із них кров, а м'ясо переробляють на котлети і продають на сумському базарі. Зловити ж їх ніяк не можна, бо вони – парашутисти, з'являються і геть зникають непомітно, мабуть, уночі. Хоча, казали, були випадки, коли вони спускалися з неба і вдень» [211, с. 32].

Образ бабусі-підкувальниці, епізоди з використанням нетрадиційної медицини в лікуванні головних персонажів, філософські роздуми про смерть тощо також свідчать про рецепційну інтертекстуальність між двома творами.

Детально ознайомившись із дитячим світом І. Низового, з передумовами становлення його як літературного творця, варто звернути увагу на юнацько-молодецькі літа автора, на які й припадають перші вагомі проби пера. Характеристика письменника вустами його оточення від шкільних років і надалі в есе «Слова, що запам'ятались» [265, с. 45 – 47], життєвий досвід мандрівника, який детально описано в есе «Романтика мандрів» [265, с. 42 – 45], життя Низового-солдата (сатиричне оповідання «Веремія солдатських буднів» [190]) – усі ці та багато інших творів допоможуть сформуванню більш точних уявлень про вирішальні роки у формуванні професійних орієнтирів, про багаж життєвого досвіду, про події, що лягли в основу багатьох творів.

Зокрема, у «Веремії солдатських буднів» автор у властивій йому сатиричній манері розповідає про своє «добровільно-примусове рекрутство» в лавах радянської армії – «машини, яка переробляє людей на звичайнісіньке бидло. Безсловесне, покірне, безвідмовне» [190]. Будучи від природи за фізіологічними (поганий зір, фізична слабкість) та психологічними особливостями неохочим до солдатського життя, І. Низовий відверто

виказує свою нелюбов до армійського укладу, про що неодноразово зазначає не лише в прозі, а й у поезії.

В одному з епізодів «Веремії солдатських буднів» про перші навчання зі стрільби письменник порівнює себе з персонажем сатиричного роману Я. Гашека «Пригоди бравого вояка Швейка» [34] Йозефом Швейком, військовослужбовцем, відомим своєю незворушністю, оптимізмом та непередбачуваністю діянь. Паралелі з цим персонажем автор згодом проводитиме й у восьмій частині поеми «Останній похорон Комуни» під назвою «Авторський відступ (необов'язковий)»: «Нагадую: / Три роки в ролі Швейка / Дури́в я капітана / Й старшину, / Наслухуючи співи / Соловейка, / Пописуючи лірику / Нічну» [289].

У такий спосіб автор намагається розбавити добрим гумором достатньо непросту тему: життя середньостатистичної людини в умовах радянської армії: «Щастило мені, їй-право, як Швейку... Не встиг нарадуватись успіхом на стрільбищі, як тут одержав сумного (трагічного!) листа: моя дівчина вийшла заміж за Миколу, який щойно повернувся з армії. А клялася ж, що, крім мене, її ніхто ніколи не цілував. Мені б застрелитися, та нічим, карабіни у нас відібрали. Спробував заморити себе голодом, так теж нічого не вийшло: товариш якраз одержав з дому посилку з салом і ковбасою. А смерть через повішення я забракував: надто вже неприваблива смерть із посинілим обличчям і висунутим до самого плеча язиком» [190].

Події більшості творів письменника розгортаються вже навколо І. Низового як зрілої, сивочолої людини, котра багато пережила на своєму віку, здатна до глибокого аналітичного мислення, широких узагальнень. Тому прочитання таких творів закономірно варто відкласти під кінець, аби не лише не порушувати хронологію життєпису, а й простежити зміну в системі поглядів поета, удосконалення ідіостильових особливостей авторської прози, її часткове ідейно-тематичне та проблемне перекодування.

Одним з основних філософських висновків, до якого доходить автор «на зламі двох століть і тисячоліть», – це щоденне звуження світу, змаління

людей, із чим доводиться стикатися постійно, перебуваючи в кайданах дорослого життя: «Яким безмежно широким був світ у дитинстві, коли все вертілося навколо нашого комуністського вітряка й подзьобаного війною шкільного глобуса! І як помітно звузився світ сьогодні <...> Світ звузився – тісно мені в ньому, незатишно» («Такий вузький світ») [265, с. 50 – 51].

В останній нотатці з мініповісті «Винятковість» можна простежити інтертекстуальні зв'язки у стилі викладу та змістовому складнику з романом Ліни Костенко «Записки українського самашедшого» [83]. Фактографія світових катаклізмів і катастроф із паралельним відображенням інформаційної інтоксикації та власних життєвих проблем у творі І. Низового зумовлені хворобою та відчуттям відірваності від світу, самотності:

«Гласність – річ жорстока. Нонсенс, але це саме так. За радвлади, особливо на союзній території, усе було гладко і наперед спрогнозовано. За рубежем щось відбувалося, але ж то – гнилий Захід!

Сьогодні серце розривається від жахливих повідомлень звідусюд. У Бразилії зливи та зсуви ґрунту хоронять живцем сотні людей; у Киргизії гинуть десятки незгідних з владою опозиціонерів; у Таїланді йдуть вуличні бої з жертвами з обох боків; у Росії розбивається літак з елітою польської нації... А що може статися завтра, позавтра? Від чого серце моє знову стиснеться пекучим болем? Що повториться в нічних кошмарах? Боюся заплющувати втомлені від невиплаканих сліз очі...

Хочу спокою. Іще на цьому світі, поки живий, хоча й нездоровий.

Лягаю на спочинок – перевтомився» [228, с. 247 – 248].

Крім окремих творів, які у своїй сукупності розкривають постать І. Низового, існує ще й кілька цілісних художніх автобіографій: «Я з такої глибинки», «Що спало на думку», «Зустрічі без прощань», «Там витокі мої», «Вузлики в пам'яті», «Знов поїзд відійшов», «Замість самосповіді», «З довоєнного та воєнного», «Мої спогади».

У публікації «Багата на події історія села» із розділу „Сьогодні Марківки (публікації райгазети)” збірки «А Марківка – як маківка»

[197, с. 25 – 37] автор у ролі історика репрезентує перед читачем своєрідний літопис свого села. Із науковою точністю митець подає важливий фактографічний матеріал. Ця публікація мала б стати частиною солідної праці з історії села Марківки, яку письменник мріяв укласти, на заваді чому стали соціально-фінансові та географічні чинники.

Проте І. Низовому все-таки вдається створити хроніку рідного села Марківки, хоч і в меншому за запланований обсязі. «Багата на події історія села» дає змогу дізнатися про географію (географічне розташування Марківки, прилеглі села, об'єднані однією територіальною громадою, кількість населення) та історію досліджуваного села в часовому вимірі від XVII ст. до початку XXI ст.

Розділ «З довоєнного та воєнного (за розповідями бабусі)» допомагає глибше дослідити політико-історичний, ідеологічний та соціальний контексти життя роду Великородів. Хроніка родинного життя містить відомості про бабусю І. Низового Уляну, «по-вуличному, Улиту Личманиху» [197, с. 11] – працівницю колгоспу, про її вцілілих від голодовки 30-х рр. дітей – Івана (дядька І. Низового) та Настю (матір письменника), про дядькову родину, про батька Данила, про сусідів, друзів дитинства та, звичайно, про дитячі роки письменника.

Уже з перших рядків читач дізнається про важку долю роду, згодом успадковану І. Низовим: «За кілька років до початку війни мій дядько Іван Великород напивав на Рудці дешеву глинянку під солом'яною стріхою та й перевіз свою матір і старшу сестру з дощенту розкуркуленої та наполовину вимерлої в часи повального голодомору Марківки» [197, с. 11].

Рятуючи від голоду 30-х років свою рідню, дядько й тезка поета Іван знаходить новий притулок у сусідньому селищі – «стареньку й підсліпувату» [197, с. 11] хату-глинянку, та й ту восени сорок першого року зруйнував палаючий німецький літак, який упав прямисінько на неї та змусив бабусю письменника, вагітну матір та старшу сестру переселитися до холодного й

глибокого земляного льоху, де й народився власне І. Низовий, а 1943 р. – до фільварку експериментальної Комуни.

У таких важких умовах малий Іван народжується «ледве живим, із величезною рахітичною голівкою і малим, кволим тільцем» [197, с. 15]. Проте природна жага до життя допомогла дитині не лише вижити після пологів, а й не загинути в повоєнні голодні роки, коли «неможливо було сховати за пазуху не те що бурячину – колосочка житнього!» [197, с. 22].

Порятований від голодної смерті 1943 р. вареною картоплею, цукровими буряками та калійною сіллю, таємно принесених бабусяю Уляною з місця роботи – свинарника, а 1947 р. – мелясою, макухою та рижієвою олією від дядини Марусини, І. Низовий все одно став заручником багатьох хвороб: «Хворіли ми постійно: вітряна віспа, жовтуха, кір; лікувалися травами й попелом (так, попелом, який очищав тільця від блошиних укусів та чиряків)» [197, с. 18].

У своїх творах письменник не раз обстоював думку про те, що, незважаючи на тяжкі, голодні воєнні та повоєнні роки, саме діти з частково зруйнованими долями постають найщирішими патріотами, часто на противагу тим, хто жив повноцінним життям [146, с. 319].

У спогаді «Війна пройшла крізь моє серце» І. Низовий подає короткі, проте вичерпні характеристики батьків, яких волею несправедливої долі йому не довелося знати: «Як важко заповнювати графу „Батько”... Що я знаю про нього? Я його ніколи не бачив. Навіть на фотографії. Навіть уві сні. <...> Він був дуже короткозорим. Працював у колгоспі бухгалтером. Незадовго до війни став комуністом. Евакуювавши артільну худобу й цінний реманент, добровільно пішов на фронт. Його сліди загубилися десь біля берегів Дону, і сельчани, які були з ним, пропали безвісти. От і все, що я знаю про батька. І мало, і багато. Принаймні досить для того, щоб пишатися батьком...

...Як важко заповнювати графу „Мати”... Що я знаю про неї? <...> У смутній дитячій пам’яті мріє: кавалерійська тачанка, прикрита чимось білим, трофейний кінь, багряне листя встеляє лісову дорогу до кладовища... Оце і

все. А може, це мені колись приснилося. Мати була рядовою колгоспницею. І загинула на колгоспній роботі. Загинула як солдат, віддавши на державне піклування двох малих дітей» [217, с. 119].

Образ батька у творах І. Низового є одним із найскладніших та найнеоднозначніших. У його біографії залишається чимало білих плям, саме тому письменник не може сформувати цілісної об'єктивної оцінки відносно нього. Глибокий та детальний опис батька письменник подає у спогаді «З довоєнного та воєнного». Із бабусиних слів – джерела авторських споминів – постає образ приймака-голяка – безвідповідальної людини, яка мала жагу до розгульного життя, пияцтва, потребу в коханках, «буцім, до одруження з Настею він був засуджений до трьох років таборів, відбув термін від дзвінка до дзвінка, але з партії його не потурили й з посади обліковця не усували» [197, с. 12]. Данило Низовий був вимушений покинути вагітну дружину через загрозу розстрілу його як партійного.

З одного боку, І. Низовий засуджує більшовицьке свавілля свого батька, не може пробачити йому національної зради і в найвищому пориві своїх почуттів пише полум'яну поезію «Розстрілюю батька...», у який виміщає весь біль і страждання українського народу та водночас біль свого раннього сирітства, спричиненого радянщиною, свого «антидитинствонька», яке кудись «втекло-поділося» «чи випилось, чи з'їлося» [259, с. 29]:

«Розстрілюю батька... / Найтяжчий свій гріх / Ще більше обтяжую / Кожною кулею! / Прости мені, батьку, – / Я мщуся за всіх, / Кого ти в тридцяті роки / Розкуркулював. / Ти образ вождя / Біля серця носив / І тишив свій сумнів / Уявою хворою, / А голод людей, наче жито, / Косив / Твоїми руками, / Твоєю підпорою! / Розстрілюю батька – / Хай кров, мов іржа, / Покриється мохом, / Розвіється порохом... / А батько мій буде / В могилі лежать / І я вже його / Не вважатиму ворогом!» [200, с. 25].

З другого – Данило Низовий лишається для письменника ефемерним образом рідної людини, якої йому дуже не вистачає в жорстокому, ворожому світі, немилостивому до поета з перших років його життя. Тому пам'ять про

батька, поряд з пам'яттю про матір, тугу за ними автор пронесе з собою крізь усе життя: «Я шукаю батька в містах – / на всіх площах, / у скверах, / у парках. / Може, він десь чекає мене... / Я повинен його знайти! / А знайду – біля нього стану, / щоб закрити в потрібну мить / від свинцю / його серце / своїм» («Батько») [234, с. 25].

У дорослому і, головним чином, у зрілому віці поет, дотримуючись біблійних канонів, уже не вдається до палких осудів свого батька, вважаючи, що власною смертю він спокутував свої гріхи: «Батька ж свого, яким би він не був, я, коли вже став дорослим, ніколи не осуджував, оскільки він пропав безвісти десь на Дону, а це рівнозначне загибелі. Мертві ж сорому не мають – так і в Біблії написано» [197, с. 14].

Г. Виноградська слушно зауважувала: «Оця амбівалентність образу батька, з одного боку, як рідної людини, а з іншого – як представника нелюдської системи, що завдала кривди усій його родині, та й українству взагалі, простежується у багатьох і прозових, і поетичних творах письменника» [27]: «Я ж у запічку, крадькома, / На пожовклий портрет дивлюся: / Ні, чортячого в нім – нема. / Та якщо вже бабуся каже, / Значить, батько не без вини, / Значить, сила ворожа в'яже / Мого тата до Сатани... / <...>/ Я порвав фотокартку тата / І спалив її на вогні. / Навіть попелу після всього / Не залишилося – тільки дим, / Тільки сивий димок від того, / Хто пропащо був молодим... / А сьогодні за фото тата / Я віддав би без вороття / Все, чим доля була багата, / Все, чим грілось моє життя!» («2. Батько. Запізнілі жалі» із циклу «З душевного реєстру») [212, с. 36 – 37].

Нестерпний біль від втрати родового коріння, батьківської хати, рідного села письменник сублимує в літературну творчість, у такий спосіб вписуючи в сторінки української історії свою історію, родинну хроніку, яка стане сполучною ланкою з пережитими роками, сховищем пам'яті митця. Нестача достатньої кількості спогадів про рідних людей, зокрема про матір, компенсувався в автора через спогади про всі предмети, речі тощо, до яких вона була причетна або, принаймні, могла б бути [156, с. 44], наприклад, у

поезії «Не знаю колискової...» образ матері уособлено саме в колисковій пісні, яку, природно, І. Низовий не може пам'ятати через раннє сирітство: «Не знаю колискової... / А донька / Прохає колискової, аж плаче... / Не знаю колискової... / Навіки / Я загубив її... / Не знаю колискової... / Та знаю, / Яка вона потрібна в цю хвилину...» [273, с. 22 – 23].

Досить проникливою є поезія «Мати сіяла льон...» [251, с. 15], де материнська любов уособлюється в образі дитячої сорочки, яку пошила мати з цупкого сукна малому Іванові, бо льон, посіяний нею, за словами автора, пожалала війна. Проте І. Низовий щиро зізнається, що через десятки років потому серед багатства вибору одягу й тканин надав би перевагу тій грубій теплій сорочині з цупкого сукна, що віє спогадами про дитинство та рідну матір, яка вклала у свою роботу всю любов і частинку себе.

Лєвова частка уваги І. Низового в спогадах «З довоєнного та воєнного» прикута до образу дядька Івана – єдиного з уцілілих синів діда Гната та баби Уляни в часи голодомору 30-х рр. та безжально розчавленого воєнними лихоліттями. Ще на початку твору дядько Іван постає як герой-рятівник родини, «майстровитий і бідовий, усе в його руках горіло» [197, с. 12]. Його загибель І. Низовий зображує підкреслено трагічно: «У згвалтовану, розпанахану осколками землю були вчавлені пробиті черепи, потрощені ребра. Там стриміла нога, там чорніла закривавлена рука... Наступного дня михайлівською цілиною, мов граки, блукали жіночі постаті. Серед них і моя бабуся Улита. Та ніхто нікого не знайшов: кров була одного кольору й диміла повсюди, де ще не вщух вогонь битви...» [197, с. 17].

Важливу функцію в розкритті автобіографічного контексту займають мікроновели І. Низового. Мікроновели – невід'ємна частина прозової спадщини митця. Це різновид автобіографічного письма [127, с. 77] – невеликі нотатки з різних періодів життя письменника, які допомагають більш точно відтворити біографічну картину митця, доповнюючи основні відомості з його життєпису, описаного дослідниками та очевидцями, живим голосом спогадів самого автора.

Серед мікронovel автора можна виділити власне біографічні, філософські, пейзажні (імпресіоністичні), психологічні, політичні та гумористичні. Відзначимо також наявність окремої літературної форми серед цього жанру – поезій у прозі [128, с. 22].

До власне біографічних можна віднести мікронovели «Двоє, як очей у лобі», «Герой Мукдена», «Добросусідство», «Чи жива ще Мотя?», «На калиновім мості», «Бої місцевого значення», «Не пійманий – не злодій», «Гули дроти», «Потоп», «Осліплення славою», «Смерть розминулася зі мною», «У раю, скраєчку», «І рак мені відомстив».

Мікронovели «Потоп» та «Гули дроти» розкривають перед читачем важкі умови дитинства І. Низового. «Двоє, як очей у лобі» та «На калиновім мості» знайомлять реципієнта з «піонерським періодом» життя письменника. Мікронovели «Бої місцевого значення» та «Не пійманий – не злодій» змальовують «кримінальне» минуле в авторському селі, зокрема нічну крадіжку «вільхи з громадського луку» для бабусиноного самогону [228, с. 231] і збройні протистояння з сусіднім селом.

«Смерть розминулася зі мною» та «У раю, скраєчку» є споминами про численні випадки уникнення смерті непосидючим І. Низовим у дитячо-юнацькому віці. У художньо-мемуарних творах «Добросусідство» та «Чи жива ще Мотя?» містяться відомості про юнацькі роки життя автора, його любовні захоплення та водночас роздуми про власне життя.

Мікронovела «„И скучно, и грустно”» частково розкриває перед реципієнтом не тільки літературні вподобання письменника, а і його душевний стан як віддзеркалення «непроглядного мороку кінця п'ятдесятих...» [228, с. 230]. Водночас завдяки твору «Осліплення славою» читач може скласти чітке уявлення про риси характеру автора, його моральні принципи, життєве бачення.

Мемуарні нотатки «Ось – моє село...», які І. Низовий визначає як «коротеньку новелу» [211, с. 21], є автобіографічним твором ностальгійного звучання. Туга за малою батьківщиною – це один із лейтмотивів поетичної та

прозової творчості автора та одна з першопричин духовного страждання в реальному житті письменника: «...Не забувається рідне степове село, часто сниться, бо тут, у селі, моє коріння, тут – початок мого життя, перша моя криниця, із якої знову хочу напиться, перша посаджена мною яблуня, плодів із якої ще не куштував...» [211, с. 21].

Найтрагічнішою за своїм змістом є мікромовела «І рак мені відомстив», у якій І. Низовий розповів про свій дитячий промисел із ловлі й продажу раків. Раки, позбавлені життя рукою автора, у майбутньому символічно трансформуються в смертельну хворобу з однойменною назвою рак, відплативши своєму кривдникові: «Через шістдесят п'ять літ рак-неборак з комунівського ставу наздогнав мене і жорстоко відомстив мені за всі образи, вчепившись у мою праву легеню великою клешнею. Тепер я сплачую компенсацію мстивому ракові – тисячами і тисячами гривень (рублі у нас давно скасовані). А рак-неборак злорадствує, не послабляє тиски сталеві клешні...» [228, с. 229].

Класифікувати як філософські можна мікромовели «Як листя за водою», «За туманом...», «Дорога до раю», «Згорю і згасну».

«Як листя за водою» – яскравий приклад екзистенційних роздумів над суттю буття, які автор виражає у формі вечірньої молитви. Смісловим продовженням твору є мікромовела «Дорога до раю», яка утверджує думку, що людське життя – це дуже важкий, складний і болісний шлях (підтвердження цьому – життя самого І. Низового), який потребує титанічних зусиль, аби «не впасти на першому з дев'яти пекельних кіл» та врешті-решт віднайти свій рай, який частково дублює наше дитинство: «Пам'ятай, що в раю квітує твоя райська яблунька, пересаджена з твого дитинства господнім садівником» [228, с. 229].

Екзистенційна філософія «самоти й печалі» [228, с. 234] отримала своє продовження в мікромовелі «За туманом...». Туман як символ невизначеності, життєвої плутанини водночас постає й символом надії, адже там, де закінчується туман, зорові відкриваються нові життєві горизонти. У

життєвому тумані, у вихорі буденної суєти легко можна втратити зв'язки навіть з найріднішими людьми. Як приклад цього автор наводить уривок із вірша Н. Тихого «Людмила»:

«Людо? Людо, озовися!»

Тихо... Й знов на повні груди:

«Людо, де ти?»

На узліссі

Хтось шукає, кличе Люду... [228, с. 234].

Мікроновела «Згорю і згасну» є своєрідним підсумком життя, де наперед проступають екзистенційні положення про людські страждання, смертність, недосконалість і самотність. Мікроновела за своїм змістовим наповненням є філософським твором, а за жанровими ознаками, разом із мікроновелою «Принадливе містечко», належить до поезії у прозі – творів, де на перший план виразно виступає авторське поетичне начало (ліризм, мелодика, спорадичне римування і яскрава образність), якому відчутно поступається проза.

Імпресіоністичними творами можна вважати мікроновели «А зорі тут і справді тихі» та «А верби ростуть собі». В імпресіоністичній художній замальовці «А зорі тут і справді тихі» автор ототожнює життя в рідних йому селах із життям на волі, тоді як перебування в міському квартирному приміщенні в поезії «Приходить до мене...» [200, с. 17] він порівняв з існуванням у панельній коробці, норі, що по суті є символічними образами неволі. Будучи співцем сільських місцин, І. Низовий високо цінує заспокійливу, медитативну силу природи, злютованість із Всесвітом, яку відкриває природна краса в усій своїй непорушності, стабільності, значущості.

«А верби ростуть собі» – це твір-спогад про авторський «горбатий город», де все «росло і буяло» [228, с. 232]. Перекладаючи імпресіоністичні мазки на словесну палітру, письменник ніби проводить екскурсію перед читацькою аудиторією, звертаючи, проте не затримуючи її увагу на

конкретних образах: «Он там під гудинням ховалися пухирчасті ніжинські; трохи нижче, неподалік болота куталася в полотняні мережива капуста. На прикордонні городу й сіножаті кучерявилися верби, які вирости із забитих мною кілочків» [228, с. 232]. Згадані письменником верби є не тільки його зв'язком «з далекою минувиною» [228, с. 233], а й символом незламності: «Їх зрубували не раз, не двічі: на будівництво хлівця, на ремонт огорожі, на дрова. А вони знов ростуть собі й ростуть...» [228, с. 233]. Цим вони уподібнюються до образу самого письменника, незламного, нескореного до кінця своїх днів, на чому наголошував О. Дудник: «Оте глибинне коріння ще наших пращурів – ось воно проросло таким терновим коренем, незламним!.. Ламають, ламають його – а він (І. Низовий – А.М.) усе одно піднімається з землі і по весні проростає зеленим гіллям, квітами – і квітами своєї поезії. Бо його поезія чудова!» [326].

Серед мікронovel письменника є також психологічні «коротенькі новели» (за визначенням автора) інтимного змісту – «Старий романс» та «Відполовіло жито». Вони, на відміну від інших мікронovel, які є мікроповіданнями чи мемуарними нотатками, не містять автобіографічного змісту й цілком відповідають своїм жанровим ознакам: містять мінімальну кількість персонажів, гострий конфлікт та несподівану розв'язку.

«Відполовіло жито» – мікронovela про сімейні цінності, вимушену жертвність і скалічені долі. «Старий романс» є досконалішим і складнішим твором із точки зору «стилеформи» [71, с. 33], а тому потребує більш детального роз'яснення. Він розкриває психологію почуттів закоханої пари в кращих імпресіоністичних традиціях автора. Фіксація миттєвих вражень головного персонажа під впливом дівочого погляду передає в стислому вигляді шлях перебігу стосунків середньостатистичної закоханої / сімейної пари. На початку – це власне закоханість із притаманною для неї ейфорією, відчуттям цілковитого щастя, мрійливістю. Згодом перші враження та почуття руйнуються буденністю, побутовою рутиною, неминучими конфліктами та сварками. Діапазон вражень персонажа вміло розкритий за

допомогою численних засобів художньої виразності, серед яких в авторському ідіостилі чільне місце належить епітету [138, с. 347] (у цьому контексті поєднаного з гіперболою, метафорою та порівнянням). Важливо наголосити на наявності в тексті осінніх мотивів – одних із найбільш поширених у пейзажній поезії та прозі автора [132]. Такі мотиви сам І. Низовий назвав «сиво-осінніми настроями» («Сльоза сльозу не здоганя») [272, с. 343]. Це й відповідна гама кольорів – «туманна», «сіра» [211, с. 21] та концептуально-символічна образність – «сірий дощ» та «листопад» [211, с. 21] як символ угасання, змертвіння почуттів: «Ще хвильку тому Вона вся аж світилася від первісно-непідробного щастя, і Він бачив у її зеленкуватих очах своє незвичайне, багатообіцяюче майбутнє. Та коли перші роздуми затьмарили її чоло, і Вона погасла лицем, Він прочитав у темному дівочому погляді своє велике минуле – буденне, сіре й надокучливе, мов осінній дощ. Туманною завісою між ними – дійсність: її цвітіння і його листопад» [211, с. 21].

На додаток до всього митець вводить інтермедіальний складник – «романс Роцина з кінофільму «Різні долі»...» [211, с. 21] як спосіб передбачення майбутнього закоханих.

Гумористичною мікроновелою є «У Ромнах маківники солодші», де автор розповідає про куштування смаковитих маківників – випічки з маковою начинкою. Для досягнення комічного ефекту розповіді маківник номінований письменником як «наркотична страва», «наркотик», «нелегальна страва» [228, с. 227]. Отже, використання гумору, іронії та сарказму є притаманною рисою не лише для багатьох ліричних творів митця. Види комічного трапляються також і в прозовій спадщині І. Низового. Яскравим підтвердженням цьому є мікроновела «У Ромнах маківники солодші», де автор уміло обіграє буденні, здавалося б, події, комічно наділяючи їх додатковими смислами: наприклад, пиріжки з маком постають перед читачем у вигляді «збадьорливих найліпших пиріжків»; від маківників письменник та його гурмани-оточуючі ловлять «кайф» [228, с. 227]. До того

ж, не без ноти іронії, митець приписує до когорти любителів заборонених смаколиків самого Т. Шевченка: «Хіба й Шевченко, буваючи не раз тут, на ярмарку, зі смаком наркотик цей не споживав, охоче куштуючи маківники?» [228, с. 227]; «У затінку Шевченка кайф ловив я...» [228, с. 227].

«Нема пророка на задвірках», «Посіпаки Януковича», «Не рудий Панько», «Я скучив за Майданом» є мемуарними творами політичного ідейно-змістового спрямування, де автор порушує важливі проблемно-тематичні аспекти української державності часів Незалежної України: політичне свавілля, професійна некомпетентність та невиконання службових обов'язків народними обранцями, аморальність їхньої поведінки, значущість Майдану в українській свідомості як символу пробудження нації, священного місця народного волевиявлення.

Лейтмотивом усієї різножанрової творчості І. Низового є утвердження української ідеї. І. Низовий – поет Соборності України, «справді український поет» [223, с. 42]. У прозі письменник неухильно дотримується того ж курсу, виступаючи апологетом Української Єдності та Незалежності.

У ліричних творах І. Низовий, удаючись до саморефлексії, неодноразово порівнював себе з Україною: «...Хіба ж я можу рвати на частини / себе, свій рід, що вижив для добра, / єдинокровне тіло України?! / Ми зрощені досмертно вже, навік – / хоч дві руки, та серце в нас єдине: / соборний Київ...» («Я знудьгувавсь за добрими людьми...») [257, с. 21].

Такі авторські порівняння є цілком природними, виходячи з біографічних даних митця. І. Низовий є по суті сполучною ланкою між Західною та Східною Україною. Письменник народився на Сумщині, де пройшло його круглосирітське дитинство, у юні роки жив і навчався на Львівщині, створивши там свою першу родину з дружиною Людмилою та сином Ігорем, а з 1965 року він переїздить на Луганщину, де проживає останні сорок п'ять років свого життя, створивши нову родину з дружиною Ліною та донькою Лесею: «Все життя намагаюся злучити Захід і Схід – / від луганської доньки втікаю до львівського сина, / двоєдина любов притягає

мене, мов магніт, / в кураїні-чорнобиллі мій западається слід, / і в холодній росі остигає сльоза, мов жарина» («Все життя намагаюся злучити Захід і Схід...») [244, с. 53 – 54].

Авторське ототожнення себе з Україною свідчить про невіддільність справжньої людини-патріота від своєї Батьківщини. Така духовна єдність забезпечує і єдність фізичну: біль, спустошеність одного відлунюють в іншому: «я мертвий давно й одночасно донині живий. / Я розділений навпіл, як вся Україна сучасна, / і до купи зліпити себе не спроможусь ніяк / через те, що в мені не примиряться зроду ворожі / егоїзм український і егоцентризм хутірський» («Аз Єсмь») [244, с. 103].

I. Низовий позиціонував себе як стигматик нового покоління, чиї тілесні та душевні рани викликані, однак, не релігійними мотивами, а духовним єднанням зі своєю Батьківщиною – її теперішнім та минулим, зі своїм родом, народом. Ліричний герой автора є емпатом, що «приймає тривогу» [206, с. 31] та гостро реагує на національні та світові катаклізми, проєктуючи болі України на болі власного тіла. Свідченням цього є поезія «В сивій пам'яті», де автор засуджує ворожі намагання приспати та буквально поховати українську козацьку історію та неодноразово робить акценти на наявності символічних стигмат на власних тілі та душі: «Крізь пільму сторіч, / Мов сто свіч крізь ніч, / До моїх до віч / Продирається Січ, / *Закипаючи у моїх очах,* / Мов козацька кров на чужих мечах... / Знову Січ січуть – сто струмків тече. / *Не мене січуть, а мені ж пече. / Січ кричить з очей, із моїх очей* – / Так кричать з печер кремаційних печей» [249, с. 22].

Як і у своїх поетичних творах, у прозі митець створює цілісний образ України-Низового. Перед реципієнтом постає персонаж якісно нового типу – «людина-проєкція» [139, с. 42], життєва доля якого відбиває чи повторює долю всієї країни чи окремого її регіону: «Пропаде, загине Україна – пропаду, загину і я, і весь мій рід, і весь мій, наш світ» («Великий час покути») [266, с. 82]; «Вимирає моє село – болить моя душа. І я помру далеко

від рідного села, і мене скоро забудуть і в Луганську, і в рідній Марківці... («Вузлики в пам'яті») [265, с. 71].

Цілісний образ «України-Низового» найяскравіше постає в метафорично-асоціативних паралелях (переплетіннях образів із політичної та медичної сфер), які автор майстерно застосовує для передачі загального нездорового фону, різних проявів хворобливої ситуації в державі.

I. Низовий влучно та досить символічно називає політиків, які зазіхають на державну цілісність і національну єдність, хірургами та патологоанатомами, які без докорів сумління шматують тіло України, а «зробивши свою „операцію-провокацію”, задоволено потирають-умивають свої ручки-загребучки: успішно!» («Навіки – разом!») [266, с. 22].

Подібна асоціація з хірургічним столом виникає в автора під час студіювання української історії, у якій його народ нічого не вчать помилки минулого, що, своєю чергою, може стати невтішним прогнозом щодо національного майбутнього: «Читаючи історію України, я почуваюся тяжкохворою людиною на операційному столі, якій без наркозу видаляють смертельні метастази, причому ніхто не гарантує щасливого результату, повного відновлення життєдіяльності хворого. Я усвідомлюю це, але не відмовляюся від операції-експерименту – видужання має прийти через біль, треба лишень витримати його, не померти...» («Сльоза сльозу не здоганя») [272, с. 287].

У такий спосіб простежується нерозривний зв'язок двох персонажів – України та ліричного героя. Цілісний образ «Україна-Низовий» [126, с. 55] у контексті двох попередніх цитат можна витлумачити так: споконвіку Україну шматували іноземці та «правнуки катів і «яблучка від яблуньки» вірних прислужників-приспівників тих людоморів і душолюбів», які «живуть ще й благоденствують на трагічній українській землі» («Українська трагедія») [266, с. 122]. Ліричний герой в образі автора після перепрочитання історії України ніби фізично переймає всі її «хвороби» – іноземні загарбання, національні розколи, війни, голодомори, правління-панування «нібито своїх,

а насправді чужих громадян – комуністів, регіонщиків, соціалістів...» («Українська трагедія») [266, с. 127], що в сукупності своїй і породили «смертельні метастази» [272, с. 287] на «тілі» України та на авторському тілі, відповідно.

І. Низовий дає визначення також головній національній хворобі та низці інших, не менш страшніших, породжених нею: «Точний діагноз нашої головної національної (я б сказав – малоросійської) хвороби давно вже встановлений: *кучмізм*. Хоч ми вже й поміняли всі „вивіски” й білборди, напилися всіляких „цілющих еліксирів”, застаріла хвороба не зникла, а жахливі її симптоми проявляються ще наочніше, ще загрозливіше» («Час великої публіцистики») [266, с. 27 – 28]; «Бійтеся самих себе, лікуйтеся від небезпечної ракової пухлини, яка називається древнім словом: *яничарством*» («Жертви перемог і поразок») [265, с. 9]; «...Тішимося сосновим спокоєм, повною відсутністю відчуття причетності до „регіонального шабашу” Луганська та сватівської хвороби з діагнозом „*сепаратизм*”» («Від Сіверського Дінця до сіверського Сейму») [266, с. 132 – 133]; «...У хахлів і малоросів, у крові – *рабство*. Діагноз хвороби є, а от ліків – немає» («Так вороги, чи, може, усього-навсього „воріженьки”?»») [204, с. 647].

Отже, прозова спадщина І. Низового в комплексі з його ліричним надбанням становлять автобіографічний дискурс письменника. У мемуарно-публіцистичних творах митець переосмислює різні етапи свого життя та життя своєї країни, вводить цілу галерею персонажів (героїв та антигероїв) для відображення суспільно-політичної та мистецької дійсності тих часів, створює злютований образ якісно-нового типу – «Україна-Низовий», експериментує з метафорично-асоціативними паралелями, елементами горору в концепції реалістичного зображення дійсності. Для окремих зразків прози та поезії І. Низового характерними є інтертекстуальні перегуки з творами світової та національної літератур.

3.3. Жанрово-стильові особливості художньої прози, мемуарних творів та публіцистики

Жанровий спектр прози І. Низового становлять статті, есе, нотатки, мікромовели (мікрооповідання), акварелі, новели, новела-казка, оповідання, повість, повість-есе та ін.

Сам автор подекуди зазначав у підзаголовках жанровий різновид своїх творів, часто руйнуючи канони жанрового поділу: наприклад, авторські мікромовели більше тяжіють до мікрооповідань чи взагалі мемуарних нотаток, малюнок «Дощ благословен» за своїми формальними й змістовими ознаками є аквареллю, оповідання «Молоде-зелене» за всіма параметрами краще віднести до новели, а в мініповісті (за визначенням автора) «Винятковість» І. Низовий відверто зізнається: «Щось повість у мене не витанцюється. Якись розхристані начерки – і тільки. Упевнююсь: я не прозаїк, я читач хорошої (чужої) прози. І не більше. Кожному, як мовиться, своє. Журналістика вбила в мені прозаїка і не дала розвинутися як поетові. Це слід визнати. І я, грішний, хоч і неохоче, це визнаю» [228, с. 244].

Описуючи процес створення нового літературного твору, митець наголошує, що структурна, родова й жанрова визначеність приходять до нього лише під кінець, бо написання твору – це невідконтрольний авторові процес виверження творчої енергії, думок і переживань, а тому запланований від початку жанр, урешті-решт, може виявитися чимось неочікуваним і для самого творця: «Хід твоїх думок скеровує чи не сам Господь-Бог, а рукою твоєю водить, певне, само провидіння. Ось перший рядок, мов перший крок у повній темряві незнайомою стежкою: м'який, обережний попервах, незабаром він стає твердішим, упевненішим, а очі при звичаються до мороку й починають вихоплювати з нього окремі деталі та штрихи...» («Мене ж сам Бог охороня») [272, с. 304].

Новели та оповідання І. Низового, як і фактично вся його проза, містять автобіографічну (часто з домішками художнього вимислу) сюжетну канву, розкриту в ідіостильовій манері автора.

Перші письменницькі спроби в цих жанрах здебільшого абстраговані від біографічного складника І. Низового. Оповідання та новели порушують важливі для загостреного світосприйняття молодій аудиторії (у вікових рамках якої перебував на той час сам митець) питання й проблеми, як-от: соромливість, невпевненість у собі, закоханість, яка робить людину сильнішою в усіх виявах, пошук себе у цьому світі, самодостатність (оповідання «Вишні цвітуть у травні»[192]), кохання та віра у свого партнера наперекір суспільній думці, хвороба та чудо-зцілення завдяки підтримці коханої людини (оповідання «То найтонша струна» [296, с. 4]), сила материнської любові та готовність до самопожертви, ненависть до фашизму та смертельна боротьба з ворогом (новела «Мужність жіноча» [286]).

Перемогу над постулатами «Теорії відра з крабами» (crab mentality / crab bucket theory) зображено в новелі-казці «Крила», яку разом із новелою «Дід Мороз із мого дитинства» можна віднести до творів новорічно-різдвяної тематики. Концепція «Відра з крабами» описує тип поведінки, зумовленої бажанням применшити досягнення тих членів суспільства, яким вдається бути більш успішними, ніж іншим.

Маленька ялинка – головний персонаж новели-казки «Крила» покидає своїх пихатих сусідів – осокори та липи, які «були не схожі на неї, бо була вона і взимку зеленою і юною, а вони щоосені розгублювали своє вбрання, і зараз, щоб приховати свої оголені сугулі плечі, притрусилися білим снігом» [283]. Самотність серед оточення заздрісних і грубих дерев спонукає вічнозелене деревце до пошуку власної долі, свого місця у величезному, незнаному їй досі світі, до втілення своїх мрій: «А Маленька Ялинка прилетіла в місто. Її радісно зустріли. Одягли в казкове вбрання. Засвітили на ній різнокольорові вогні. Танцювали навколо неї. Співали про неї пісень. І Маленька Ялинка забула, що недавно вона була самотньою» [283].

Більш пізні новели й оповідання природно відрізняються ідейно-змістовим наповненням та стильовою манерою, розширюється також спектр висвітлюваних проблем. На зміну палкому молодому оповідачеві з юнацьким

максималізмом і схильною до закоханості вдачею (закоханістю в протилежну стать, у людську мужність, вірність і відданість, у природу), із вірою в себе, у людство, приходять обтяжений життєвим досвідом чоловік із новою, розхитаною вірою, з новою правдою про навколишній світ, без молодецько-оптимістичної полуди на очах.

Зокрема, соціально-психологічні новели «Дід Мороз із мого дитинства» та «Щось дитиняче, наївне...» висвітлюють психологічні травми дитинства автора, зумовлені раннім сирітством, голодом, дитячими образами на тоталітарний режим з його вождями, рабську психологію частини українців. Ці травми не відпускали автора до самої смерті, про що свідчить його творчість, де цим проблемам відведено одне з центральних місць.

У новелі «Дід Мороз із мого дитинства» від імені малого Іванка Низового розкриваються глобальні проблеми дітей війни на тлі незначних, здавалося б, дитячих, страхів: «огидного павучиська» у кутку, страшного Діда Мороза, якого намалювала багата дитяча уява: «Тук-тук-тук! То Дід Мороз постукує важким костуром по стінах нашої хати. То він замалював шибки неживими холодними квітами. Хоче вдертися до хати й остудити гарячий черінь печі» [211, с. 3].

Проте справжній страх всенаціонального масштабу прихований у деталях. По-перше, це війна та зруйновані нею родини:

«...Вночі снилася війна. Татко сидів на війні й вистругував ножом такі гарні лижви з пахучої соснової шалівки. Сидів спиною до мене, і я ніяк не міг побачити його обличчя. Я ж ніколи не бачив його! Навіть на фотографії...

Прокидаюся.

– А де Дід Мороз, бабусю?

– Спить іще.

– А татко на війні теж спить?

– Спить, – бабуся чомусь схлипує. – Вічним сном заснув... Земля йому пухом!» [211, с. 4].

По-друге, це голод, який не можна вгамувати перепічкою з «торішніх висівок» і «жолудевого борошна», посоленою слізьми: «У чорній пащі печі потріскують сухі вільхові цурпалки. Ядучий дим точить з бабусиних очей сльози, і вони капають прямісінько в макітру. Бабуся не витирає очей – з того часу, як скляна сільниця безнадійно спорожніла, бабуся завжди плаче над макітрою. Перша перепічка – моя. Гаряча, з хрустом. Пхинькаю. – Ой, лишенько, знову пересолила, – бідкається бабуся» [211, с. 3].

Гостродраматичне завершення твору забезпечується використанням пуанту: «Вранці не було нічого: ні ялинки, ні Діда Мороза, ні гостинців. Була солоня-пресолоня перепічка та кухлик меляси – її приніс наш сусіда, дядько Михайло. Бабуся плакала біля печі – дрова були сирі й густо-густо диміли. А за вікном реготала пришелепкувата зима» [211, с. 4].

Блискавичну письменницьку майстерність І. Низовий продемонстрував у соціально-психологічній новелі з елементами містики та горору «Щось дитиняче, наївне...», в основі якої – розвінчання культу Й. Сталіна. Образ вождя народів митець колоритно вписує у трагічно-контрастний опис сталінської епохи на фоні фальшивої оптимістично-патетичної радянської пропаганди: «...Він був (я це добре пам'ятаю з газет і лозунгів) Генералісимумом, і це його найвище звання писалося повсюди з великої літери і вимовлялося всіма так, що велика літера, хоч її й не видно було, заслоняла собою все: розруху, злигодні, голод, несправедливість голови нашого колгоспу Рябошапки, жорстокість польового об'їждчика Яковошки, ногу-дерев'янку косаря Прокопа, суцільну рану замість обличчя дядька Скринника, вісім «похоронок» на синів моєї бабусі Уляни, забур'янілу могилу моєї мами, що загинула зовсім молодою на каторжній колгоспній роботі восени сорок третього. Та велика літера була більшою, ніж сонце, бо сонця за нею ми не бачили, його, мабуть, тоді й не існувало» [211, с. 8].

Сюжет новели переносить реципієнта на «велику-величезну площу» (з натяком на Червону площу в Москві) разом із головним героєм – утіленням потрощеного сталінською машиною покоління людей, які вже нездатні щось

змінити у своєму заскоружлому менталітеті, бо звичка боятися всього і всіх в'їлася в їхні гени, мов іржа (за словами Микити Чернявського в авторських споминах «Зустрічі без прощань») [223, с. 41].

Величезний гамірний натовп «заблуканих у розгубленому світі» людей у зовсім нечуваний у ту пору спосіб зустрічає вождя народів. І. Низовий змальовує цілий феєрверк людських емоцій, які починаються зі сліз, плачу, шуму. Генералісімуса, який до того ж «сам іде!» [211, с. 5], ніхто не слухає, його авторитет зломлено, що вже надає новелі фантастичного забарвлення.

На історичній арені два народні табори. З одного боку, прибічники Й. Сталіна та залякані політикою репресій люди-раби:

«– Кланяйся, придурку, – шепоче мені звідкись із минулого-призабутого сільський міліціонер дядько Соломка.

– Вклонись йому, голубе, – благає мене бабуся Уляна. – Голова ж тобі не відвалиться...

– Руки цілуй! – суворо велить директор нашої напіврозваленної, холодної і голодної хутірської школи Іван Оврамович.

– „Спасибі” скажи йому за своє щасливе дитинство, – розважливо радить клубний художник Падалка, той, що скаліченою на війні рукою малював колись величні портрети вождя і вчителя всіх народів» [211, с. 6].

З другого – на площі також присутні ненависники одного з найжорстокіших правителів усіх часів і народів, хто «осудив, а може, і прокляв навіки» [211, с. 8] радянського бога. Автор вустами головного персонажа описує, що «відчував на собі презирливі погляди юрби, бачив мільйони й мільйони потемнілих очей, на дні яких яскріли колючі жаринки зненависті й презирства» [211, с. 7].

Головний герой бідкається у своїх почуттях упродовж усього твору. У час, коли ним оволодіває «первісне, підсвідоме, із маленства прищеплене, неначе „віспа”, схиляння перед цією страхітливою й разом з тим беззахисною людиною, навіть не зовсім людиною, такою, як усі, а більше істотою, тінню минувшини» [211, с. 7], він проявляє людські співчуття до «колись

всесильного й усіма (про це говорилося і писалося) улюбленого, а нині такого самотнього, беззахисного і безпорадного» [211, с. 6] чоловіка. Іншим разом герой відчуває глибоку ненависть, викликану чітким усвідомленням усього того горя, яке диктатор приніс українському (і не тільки) народові.

Така амбівалентність поведінки головного персонажа не викликає подиву, адже він уособлює багатостраждальне, морально знищене покоління дітей-сиріт – коліщаток великої системи, побудованої на людських кістках: «Я ніби знову став хлопчиком із глухого й сліпого повоєнного села, голодного й обідраного, обдертого продподатками й знесиленого кріпацькою працею, недородами та постійним недоїданням» [211, с. 7].

В уявному діалозі зі Сталіним простежується боротьба двох сутностей однієї людини – маленької, морально скаліченої, осиротілої людини-дитини, для якої батько народів – міфічний ідол для поклоніння, та іншої – вільного, незалежного, здравомислячого чоловіка, яка бачить за радянською мішурою всю справжність у її трагічному сенсі:

«– Откуда будеш? – нарешті заговорив він, звертаючись чомусь до мене.

– З України, – кажу, – з ковпаківської та руднівської сторони.

– І хто ти єсть?

Я розгубився. Дійсно, хто я такий? Хто ти єси, чоловіче безрідний, жалісливцю сльозливий, безпринципна істото Божа в подобі людській? Ти ж повинен лютою ненавистю палити того, який напівсидить-напівлежить перед тобою на нарах, і того, що наклеєний на задньому склі таксі та приватних машин. Це ж він прирік тебе на сирітство, голод і холод, на вісім кілограмів курячого „посліду” щомісяця, на всі дитячі й недитячі хвороби, на отруєну лицемірством властей юність, на зневірену зрілість! Ненавидь його, плюнь йому межі очі, вдар його, нарешті: таких, як він, бити можна і треба. Не просто бити – вбивати! Привселюдно, на головній площі розтерзаної ним країни.

– Ти ж гордий і незалежний! У тебе ж є свої погляди й думки, своя громадянська позиція, свої переконання, своє...

Хтось, незнайомий мені, підштовхує мене ближче до поверженого бога, підказує: „Скажи йому все! Відверто скажи, не бійся. Він несправжній. Він навіть і не схожий на того, який узяв тебе за сина і вважав байстрюком...”.

А я лепечу щось дитиняче, наївне, несусвітне: мовляв, хоч і жилося холодно-голодно, хоч і голо та босо ходилося, а все ж... ми вірили вам і любили вас, і плакали, коли ви померли... А ви ж, як бачу, не померли... ви не можете померти... боги не помирають ніколи... Ви прийшли до нас... пожаліти нас хочете, пригріти біля своєї батьківської шинелі...

Чи це я таке говорю, чи це хтось інший за мене промовляє? Як же я зневажаю того, хто таке говорить! Він же раб, він же...» [211, с. 9 – 10].

Читаючи такі одкровення, читачеві важко уникнути емпатійного ставлення до морально скаліченої людини, яка з дитинства втратила найцінніше й тепер прагне знайти хоч якісь зачіпки, які б пов'язували її з родиною: «Мені хотілося знову стати маленьким і довірливим пастушком, школяриком-початківцем і підійти до нього ближче, зовсім близько, й погладити рукав його шинелі (таку ж і мій батько, мабуть, носив, у такій же, мабуть, і загинув), доторкнутись до маленьких тьмавих зірочок на простих суконних погонах. <...> Чого ж мені так шкода цього вихідця з моторошних років, із тамтого світу? Хіба він чимось нагадує мені мого батька, якого я ніколи не бачив, після якого і фотокартки не лишилося?» [211, с. 8 – 9].

З культового образу Сталіна автор знімає всю пихатість, бундючність, грізність, осатанілість, зображуючи його байдужою, приреченою, старою, хворою людиною з величезним тягарем людського горя на плечах, через що йому важко переставляти ноги, його плечі зігнуті, а «поли шинелі мели бруківку» [211, с. 7].

За допомогою літоти митець досягає у своєму писанні образу Й. Сталіна, «втомленої і непрощеної людській долі, стражденної змученої душі» [211, с. 6], значного ефекту: «Він мовчав, тільки ще більше

спохмурнів, ще дужче постарів, аж поменшав ніби, думав, що відповісти? Боровся з собою, душив у собі гнів чи викликав звідкись із забуття свою хвору совість?» [211, с. 8]; «І він якось іще більше змалів, знітився, втомлено зсутулився у своїй сірій, мало не до п'ят, шинелі» [211, с. 6].

Численні натяки на кшталт «я почув глуху, мов з того світу, одну-однісіньку коротеньку й гірку фразу...» [211, с. 6], «схиляння перед цією страхітливою й разом з тим беззахисною людиною, навіть не зовсім людиною, такою, як усі, а більше істотою, тінню минувшини, привидом колишнього життя-нежиття» [211, с. 7], «він ковзнув по мені байдужим невидячим поглядом...» [211, с. 7], «вихідця з моторошних років, із тамтого світу» [211, с. 9] підказують реципієнтові, що перед ними мрець, «повержений бог» [211, с. 10], і надають новелі містичного звучання.

Не можна не зауважити на елементах горору, які додають істотного смислового навантаження зображуваним реаліям сталінської епохи. Серед усього свого творчого спадку апогеєм горору, на нашу думку, І. Низовий досяг саме в новелі «Щось дитиняче, наївне».

Ідучи слідом за Й. Сталіним, головний герой потрапляє до скотобійні (чи людинобійні?!), яка яскраво відображає каральну машину Радянського Союзу за часів сталінського правління: «Повсюди сторчма стояли товстенні колоди зі встромленими в них сокирами. А на підлозі – гори мослакуватого м'яса, із якого ще сочилася кров і стікала брудними струмочками в одну величезну димлячу калюжу. Що це – м'ясницька якогось гастроному, чи цех забою тварин? І чому він, страхітливий і незбагнений, привів мене й ще кількох із юрби саме сюди, у цей кривавий бедлам? І чи не людей тут розрубують на шмаття замість биків та баранів? <...> Сам не на жарт перелякався, а йду. І всі йдуть, хоч, певне, теж перестрахалися в цій незрозумілій чи то м'ясницькій, чи то катівні» [211, с. 7].

Оповідання «Апулей» присвячено випадку з авторської студентської пори. Це сатира на студентське життя та водночас один із глибоко повчальних творів І. Низового, який розкриває низку завжди актуальних

проблем: невігластво та педагогічна гуманність, висміювання фізичних недоліків людини, пиятика молоді.

На особливу увагу заслуговує персонаж викладача – «Антика» – «так студенти скорочено називали викладача античної літератури» [211, с. 16], який, попри свої зовнішні фізичні вади («не вимовляв деяких твердих звуків і, що нас особливо веселило, ніби ковтав звук „ель”», говорив не „Апулей”, а „Апуей”» [211, с. 16]), студентські насмішки («йому, очевидно, було незручно, і... дуже обидно» [211, с. 16]), був справжнім педагогом, об’єктивно оцінюючи студентів за їхні знання, а не за негідну поведінку:

«Інокентій Аполонович (добрий, милий дідуганчик, як мені обидно, що я досі не знав вас як слід і разом з усіма насміхався з вас, із вашої дивної і незрозумілої любові до античної літератури, латини!), наш „Антик”, наш „Апулей” зрозумів мій стан і... пішов мені на виручку:

– Давайте вашу залікову... Задовільно! Якби не повторний білет, то можна було б і „відмінно” поставити... Що ж, ідіть, кличте наступного. Та скажіть, нехай не бояться. Хто знає, отримає відповідну оцінку.

...Того дня екзамен здали всі» [211, с. 18].

Разом із «Апулеєм» до повчальних творів можна віднести новелу «Молоде-зелене», що розкриває перед читачем історію двох друзів Анатолія та Віктора й порушує низку важливих життєвих проблем: дружби й жертвності; зради, боягузтва та підлості; статевого стосунку молоді та їхніх можливих наслідків. Сюжет розгортається навколо Віктора і Ніни – колишньої дівчини його друга Анатолія – сусіда по гуртожитку, колеги по роботі. У пошуках зниклого товариша Віктор дізнається, що колишня кохана Толика народжує від нього дитину, що й спричинило втечу останнього.

І. Низовий руйнує стереотипні уявлення про дружбу на кшталт загальновідомого «скажи мені хто твій друг – і я скажу хто ти». Віктор, на відміну від свого близького товариша, постає гуманною людиною, мудрою та співчутливою, здатною нести відповідальність за ближнього:

«...Віктор щодня по двічі, а то й по тричі телефонував до пологового будинку, допитувався у чергової акушерки: «Чи скоро?» І на запитання: «Ви – чоловік Ніни?» відповідав неправдою: «Так».

І ось він їде до Ніни. Вона народила хлопчика. Сьогодні її виписують. Віктор уже й квартиру приватну напивав. Ліжечко-гойдалку власноруч змайстрував» [211, с. 19 – 20].

Головна проблема, яку порушено в цьому художньому творі, полягає в тому, що ми не можемо зі стовідсотковою впевненістю знати, хто насправді нас оточує. Трапляються випадки, коли знайомі з близького чи далекого оточення здаються порядними людьми, однак за певних обставин виявляють свої негативні риси характеру або взагалі розкривають свою лиху сутність. Це й намагається донести автор: «Серце Віктора стислося від незрозумілого болю – юнакові було соромно за збіглого друга. Скільки жили поряд, нібито й душа в душу, та от, виходить, не знав його як слід...» [211, с. 20].

І. Низовий лишає для своїх реципієнтів відкриту кінцівку, аби вони, виходячи зі своїх життєвих переконань (оптимістичних чи реалістичних), зуміли додумати долю двох ошуканих (у дружбі та коханні) людей:

«Віктор дивився на Ніну, вії йому здригалися, хотілося впасти лицем на диван і плакати, плакати, як колись, у дитинстві. Але не дозволяла чоловіча гордість.

А Ніна, схилившись над сином, сліз не стримувала. Їй було невимовно боляче й разом з тим... чомусь тривожно-солодко. Господиня дивувалася поведінці обидвох, мабуть, думала про них: „Ох, ця молодець! Хто її зрозуміє? Коли треба сміятися від щастя – вони плачуть...”» [211, с. 20].

У новелі «Людина, як і всі?» та в акварелі «Дощ благословен» предметом зображення є журналістська сторінка автобіографії письменника.

У «Людині, як і всі?» митець описує власні відвідини в журналістських справах начальника, який відзначається своїм лицемірством, грубістю, брутальністю та бездушним поводженням зі слабкими, нещасними й тими, хто потребує допомоги. Натомість у спілкуванні зі ЗМІ ця людина з

симпатичним обличчям [211, с. 12] безсоромно видає себе за турботливого та інтелігентного чоловіка.

І. Низовий подає кілька описових деталей зовнішності чиновника: «Що ж, людина як людина. Навіть симпатичний»; «Треба йти. До того симпатичного чоловіка. Тільки тепер у мене з'явилися почуття неприязні. Інтелігентний, а з нещасною жінкою повівся грубо і брутально»; «Він посміхнувся, простягнув у мій бік пещену красиву руку» [211, с. 11].

Проте, за канонічним сюжетом твору жахів, за симпатичною зовнішністю персонажа часто ховається монстр. Зі слів свого колеги, автор-журналіст дізнається про кримінальне минуле чиновника, пов'язане з трагедією в Зубів-Мості. Для зображення власного прозріння в кульмінації твору І. Низовий знову використовує прийом горору:

«– Не про те думаєш, хлопче. Справа не в тобі, справа в ньому!

– ???

– В начальникові.

– Так, він же...

– Ти не помітив у нього в руках сокиру? І кров на сорочці?

– А хто може підтвердити ваші слова?

– Покійнички.

<...>

...Невже ніколи не розкриється таємниця Зубів-Мосту? А, може, ніякої таємниці і нема? Бахновський, звісно, блазень. А той начальник – людина, як і всі?

Та на якусь мить побачив у його руках закривавлену сокиру...

Фантазія?

Бозна...

А тому – амінь» [211, с. 13].

Важливе місце у творчому арсеналі займає історична повість-есе І. Низового «Сповідь після вироку», яка розкриває особистість декабриста Петра Каховського – кумира автора з часів середньої школи: «Я

захоплювався мужністю Батенькова і Луніна, боготворив Івана Сухинова, однак образ Петра Каховського затіняв усіх! О, це був герой над героями, справжній заступник скривджених і принижених!» [211, с. 38].

У такий спосіб перед реципієнтами знову постає письменник планетарного масштабу (в антипоемі «Сум'яття» І. Низовий назвав себе «людиною масштабу планетарного» [264, с. 45]), який виходить за кордони українських проблем, висвітлюючи й проблеми інших, зокрема географічно сусідніх народів, знайомлячи читацьку аудиторію з сильними, вольовими та героїчними людьми світової історії.

Повертаючись до історичної повісті-есе «Сповідь після вироку», не можна не розгледіти «несвідомих міжлітературних зв'язків» [116, с. 302] ще з одним твором Л. Костенко – «Берестечком» [82]. Видатний український критик І. Дзюба, досліджуючи роман Ліни Костенко, зазначав: «Берестечко – узагальнений образ національної історичної поразки („Чи ця поразка – це уже кінець? / Чи лиш початок іншої поразки?“), проєційований і на минулі, і на майбутні часи. З осягненням її причин, наслідків, уроків. Але також і неминучості подолання поразки – у вимірах політичної реальності й ментальності народу („тавро поразки маєм на чолі“))» [46, с. 79 – 80].

На переконання І. Низового, повстання декабристів є символом національної історичної поразки, народної поразки, про що він говорить вустами головного героя П. Каховського: «Що ти знаєш про свій народ, Миколаю? Що він темний, забитий, змуштрований? Що замість хліба він годується половою та деревною корою? Що повік йому ходити в ликових лаптях і з низько похиленою головою? Нічого ти не знаєш про свій, чужий тобі, народ! Я бував на сільських сходках, і не десь далеко, а зовсім поряд, в околицях твоєї бундючної столиці. Я слухав, про що і як говорить твій „покірний, царелюбний“ народ. Про волю він говорить, про землю! І розумно мислить твій „забитий, замуштрований“ народ. Я був глибоко вражений розумом російського селянина. Серце цвіло в мені, бачачи розум і просту переконливу красномовність доброго народу російського» [211, с. 47].

Студіюючи роман «Берестечко» Л. Костенко, І. Дзюба, зазначав, що «у літературах світу не так і багато є епічних творів, сюжетом яких була б не перемога, а поразка героя чи нації. У нас – здається, тільки „Слово о полку Ігоревім”. А тепер – історичний роман Ліни Костенко „Берестечко”» [46, с. 79]. Варто справедливо додати, що тепер цей скромний перелік поповнить ще й історична повість-есе І. Низового «Сповідь після вироку».

Образи П. Каховського та Б. Хмельницького настільки близькі за особливостями художнього змалювання їхнього внутрішнього світу та символічним значенням, що в разі цитування уривку з наукової праці І. Дзюби про «Берестечко» (без найменшої, фактично, втрати змісту, замінивши лише ім'я описуваного критиком героя), можна з точністю охарактеризувати головного персонажа повісті-есе І. Низового: П. Каховський – це «не конче історичний» персонаж «у всій достеменності його конкретної поведінки й думання. Це – узагальнений <...> образ <...> національного діяча у годину поразки, і сама ця поразка переростає свої конкретні обриси, резонуючи з усією національною долею. Внутрішній монолог <...> увібрав у себе все болісне переживання цієї національної долі <...> ... Звідси широке «проблемне поле», велика «думна» й чуттєва осяжність і насиченість цього монологу, розкид його настроєвих полюсів. Звідси й вагомість кожного рядка, кожного слова, та пристрасність сповіді, що робить її незаперечною...» [46, с. 81].

Під час уявної сповіді засудженої на страту людини-революціонера І. Низовий передає всю глибину його духовних переживань, відтворює в роздумах в'язня трагічну історію та передісторію декабристів, доповнюючи її своїми інформативними розлогими ремарками, які автор вставляє посеред твору як повноцінний його складник, додаючи тим самим до повісті есеїстичного звучання: «Такі цілісні натури, як Петро Каховський, з'являються на світ не просто так – їм заздалегідь визначена певна (висока і значна) роль в історії. Не ставши поетами чи філософами, вони здобувають собі право бути громадянами» [211, с. 46].

Часто крізь призму образу П. Каховського вгадується сам І. Низовий, настільки близькою є їхня життєва філософія та громадянська позиція, любов до свого народу: «Все моє єство прониклося болями Вітчизни моєї, я жив цими болями, мучився ними» [211, с. 41]; «...Я ладен жертвувати собою заради Вітчизни, однак сходинкою йому, чи комусь іншому для підвищення не ляжу» [211, с. 43]; «Многостраждальний мій народе, гордість моя і пекучий мій сором!» [211, с. 51].

За своєю подобою автор зображує П. Каховського щирим і відвертим, недовірливим до служителів церкви (у своїх творах І. Низовий неодноразово засуджував діяння церковників московського патріархату), самотнім та всепрощаючим: «Якби я був твердо переконаний, що моя сповідь дійде до далеких нащадків моїх, не приховав би від них ні рисочки правди чи неправди. А так... попові я не довіряю, друзі за глухими тюремними стінами... я один, як перст»; «Не знаю, ким я насправді був для Кіндратія. Ні, таки знаю. Кинджалом! «Ти сірома на землі. Убий імператора! Відкрий нам хід!» – це його слова, і ці слова зняли пелену з моїх очей. Бог простить Кіндратію, і я прощаю» [211, с. 51].

Розглядаючи ідіюстиль І. Низового, зазначимо, що у своїй авторській художній прозі, публіцистиці й мемуарах він широко послуговується засобами комічного, наприклад, в есе «Славетні брежнєвські літа» вміщені фактично всі найпоширеніші засоби комічного: гумор, іронія, сатира, сарказм, пародійні елементи, інвектива [115, с. 66].

На початку твору перед нами постає особа самого автора, яка в доброму гуморі та в пориві ностальгії пародійно переосмислює програмовий вірш «Троянди й виноград» М. Рильського, розмірковуючи про два джерела щастя типового радянського поета: «Вслухаюся в ретрозвучання, приречено п'ю отруту ностальгії. Тамуючи юнацьку сльозу в барахліючій серці, пишу занепадницьку лірику. До речі – про випивку і поетичну творчість. Дві рівноцінні речі, два крила щастя людського. І того, й іншого в Луганську брежнєвської ери вистачало. Не на всіх, звичайно, бо на всіх завжди всього

не напасешся навіть у комуністично-розвиненому суспільстві. Лицарі пера і духу вміли знаходити еліксир збудження, у якому й був закладений ген творчого натхнення» [266, с. 87].

І. Низовий іронічно-пафосно змальовує саму епоху застою, у якій промайнула золота пора автора – молодість, тонко висміюючи нагальні тодішні проблеми: пияцтво, розпущеність, конформізм, засилля графоманства та ін. Алкогольні мотиви (широко представлені не лише в поезії [136], а й у прозі митця) в есе «Славетні брежнєвські літа» стають невід’ємним складником, набуваючи комічного та сатиричного звучання.

Гротескно-саркастичне вістря спрямоване автором на процесію літераторів, науковців та освітян, які «поважно-величаво» крокують «вулицею Совецькою» (м. Луганськ), маючи при цьому посередній талант та надмір пихи, пристосовницьку поведінкову тактику в житті і вигідну амнезію щодо власних вчителів-наставників, за протекцією яких вони стали «вундеркіндами широкого профілю» [266, с. 88]: «Прямують до підніжжя якогось там Тараса, аби сказати йому своє „елітарне”-самокомпліментарне: „Ну і стій собі на місці. А ми – тільки вперед!”» [266, с. 89 – 90].

Важливим є художній прийом інвективи в середині есе, який містить основну думку твору: виборовши незалежність, українська держава продовжує повторювати гіркі помилки історії, знаходячи виправдання своїм антинародним діям та антимистецьким заходам із культивування графоманства в буцімто європейській спрямованості української політики.

Зображення «проєвропейських» позицій українського уряду знаходимо також у статті «Самі себе не чуємо»: «– Ходімо у Європу, – запрошує „просунутий” політичний діяч другого „продвинутого”. – Та потьопали, – згоджується „колега”, – тільки ж воно через Магадан ближче. Нісенітниця? Ні, наша реальність» [265, с. 17].

Гумор, іронія, сатира та сарказм – одні з найуживаніших форм комічного в мемуарно-публіцистичній прозі І. Низового. Постійні саморефлексії, самоіронія чи гумор по відношенню до себе, прагнення до

самовдосконалення та цілковитої самореалізації себе як творчої особистості – такою була життєва позиція митця. Уміння покепкувати над собою та над іншими людьми – це не лише природний розважальний дар, а й захисна реакція на життєві негаразди та людські кривди.

Під вістря сатири І. Низового підпадають майже всі. Автор не оминає нагоди посміятися над своїм близьким оточенням: «... Не п'ю і фактично не їм, оскільки їсти немає чим: зуби розгубив на „фронтах совєцького стрітельства“, а вставити штучні – немає за що. Добре, хоч дружині своїй позаторік заробив на гарні зубоньки, аби гризла мене щодня не з нудьги чи занудства, а „токмо заради“ поетичного натхнення!» («Від епіцентру – по спіралі») [265, с. 59].

Стаття «Лозунги та гасла» є яскравим прикладом сатирико-саркастичної публіцистики, де автор – «абориген і автохтон з луганської діаспори, а точніше з „регіональної» резервації”» [266, с. 105], претендуючи на звання голосу народу, апелює до широких мас у кращих популістичних традиціях, влаштовуючи «полювально-поливальне шоу» з метою «морального відстрілювання та ошкурювання» [266, с. 105] підступних чиновників – зрадників, запроданців та грабіжників [147, с. 306].

Отже, творчість письменника просякнута засобами комічного, які виконують здебільшого викривальну функцію – зображення суспільно-політичних та мистецьких реалій авторського часу. Уміння посміятися над собою, яке часто демонструє письменник, є виявом не лише авторської скромності, а й національно-культурної ідентичності українського народу.

Художня та мемуарно-публіцистична проза І. Низового є вдалим поєднанням автобіографізму та художнього вимислу. У своїх різножанрових творах митець порушує низку важливих суспільно-політичних та історичних питань, виписує яскраві психологічні портрети зображуваних персонажів, створює атмосферу саспенсу для демонстрації реальних життєвих жахів за допомогою вдалих вкраплень елементів горору.

Висновки до розділу 3

Літературний спадок І. Низового є культурною пам'яткою про події на зламі епох, пропущені крізь призму сприйняття свідомого громадянина та просто небайдужої людини, якій є що сказати та залишити по собі в літературно-мистецькому просторі. Творчість І. Низового є майже цілковито автобіографічною, а тому її вивчення може бути структуроване згідно з життєписом митця: спочатку ознайомлення із творами про Низового-дитину, потім – про Низового-юнака, згодом – про Низового-дорослого.

Мемуарно-публіцистична проза письменника надає реципієнтові необхідні автобіографічні деталі, нюанси, які з об'єктивних причин не змогла вмістити поетична творчість митця. Історія роду, малої батьківщини в контексті історико-політичного виміру тих часів дає змогу не лише краще осягнути мистецький талант у прозовому його вияві, а й простежити передумови його формування.

Для художньої та мемуарно-публіцистичної прози письменника характерні глибокий психологізм, повчальний стиль викладу, імпресіоністичні та горорні елементи, асоціативно зумовлені та вміло виписані метафоричні переплетіння концептуальних образів та широкий спектр охоплених проблем, які є актуальними й у наш час, уміле оперування різнорівневим спектром комічного.

Жанрову палітру авторської прози становлять статті, есе, нотатки, мікроновели (мікрооповідання), акварелі, новели, новела-казка, оповідання, повість, повість-есе та ін.

На окрему увагу заслуговують мікроновели І. Низового як одна з форм мемуарної прози, що є складником художньої автобіографії митця. Вони є своєрідними пазлами, які в поєднанні з ліричними, публіцистичними та іншими прозовими творами митця допомагають сформувати цілісне уявлення про його постать, особистісне становлення, соціально-культурне оточення, життєві принципи та громадянську позицію. Серед жанрово-тематичного розмаїття мікроновел – автобіографічні, філософські, пейзажні

(імпресіоністичні), психологічні, політичні, гумористичні. Серед цього жанру відзначимо наявність окремої літературної форми – поезій у прозі.

Серед проблемно-тематичного діапазону прозової, публіцистичної та мемуарної творчості І. Низового можна виділити такі компоненти: трагічна доля родини та роду, тоталітарний режим Радянського Союзу, сирітство, голодомор, суверенність та соборність України та причини її руйнації, державотворення в роки незалежності України, українсько-російські відносини, звиродніння української нації під гнітом рабської психології, «синдрому» хохляцтва та яничарства, мова й мовна ситуація в Україні, Сумщина (мала батьківщина) та Луганщина (друга батьківщина), життя простого, пересічного українця, орієнтири ЗМІ, релігія і віра, екзистенційна криза, поети і поезія, літературна творчість в умовах державності, історія, історична пам'ять та історичне безпам'ятство (манкуртство), захист природи та екологічні проблеми, кохання й закоханість.

Інтенціональна та рецепційна інтертекстуальність прози І. Низового розкривається через міждіалітературні зв'язки: між його мініповістю «Десять там, за соняшниками» та повістю «Кульбабове вино» Р. Бредбері; між його автобіографічним, сатиричним оповіданням «Веремія солдатських буднів», поемою-спогадом «Солдатська весна» та сатиричним романом «Пригоди бравого вояка Швейка» Я. Гашека.

Також можна простежити яскраві паралелі в прозовій творчості двох письменників-шістдесятників – І. Низового та Л. Костенко. Остання з нотаток мемуарного твору «Винятковість», визначеного автором як «мініповість», за своїм ідейно-змістовим наповненням та фактографічністю викладу близька до роману Л. Костенко «Записки українського самашедшого». У контексті рецепційної інтертекстуальності можна розглядати повість-есе «Сповідь після вироку» І. Низового та історичний роман «Берестечко» Л. Костенко, які побудовані у вигляді внутрішнього монологу героїв після національної поразки. При цьому образ декабриста П. Каховського можна легко спроектувати не лише на образ

Б. Хмельницького – він безпосередньо перегукується з образом самого І. Низового через близьку життєву філософію, особисту гідність та громадянську позицію, втілену автором у головному герої свого твору.

Інтенціональна та рецепційна інтертекстуальність окремих творів І. Низового наповнює його прозу новими смислами та передбачає занурення реципієнта у світовий літературний контекст.

Елементи горору є важливим жанрово-стильовим складником творів письменника. Використання горорних епізодів у реалістичній прозі митця допомагає створити додаткове емоційне напруження, більш колоритно відобразити жахіття в контексті радянських реалій (руйнації родин і сирітство у воєнні та повоєнні часи, психічні розлади й канібалізм в умовах штучно створеного голоду, фізичне винищення людей за часів радянського тоталітарного режиму), а також у контексті авторської сучасності.

ВИСНОВКИ

І. Низовий – видатний український письменник, талановитий журналіст, перекладач та активний громадський діяч, який відіграв значну роль у розбудові культурно-мистецького життя Луганщини. Своїм життям він доводив щирість власних думок та переконань, демонстрованих у його ліриці та прозі.

Його палкий, часом радикальний патріотизм, гостровикривальний тон поезії і прози, непримиримість до національної зради та морального виродження, з одного боку, знаходили щирий відгук у серцях небайдужих українських громадян, а з другого – загострили пильну увагу місцевих можновладців, які всіляко перешкоджали професійній реалізації поета на всеукраїнському рівні, штучно затримуючи вихід нових збірок його творів через низку вигаданих причин, подаючи позови до суду, проводячи обшуки помешкання поета та систематично цькуючи за його проукраїнські погляди.

Мізерні тиражі творів І. Низового, які він щедро дарував своїм друзям, знайомим, школам і бібліотекам, скромність автора та його бажання писати за покликом душі, а не заради фінансового забезпечення, створення персонального PR, отримання премій та інших професійних нагород – усе це сприяло творчій маргіналізації та регіоналізації митця. Тому наразі одним із головних завдань постає заповнення дослідницьких лакун в історії української літератури шляхом виведення постаті І. Низового з регіонального літературного контексту та долучення його до контексту національного з подальшим глибоким і різнобічним дослідженням творчості письменника.

Деконтекстуалізація унеможливорює адекватне знайомство з будь-яким митцем та його творчим спадком, адже кожна людина існує на перетині різних контекстів, які визначають перебіг її життя. Це родинний, освітній, професійний, творчий, суспільний, культурний, інформаційний, державно-політичний, історичний, географічний, екологічний та інші контексти. Буквальна й обмежена інтерпретація особистості без урахування

контекстного складника призводить до викривленого її бачення, перетворюючи розглядуваний суб'єкт на типового, одного з багатьох представників своєї професії.

У літературознавстві розглядаємо контекст як невичерпне в інтерпретації системне утворення з беззаперечним гносеологічним потенціалом, що забезпечує максимально можливу повну та коректну інтерпретацію літературного тексту й позатекстових явищ, пов'язаних з ним.

Запропонована нами класифікаційна модель контекстів на основі міждисциплінарного підходу передбачає виокремлення внутрішньотекстового контексту, який має безпосереднє відношення до самого тексту, та зовнішньотекстового контексту, який розкриває різні позатекстові чинники написання літературного твору. За формою вияву ці контексти можуть бути експліцитними / прозорими та імпліцитними / асоціативно-ускладненими.

Складниками внутрішньотекстового контексту є мікроконтекст і макроконтраст, лівий і правий контексти, контекст функціонування й контекст породження. Зовнішньотекстовий контекст охоплює історичний, соціокультурний, біографічний, психологічний і літературний контексти, а також контекст реалізації та рецептивний контекст.

Творчість І. Низового – це унікальне явище на літературній мапі України. Актуальність, далекоглядність, патріотична наповненість, стійка громадянська позиція, гуманізм, іронія, яка нерідко переходить у сарказм, утілені в неповторній різноматичній та різножанровій ліриці для дорослої аудиторії й маленьких читачів, а також у художній, публіцистичній і мемуарній прозі, написаній вишуканою та багатою українською мовою, оздобленою яскравими новотворами, – усе це є вагомими аргументами для знайомства з життєписом та творчістю митця в сучасних українських реаліях.

Лірика автора – це поетичні мемуари (історія одного життя), путівник місцями України й етнографічний посібник водночас. Поезія митця, особливо його громадянська лірика, містять яскраво виражений

публіцистичний струмінь; його філософські вірші сповнені невичерпних екзистенційних пошуків; інтимна (автобіографічна й любовна) лірика – непідробних почуттів в усьому багатстві їхнього вияву; рустикальний та урбаністичний простір пейзажної лірики демонструє колоритні, живописні картини рідних авторові сільських місцин і відкриває перед реципієнтом панораму міста в усіх його реалістичних, часто непривабливих проявах.

Ранній період творчості безпартійного поета позначений лише незначним впливом художнього стилю соцреалізму, що виявляється у використанні типових образів, тем, ідей і мотивів, характерних для вимог радянської дійсності, за що автор щиро каюся й безкінечно спокутував вину перед своїм читачем. Натомість ще на початку формування літературного таланту в 60-х рр. минулого століття поезія І. Низового відзначалася самобутнім авторським баченням світу, філософською заглибленістю, антропоцентричною спрямованістю, тонким мовним та естетичним чуттям, яскравою образністю, щирістю та відвертістю перед своїм читачем, що межує зі сповідальністю.

На суголосність творчості І. Низового з естетикою літературно-мистецького руху шістдесятництва вказують світоглядні установки, характерні для цього соціокультурного явища: гуманізм та антропоцентризм; активний патріотизм; національна самосвідомість; сакралізація національної мови та історичної пам'яті; лібералізм, який прославляв свободу в усіх її проявах (свобода духу, свобода особистості, свобода нації); духовний демократизм та аристократизм, який утілювався в пропагуванні образів і простої трудової людини, і творчої особистості; моралізм та етичний максималізм, який пропонує розглядати моральність як цілковите мірило людських діянь; космізм, який розглядає людину як частину Всесвіту, обстоює думку про її безпосередню «планетарну причетність» до космічних процесів, та культурництво, метою якого є боротьба за справжню культуротворчість, позбавлену ідеологічних пут. У стильовій манері різнотематичних поезій та частково прози митця виразно простежується

симбіоз визначальних рис імпресіонізму та екзистенціалізму, а також елементи дисидентської естетики страждання.

Самодостатній творчий голос письменника зазвучав уже в 70 – 80-х рр. ХХ ст., досягнувши свого апогею в часи незалежності України.

Поет більшу частину свого життя займався літературною діяльністю на Луганщині. У межах регіонального контексту важливо акцентувати увагу на значному потенціалі літературно-мистецького життя Луганського регіону.

Літературна творчість ХХ ст. на Донбасі та прилеглих територіях, як і загалом по всій Україні, відзначена низкою авторів, які зазнавали владних утисків чи переслідувань, часто не мали змоги вповні реалізувати свій творчий потенціал. Такі митці змогли зазвучати на повний голос зі значним запізненням чи навіть тільки після смерті. Серед них Микола Чернявський, Х. Алчевська, В. Сосюра, І. Білогуб, Ю. Сліпко, Іван Савич, М. Щепенко, І. Світличний, Н. Світлична та ін.

Ще один феномен, який характерний для історії української літератури минулих століть, можна схарактеризувати як повторне визнання: митці, які за життя були поціновані за творчі заслуги, а згодом штучно викреслені з літературної мапи чи навіть фізично знищені панівними колами, урешті-решт, ставали справедливо реабілітованими за життя чи посмертно після зміни влади. Проілюструвати такий феномен на теренах Луганщини можна на прикладі постатей Б. Грінченка, М. Руденка, Я. Овчаренка та ін.

Серед сучасників І. Низового, в осередку яких відбувалося становлення його таланту, варто виокремити таких майстрів художнього слова, активних громадських і культурних діячів, науковців і справжніх патріотів, як М. Упеник, Микита Чернявський, Й. Курлат, М. Руденко, І. Світличний та Н. Світлична, Григор Тютюнник, Ю. Єненко, Г. Половинко, В. Голобородько, О. Неживий та ін.

У буремні 90-ті І. Низовий очолював Луганську організацію Національної спілки письменників України протягом майже шести років (1992 – 1998 рр.), а в подальшому – редагував і рецензував численні поетичні

рукописи авторів-початківців. Упродовж кількох років письменник також очолював Луганське міське об'єднання Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка. У ці непрості для країни часи автор сприяв активному розвитку літературного слова: заохочував талановитих людей – особливо молодь – до літературної діяльності, влаштовував творчі зустрічі майстрів художнього слова з різними суспільними прошарками, видавав книги коштом небайдужих, патріотично налаштованих громадян. У той самий час та й згодом займався просвітницькою діяльністю не лише на Луганщині, але й спорадично на Сумщині та Харківщині.

І. Низовий – це поет Соборності України, підтвердженням чого є не лише його творча спадщина, що сягає близько 7 тис. творів, але й власне географія життя митця. Народившись та провівши на півночі України (Сумщині) свої дитячі та ранні підліткові роки, перейшовши від юнацтва до першого періоду зрілості на Заході (Львівщині) та віддавши всю решту життя (від вдумливої зрілості до мудрості похилих років) Сходу країни (Луганщині), І. Низовий зумів кровно об'єднати два береги Дніпра: на західній частині створивши першу сім'ю, на східній – другу.

Поет проніс любов до своєї Вітчизни крізь усе життя, Україна стала віссю в його літературній творчості та громадській діяльності. Неможливо не помітити всю ту любов, ніжність, турботливість, за допомогою яких митець вимальовує літературно-художній образ Батьківщини у своїй ліриці, часто метафорично зображуючи її в символічному образі міфологічної країни орачів Оріяни (поетична назва України).

І. Низовий завжди був носієм гену любові до України. У своїй поезії і прозі він, удаючись до саморефлексій, неодноразово порівнював себе з нею. Такі авторські паралелі є цілком органічними, виходячи з біографічних даних митця.

Поет навіть створює цілісний образ України-Низового – персонаж якісно нового типу – людини-проекції, життєва доля якого відбиває чи повторює долю всієї країни. Цілісний образ України-Низового найяскравіше

постає в метафорично-асоціативних паралелях (переплетіннях образів із політичної та медичної сфер), які автор майстерно застосовує для передачі загального нездорового фону та різних проявів хворобливої ситуації в державі.

Проектуючи болі України на болі власного тіла, письменник репрезентував себе як стигматик нового покоління, чії тілесні та душевні рани викликані не релігійними мотивами, а духовним єднанням зі своєю Батьківщиною – її сучасним та минулим, зі своїм родом, народом.

Образна система українського поета І. Низового становить складне полікомпонентне утворення. Образ України є центральним в усіх жанрово-тематичних різновидах поетової лірики, а також у публіцистиці й мемуарних творах письменника. Він є узагальненим образом, фундаментом авторської поетичної скульптури, яка складається з таких композиційних елементів: Україна-Батьківщина, Україна-держава, Україна-ріднокрай, узагальнений образ українського народу, переданий через концептуальні образи «нації» («смільців-українців», «правдивих українців», «козаків», образу самого автора та ін.) та «ганьби нації» – «антиукраїнців» («недорікуватих українців», «чужинців-українців», «яничар» та ін.); українська мова, історія України, національна символіка тощо. Кожен із цих образів має унікальне проблемно-тематичне та ідейно-художнє наповнення.

У своїх творах митець чітко розділяє літературно-художні образи країни (Батьківщини, Вітчизни) та держави. У цій антиномії любові та ненависті до концептуального образу України (безмежної любові до своєї Батьківщини й палкої зненависті до бездарного правління Українською державою) і виявляється одна з характерних особливостей громадянського звучання та, відповідно, ідіостилю І. Низового.

Особливе місце в поезії та прозі І. Низового займає образ малої батьківщини – ріднокраю, його природи та мешканців. У поезіях митця образ степу, ниви, поля служать не лише уособленням рідної землі, а й перетворюються на певні образи-кліше – стереотипи. Ці образи поєднують

індивідуальне авторське бачення концептоносія з суспільним, народним ставленням до них, бо вони втілюють ознаки, ціннісні для українського етносу загалом.

Мала батьківщина є Кастальським джерелом автора. Соборність духу, що проєктувалася на відстоювання соборності своєї Батьківщини, також успадкована письменником ще з дитинства від його бабусі Уляни, що виховувала двох сиріт – І. Низового та його старшу сестру Люду. Любов до українського слова, української пісні, невимовна любов до рідної природи – усе це поет пронесе крізь життя. Пам'ять про малу батьківщину, а згодом і місця, схожі на неї, не лише стане ковтком свіжого повітря в урбаністичному просторі, а й підживлюватиме поетичну уяву та сприятиме подальшим творчим креаціям.

Невід'ємною в контексті літературно-художнього образу України постає державна символіка, для зображення якої автор часто подає досить неочікувані та унікальні асоціації, уміло оперуючи багатством засобів художньої виразності та стилістичних фігур. Важливого значення набувають державні атрибути в тих поетичних творах, які зображують руйнацію національної свідомості. У цьому контексті національні символи відіграють особливо значущу, об'єднувальну роль у житті українського роду, виявляючи його автентичність, самодостатність.

І. Низовий завжди був відкритим противником квієтизму. Уся багатожанрова творчість автора та його громадська діяльність відкривають перед реципієнтом образ українського етнофора, справжнього патріота своєї Батьківщини та вічного опозиціонера політичного свавілля. Водночас поет виступає проти яскраво вираженої зовнішньої атрибутики показового патріотизму – шароварщини, яка є радше засобом маніпулятивного впливу на свідомість мас, засобом професійного зростання й не має нічого спільного зі справжнім патріотизмом.

У своїх творах митець поляризує образ українського народу, зображуваного ним, на концептуальні образи «нації» та «ганьби нації»,

вдаючись до відкритого осуду у власне створеному різновиді гостропубліцистичної лірики – «антиліриці» – тієї частини українського народу, якій байдужа доля її країни, її мови, культури, історії, яка вдається до відкритої пропаганди партикуляризму тощо.

І. Низовий неодноразово порушує важливі питання національної пам'яті та національної свідомості українського народу. Категорії історичної пам'яті та історичного безпам'ятства в поезії і прозі митця передані за допомогою численних історичних ремінісценцій та алюзій, що спонукають до глибоких розмірковувань про важливість національної пам'яті задля будівництва щасливого майбутнього. Недарма автор у своїх поезіях чергує світлі та темні сторінки української історії: це допомагає застерегти сучасників від страшних помилок їхніх пращурів. Письменник намагається передати контраст суспільно-історичних реалій свого часу з українською історією минулих століть. У такий спосіб за допомогою історичних алюзій митець віддзеркалює проблеми тогочасної йому української дійсності. Художнє інкрустування історичних подій є важливим ідейно-змістовим складником у поезиці І. Низового.

До однієї зі своїх збірок – «Це – мій вертеп...» – І. Низовий дібрав підназву «Лірика відчаю та надії». Цей вислів не обмежується рамками зазначеної збірки: його загалом можна спроектувати на всю творчість митця.

Авторська «лірика відчаю» є особливо драматичною. У ній І. Низовий зображує трагічну ситуацію української нації: тотальне історичне безпам'ятство, «мовне рейдерство», національну байдужість, ворожу політику держави тощо. У таких віршах митець різко протиставляє образи минулого й сьогодення, акцентуючи увагу на антитетичних зіставленнях образів козаків та сучасних авторові пересічних українців. Митець різко критикує сучасне йому покоління співвітчизників та наголошує на необхідності пробудження історичної пам'яті роду. Він радить українцям брати приклад зі своїх героїчних предків – козаків, які володіли високими

моральними якостями, сильними патріотичними переконаннями, боролися за волю та незалежність своєї держави.

Літературно-художній образ козацтва – захисників української держави – І. Низовий описує з глибоким пієтетом. Лірик розкриває образи поодиноких воїнів, демонструє збірний образ козацтва, вводить образи видатних персоналій та локацій, пов'язаних із козацькою історією. Попри ненависну авторові тогочасну дійсність, він не перестає вірити в пробудження козацької крові в українських жилах. Саме такі погляди І. Низовий зображує у своїй «ліриці надії».

Проблема української мови є однією з ключових у ліриці І. Низового. Часопростір його поезій охоплює пропущені крізь призму світобачення поета події, що розгортаються на території України від 60-х років минулого століття до першої декади XXI століття. Мовне питання, зображене автором у період цих часів, часто балансує на межі колапсу – катастрофічного гальмування природного розвитку мови у зв'язку з низкою проблем: політичні інтриги, боротьба за першість із російською мовою, втрата українцями національного підґрунтя, уникання використання української мови через комплекс меншовартості, прищеплення шовіністичними батьками своїм дітям ще змалечку відрази до мови тощо.

Поезія і проза письменника написані вишуканою літературною українською мовою. Використання некодифікованої мови – просторіччя, діалектної, жаргонної та обценної лексики – у поетичних і прозових текстах автора має цілком прозорий функційний потенціал, який полягає в акцентуванні темпорально-просторового складника (приблизні часові межі та конкретний локальний колорит), типізації образів, життєвих явищ, можливості простеження авторського ставлення до зображуваного.

Найбільш неоднозначним у своєму трактуванні є літературно-художній образ Донбасу. Зважаючи на ідейно-змістовий складник поезії І. Низового, на її непідкупну щирість, на амбівалентність поглядів стосовно Донбасу в суспільно-політичному контексті тих часів, звертаючи увагу на

його пізніші мемуарні одкровення, доходимо висновку, що почуттєва гама, загальний настрій поезій та їхнє семантичне наповнення демонструють еволюцію авторських поглядів на свою другу малу батьківщину – Донбас. Якщо в більш ранніх творах автора вектор зображення Донбасу був спрямований на красу природи Донецько-Луганського краю, оспівування його стратегічного значення та економічної величі, то в поезіях 2000-х рр. митець оплакує природні руйнації, культурно-освітній занепад, економічний застій, викриває політичну й національну зраду. Чимало поезій можна визначити як пророчі завдяки авторській далекоглядності та точності передбачення сучасної ситуації в регіоні.

Творчість І. Низового – не камерна, не відірвана від навколишнього світу. Попри свою палку любов до України, патріотизм письменника виходить далеко за межі національного, що дає змогу характеризувати автора як «людину планетарного масштабу», на чому неодноразово наголошував сам І. Низовий. Поет передає через свої твори національні особливості, менталітет різних народів, намагаючись дотримуватися об'єктивізму у власних судженнях, підкріплюючи свої думки фактами з життя та історико-географічними знаннями.

Важливе місце в аксіологічному поетичному просторі І. Низового займає лірика для дітей та юнацтва. У віршах для маленьких читачів поет, апелюючи до загальних знань та життєвого досвіду дітей цієї вікової групи, пропонує їхній увазі цікаві, розвивальні та повчальні поетичні твори, знайомить їх із природними багатствами України (зокрема рідних йому Сумщини та Луганщини): її флорою, фауною, водними ресурсами; подає інформацію про національно-культурні особливості населення на території держави.

Авторська поезія для дітей допомагає зорієнтувати аудиторію маленьких читачів у навколишньому світі, адаптувати їх до сучасного соціального простору та сформувати їхні моральні цінності та моральну культуру. Ці вірші, як і вся творчість І. Низового, – національно зорієнтовані,

наповнені патріотичним змістом. Їм притаманна тонка мовна індивідуальність, що виявляється головним чином у широкому використанні okazіоналізмів. Металогічна мова поезій сприяє підтримці читацької уваги та зацікавленості в художньо оформленому навчальному матеріалі.

Загалом величезний масив індивідуально-авторських новотворів, який широко представлений у поетичних (не лише в поезії для дітей) і прозових текстах письменника, є однією з визначних рис його ідіостилю.

І. Низовий у своїх творах демонструє максимальну відвертість та критичність у поглядах. Це виявляється насамперед у самосвідомості, яка часто подається автором в іронічному ключі, адже вміння посміятися над собою, чесно визнати свою недосконалість – це одна з головних рис українського народу. Поетична і прозова творчість митця містить фактично всі найпоширеніші засоби комічного: гумор, іронію, сатиру, сарказм, пародійні елементи, інвективи. У поезіях громадянського звучання та автобіографічних творах, у яких автор ставить за мету викриття людських вад, національних проблем чи зображення своєї скромної персони, митець активно послуговується іронічними, сатирично-саркастичними та гротескними елементами. Зокрема за допомогою різновидів комічного І. Низовий зображує народну індиферентність, що виявляється в політичній інфантильності та історичній амнезії. Рефлексуючи, автор активно залучає іронічні чи сатиричні ноти. Сатиричного вістря митця зазнають і людські пороки: марнославство, лінощі, алкогольна залежність та ін. Саркастичного апогею, який межує з гротескним зображенням, досягають поезії, у яких змальовано людську ницість, зрадництво тощо.

Важливим компонентом не лише для цілісного охоплення біографії І. Низового, а й для максимально комплексного аналізу контексту авторської доби є мемуарна, публіцистична та художня проза письменника.

Ідейно-тематичний масив та проблематика прози митця досить широкі. Вони повторюють та суттєво доповнюють проблемно-тематичний та ідейно-художній діапазон лірики поета. Серед них провідне місце займають:

тоталітарний режим Радянського Союзу та наслідки його правління – голодомори, трагічна доля родини та роду І. Низового, його сирітство; життя простого, пересічного українця; мала батьківщина (Сумщина і Луганщина); суверенність і соборність України та їхня руйнація; державотворення в роки незалежності України; орієнтири засобів масової інформації; літературна творчість в умовах державності; українсько-російські відносини; мовна ситуація в Україні; історія, історична пам'ять та історичне безпам'ятство (манкуртство); звиродніння української нації; релігія та віра; природа та її занедбання людиною, екологічні проблеми; екзистенційна криза та ін.

Серед жанрового розмаїття прози І. Низового можна виділити статті, есе, нотатки, мікродовели (мікроповідання), акварелі, новели, новелу-казку, оповідання, повість, повість-есе тощо.

На особливу увагу заслуговують мікродовели І. Низового як одна з форм мемуарної прози – складника художньої автобіографії митця. Вони мають вагоме значення в комплексному вивченні біографії автора, адже допомагають сформувати цілісне уявлення про постать письменника, його особистісне становлення, соціально-культурне оточення, розкрити його життєву філософію, аксіологічні орієнтири, уподобання, громадянську позицію, політичні погляди тощо. За своїми жанровими ознаками такі твори тяжіють до невеликих нотаток – одного з найулюбленіших і найбільш поширених жанрів письменника-публіциста. За тематичними і стильовими ознаками можна здійснити поділ мікродовел на автобіографічні, філософські, пейзажні (імпресіоністичні), психологічні, політичні, гумористичні. Серед цього жанру відзначимо наявність окремої літературної форми – поезій у прозі.

Цікавими є прояви інтертекстуальності в автобіографічному наративі письменника. Виразна рецепційна інтертекстуальність простежується між його мініповістю «Десь там, за соняшниками» та повістю «Кульбабове вино» Р. Бредбері, між останньою нотаткою з мініповісті «Винятковість» та романом «Записки українського самашедшого» Ліни Костенко.

Інтенціональна інтертекстуальність реалізована в одному з епізодів «Веремії солдатських буднів», де письменник порівнює себе в умовах солдатського життя з головним персонажем роману «Пригоди бравого вояка Швейка» Я. Гашека Йозефом Швейком – військовослужбовцем, відомим своєю незворушністю, оптимізмом та непередбачуваністю діянь. Паралелі з цим персонажем автор проводить і у восьмій частині поеми «Останній похорон Комуни» під назвою «Авторський відступ (необов'язковий)».

Елементи горору в контексті художньої прози та мемуарних творів І. Низового трапляються досить рідко. Натомість вони є присутнім ідіостильовим складником і вимагають детального переосмислення через свою вагому функційну потужність. За допомогою горорних сцен авторові вдається акцентувати увагу читачів на таких гострих проблемах, як нелюдська поведінка людей при владі; сирітство, голодомор та фізичне винищення людей за часів радянського тоталітарного режиму, що відібрав у письменника найближчих людей – матір та батька, а також родичів, яких малий І. Низовий не пам'ятав, – дідуся та п'ятьох дядьків, у такий спосіб знищивши рід Великородів по материнській лінії. Елементи жаху у творчості письменника є фактично віддзеркаленням сталінської епохи жахів та сучасного автору соціально-політичного хаосу.

У роки нестабільної ситуації на Сході нашої країни особливо важливою та нагальною постає потреба студіювання творчості митців художнього слова Луганського і Донецького регіонів. Серед багатьох літературних талантів Луганщини одне з найпочесніших місць займає І. Низовий, який виявив себе як майстерний поет, прозаїк, публіцист і мемуарист. На значущості мемуарів письменника варто наголосити окремо, адже вони є не просто колосальним автобіографічним складником, а також і важливим джерелом історичної інформації про часи Радянської та Незалежної України, про особливості життя та проблеми східного регіону держави – Луганщини, які, накопичуючись упродовж десятків років, здетонували, спричинивши національну трагедію, наслідки якої досі не подолані.

Гостре, палке й застережливе патріотичне слово І. Низового безстрашно звучало ще в часи радянського панування на території України; його пророкування та далекоглядність думки є вражаючими. Однак і в часи незалежної України, і, тим паче, у період радянського правління творчість письменника через низку причин не була в колі широкої уваги науковців та цінителів мистецтва слова. Натомість, будучи не лише Прометеєм на літературній ниві, а й свідомим громадським діячем, сприяючи літературному та культурному розвитку Луганщини, І. Низовий навіки вписався в історію свого народу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алешин Д. Поиск полновесного слова. *Ворошиловградская правда*. 6 июня 1980. С. 3.
2. Алешин Д. Среди многих других голосов [родинний архів]. URL: https://drive.google.com/file/d/1JwU7r1LQs1ORDO7Uz2JH_sqSxolowJxz/view?usp=sharing (дата звернення: 24.03.2020).
3. Андреева Г. М. Социальная психология: учебник для высш. учеб. завед. 5-е изд., испр. и доп. Москва: Аспект Пресс, 2009. 363 с.
4. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / за ред. М. Зубрицької. Львів: Літопис, 1996. 634 с.
5. Апанович О. Козацтво – ментальність українського народу. *Сучасність*. 1995. № 9. С. 104–108.
6. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. 2-ое изд. Москва: Советская энциклопедия, 1969. 608 с.
7. Балановський Я. М. Етномаргінальна субкультура – форма виявлення кризового стану суспільства. *Вісник Львівського університету. Серія соціологічна*. 2010. Вип. 4. С. 22–36.
8. Безугла Л. Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі: монографія. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2007. 332 с.
9. Беянин В. П. Психолінгвістика: учебник. Москва: Флинта: Московский психолого-социальный институт, 2003. 232 с.
10. Беяєва Н. О, рідна ненька Україно! *Субботний калейдоскоп*. 1992. № 27 (109). С. 8.
11. Бенедишин Л. Тріумфальне повернення поета Івана Низового. *Голос з-над Бугу*. 2018. № 1–4 (3160–3164). С. 2.
12. Беленька Г. В., Богініч О. Л., Машовець М. А. Здоров'я дитини – від родини. Київ: СПД Богданова А. М., 2006. 220 с.

13. Білогуб І. М. Іван Низовий: «Поезія Горобиної ночі». *Літературно-краєзнавча Луганщина*. Луганськ: Світлиця, 1994. Ч. II. С. 86–93.
14. Білоус П. В. Вступ до літературознавства. Теорія літератури. Психологія літературної творчості: лекції. Житомир: Рута, 2009. 336 с.
15. Богарада М. Шипшина лише вчора одцвіла. *Наша газета*. 1999. № 23–24 (1333–1334). С. 12.
16. Бойцун І. Є., Негодяєва С. А. Дитяча література: навч. посіб. для студ. філолог. ф-тів вищ. навч. закл. Луганськ: Ноулідж, 2011. 252 с.
17. Болонська Л. Іван Низовий: «Я зробив багато і зроблю ще...». *Вечерний город*. 2010. № 2 (100). С. 6.
18. Бондар А. І тим, що в гробах: мала проза. Львів: Видавництво Старого Лева, 2017. 176 с.
19. Бондаренко О. Голос любові на той бік ріки. *Українська літературна газета*. 2016. № 6 (168). С. 14–15.
20. Ботвина М. Переможець конкурсу – поет з Луганська. *Наша газета*. 1997. № 78 (1071). С. 10.
21. Брэдбери Р. Вино из одуванчиков. Москва: Эксмо, 2015. 216 с.
22. Брутян Г. А. О природе и значении контекста. *Известия АН АрмССР. Общественные науки*. 1961. № 5. С. 49–62.
23. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
24. Верещиця М. Започатковано всеукраїнську премію імені Івана Низового. *Народна думка*. 2016. № 4 (2010). С. 6.
25. Верещиця М. На вшанування Івана Низового. *Народна думка*. 2017. № 11 (2069). С. 6.
26. Вертіль О. Два джерела любові [родинний архів]. URL: https://drive.google.com/file/d/1uNmo-d-e2k57SoMPO7U1Ne_6o2upBNnQ/view?usp=sharing (дата звернення: 24.03.2020).

27. Виноградська Г. Спогади Івана Низового як одне з джерел до вивчення... *Поетичні майстерні. Самвидав.* URL: <http://maysterni.com/publication.php?id=116519> (дата звернення: 28.03.2017).
28. Відродження Донбасу: оцінка соціально-економічних втрат і пріоритетні напрями державної політики: монографія. Київ, 2015. 168 с.
29. Війна на Донбасі: реалії і перспективи врегулювання: проект «Конфлікт на Донбасі: сучасні реалії і перспективи врегулювання». Київ, 2019. 144 с.
30. Власюк В. Леся Низова: справа мого життя – подарувати Україні творчість Івана Низового. *Вісник Розділля.* 2017. № 44 (1145). С. 5.
31. Воловець Л. Поет великого серця. Слово про Івана Низового. *Українське слово.* 2017. № 25. С. 10–11.
32. Галич О. А. Вступ до літературознавства: підручник для студ. вищ. навч. закл. Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. 288 с.
33. Галич О. А. Історія літературознавства: підручник. Київ: Либідь, 2013. 392 с.
34. Гашек Я. Пригоди бравого вояка Швейка. Київ: А-ба-ба-га-ла-ма-га. 736 с.
35. Гейко Н. Іван Низовий. *Стахановское знамя.* 1995. № 124 (14235). С. 3.
36. Гладуненко О. До нагородження причетні й острожани. *Замкова гора.* 2016. № 4 (916). С. 9.
37. Городоцька читанка. Для позакласного читання. 1–4 класи. Київ: Український пріоритет, 2018. 80 с.
38. Гречаник І. П. Сягнути недосяжного (роздуми про збірку Івана Низового «Зливодиво»). *Слобожанщина: літературний вимір.* Луганськ: Знання, 2005. Вип. III. С. 25–28.

39. Гудманян А., Іванова А. Генеза та жанрові особливості літератури жахів з позицій сучасної науки про переклад. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. 2017. № 36. С. 12–17.
40. Давиденко Г. Й., Стрельчук Г. М., Гринчак Н. І. Історія зарубіжної літератури ХХ століття: навч. посіб. 3-тє вид. Київ: Центр навчальної літератури, 2011. 488 с.
41. Даниленко Н. Гвардия и поэт. *Луганская правда*. 1992. № 101 (20655). С. 2.
42. Даренська В. М. Сакральність простору традиційного українського житла. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка*. 2009. № 1 (25). С. 22–26.
43. Дар «Меркурия» Луганському поету Івану Низовому. *Луганская правда*. 1992. № 24 (20578). С. 4.
44. Двучичанська О. А. Історія української літератури: інтегрований курс: навч.-метод. посіб. для орг. самостійної роботи й підготов. до модульної роботи студ. спец. «Журналістика». Хмельницький: Вид-во «Богдан-М», 2017. 150 с.
45. Денисюк М. «Найвище право – жить відверто...». *Червона зірка*. 1983. № 72 (6314). С. 4.
46. Дзюба І. М. Є поети для епох: Ліна Костенко про свій і наш з вами час. І про світове безчасся. Київ: Либідь, 2019. 144 с.
47. Дзюба І. М. У літературі і навколо: З боргів давніх і новонабуваних. Київ: Либідь, 2016. 424 с.
48. Дитячий фольклор / упоряд. і передм. Г. В. Довженок. Київ: Дніпро, 1986. 304 с.
49. Доминикан А. И. Виды контекстов при разных научных подходах. *Вестник ТвГУ. Серия «Филология»*. 2017. № 4. С. 125–131.
50. Донбас і Крим: ціна повернення: монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна, О. С. Власюка, Е. М. Лібанової, О. М. Ляшенко. Київ: НІСД, 2015. 474 с.

51. «Донбас»: переPROчитання образу: брошура за матеріалами виставки Українського інституту національної пам'яті, 2018. 54 с. URL: <http://www.memory.gov.ua/ebook/broshura-donbas-pereprochitannya-obrazu> (дата звернення: 10.05.2019).
52. Дорошенко С. І. Загальне мовознавство: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 288 с.
53. Дроздов О. Ю. Соціальні уявлення про Захід та Схід України як складові масової геополітичної свідомості. *Проблеми сучасної психології*: зб. наук. праць / за ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. Вип. 22. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2013. С. 120–133.
54. Дубровская О. Г. Когнитивно-коммуникативные основания теории контекста. *Вопросы когнитивной лингвистики*. 2011. № 4. С. 14–25.
55. Енциклопедія історії України: У 10 т. / редкол. В. А. Смолій (голова) та ін. Київ: Наукова думка, 2013. Т. 10: Т–Я. 784 с.
56. Эткинд Е. Разговор о стихах. Москва: Детская литература, 1970. 240 с.
57. Евтеев П. В своем ключе [родинний архів]. URL: <https://drive.google.com/file/d/12WyivHwfsdtISPAbvkkv1syvtH4ceSIJ/view?usp=sharing> (дата звернення: 24.03.2020).
58. Есин А. Б. Принципы и приёмы анализа литературного произведения: учебное пособие. 3-е изд. Москва: Флинта, Наука, 2000. 248 с.
59. Жовніренко П. Донбас і «донецькі» у сучасній українській міфології: що маємо і що робити? *Вісник Національного технічного університету України «КПІ»*. Серія «Політологія. Соціологія. Право». 2011. № 1. URL: http://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/4818/1/11%20-%201_9_%20-%207.pdf (дата звернення: 10.05.2019).
60. Зборовський А. «Говорити зі світом батьківською – українською – мовою!». *Літературна Україна*. 2017. № 28 (5709). С. 15.
61. Зборовський А. «Ірпінь завжди був винятковим». *Ірпінський вісник*. 2017. № 46. С. 3.

62. Інформаційний вечір на 5 Львів 1.12.2019 Леся Низова. *5_Kanal Lviv*. URL:
https://www.youtube.com/watch?v=PtU7hyOCv4Q&list=PL8HkaQQgtBt7725RvAT3_Gw94Z-p5g_uZ (дата звернення: 03.12.2019).
63. Історія української культури: у 5 т. Т. 2. Українська культура XIII – першої половини XVII століття ред. В. А. Смолій. Київ: Наук. думка, 2001. 848 с.
64. Історія української літератури: XX – поч. XXI ст.: навч. посіб.: у 3 т. / за ред. В. І. Кузьменка. Київ: Академвидав, 2014. Т. 2. 536 с.
65. Історія української літератури XX століття. У 2 кн. Кн. 2.: 1960–1990-ті роки: навч. посіб. / за ред. В. Г. Дончика. Київ: Либідь, 1995. 510 с.
66. Кабанов О. Треба робити українську мову модною, а не впроваджувати по-куркульськи закон про освіту, що перетворює країну на позорище Європи. URL: <http://gordonua.com/ukr/print/news/politics/-poet-kabaniv-treba-robiti-ukrajinsku-movu-modnoju-a-ne-vprovadzhuvatipo-kurkulski-zakon-pro-osvitu-peretvorjuje-krajinu-v-pozorishche-jevropi-209015.html> (дата звернення: 20.01.2018).
67. Казмірчук О. Леся Низова: «Після смерті батька я зрозуміла, наскільки глибокі його вірші». *Замкова гора*. 2016. № 17 (929). С. 7.
68. Калиновська Л. «Ми всі у цьому світі земляки». До 75-річчя від дня народження поета-земляка Івана Низового. *Медіа Плюс*. 2017. № 04. С. 8.
69. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства: підручник. Київ: Видавничий центр «Академія», 2006. 336 с.
70. Квятковский А. Поэтический словарь. Москва: Советская энциклопедия, 1966. 376 с.
71. Кизилова В. В. Жанрово-стильова еволюція прози для дітей та юнацтва другої половини XX століття: автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.01.01. Київ, 2014. 42 с.
72. Кисельов Ю. Воля. *Бахмутський шлях*. 2011. № 1/2. С. 62.

73. Кисельов Ю. Життя і слово Івана Низового. *Слово Просвіти*. 2017. № 1 (897). С. 5.
74. Кисельов Ю. Його талант – завжди з нами. *Слово Просвіти*. 2011. № 46 (631). С. 13.
75. Кінг С. Про письменство. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2017. 272 с.
76. Колесникова Л. Слово-символ як один із образних елементів поезії Івана Низового. *Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки*. 2000. № 9 (29). С. 190–194.
77. Колшанский Г. В. Контекстная семантика. Москва: Наука, 1980. 149 с.
78. Кононов І. Безпосередність почуттів. *Молодогвардеец*. 1991. № 11 (5224). С. 4.
79. Кононов І., Хобта С., Щудло С. Донбас і Галичина в регіональній системі України. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2008. № 3. С. 73–98.
80. Конституція України. Станом на 20.05.2020 р. Київ: Центр навчальної літератури. 66 с.
81. Королёв К. М. Энциклопедия символов, знаков, эмблем. Москва: Мидгард, 2005. 603 с.
82. Костенко Л. Берестечко. Історичний роман. Київ: Либідь. 232 с.
83. Костенко Л. Записки українського самашедшого. Київ: А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2011. 416 с.
84. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: підручник. Київ: Видавничий центр «Академія», 2001. 368 с.
85. Кошель Н. Мені давно не все одно. *Время*. 2017. № 3 (11107). С. 5.
86. Кошель Н. На полотні пам'яті (продовження; початок у № 44). *Українське слово*. 2017. № 45. С. 12–13.
87. Кошель Н. На полотні пам'яті. *Українське слово*. 2017. № 44. С. 12–13.

88. Кошель Н. «Не стану нейтральним». Світлій пам'яті Івана Низового. *Media Plus*. 2018. № 39 (90). С. 3.
89. Кошель Н. «Ніхто й ніщо не похитне моєї віри в Україну!». *Краєзнавство Запоріжжя*. 2017. № 4. С. 94–114.
90. Кошель Н. Я дихаю віршами... я лиш дихаю світом безмежним. *Життя Лебединщини*. 2016. № 84 (11160). С. 8.
91. Кривоніс С. «Донбасові навіки присягаю» [родинний архів]. URL: <https://drive.google.com/file/d/1AtfTIRogSnPMo2T4zBSizIIgiaVDd05C/view?usp=sharing> (дата звернення: 24.03.2020).
92. Кружилина Н. «Бахмутський шлях» Івана Низового. *Субботний калейдоскоп*. 1997. № 34 (374). С. 3.
93. Кубрякова Е. С. Краткий словарь когнитивных терминов. Москва: Филол. ф-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 1997. 245 с.
94. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту: навч. посіб. для студ. старш. курсів фак-тів англ. мови. Вінниця: Нова Книга, 2004. 272 с.
95. Лановик М. Б., Лановик З. Б. Українська усна народна творчість: підручник. 3-тє вид., стер. Київ: Знання-Прес, 2005. 591 с.
96. Левицька О. Інтертекстуальний дискурс роману Джона Фаулза «Жінка французького лейтенанта». *Питання літературознавства*. 2009. Вип. 77. С. 160–167.
97. Левицька О. Функціональність контексту у хронотопній моделі роману Джона Фаулза «Жінка французького лейтенанта». *Питання літературознавства*. 2008. Вип. 75. С. 48–53.
98. Лексикон загального та порівняльного літературознавства / за ред. А. Волкова. Чернівці: Золоті литаври, 2001. 636 с.
99. Левіна В. Г. Розвиток філософії української національної ідеї у творчості письменників-шістдесятників. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2014. № 1083. С. 98–103.

100. Литературная Луганщина: сборник библиографических материалов о жизни и творчестве писателей Луганщины и их произведения / сост. Н. В. Ночовный. Вып. I: Луганск: Ред.-изд. отдел облуправления по печати, 1992. 256 с.
101. Литературная энциклопедия терминов и понятий / под. ред. А. Н. Николюкина. Москва: НПК «Интелвак», 2001. 1600 с.
102. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. Т. 1. / авт.-укл. Ю. І. Ковалів. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 608 с.
103. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. Т. 2. / авт.-укл. Ю. І. Ковалів. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 624 с.
104. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
105. Літературознавчий словник-довідник «Nota bene» / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва та ін. Київ: ВЦ «Академія», 1997. 752 с.
106. Лопатнюк І. Врочистий фінальний акорд Року Івана Низового на Городоччині. *Народна думка*. 2017. № 49 (2107). С. 1, 2, 6.
107. Луганське обласне об'єднання Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка. Пам'яті видатного поета. *Козацька варта*. 2011. ч. 11. С. 15.
108. Лук'янчук Г. Поет Низовий повертається. *Літературна Україна*. 2016. № 12 (5641). С. 13.
109. Манько А. М. Біполярність національної свідомості в підконцептах «нація» та «ганьба нації» у творчості Івана Низового. *Південний архів (філологічні науки)*: зб. наук. праць. № 66. Херсон: ХДУ, 2017. С. 37–40.
110. Манько А. М. Вивчення творчості Івана Низового в контексті патріотичного виховання. *Key Issues of Education and Sciences: Development Prospects for Ukraine and Poland: International Multidisciplinary Conference (Stalowa Wola, Republic of Poland, July 20–*

- 21, 2018). Stalowa Wola: Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2018. Vol. 5. pp. 185–188.
111. Манько А. М. «Городоцька читанка» – посмертне навчально-методичне видання дитячих творів Івана Низового. *Сучасна філологія: теорія і практика*: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (Вінниця, 14–15 грудня 2018 р.). Херсон: Молодий вчений, 2018. С. 15–18.
112. Манько А. М. Дитячий світ Івана Низового. *Розвиток філологічних наук: європейські практики та національні перспективи*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 28–29 жовтня 2016 р.). Одеса: Південноукраїнська організація «Центр філологічних досліджень», 2016. С. 6–9.
113. Манько А. М. Екзистенційні мотиви як віддзеркалення філософського бачення світу у творчості Івана Низового. *Modern philology: relevant issues and prospects of research: Conference proceedings* (Lublin, October 20–21, 2017). Lublin: Izdevnieciba Baltija Publishing, 2017. pp. 45–48.
114. Манько А. М. Елементи горору в художній прозі та мемуарних творах Івана Низового. *Scientific achievements of modern society: Abstracts of the 1st International scientific and practical conference* (Liverpool, September 11–13, 2019). Cognum Publishing House, Liverpool, United Kingdom, 2019. pp. 215–222. URL: http://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2019/09/scientific-achievements-of-modern-society_11-13.09.19-1.pdf (дата звернення: 27.09.2019).
115. Манько А. М. Засоби комічного в публіцистиці та мемуарах Івана Низового. *Research of different directions of development of philological sciences in Ukraine and EU: Conference proceedings* (Baia Mare, September 20–21, 2019). Baia Mare: Baltija Publishing, 2019. pp. 66–69.
116. Манько А. М. Іван Низовий та Ліна Костенко: творчі паралелі. *Dynamics of the development of world science: Abstracts of the 1st International scientific and practical conference* (Vancouver, September 25–

- 27, 2019). Perfect Publishing, Vancouver, Canada, 2019. pp. 297–305. URL: http://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2019/09/dynamics-of-the-development-of-world-science_25-27.09.19.pdf (дата звернення: 27.09.2019).
117. Манько А. М. Ідейно-сміслові навантаження образу козацтва в поетичному доробку Івана Низового. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. 2018. Т. 29 (68). № 4. С. 161–166.
118. Манько А. М. Ідейно-творчі шукання прозописьма Івана Низового. *Слобожанська бесіда – 12. Лінгвістика тексту і вивчення української ментальності: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Старобільськ, 7–8 листопада 2019 р.)*. Старобільськ, 2019. Вип. 12. С. 195–199.
119. Манько А. М. Історична ретроспектива в поезиці Івана Низового. *Вісник Запорізького національного університету: зб. наук. праць. Філологічні науки*. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2016. № 2. С. 143–147.
120. Манько А. М. Історичні постаті козацької доби в поетичному тексті І. Низового. *Українська література в просторі культури і цивілізації: зб. наук. праць студентів, аспірантів і молодих вчених (Запоріжжя, 23–25 лютого 2019 р.)*. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2019. С. 53–56.
121. Манько А. М. Категорії історичної пам'яті та історичного безпам'ятства в ліриці Івана Низового. *Слобожанська бесіда – 11. Лінгвістика тексту і вивчення української ментальності: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Старобільськ, 9 листопада 2018 р.)*. Старобільськ, 2018. Вип. 11. С. 176–181.
122. Манько А. М. Концептуальне бачення України крізь призму підконцепту «Батьківщина» в поезиці Івана Низового. *Таврійські філологічні наукові читання: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.*

- (Київ, 27–28 січня 2017 р.). Київ: Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2017. С. 24–28.
123. Манько А. М. Концептуальний базис поезики Івана Низового. *Луганщина: краєзнавчі розвідки: матеріали Регіонал. наук.-практ. конф.* (Старобільськ, 20 квітня 2017 р.). Старобільськ, 2017. С. 98–102.
124. Манько А. М. Концептуальний образ Донбасу в ідіостилі Івана Низового. *Fundamental and Applied Researches: Contemporary Scientific and Practical Solutions and Approaches. Interdisciplinary Prospects: the articles of the IV International Scientific-practical conference* (Banska Bystrica – Baku – Uzhhorod – Kherson – Kryvyi Rih, June 27, 2019). Banska Bystrica – Baku – Uzhhorod – Kherson – Kryvyi Rih: Posvit, 2019. pp. 214–217.
125. Манько А. М. Концепт «Україна» як домінуюча складова концептосистеми поетичної спадщини І. Низового. *Філологія: сучасний погляд на вивчення актуальних проблем: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* (Запоріжжя, 17–18 лютого 2017 р.). Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2017. С. 20–23.
126. Манько А. М. Метафорично-асоціативні паралелі у творчості І. Низового. *Українська література в просторі культури і цивілізації: зб. наук. праць студентів, аспірантів і молодих вчених* (Запоріжжя, 22–24 лютого 2020 р.). Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2020. С. 54–55.
127. Манько А. М. Мікроновели Івана Низового як різновид автобіографічного письма. *Інноваційні пріоритети у розвитку науки: матеріали XXVII Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф.* (Вінниця, 18 лютого 2019 р.). Ч. 5. С. 77–81.
128. Манько А. М. Мікроновели Івана Низового як шлях до розуміння життєвої та творчої сутності митця. *Нове та традиційне у дослідженнях сучасних представників філологічних наук: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (Одеса, 22–23 лютого 2019 р.). Одеса:

- Південноукраїнська організація «Центр філологічних досліджень», 2019. С. 22–25.
129. Манько А. М. Мовне питання у творчості І. Низового. *Слобожанська бесіда – 8. Екологія мови – екологія людських стосунків*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Старобільськ, 9 листопада 2015 р.). Старобільськ, 2016. С. 64–66.
130. Манько А. М. «Мої рукописи і книги, хіба ж даремно вас писав...». Постать Івана Низового на літературній мапі України. *Modernphilological research: a combination of innovative and traditional approaches: Conference proceedings* (Tbilisi, April 27–28, 2018). Tbilisi: Baltija Publishing, 2018. pp. 105–108.
131. Манько А. М. Національна символіка в поетичному тексті Івана Низового. *Юність науки – 2019: соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства*: зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених (Чернігів, 17–18 квітня 2019 р.): у 2-х ч. Чернігів: Чернігівський національний технологічний університет, 2019. Ч. 2. С. 185–187.
132. Манько А. М. Осінні мотиви у поезії Івана Низового. *Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії*: матеріали XXVII Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Переяслав-Хмельницький, 29–30 червня, 2016 р.). Переяслав-Хмельницький, 2016. С. 244–246.
133. Манько А. М. Персоналія і творчість І. Низового в оцінці критиків, науковців, журналістів та інших цінителів мистецтва літературного слова. *Луганищина: краєзнавчі розвідки*: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (Старобільськ, 23 квітня 2020 р.). Старобільськ: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка» [та ін.], 2020. С. 219–222.
134. Манько А. М. Підконцепт «держава» як негативний полюс концепту «Україна» в поезиці Івана Низового. *Ключові аспекти розвитку*

- сучасної науки: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Ужгород, 27 лютого 2017 р.). Одеса: Друкарник, 2017. Т. 2. С. 71–76.
135. Манько А. М. Поетичний концепт «доля» у концептуальних ідіосферах Тараса Шевченка та Івана Низового. *Держава та регіони. Серія «Гуманітарні науки»*. 2017. № 1 (48). С. 67–74.
136. Манько А. М. Полісемантичне навантаження мотиву сп'яніння в поезиці Івана Низового. *Українська література в просторі культури і цивілізації: зб. наук. праць*. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2017. С. 88–90.
137. Манько А. М. Політична антилірика в поезиці Івана Низового. *Філологічні науки в умовах сучасних трансформаційних процесів: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (Львів, 11–12 листопада 2016 р.). Львів: ГО «Наукова філологічна організація „ЛОГОС”», 2016. С. 94–97.
138. Манько А. М. Політичні та психологічні мікроновели Івана Низового. *Perspectives of world science and education: Abstracts of the 1st International scientific and practical conference* (Osaka, October 2–4, 2019). CPN Publishing Group, Osaka, Japan, 2019. pp. 344–349. URL: http://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2019/10/perspectives-of-world-science-and-education_2-4.10.19.pdf (дата звернення: 04.10.2019).
139. Манько А. М. «Пригоди „виняткового” чоловіка на винятково-театральній сцені буття» [передмова]. *Низовий І. Д. Бути – народом!: Вибрані твори: У 5 т. Т. 4: Мені давно не все одно: публіцистика, мемуари*. Київ: Український пріоритет, 2019. С. 20–64.
140. Манько А. М. Проблема голоду у поетичній спадщині Івана Низового. *Perspectives of science and education: Proceedings of the 8th International youth conference* (New York, March 29, 2019). SLOVO\WORD, New York, USA, 2019. pp. 263–271.
141. Манько А. М. Проблема контексту в теоретичній рефлексії. *Scientific Journal Virtus*. 2020. # 40. pp. 155–161.

142. Манько А. М. Проблемно-тематичний діапазон художньої, мемуарної та публіцистичної прози Івана Низового. *ADVANCES OF SCIENCE: Proceedings of articles the international scientific conference* (Czech Republic, Karlovy Vary – Ukraine, Kyiv, October 11, 2019). Czech Republic, Karlovy Vary: Skleněný Můstek – Ukraine, Kyiv: MCNIP, 2019. pp. 74–85.
143. Манько А. М. Проблемно-тематичний спектр прози, публіцистики та мемуарів Івана Низового. *Topical issues of the development of modern science: Abstracts of the 1st International scientific and practical conference* (Sofia, September 18–20, 2019). Publishing House «ACCENT», Sofia, Bulgaria, 2019. pp. 284–293. URL: http://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2019/09/topical-issues-of-the-development-of-modern-science_18-20.09.2019.pdf (дата звернення: 27.09.2019).
144. Манько А. М. Релігійно-духовні мотиви у творчому доробку Івана Низового. *Науковий потенціал та перспективи розвитку філологічних наук: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (Київ, 8–9 грудня 2017 р.). Київ: Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2017. С. 44–47.
145. Манько А. М. Своєрідність художньої та художньо-документальної прози Івана Низового. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2019. Вип. 41. Т. 1. С. 45–50.
146. Манько А. М. Спогади Івана Низового в контексті вивчення біографічної складової автора. *Science progress in European countries: new concepts and modern solutions: Papers of the 6th International Scientific Conference* (Stuttgart, April 19, 2019). Stuttgart, Germany, 2019. pp. 313–321.
147. Манько А. М. Стаття «Лозунги та гасла» Івана Низового як яскравий приклад псевдопопулізму. *Наука і вища освіта: тези доповідей XXVIII Міжнар. конф. студентів і молодих учених* (Запоріжжя, 13 листопада 2019 р.). Запоріжжя: КПУ, 2019. С. 306–307. URL:

http://virtuni.education.zp.ua/info_cpu/sites/default/files/%20%D0%9D%D0%92%D0%9E%202019.pdf (дата звернення: 17.01.2020).

148. Манько А. М. Тема голодомору в художньому дискурсі Івана Низового. *Луганищина: краєзнавчі розвідки: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Старобільськ, 19 квітня 2019 р.)*. Старобільськ: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка» [та ін.], 2019. С. 237–241.
149. Манько А. М. Топос Львівщини в художньому просторі Івана Низового. *Освіта і наука у мінливому світі: проблеми та перспективи розвитку: матеріали Міжнар. наук. конф. (Дніпро, 29–30 березня 2019 р.)*. Дніпро: СПД «Охотнік», 2019. Ч. II. С. 334–336.
150. Манько А. М. «Україно моя!.. Атлантидо моя!». Творчість Івана Низового. *Краєзнавство Запоріжжя*. 2017. № 4. С. 122–131.
151. Манько А. М. «Україно моя!.. Атлантидо моя!». Творчість Івана Низового [передмова]. *Низовий І. Д. Бути – народом!: Вибрані твори: У 5 т. Т. 2: Визбирувать розкидане каміння: поезії*. Київ: Український пріоритет, 2018. С. 6–17.
152. Манько А. М. Урбаністичні мотиви в поезії Івана Низового. *Слобожанська бесіда – 10: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Старобільськ, 23 листопада 2017 р.)*. Старобільськ, 2017. Вип. 10. С. 181–184.
153. Манько А. М. Художнє бачення образу поета у творчості Івана Низового. *Образне слово Луганищини: матеріали XVII Всеукр. наук.-практ. конф. імені Віктора Ужченка (Старобільськ, 20 квітня 2018 р.)*. Старобільськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2018. Вип. 17. С. 138–141.
154. Манько А. М. Художнє зображення «мовного рейдерства» у поетиці Івана Низового. *Перспективні шляхи розвитку наукової думки: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 27–28 січня 2018 р.)*. Київ: МЦНД, 2018. Ч. 2. С. 33–34.

155. Манько А. М. Художнє моделювання образу Донбасу в ліриці Івана Низового. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський зб. наук. праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич: Гельветика, 2019. Вип. 24. Т. 2. С. 58–65.
156. Манько А. М. Художнє осмислення образу матері у творчості Івана Низового. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*. Київ: Гнозис, 2017. Вип. 37-1, Т. VI (74). С. 40–49.
157. Манько А. М. Художня демонстрація мовного колапсу в ліриці І. Низового. *Українська література в просторі культури і цивілізації: зб. наук. праць*. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2018. С. 55–58.
158. Манько А. М. Художня трансформація міфологічного образу Прометея в ліриці Івана Низового. *Луганщина: краєзнавчі розвідки: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Старобільськ, 24 квітня 2018 р.)*. Старобільськ, 2018. С. 166–170.
159. Манько А. М. Часово-просторовий екскурс у поетичному потрактуванні Івана Низового. *Людина віртуальна: нові горизонти: зб. наук. праць за матеріалами VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Канада – Сербія – Азербайджан – Польща – Україна, 30–31 березня 2019 р.)*. Монреаль: СРМ «ASF», 2019. С. 50–52.
160. Манько А. М. «Я – син української нації»: патріотичний мотив у ліриці Івана Низового. *Слобожанська бесіда – 9: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Старобільськ, 9 листопада 2016 р.)*. Старобільськ, 2016. Вип. 9. С. 191–193.
161. Марко В. П. Аналіз художнього твору: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2013. 280 с.
162. Медведенко А. «Тепер іще пекучіше люблю...». Іванові Низовому – 60! *Жизнь Луганска*. 2002. № 1 (574). С. 11.

163. Мельник Г. «Люблю і вірю в Україну». *Народне слово*. 2018. № 2 (9600). С. 3.
164. Мень А. Библиографический словарь. Москва: Фонд имени Александра Меня, 2002. Т. 3. 527 с.
165. Мещеряков Б. Г., Зинченко В. П. Большой психологический словарь. 3-е изд. Москва: Прайм-Евроник, 2002. 672 с. URL: <http://bcoreanda.com/Downloader/Dictionary/BigPsych.pdf> (дата звернення: 23.06.2019).
166. Моклиця М. Вступ до літературознавства: посібник для студентів філологічних факультетів. Луцьк, 2011. 467 с.
167. Назарець В. типологія жанрово-тематичних різновидів присвяти. *Проблеми гуманітарних наук. Серія «Філологія»*. Вип. 32. С. 68–84.
168. Нежива Л. Л., Неживий О. І. Юному краєзнавцеві Луганщини. Навч. посіб. з української літератури рідного краю для 11 (12) класу філологічного та суспільно-гуманітарного профілів. Луганськ: Навчальна книга, СПД Резніков В. С., 2007. 136 с.
169. Неживий О. А пісня живе... Про книгу Івана Низового «Вівтар». *Наша газета*. 1995. № 130–131 (822–823). С. 9.
170. Неживий О. Від слова – до пісні: літературознавчі, педагогічні статті та нариси. Луганськ, 1996. 86 с.
171. Неживий О. Життєва правда його віршів. *Наша газета*. 2012. № 6 (3474). С. 8.
172. Неживий О. Зростає і множиться в серцях. *Молодогвардієць*. 1987. № 31. С. 3.
173. Неживий О. ... І будуть ще зустрічі без прощань. *Наша газета*. 2003. № 115 (2082). С. 8.
174. Неживий О. Іван Низовий: усе на світі від любові. *Слово Просвіти*. 2010. № 4 (537). С. 9.
175. Неживий О. Із ім'ям Тараса Шевченка: навч. посіб. Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2014. 158 с.

176. Неживий О. І. Література рідного краю: підручник-хрестоматія: 9 клас. Луганськ: Шлях, 2001. 64 с.
177. Неживий О. І. Луганщина – земля українська: літературно-краєзнавчі статті та нариси. Вид. 2-ге, допов. й переробл. Полтава: Полтавський літератор, 2017. 166 с.
178. Неживий О. І. Луганщина літературна. Луганськ, 1993. 48 с.
179. Неживий О. І., Нежива Л. Л. (Урок 3. Марія Загірня). Література рідного краю: підручник-хрестоматія 10 клас. Луганськ: Знання, 2001. 64 с.
180. Неживий О. І. Оксанчина читанка. Література рідного краю на уроках позакласного та додаткового читання в початкових класах Луганщини. 2–4 клас. Луганськ: Знання, 2006. 64 с.
181. Неживий О. Поет праці. *Ракурс-плюс*. 2007. № 1 (231). С. 7.
182. Немов Р. С. Психологический словарь. Москва: Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2007. 560 с.
183. Немченко В. Івану Низовому – 50! *Наша газета*. 1992. № 3–4 (253–254). С. 8.
184. Низова Л. «Й село мене зустріло ласкою». *Народна думка*. 2017. № 32 (2090). С. 6.
185. Низова Л. «Пишаюся тим, що козацького роду!» *Народна думка*. 2017. № 21 (2079). С. 6.
186. Низова Л. Події Року Івана Низового на Городоччині та за її межами. *Народна думка*. 2017. № 45 (2103). С. 6.
187. Низова Л. Слово Низового несучи... *Народна думка*. 2017. № 18 (2076). С. 4.
188. Низовий І. Бути – народом! *Слово Просвіти*. 2012. № 31 (668). С. 1–2.
189. Низовий І. В дівочім серці пісня колисається [родинний архів]. URL: https://drive.google.com/file/d/1IRv2sx6d7WY6_uAv5p1wv-xfXIIQNYGW/view?usp=sharing (дата звернення: 24.03.2020).

190. Низовий І. Веремія солдатських буднів [родинний архів]. URL: http://maysterni.com/publication.php?id=142068&fbclid=IwAR31xqc84DSOPSosGdT24c-14Ek0QCQjd_8lBHrw-kQNeq9tVo0yvqFm_0Q (дата звернення: 24.10.2019).
191. Низовий І. Вечір поезії на шахті. *Молодогвардієць*. 1979. № 102 (3574). С. 3.
192. Низовий І. Вишні цвітуть у травні [родинний архів]. URL: http://maysterni.com/publication.php?id=142071&fbclid=IwAR36Y2xjdGvPNW_V0mec8ExCudPvdYEaLS0A751nphYZzofqJw4ZbKWutgc (дата звернення: 24.10.2019).
193. Низовий І. Від імені ровесників. Достиглий розум. *Молодогвардієць*. 1979. № 93 (3565). С. 4.
194. Низовий І. Восьмеро із «Зарниц». Творчість наших земляків. *Молодогвардієць*. 1967. № 143 (1713). С. 3.
195. Низовий І. «В саду прекрасних почуттів...». *Молодогвардієць*. 1975. № 108 (2956). С. 4.
196. Низовий І. В цей світ із щедрою душею [родинний архів]. URL: <https://drive.google.com/file/d/1DERq4mT2CPsKo1TNfM3v-4g6w1EbOHc9/view?usp=sharing> (дата звернення: 24.03.2020).
197. Низовий І. Д. А Марківка – як маківка: До історії роду-родини і рідного села: спогади, вірші. Луганськ: СПД Резніков В. С., 2011. 160 с.
198. Низовий І. Д. Біла вежа – рідний Вавілон: поезії, переклади, суржикомовна лірика. Луганськ: ПП Афанасьєва В. І., 2007. 116 с.
199. Низовий І. Д. Білолеbedія: лірика. Луганськ: ПП Афанасьєва В. І., 2008. 108 с.
200. Низовий І. Д. Білопілья-Верхосулля: поезії. Луганськ: Укрроспромаш, 1997. 68 с.
201. Низовий І. Д. Біополе Білопілья: лірика. Суми: ВВП «Мрія» ТОВ, 2007. 88 с.

202. Низовий І. Д. Блакитні вени України: п'ята читанка для малечі про цікаві речі. Луганськ: ПП Афанасьєва В. І., 2003. 52 с.
203. Низовий І. Д. Бути – народом!: Вибрані твори: У 5 т. Т. 2: Визбирувать розкидане каміння: поезії. Київ: Український пріоритет, 2018. 792 с.
204. Низовий І. Д. Бути – народом!: Вибрані твори: У 5 т. Т. 4: Мені давно не все одно: публіцистика, мемуари. Київ: Український пріоритет, 2019. 760 с.
205. Низовий І. Двоє з Краснодона. 2. І теж співала «Інтернаціонал». *Молодогвардієць*. 1975. № 42 (2890). С. 3.
206. Низовий І. Д. Вівтар: поезії. Луганськ: Вид-во «Райдуга» Луганської організації Спілки письменників України, 1995. 120 с.
207. Низовий І. Д. Від травня до травня: поезії. Луганськ: Глобус, 2002. 88 с.
208. Низовий І. Д. В раю, скраєчку: поезії останніх літ. Луганськ: Укрроспромаш, 2001. 180 с.
209. Низовий І. Д. Гомінкі струмочки: книжечка для вас, малята, про найменші річєнята. Луганськ: ПП Афанасьєва В. І., 2009. 36 с.
210. Низовий І. Д. Горобина ніч: поезії. Луганськ: Видання автора, 1992. 64 с.
211. Низовий І. Д. Десь там, за соняшниками. Луганськ: Луга-принт, 2004. 64 с.
212. Низовий І. Д. Джерело у ясних ясенах: поезії. Луганськ: Укрроспромаш, 2000. 48 с.
213. Низовий І. Д. Дурман-трава: антилірика. Луганськ: Глобус, 2003. 96 с.
214. Низовий І. Д. Душа перецвіта: лірика. Луганськ: видання автора, 1999. 130 с.
215. Низовий І. Д. Живу за юліанськими календами: поезії. Луганськ: ПП Афанасьєва В. І., 2010. 220 с.
216. Низовий І. Д. Жура за журавлями: поезії. Луганськ: Глобус. 2003. 100 с.

217. Низовий І. Д. Загублене відлуння: публіцистика, критика і бібліографія. Луганськ, 2004. 144 с.
218. Низовий І. Д. За овидом сивим: лірика. Должанськ, 1998. 68 с.
219. Низовий І. Д. Запрягайте, хлопці, коней: поезії. Луганськ: Спілка журналістів України, 1993. 64 с.
220. Низовий І. Д. Збудило опівночі серце: поезії. Луганськ: Осіріс, 1998. 84 с.
221. Низовий І. Д. Зливодиво: лірика. Луганськ: Глобус. 2003. 68 с.
222. Низовий І. Д. Значить більше, ніж просто пісня: лірика. Луганськ: Глобус, 2002. 80 с.
223. Низовий І. Д. Зустрічі без прощань: літературні спомини. Луганськ: Луга-принт, 2003. 84 с.
224. Низовий І. Д. І калина своя, і тополя: поезії. Донецьк: Донбас, 1993. 80 с.
225. Низовий І. Д. Калини жар на полотні снігів: поезії. Луганськ: Глобус, 2007. 168 с.
226. Низовий І. Д. Кризь віки – вовіки: четверта читанка для малечі про цікаві речі. Луганськ: Глобус, 2003. 56 с.
227. Низовий І. Д. Кураїна: лірика й антилірика. Луганськ: Луга-принт, 2004. 116 с.
228. Низовий І. Д. Лелечі клекоти в тумані: поезії, проза, переклади. Луганськ: ТОВ «Віртуальна реальність», 2010. 264 с.
229. Низовий І. Д. Летючий кінь: третя читанка для малечі про цікаві речі. Луганськ: Глобус, 2003. 24 с.
230. Низовий І. Д. Мажор в мінорі: поезії. Луганськ: Світлиця, 2006. 100 с.
231. Низовий І. Д. Ми єсть народ: читанка для школярів старших класів. Луганськ: ПП Афанасьєва В. І., 2007. 60 с.
232. Низовий І. Д. Мóрок морóк: друга читанка для малечі про цікаві речі. Луганськ: ПП Котова О. В., 2003. 40 с.

233. Низовий І. Д. Найвище право – жить відверто: поезії, проза, переклади. Луганськ: ЧП Сувальдо В. Р., 2010. 328 с.
234. Низовий І. Д. Народжуються квіти: поезії. Ужгород: Закарпатське обласне книжково-газетне видавництво, 1964. 46 с.
235. Низовий І. Д. Несправжня пектораль: поезії, переклади. Луганськ: Глобус, 2003. 256 с.
236. Низовий І. Д. Опісля присмерку: нотатки знічев'я. Луганськ: Глобус, 2003. 60 с.
237. Низовий І. Д. Опозиція: антилірика. Луганськ: Луга-принт, 2004. 104 с.
238. Низовий І. Д. о, Оріяно...: поезії. Луганськ: Луганська обласна організація Спілки письменників України, 1997. 64 с.
239. Низовий І. Д. Осанна химері: поезії. Луганськ: Русь, 2000. 68 с.
240. Низовий І. Д. Оскома осені: лірика. Київ: Шлях, 2006. 64 с.
241. Низовий І. Д. Осмути сивої сувій: поезії. Луганськ: ПП Афанасьєва В. І., 2009. 140 с.
242. Низовий І. Д. Осяння осінню: лірика. Луганськ: Осіріс, 1997. 88 с.
243. Низовий І. Д. Передсвітень: поезії. Луганськ: ПП Котова О. В. 2003. 76 с.
244. Низовий І. Д. Під жайворами, під журавлями: поезії в ретроспективі. Луганськ: ЧП Сувальдо В. Р., 2010. 120 с.
245. Низовий І. Д. Побудь зі мною. Луганськ: Шлях, 1998. 64 с.
246. Низовий І. Д. Поза раєм: вибрані вірші та поеми. Луганськ: Укрроспромаш, 2001. 200 с.
247. Низовий І. Д. Покотьоло: поезії. Новийдар: Спілка журналістів України. Новоайдарська первинна організація, 1994. 48 с.
248. Низовий І. Д. По промінчику доброти: лірика. Луганськ: Глобус, 2003. 80 с.
249. Низовий І. Д. Пора косовиці: вірші, поема. Київ: Рад. письм., 1990. 102 с.

250. Низовий І. Д. Пракорінь: поезії. Кременна: Мале творчо-виробниче підприємство «Виход», 1993. 41 с.
251. Низовий І. Д. Провесінь: поезії. Київ: Рад. письм., 1971. 80 с.
252. Низовий І. Д. Прозріле літо з голосом Олени: поезії. Луганськ: ПП Афанасьєва В. І., 2008. 60 с.
253. Низовий І. Д. Пролог до епілогу: поезії. Луганськ: Луга-принт, 2004. 200 с.
254. Низовий І. Д. Рівнодення: поезії. Київ: Радянський письменник, 1982. 64 с.
255. Низовий І. Д. Річки-малючки: шоста читанка для малечі про цікаві речі. Луганськ: ПП Афанасьєва В. І., 2003. 40 с.
256. Низовий І. Д. Річки-потічки: нова книжка для малечі про цікаві дуже речі. Луганськ: ПП Афанасьєва В. І., 2007. 44 с.
257. Низовий І. Д. Самопізнання: поезії. Луганськ: ПП Афанасьєва В. І., 2006. 100 с.
258. Низовий І. Д. Село моє, Сула моя...: лірика. Луганськ: Луга-принт, 2005. 92 с.
259. Низовий І. Д. Сльоза небесна: лірика. Луганськ: Укрроспромаш, 1997. 56 с.
260. Низовий І. Д. Сонях на осонні: поезії. Луганськ: ПП Котова О. В., 2003. 52 с.
261. Низовий І. Д. Сорок сорок: читанка для малечі про цікаві речі у двох частинах. Луганськ: Глобус, 2002. 56 с.
262. Низовий І. Д. Спіймані сюжети: вірші. Луганськ: ПП Афанасьєва В. І., 2010. 64 с.
263. Низовий І. Д. Страдноцвіт: читанка повчальна, мудро-визначальна. Луганськ: Луга-Принт, 2005. 76 с.
264. Низовий І. Д. Сум'яття: лірика та антилірика. Луганськ: Луга-принт, 2003. 56 с.
265. Низовий І. Д. Там, де я ніколи не плакав. Луганськ: Глобус, 2006. 99 с.

266. Низовий І. Д. Там, де я сміюсь крізь сльози. Луганськ: Глобус, 2006. 156 с.
267. Низовий І. Д. Те, чому і назва загубилась: поезії. Луганськ: Луга-принт, 2003. 72 с.
268. Низовий І. Д. Тихоплесо-часоплин: лірика. Луганськ: Глобус, 2001. 60 с.
269. Низовий І. Д. Тобі моє серце: поезії. Донецьк: Донбас, 1980. 64 с.
270. Низовий І. Д. У Сватовім світає Україна: збірник. Луганськ, ПП Афанасьєва В. І., Сватове: МКП «Слобожанщина», 2006. 160 с.
271. Низовий І. Д. Це – мій вертеп... Лірика відчаю і надії. Луганськ: Луганська обласна організація Спілки письменників України, 1996. 76 с.
272. Низовий І. Д. Цим дорожу: вибрані вірші та поеми. Луганськ: СПД: Рєзніков В. С., 2011. 352 с.
273. Низовий І. Д. Чекання ранку: вірші, поема. Донецьк: Донбас, 1986. 72 с.
274. Низовий І. Д. Чорнороси: лірика. Луганськ: Осіріс, 1998. 76 с.
275. Низовий І. Д. Я з такої глибинки: лірика. Луганськ: Русь, 1999. 76 с.
276. Низовий І. Д. Я Сватовим засватаний: лірика. Луганськ: Глобус, 2003. 48 с.
277. Низовий І. Д. Я цвіркун в середлітню спеку: поезії, роздуми та сумніви. Луганськ: ФОП Котова О. В., 2010. 144 с.
278. Низовий І. За видноколом. *Донбас*. 1990. № 5. С. 121–124.
279. Низовий І. Звичайно, вже нема купальського вогню... *Березіль*. 1999. № 9–10. С. 6–7.
280. Низовий І. З поеми «Стадіон». *Молодогвардієць*. 1975. № 45 (2893). С. 4.
281. Низовий І. Колиска і найвищий п'єдестал [Будиночок – музей К. Є. Ворошилова в м. Лисичанську]. *Молодогвардієць*. 1975. № 147 (3015). С. 4.

282. Низовий І. «Колір шахтарських робочих рук...». *Молодогвардієць*. 1975. № 153 (3021). С. 4.
283. Низовий І. Крила [родинний архів]. URL: <http://maysterni.com/publication.php?id=142072&fbclid=IwAR2FzIpM2ppC94J-Z7IilvS1TT0GxLLqp5DIiYTUNo0dWX5z29yJXAam-RM> (дата звернення: 24.10.2019).
284. Низовий І. Лист до чілійської матері (із поеми «Стадіон»). *Молодогвардієць*. 1975. № 39 (2887). С. 4.
285. Низовий І. Ми стояли і будемо стояти! *Молодогвардієць*. 1975. № 55 (2903). С. 4.
286. Низовий І. Мужність жіноча [родинний архів]. URL: <http://maysterni.com/publication.php?id=142069&fbclid=IwAR2LqI7WNS3lFMHSxe5DdBH0IQoOXYfLJ4nx7wZTYmS1m9R72oa64-LNDEo> (дата звернення: 24.10.2019).
287. Низовий І. Наша хата... *Березіль*. 1997. № 9–10. С. 7
288. Низовий І. Невичерпна криниця. Бібліографічні нотатки. *Молодогвардієць*. 1967. № 121 (1691). С. 2.
289. Низовий І. Останній похорон Комуни. URL: <http://maysterni.com/publication.php?id=86267> (дата звернення: 24.10.2019).
290. Низовий І. Пиши. Це краще, ніж запити... *Українське слово*. 2011–2012 (грудень–лютий). С. 8.
291. Низовий І. Підмосковна зима (уривок з поеми). *Прапор перемоги*. 1983. № 14 (9327). С. 2.
292. Низовий І. Пісня про Краснодон [родинний архів]. URL: <https://drive.google.com/file/d/1W-srcWwWXGf6czcYAgpNQh6XqoOi8ebY/view?usp=sharing> (дата звернення: 24.03.2020).

293. Низовий І. Пісня про хліб-сіль [родинний архів]. URL: <https://drive.google.com/file/d/1uRPIue9qTYveYtIcNYLrqBuAum6R8PI/view?usp=sharing> (дата звернення: 24.03.2020).
294. Низовий І. Полечко, поле... *Молодогвардієць*. 1967. № 9 (1579) С. 2.
295. Низовий І. Спасибі за сонячний усміх... *Великодній дзвін*. Луганськ: Світлиця, 1996. С. 38–39.
296. Низовий І. То найтонша струна. *Молодогвардієць*. 1967. № 137 (1707). С. 4.
297. Низовий І. Червона площа. Борозна. Після рекорду. Монтажники. Пам'ятник невідомому солдату. Роздум. *Молодогвардієць*. 1975. № 12 (2860). С. 4.
298. Низовий І. Шукайте себе, своє слово... *Молодогвардієць*. 1975. № 152 (3020). С. 3.
299. Низовий І. Що серце знає [родинний архів]. URL: <https://drive.google.com/file/d/1q3oyTMwCyEZOX9WJUnxIhX6oWugwjiTx/view?usp=sharing> (дата звернення: 24.03.2020).
300. Низовий І. Як Павка перетворився в Кольку [родинний архів]. URL: https://drive.google.com/drive/folders/1I-L5Zd6wiL7I0z8RrGb-yVXYysKV_xRh (дата звернення: 29.03.2020).
301. Низовий І. Як приборкати стихію? *Молодогвардієць*. 1968. № 36 (1792). С. 4.
302. Ніколаєнко І. Авторські неологізми в мові письменників Луганщини. *Культура слова*. 2013. № 78. С. 88–92.
303. Ніколаєнко І. О. Авторські неологізми в поезіях Івана Низового. *Слобожанська бесіда – 8: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Старобільськ, 9 листопада 2015 р.)*. Старобільськ, 2016. Вип. 8. С. 69–72.
304. Ніколаєнко І. «Орозмовлювання» літературної мови письменника кінця ХХ – початку ХХІ століття. *Лінгвістика*. 2015. № 1 (32). С. 60–66.

305. Ніколаєнко І. О. Розмовні елементи в художній мові Івана Низового та Василя Старуна. *Лінгвістика*. 2016. № 2 (35). С. 184–190.
306. Ніколаєнко І. О. Складні okazіональні назви в поетичному мовленні Івана Низового (на матеріалі збірки «Під жайворами, під журавлями»). *Слобожанська бесіда – 9: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Старобільськ, 9 листопада 2016 р.)*. Старобільськ, 2016. Вип. 9. С. 136–138.
307. Новейший философский словарь. Постмодернизм / гл. науч. ред. и сост. А. А. Грицанов. Минск: Современный литератор, 2007. 816 с.
308. Ночовний М. Дорога до сердець. *Прапор перемоги*. 1982. № 236 (9299). С. 4.
309. Ночовний М. «І вічне джерело снаги». *Молодогвардієць*. 1980. № 81. С. 4.
310. Ночовний М. Не в раю, але скраєчку. *Наша газета*. 2002. № 1 (1810). С. 7.
311. Олинський О. Луганські учні вшанували поета Івана Даниловича Низового. *Свободний репортёр*. 2013. № 8 (313). С. 4.
312. Ониськів М. Народжуються квіти. *Молодь України*. 22 вересня 1964 р. С. 3.
313. Пасхалов Б. Как молоды мы были. *Рабочее слово*. 1995. № 40 (4401). С. 3.
314. Переломова О. С. Лінгвокультурні коди інтертекстуальності українського художнього дискурсу: діахронічний аспект: монографія. Суми: Вид-во СумДУ, 2008. 208 с.
315. Петрова О. Зустріч з Іваном Низовим. *Севєродонецькі вісті*. 2017. № 12 (6630). С. 7.
316. Петрушина Т., Терновська Т. Складні слова-оказіоналізми в поезії Івана Низового. *Образне слово Луганщини: матеріали VI Регіонал. наук.-практ. конф. (Луганськ, 13 квітня, 2007 р.)*. Вип. 6. Луганськ: Альма-матер. С. 161–162.

317. Піддубний С. Українські святині та символи. Кн 1. Голованівськ, 2010. 109 с.
318. Пінчук Т. С., Манько А. М. Інтерпретація підконцепту «мала батьківщина» у ліричних творах Івана Низового. *Язык. Литература. История. Культура. Проблемы изучения и преподавания*: сборник статей I Междунар. науч. интернет-сем. (Ланьчжоу, 18 апреля, 2016 г.). Китайская Народная Республика: Ланьчжоуский политехнический университет, 2016. С. 173–180. URL: <https://docplayer.ru/68789954-Yazyk-literatura-istoriya-kultura-problemy-izucheniya-i-prepodavaniya.html> (дата звернення: 27.09.2019).
319. Пінчук Т. С., Манько А. М. Творчість І. Низового в контексті літературних процесів ХХ ст. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. 2020. Т. 31 (70). № 1. Ч. 3. С. 201–206.
320. Пінчук Т. С. Мотив рідного краю як смислова домінанта у поетичному доробку Івана Низового. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (філологічні науки)*. 2014. № 1 (284). Ч. I. С. 96–104. URL: <https://studfile.net/preview/2299976/#3> (дата звернення: 13.06.2016).
321. Пінчук Т. С. Поема-алегорія «Горобина ніч» Івана Низового як вершина громадянської лірики раннього періоду творчості митця. *Perspectives of world science and education: Abstracts of the 8th International scientific and practical conference (Osaka, April 22–24, 2020)*. CPN Publishing Group, Osaka, Japan, 2020. pp. 750–754. URL: https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2020/04/PERSPECTIVES-OF-WORLD-SCIENCE-AND-EDUCATION_22-24.04.2020.pdf (дата звернення: 28.04.2020).
322. Пінчук Т. С. Семантичне навантаження цвинтарних мотивів у прозовому спадку Івана Низового. *Слобожанська бесіда – 12. Лінгвістика тексту і вивчення української ментальності*: матеріали

- Всеукр. наук.-практ. конф. (Старобільськ, 7–8 листопада 2019 р.). Старобільськ, 2019. Вип. 12. С. 208–213.
323. Пінчук Т. С. Функціональний потенціал поезій Івана Низового у вихорі соціально-історичних умов сьогодення. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. Т. 30 (69). № 3. С. 107–110.
324. Піскун Г., Бойкова Л. «Життя моє трива...». *Над Луганню: радіожурнал про мистецьке життя нашого краю. Леся Низова – YouTube-канал*. URL: https://www.youtube.com/watch?v=m-WbGEoJYYU&list=PL8HkaQQgtBt7725RvAT3_Gw94Z-p5g_uZ&index=34 (дата звернення: 22.02.2014).
325. Пліско Г. До соняха – щокою... [родинний архів]. URL: https://drive.google.com/file/d/1uj85JM-Pp3MdaYFR_idzGmFwttuLPKfG/view?usp=sharing (дата звернення: 24.03.2020).
326. Поет своєї епохи. Член національної спілки письменників України Іван Низовий. *Луганська обласна державна телерадіокомпанія. 2004 р. Леся Низова – YouTube-канал*. URL: https://www.youtube.com/watch?v=OpDoS6sV17I&list=PL8HkaQQgtBt7725RvAT3_Gw94Z-p5g_uZ&index=35 (дата звернення: 17.01.2014).
327. Політика інтеграції українського суспільства в контексті викликів та загроз подій на Донбасі (національна доповідь) / за ред. Е. М. Лібанової. Київ: НАН України, 2015. 363 с.
328. Полякова Н. Иван Низовой: «Я просто гражданин Отчизны». *Луганская правда*. 2010. № 32 (23271). С. 3.
329. Посохова А. Типологія контексту літературно-художнього твору. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. 2013. № 27. С. 324–330.
330. Правління Луганської ОО НСПУ. Іван Низовий (на спомин). *Літературна Україна*. 2011. № 41 (5420). С. 13.

331. Прес-центр Луганського обласного об'єднання ВУТ «Просвіта» імені Тараса Шевченка. «Я Сватовим засватаний...». *Слово Просвіти*. 2012. № 4 (641). С. 15.
332. Просін В. Заукраїнена душа Слобожанщини. *Слобожаночка*. 2011. № 1 (2). С. 8.
333. Психологическая энциклопедия. 2-е изд. / под ред. Р. Корсини, А. Ауэрбаха. Санкт-Петербург: Питер, 2006. 1096 с.
334. Психология. Словарь / под. общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. 2-е изд., испр. и доп. Москва: Политиздат, 1990. 494 с.
335. Пшеничний М. Імені Івана Низового. Премія ще раз об'єднала Україну! *Слово Просвіти*. 2016. № 3 (847). С. 3.
336. Ракітіна О. «А Сватове засватав Низовий»... *Молодогвардеец*. 2012. № 01 (453). С. 2.
337. Растворова М. Різниця між поняттями «Мала Батьківщина», «Батьківщина», «Вітчизна» та деякі роздуми з приводу українців. Блоги географів. URL: <http://www.geograf.com.ua/blogs/entry/riznitsya-mizh-ponyattyami-qmala-batkivshchinaq-qbatkivshchinaq-qvitchiznaq-ta-deyaki-rozdumi-z-privodu-ukrajintsiv> (дата звернення: 02.11.2016).
338. Реброва Л. І. Вивчення творчості Івана Низового на уроках літератури рідного краю. Луганський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти в освітньому просторі Луганщини. URL: <http://loippo.edu.ua/teachershelper/ukrainian-language-and-literature/171-library/976-vyvchennya-tvorchosti-ivana-nyzovoho-na-urokakh-literatury-ridnoho-kraju> (дата звернення: 08.02.2019).
339. Риженко К. В. Автобіографічний дискурс художньої прози Пантелеймона Куліша: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01. Київ, 2020. 27 с.
340. Рожкова Е. М. Зате́кст как формула проявления действительности в художественном тексте. *Вестник КемГУ*. 2011. № 4 (48). С. 212–216.

341. Романенко А. Равноденствие. *Труд Горняка*. С. 4 [родинний архів]. URL:<https://drive.google.com/file/d/1BknQdc2WHlhL2J9xaFm8jh4BbCvAVCPU/view?usp=sharing> (дата звернення: 24.03.2020).
342. Романенко А. Через собственную боль. *Стахановское знамя*. 1991. № 170 (13612). С. 2.
343. Рудакова Н. Козацтво – об’єкт історичних і культурологічних досліджень. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*. 2011. № 22. С. 51–54.
344. Русин Г. Поезія Івана Низового очима маленьких художників. *Народна думка*. 2017. № 20 (2078). С. 6.
345. Русин Г. Рік Низового на Львівщині. *Народна думка*. 2017. № 19 (2077). С. 4.
346. Савич І. Про що гули хрущі над вишнями. *Наша газета*. 10 июля 1999. С. 14.
347. Селезнева Н. Время «бессмертных» прошло? *Жизнь Луганска*. 1996. № 34 (294). С. 6.
348. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с.
349. Семенко С. Поет розмовляє з дітьми. Рецензія на книгу: Слепцов Володимир. У бабусі на селі... *Рідний край*. 2004. № 1 (10). С. 187–188.
350. Семистяга В. Іван Низовий з нами! Слово про побратима. *Слово Просвіти*. 2016. № 23 (867). С. 7.
351. Семчинський С. В. Загальне мовознавство. Київ: Вища школа, 1988. 328 с.
352. Сент-Екзюпері А. де. Маленький принц. Харків: Фоліо, 2017. 95 с.
353. «Серцем залишаюся в селі». Інтерв’ю з поетом. *Радянська правда* [родинний архів]. URL: <https://drive.google.com/file/d/1zSuxBsZ19fFVpc9ey0h1g3ZQDfAJ0pjT/view?usp=sharing> (дата звернення: 24.03.2020).

354. Сидорова К. Л. Витоки та розвиток Донецького регіонального міфу. Філософія і політологія в контексті сучасної культури. 2012. Вип 4 (2). С. 222–229.
355. Скиба О. В. Поетичний світ Івана Низового: навч. посіб. Старобільськ: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2017. 96 с.
356. Слобожанський луг: Літературно-мистецький альманах. Луганськ, 2000. 102 с.
357. Слово пам'ять береже / упор. Л. Л. Нежива, О. І. Неживий. Луганськ: Шлях, 2001. 128 с.
358. Словник іншомовних слів / уклад. С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. Київ: Наукова думка, 2000. 680 с.
359. Словник літературознавчих термінів / уклад. В. М. Лесин, О. С. Пулинець. Київ: Рад. шк., 1971. 485 с.
360. Смілка Р. Вечір пам'яті у Вишнянському коледжі. *Народна думка*. 2015. № 22 (1977). С. 6.
361. Смілка Р. Відбулись творчі заходи на вшанування пам'яті письменника Івана Низового. *Народна думка*. 2015. № 17 (1972). С. 6.
362. Смілка Р. Дуже слово поета-сборника Івана Низового промовляє до сучасників. *Народна думка*. 2017. № 4 (2062). С. 3, 6.
363. Смілка Р. Іван Низовий – поет Соборності України. *Народна думка*. 2017. № 1 (2059). С. 6.
364. Смілка Р. Поціновувачів поезії та патріотів запрошують на презентацію книги Івана Низового. *Народна думка*. 2018. № 4 (2113). С. 2.
365. Смілка Р. Українське життя в Одесі. *Народна думка*. 2017. № 35 (2093). С. 4.
366. Стешенко Н. М. Великому поету присвячується. *Голос Громади*. 2017. № 3 (750). С. 4.
367. Стрельник Л. Така вона, доля поета. *Бахмутський шлях*. 1995. № 5–6. С. 15.

368. Сурженко А. «Тернопіль» віддає перевагу луганчанину. *Наша газета*. 1994. № 23 (590). С. 1.
369. Сухомлин В. В. Речення і висловлення як вербальні одиниці передачі інформації та їхній смисл у письмовому комунікативному процесі. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Філологічні науки»*. 2013. Вип. 186. (1). С. 73–80.
370. Сучасна літературна компаративістика: стратегії і методи. Антологія / за заг. ред. Д. Наливайка. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. 487 с.
371. Таран Н. Є. Олесеві мотиви у збірці Івана Низового «Білопілля-Верхосулля». *Образне слово Луганщини: тези VI Регіонал. наук.-практ. конф.* Луганськ: Альма-матер, 2005. С. 155–157.
372. Тарарива Л., Пінчук Т. Структурно-словотворні та функціонально-стильові особливості оказіональних утворень у збірках Івана Низового «Сум'яття», «Від травня до травня». *Образне слово Луганщини: матеріали VI Регіонал. наук.-практ. конф.* (Луганськ, 13 квітня 2007 р.). Вип. 6. Луганськ: Альма-матер, 2007. С. 196–197.
373. Тарнашинська Л. Українське шістдесятництво: аберація явища у постмодерному прочитанні. *Слово і час*. 2006. № 3. С. 59–71.
374. Тарнашинська Л. Українське шістдесятництво і слов'янський контекст. Витоки, тенденції, перспективи дослідження. *Ucrainica: oucasna ukrajiništika: Problemy jazyka, literatury a kultury: 3 Olomoucke sympozium ukrajiništu. Sbornik clanku* (Olomouc, 24–26 srpna 2006). Olomouc: Univerzita palackehov Olomouci. S. 323–331.
375. Тарнашинська Л. Українське шістдесятництво: профілі на тлі покоління: (історико-літературний та поетикальний аспекти). Київ: Смолоскип, 2010. 632 с.
376. Творчий вечір поета. *Наша газета*. 1997. № 47 (1040). С. 8.

377. Тишик Л. «Однак зостануться в Україні, які б громи не прогули...». *Вісті Ковельщини*. 2017. № 29–30 (12552–12553). С. 12.
378. Тищенко О. Естетика страждання в контексті поезій Василя Стуса. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2014. Вип. 41. С. 194–197.
379. Тоцька Н. Г. Роль контексту у розширенні функціональних можливостей словосполучень з обмеженою поєднуваністю. *Наукові записки. Філологічні науки*. 2002. Т. 20. С. 28–32.
380. Українське народознавство: навч. посіб. / за ред. С. П. Павлюка, Г. Й. Горинь, Р. Ф. Кирчіва. Львів: Фенікс, 1994. 608 с.
381. Ференц Н. С. Соціалістичний реалізм. *Теорія літератури і основи естетики*: навч. посіб. Київ: Знання, 2014. 511 с. URL: <https://textbook.com.ua/literatura/1473448532/s-18> (дата звернення: 13.04.19).
382. Філософський енциклопедичний словник. Київ: Абрис, 2002. 742 с.
383. Халашевский В. Надо ли запрягать хлопцам коней? *Огни*. 1994. № 60 (11252). С. 2–3.
384. Хализев В. Е. Теория литературы: учебник. 4-е изд., испр. и доп. Москва: Высшая школа, 2004. 405 с.
385. Цибульська Т. Леся Низова Бібліотека [16 лютого 2019 р. у Відділі абонементу ЦМБ м. Кременчук відбулася творча зустріч з Лесею Низовою, донькою відомого українського письменника Івана Низового]. *Тая Цибульська – YouTube-канал*. URL: https://www.youtube.com/watch?v=q44s3xIP15g&list=PL8HkaQQgtBt7725RvAT3_Gw94Z-p5g_uZ&index=4 (дата звернення: 23.02.2019).
386. Чорняк Г. Жити в лігві ворога і не скоритися. Луганська земля плакає патріотів. *Народна думка*. 2014. № 45 (1948). С. 8–9.
387. Шевченко І. С. , Морозова О. І. Проблеми типології дискурсу. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен. Харків: Константа, 2005. С. 21–28.

388. Шевчук Ю. Олена Бондаренко «До творчості надихає не парламент, а зовсім інше». *Політика*. 2012. С. 3.
389. Шовкошитний В. Український голос Луганщини. *Українське слово*. 2017. № 1–2. С. 10.
390. Щедра нива Івана Низового. *Субботний калейдоскоп*. 1997. № 16 (357). С. 8.
391. Щепенко М. Мозаїка думок і почувань. *Ленінським шляхом*. 1987. № 6 (8844). С. 4.
392. Щепенко М. Натхнення поета [родинний архів]. URL: https://drive.google.com/file/d/1Vh0LhMB4GnXidmy0bTFA2fLOan1_ILDb/view?usp=sharing (дата звернення: 24.03.2020).
393. Щепенко М. Писано серцем [родинний архів]. URL: https://drive.google.com/file/d/1ux6mwA85ob9W3bybikD_VbDN5679G1tr/view?usp=sharing (дата звернення: 24.03.2020).
394. Ювілей поета. *Наша газета*. 1992. № 27 (277). С. 6.
395. Юрчук В. В. Современный словарь по психологии. Минск: Современное слово, 1998. 768 с.
396. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. 2-е изд. Москва: Большая Российская энциклопедия, 1998. 685 с.
397. Яценко Т. Імпресіонізм як стильова течія модернізму. Оглядова лекція у структурі літературного спецкурсу «Художня література в контексті світової культури». *Українська мова і література в школі*. 2011. № 1. С. 24–27.
398. Яцимірська М., Драган Н. Медіатекст як продукт журналістської творчості (психолінгвістичний аналіз логічного сприйняття та емоцій). *Вісник Львівського університету. Серія «Журналістика»*. 2007. Вип. 30. С. 267–276.
399. Baldick Ch. *The Concise Oxford Dictionary of Literary Terms*. New York: Oxford University Press, 2001. 280 p.

400. Bhatia M. S. *Dictionary of Psychology and Allied Sciences*. New Delhi: New Age International (P) Limited, 2009. 496 p.
401. Childs P., Fowler R. *The Routledge Dictionary of Literary Terms*. London and New York: Routledge, 2006. 254 p.
402. Cook G. *Discourse and Literature: the Interplay of Form and Mind*. 2-nd impr. Oxford: OUP, 1995. 283 p.
403. Manko A. M. Ivan Nyzovyi – the poetic words’ representative in Luhansk region. *European Humanities Studies: State and Society. Europejskie Studia Humanistyczne. Państwo i Społeczeństwo*. 2017. № 1. pp. 178–188.
404. Quinn Ed. *A Dictionary of Literary and Thematic Terms, Second Edition*. New York: Facts on File, 2006. 474 p.